

ISSN 0131 – 1832

- NASR
- NAZM
- DRAMATURGIYA
- MUMTOZ ADABIYOT
- YOSHLAR DAFTARI
- JAHON ADABIYOTI
- ESTETIKA
- SAN'AT FALSAFASI
- ADABIYOTSHUNOSLIK
- SAN'ATSHUNOSLIK

Шарқ юлдузу

Sharq yulduzi

10 / 2017

Унутилмас лаҳзалар

Шароф РАШИДОВ
(1917 – 1983)

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Муҳаммад Али

Кенгесбой Каримов

Энахон Сиддиқова

Иқбол Мирзо

Қахрамон Қуронбоев

Жумакул Қурбонов

Фармон Тошев

Ислом Ёқубов

Умарали Норматов

Хайриддин Султонов

Сирожиiddин Саййид

Махмуд Тоир

Меҳрибон Абдурахмонова

Йўлдош Солижонов

Тоштемир Турдиев

Шухрат Маткаримов

Адхамбек Алимбеков

Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир в.б. — Сирожиiddин Рауф

Масъул котиб — Элёр Мурод

Наср бўлими мудир — Рисолат Хайдарова

Назм бўлими мудир — Икром Отамурод

Адабиётшунослик бўлими мудир — Ориф Ҳожи

НАЗМ

Фароғат КАМОЛ

ЛАҲЗАЛАР ДАВОМИ —
ҲМР ДЕҲАН ИҲЛ

Ойдинлари кўндир дунёнинг,
Бисёр сўқир қоронғилари.
Согинаман гўзал тунларнинг
Дилга тушган тинч ёғдуларин.
Ойдинлари кўндир дунёнинг.

НАСР

Абулқосим МАМАРАСУЛОВ

СОМОНЧИЛАР

Хикоя

Аҳмоқ бўлмаса, Ниёзмат катта йўлнинг ёқасидаги
ғарамга тегадими? Қанор яримдан ошиб колган эди.
Энди судраш бағтар қийин. Яхшиси тезроқ тўлдириб,
жўнаш керак. Яна иккита машина ўтадиган бўлса,
юраги ёрилиб ўлиши ҳеч гап эмас.

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ

МАЯН ИЛЛА КИРГАНДА..

Структур адабиётшунослик тамойилларининг кенг
майдон бўйлаб ривожланишида бир-бири билан
ракобат олиб борган тенденциялар ўртасида чегара
ўрнатишнинг ҳозирча имкони йўқ. Лекин бугунги
кунда структуравий методнинг хилма-хиллиги
яққол кўзга ташланмоқда. Бу метод турлича талқин
қилинмоқда.

МОЛ

Баҳром МИРЗАҚОБИЛОВ

НАСР

БУЛБҮЛ САЙРАМАҲАН ТИОН

Ҳикоя

Тоштемир ота ноўрин кизишганини сездӣ. Доим шундай, салга ловуллаиди-ю “поп” этиб ўчади. Қаттиқ хижолат бўлди. Ўйлаб кўрса, ҳақиқатан ҳам булбуннинг сайрашини эшитмаган экан. Тўғриси, бунга қизиқмаган ҳам экан.

ЛОВ

Икром ИСКАНДАР

НАЗМ

ЕЛИБ БОРАР

БАҚИНИНГ ПУЛЮРИ...

Балки, сен шоддирсан мендан олисда,
лекин аримасдан кўзимда ёшим,
қайта учрашмоқни истама-иста,
қошимдан чиқарсан яна, қуёшим.

ЕКОВ

Зухра МАМАДАЛИЕВА

АДАБИЁТШУНОСЛИК

“ИККИ ОЛАМДИН КЕЧИБ
ТОПТИМ ВИСОЛ...”

Низомиддин Мир Алишер Навоийнинг “Бўлмиш андоқ мунқатий...” деб бошланувчи ғазалини биз ориф инсоннинг шарҳи холи тасвирланган фалсафий ғазаллар туркумига киритамиз. Ғазалда инсон рухияти очик-ойдин инкишоф этилади...

Шароф РАШИДОВ

Навоийга

Пахлавон асрнинг умри тугамас,
Бу умр оламнинг аввали боши.
Янчилик кетар ва хатто соврилар
Яланғоч қоялар қоп-қора тоши.

Ўз кадр-кимматин топди ўлкамдан
Янчилмас, соврилмас дурдоналаринг.
Оташ қалбдан чиққан олтин сатрлар
Безади шеърият қошоналарин.

Латиф соз қўлингдан тушмасин сира,
Сотқинларга нафрат айтиб, қулатдинг.
Кадр-киммат ҳамда вафони қуйлаб,
Биродарлик ҳам дўстликни уйғотдинг.

Фарҳодига вафо қилди мард Ширин,
Номард Хисрав юрагини чок этди.
Бош эгмади ҳам қўрқмади ўлимдан,
Ўз орзуси, севгисини пок этди.

Ихлосманд дилимнинг нури дийдаси:
Фарҳодинг, Баҳроминг, Ширин, Шопуринг.
Нур, севги, вафою мардоналикни
Намоён айлади сенинг ашъоринг.

Севгисига вафодорлик, мард туриш –
Фақат бизга ҳислат бўлган, бизга ёр.
Эй, шеърият диёрининг қуёши,
Сен калбимиз уйин этдинг мунаввар!

Самарқанд,
1938 йил, 30 сентябрь

МУАЗЗАМХОН
(1833 – 1901)

...Бўлдим фироққа мубтало

* * *

Дилрабо ногаҳ келибон сайри гулзор айламиш,
Мен ғарибни гул юзин олдида кўп хор айламиш.

Хар қаю гул хор ила улфат тутар гулзорда,
Турфа таҳсинким, мени бир кўргали зор айламиш.

Бу фалакнинг жабридин мен кимга бориб дод этай,
Доимо бағрим эзиб, дийдамни хунбор айламиш.

Оташи шавқи висоли дўст жоним ўртади,
Сўнгакимни кул қилиб, жисмимни афгор айламиш.

Лашкари хижрон келиб кўнглум аро жо айлади,
Турфа олий шаҳр экан деб они бозор айламиш.

Хори хижрон, доғи хижрон бирла дўконин тузаб,
Накди жонимни олиб ғамга харидор айламиш.

Гунча янглиғ қон ютуб тутгум ниҳон ҳоли дилим,
Ханжари ғам бағрими чок айлаб изҳор айламиш.

Хар қаю мавжуд агар куйса фироқинг ўтига,
Тоқат этмай ўзини расвойи бозор айламиш.

Мардумаклар ўзни ёшурмок, учун ағёрдин,
Кифрикимни кўзим атрофига сархор айламиш.

Бўл, Муаззам, шод, келса ёр холингни сўраб,
Ким сабо ҳоли хароб ёра изҳор айламиш.

Ё Илоҳо, Қодиро, бўлдим фироққа мубтало,
Неча йилдур ман бўлибман элу халқимдин жудо.

Ўт тутошиб ёнадур бағрим ичинда туну кун,
Қилмағил ҳеч бандани мундоғ фироққа мубтало.

Бул ғариблик водисида ёру ҳамдам топмадим,
Дўст васлини тилаб бўлдим эшикингда гадо.

Мисли Яъқуб Юсуфим деб, нола айлаб туну кун,
Юсуфим васлиға восил айла, эй қодир Худо.

Ақлу ҳушу, сабру тоқат кетди илгимдин, нетай,
Ҳажр бедоди килиб мундоқ балого мубтало.

Водийи ғурбат аро пайваста саргардондурман,
Илким ол, кўрсат йўлимни, раҳбарим, нурул-Худо.

Ҳажр зиндони, Муаззам, сени маҳбус айлади,
Холиқингни ҳукмидур, сабр эт, на деб йиғларсано.

* * *

Мисоли най сени ҳажрингда афғон айладим ҳар шаб,
Нечук иқбол экандур, ҳеч ҳосил бўлмади матлаб?

Хаёли фосиду андишаи ботилга йўл урдунг,
Қабоҳат дарсини ҳоли ажал келгонича тинглаб.

Расулни суннатини жону дилда устувор айла,
Ки, шояд рўзи маҳшар ушлагай дастингдин ул йўқлаб.

Кўнгул асрорини ҳар дўст олдиға баён эттим,
Писанд этмай, деди: “Кўп сўзлама, беҳудадир бу гап!”

Тамизу, ақлу идрок бу учов мендин юз ўғурди,
Кетиб борур учовлон бир-бирини кўлини ушлаб.

Бу хижрон дардини, мушкул, дедилар аҳли донишлар,
Эгам даргоҳиға боргил, бу дардингта даво излаб.

Илоҳи, ҳеч бандангни фироқ ўтиға қуйдирма,
Ижобат қил дуосини, агар “омин” деса йиғлаб.

Азал котиби, дўстлар, меҳрини лавҳи замиримда,
Китобат қилди найлаб, фурқат ўтиға мени доғлаб.

Хамўш ўлтур, Муаззам, суҳбати аҳли тамиз ичра,
Фазихат бўлмагайсен, эл аро беҳуда кўп сўзлаб.

* * *

Кўзум мардумлари кўнгул бериб дунёи ғаддора,
Қилур дамда бу золи бевафо юзига наззора.

Карашма бирла ўзин кўрсатиб, доим фириб айлар,
Сабо машҳар кунда ит бўлиб бағринг қилур пора.

Дедим, кўнгул қулоғига бу дев макрига алданма,
Сўзимни қилмади бовар, илинди дома якбора.

Умиди маърифат айлаб, тонг откунча куйиб-ёнма,
Наузанбиллоҳ исён лойига ботконда йўқ чора.

Гунаҳни вазнидин заъфим фузун, ҳолим забун бўлди,
Умид улким, қарам айлаб табибим қилса наззора.

Калимаи шаҳодатдин гувоҳинг бор мусулмонсан,
Муаззам, ғам ема шояд Худойинг айласа чора.

* * *

Бул фалак жабру жафони менга чандон айламиш,
Сўнгакимни қул қилиб, ер бирла яксон айламиш.

Интизорликда азиз умрим адо айлаб яна,
Бу ғариблик юртида ёлғуз зимистон айламиш.

Ҳоли зоримни ёзиб, гулзора изҳор айласам,
Кўзидин шабнам тўқуб, рухсорини қон айламиш.

Лолалар бағримдаги доғимни кўрса йиғлашур,
Бошдин ташлаб қулоҳ, чоки гирибон айламиш.

Боғ аро гар сабзалар олдида турсам бир нафас,
Сабзаларни баргини хори мағилон айламиш.

Лоладин ибрат олиб доғинг ниҳон тут, бўл хамўш,
Оғзин очиб кўнглунинг доғи намоён айламиш.

“Телба сўзлаб ҳар қаён юрмиш”, деб, халқ сўзлашур,
Узлат ичра ўлтирибман, они бўхтон айламиш.

Ғуссаи дил, қиссаи мушкулга қолдим демагил,
Иншооллоҳ, мушқулнингни Холиқ осон айламиш.

Эй Муаззам, шунчаким туттинг ниҳон ҳоли дилинг,
Дуди оҳинг шуъласи элга намоён айламиш.

Эргаш СОЛИЕВ

МЕҲНАТ БУЛОҒИДАН ДАРЁ ЯРАЛГАЙ

Туронзаминнинг икки азим дарёси Сирдарё ва Амударё оралиғида ажодларимиз ҳаракати билан қадимги даврлардан бошлаб обод ва фаровон юртларга асос солинган. Кўркам шаҳарлару қишлоқлар бунёд этилган. Жиззах воҳаси ҳам шундай обод ўлкалардан бири.

Вилоятни Туркистон ва Нурота тизма тоғлари ўраб туради. Воҳа Тожикистон, Қозоғистон билан чегарадош. Шу билан бирга бу кўҳна заминда Саъд ибн Ваққос, Ўсмаёт ота, Новқа ота, Хўжамушкент ота, Парпи ота, Сайфун ота, Саврик ота, Қулписар ота каби зиёратгоҳлар мавжудки, бу жойлар аҳолининг ҳақиқий қадамжоларига айланиб улгурган. Музофотда Дизакий, Зоминий, Новқакий, Усмандий номлари билан эл-юртда катта ҳурмат қозонган азиз авлиёлар, алло-малар истиқомат қилган. Етмишдан зиёд ҳадисшунос, ўттиздан ортиқ ислом ҳуқуқшунослари етишиб чиққанлиги воҳа қадимий цивилизация ва маданият бешиқларидан бири бўлганлигини эслатиб туради.

Жиззахда фан, маданият, адабиёт ривож топган. XIX асрда Махмур Коризий, Убайдулло Аламқаш, “XIX аср Зебунисоси” деб тан олинган Муаззамхон ва бошқа кўплаб истеъдодли қалам аҳллари ўз даврининг ҳақиқий куйчисига айланган. Бу муаззам юртда бахт ва шодлик куйчиси Ҳамид Олимжон, атоқли давлат арбоби ва ёзувчи Шароф Рашидов, Сарвар Азимов, Орифжон Икромов, Назир Сафаров, Шукур Саъдулла, Тўра Сулаймон, Насрулло Охундий, Оқилжон Ҳусанов, Келди Қодиров, Шарофат Ботирова каби адабиётимиз дарғалари таваллуд топган. Саъдулла Ҳаким, Эргаш Муҳаммад, Асрор Мўмин, Фароғат Камолова, Сайёра Тўйчиева, Махмуд Йўлдош, Икром Искандар, Илҳом Ҳамро сингари таникли ижодкорларга бешиқ бўлган бу юртда Абдулла Аҳмад, Меҳрибон Абдурахмонова, Юлдуз Зоирова, Шоди Отамурод, Муҳиддин Абдусамад, Моҳигул Раимқулова ва юздан зиёд адабиётимиз жонқуярлари ўз шеърларида тинч ва осойишта ҳаётимизни қуйлашмоқда. Давлатимиз раҳбарининг саъй-ҳаракати ва ғамхўрлиги туфайли ёш ижодкорларнинг Зомин семинари қайта тикланиши воҳада яна кўплаб янги истеъдодли қалам соҳибларининг дунёга келишига кенг имкониятлар эшигини очиб берди.

Воҳада миллий санъатимиз ва маданиятимиз ҳам дадил суръатлар билан ри-

Эргаш СОЛИЕВ – Жиззах вилояти ҳоқими вазифасини бажарувчи. Физика-математика фанлари номзоди, доцент. 1956 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг математика факультетини тамомлаган. “Дўстлик” ордени билан мукофотланган.

вожланаётганлигини тасаввур қилиш қийин эмас. Ўзбекистон халқ ҳофизи Орифхон Ҳотамов, Ўзбекистон халқ артисти Эсон Лутфуллаев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Дехконбой Ҳусанов каби марҳум санъаткорларимиз, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Бахрулла Лутфуллаев, Ўзбекистон халқ артисти Рамиз Усмонов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар – Бахтиёр Холхўжаев, Олия Эштўхтарова, Жўра Исроилов, Абдураим Лапасов, Абдусоли Норматов каби кўплаб санъаткорларимиз ўзларининг серкирра ижодлари билан ном таратишган.

Биз бугунги кунда халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида фаолият кўрсатаётган, мустақиллигимизни мустаҳкамлашга самарали ҳисса қўшаётган Ўзбекистон қахрамонлари – Марат Зокиров, Парда Зиётов, Анорбой Эшматов, Эркин Уматовлар билан ҳақли равишда фахрланамиз. Шунингдек, Муртозокул Бўтаев, Рашида Ёдгорова, Омонулла Равшанов, Абдурашид Сафаров, Ўнғар Ўринбоев, Камол Ўразбоев, Рустам Ўтабоев каби кўплаб кишлок ҳўжалиги ходимлари фермерлик ҳаракатининг олдинги сафларида бораётганлиги ҳаммамизни ҳушнуд этади.

Ўзининг бетақорр табиати, вкорли тоғлари, бепоён пахтазору, боғлари, ширинсухан, меҳмондўст, очик чеҳра, гурури баланд одамлари билан машҳур воҳамизда айни пайтда атокли давлат ва жамоат арбоби, бетақорр ёзувчи Шароф Рашидовнинг 100 йиллигига қизгин тайёргарлик кўрилмоқда. Бу улуг инсоннинг юбилейини ўтказиш тўғрисида Давлатимиз раҳбарининг қабул қилган қарори халқимизнинг қайфиятини кўтариб юборди. Чунки Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Шароф Рашидов номини ўзбек халқининг тарихидан, ҳаётидан айро тасаввур қилиб бўлмайди. Шароф Рашидов ўз халқига ва Ватанига фидойи фарзанд эди”.

Жиззах шаҳрининг кўркем ва салобатли майдонида Шароф Рашидов боғи, Мемориал уй-музеи барпо этилмоқда. Буюк адиб туғилган Жиззах тумани эндиликда унинг номи билан аталмоқда.

Шунингдек, туташ майдонда Ҳамид Олимжон, Зулфияхоним боғлари яратилиб, бу буюк адиблар номидаги ижод мактаб-интернати фаолият бошлади. Ҳўжа Нуриддин мадрасасида эса икки адибнинг музейига асос солинди, янги замонавий ахборот-ресурс маркази юзага келди.

Буюк адиб Шароф Рашидов таъкидлаганларидек, “Меҳнат булоғидан дарё яратган эл” ҳозирда Юртбошимиз томонидан белгилаб берилган 2017–2021 йилларга мўлжалланган Ўзбекистонни ривожлантиришнинг беш тамойилига асосланган Ҳаракатлар стратегиясини жадаллик билан рўёбга чиқариш учун барча соҳаларда кенг камровли ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга ошириш йўлида ғайрат билан ишламоқда. Ҳудудларни комплекс ривожлантириш, саноат тармоқларини модернизация ва деверсификация қилиш, хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш йўли билан фақатгина 2017–2018 йилларда умумий қиймати 1 триллион 600 миллиард сўмлик 700 дан зиёд лойиҳалар амалга оширилади. Вилоятдаги “Жиззах” эркин иқтисодий зонасида келажакда 100 та лойиҳа бўйича инвестициялар жалб қилиш юзасидан аниқ ишлар амалга оширилмоқда. Фақатгина енгил саноат тизимида 2017–2021 йиллар давомида умумий қиймати 100 миллион долларга тенг бўлган 12 та лойиҳа асосида туманларда саноат қорхоналари барпо этилади. Шу билан бирга бир қатор туманларда чарм-пойафзал саноатини ривожлантириш мақсадида янги қорхоналар бунёд этилади. “Зоминфарм” эркин иқтисодий зонасида беш йил мобайнида фармацевтика соҳасини янада ривожлантириш мақсадида қиймати 11 миллион долларлик 18 та лойиҳани ишга тушириш олдимизда турган энг муҳим вазифалардан биридир.

Шу билан бирга курилиш материаллари ишлаб чиқариш саноатини тубдан ривожлантириш мақсадида Ҳаракатлар стратегиясига асосан дастурга мувофиқ қиймати 415 миллион долларлик 228 та лойиҳа амалга оширилади.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида мева-сабзавотни қайта ишлаш бўйича 2017–2021 йилларда умумий қиймати 18 миллион долларга тенг 25 та лойиҳа ишга туширилади. Ғаллаорол туманида 1,8 минг гектар, Бахмал туманида 1,5 минг гектар сувли ғалла майдонлари ўрнида сабзавот экиш йўлга қўйилади. Бахмал туманида 4000 гектар лалми майдонларда томчилатиб сўғориш асосида интенсив боғлар ҳамда ёнғок, pista ва унаби плантациялари ташкил этилади. Шунингдек, бир қатор туманларимизда узумзорлар кенгайтирилади ҳамда узумни қайта ишлаш йўлга қўйилади.

2017–2021 йилларда вилоятда транспорт коммуникация тармоқларини ривожлантириш мақсадида 570 километр автомобиль йўлларини капитал таъмирлаш, 2 та йирик кўприк қуриш, 15 та кўприкни реконструкция қилиш, 1000 километрдан зиёд ички йўлларни таъмирлаш соҳасида ҳозирда жуда катта ишлар амалга оширилмоқда. Шу билан бирга аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш мақсадида 87 километр магистраль сув тармоғи, 609 километр маҳаллий сув тармоғи, 132 та қудук, 41 та сув босими минораси, 16 та ховуз, 47 та насос станцияси, 25 та сувни зарарсизлантириш иншоотини қуриш ва реконструкция қилишни олдимизга мақсад қилиб олганмиз. 2020–2024 йилларда эса 170 миллион доллардан ортиқ маблағ ҳисобидан вилоят аҳолисини Зарафшон дарёсидан олинадиган ичимлик суви билан таъминлаш бўйича йирик лойиҳа режалаштирилаяпти.

Воҳада туризм соҳасини жадал ривожлантиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилаяпти. Зомин туманидаги Уструшона, Пешағор каби тарихий жойлар, Такалисойдаги қояларга ишланган расмлар, Бахмал, Ғаллаорол, Шароф Рашидов туманларидаги ерости йўллари, кўҳна Будда ибодатхонаси, Новқа, Саъд ибн Ваққос, Сайфин ота каби зиёратгоҳлар, Қоратош, Қўнғиртепа сингари археологик ёдгорликлар, “Амир Темури дарвозаси”ни туризм йўналишлари рўйхатида киритиш ва бу соҳа бўйича махсус инфратузилмани яратиш соҳасида аниқ тадбирлар амалга оширилаяпти. Шу билан бирга Айдарқўл атрофида дам олиш учун тегишли инфратузилмаларни яратиш ва экотуризм соҳасини ривожлантириш бўйича дастур ишлаб чиқилмоқда. Зоминнинг хушхаво арчазорлар билан ўралган тоғ бағрида ўндан зиёд сихатгоҳлар, болалар оромгоҳлари бунёд этилади. 1176 та оилага мўлжалланган арзон ва сифатли уй-жой қурилиб фойдаланишга топширилади.

Ҳозирда вилоятда амалга оширилаяётган изчил ислохотлар самараси ўлароқ кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, қурилиш, саноат ҳамда ижтимоий соҳаларни ривожлантиришда салмоқли натижаларга эришилаяпти. Тадбиркорлик субъектларининг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши 64,5 фоизни ташкил этмоқда. Ҳудудий тасарруфдаги корхоналар томонидан 10,6 миллион долларлик маҳсулотлар ҳамда хизматлар экспорти амалга оширилди. Вилоятда маҳаллийлаштириш дастури асосида 10,7 миллиард сўмлик 14 турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқарилиб, соҳадаги ўсиш 150,9 фоизга бажарилди. 2017 йилнинг 9 ойи мобайнида тасдиқланган инвестиция дастури асосида саноат соҳасида 225 та, қишлоқ хўжалигида 538 та ва хизматлар кўрсатиш соҳасида 433 та лойиҳалар амалга оширилди. “Жиззах” эркин иқтисодий зонасида 15 та янги корхоналарнинг фаолияти йўлга қўйилди. Ёки иқтисодий зонада 2016 йилда 163 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, жорий йилнинг ярим йили мобайнида бу кўрсаткич 181 миллиард сўмни ташкил этди.

Шуни мамнуният билан айтиш керакки, ҳозирда эркин иктисодий ҳудудда юк ва енгил автомобиллар учун тормоз колоткалари, телевизор, кондиционер, музлаткич, кир ювиш машиналари, чанг юттич, микротўлқинли печ, светодиодли лампалар, полипропилен иплар, ҳар хил ўлчамдаги гиламлар, полипропилен қувурлар, телекоммуникация ускуналари, интернет тезлигини оширувчи бутловчи қисмлар ва саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилмоқда. Энг муҳими корхона ишчи-хизматчиларининг 70 фоиздан зиёдини олий ўқув юртлари ва касб-ҳунар коллежларини тугаллаган ёшлар ташкил этади.

Хорижий инвесторлар иштирокида амалга оширилаётган мега лойиҳаларидан яна бири бу Президентимизнинг 2017 йил 13 июндаги хорижий инвестициялар иштирокидаги “Uzbekiston Peugeot Citoen Automotive” корхонаси ташкил этиш тўғрисида”ги қарорига мувофиқ, “Ўзавтосаноат” АК ва “Peugeot Citoen Automotive” гуруҳи ўртасидаги келишув асосида бунёд этилаётган автомобиль заводидир. Жаҳонга машҳур автомобиль ишлаб чиқарувчилардан бири – “Peugeot Citoen Automotive” гуруҳи билан ҳамкорликда амалга оширилаётган ушбу йирик лойиҳа Ўзбекистон автомобиль саноати истикболига хорижлик ишбилармонларнинг ишончи юксак эканлигининг яна бир амалий тасдиғидир. Мазкур корхонада 2019 йилдан бошлаб янги русумдаги машиналар ишлаб чиқариш йўлга қўйилади. Завод йилига 16 минг дона замонавий енгил тижорат автомобиллари тайёрлаш қувватига эга.

Шунингдек, заводда ишлаб чиқаришни бошқариш, маҳсулот сифати, етказиб бериш ва савдо масалалари замонавий тизим асосида олиб борилади. Муҳими бу ерда дастлабки йилдаёқ автомобиль эҳтиёт қисмлари етказиб беришга ихтисослаштирилган, “Ўзавтосаноат” акциядорлик компанияси тизимидаги 30га яқин йирик ва 160 дан ортиқ турли корхоналарни жалб қилиш эвазига 50 фоиз маҳаллий маҳсулотлардан фойдаланиш кўзда тутилмоқда.

Давлатимиз раҳбарининг 2016 йил 21 декабрдаги “2017–2019 йилларда тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”ги қарори соҳа ривожини учун кенг имкониятлар яратмоқда. Мазкур қарорга асосан 2017–2018 йилларда Миллий банк томонидан “Элеганс текс”, “Пахтакор голд текс”, “Фориш голд текс”, “Зомин текстиль”, “Зарбдор текстиль” каби корхоналарда умумий қиймати 111 миллион долларлик лойиҳаларни ҳаётга татбиқ этиш кўзда тутилган. “Асака” банки, “Ипотека” банки, “Алоқа” банк томонидан амалга оширилаётган лойиҳалар тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини ривожлантириш, етиштирилаётган пахта толасини ҳудуднинг ўзида қайта ишлаш ҳажмини кенгайтириш ва аҳолини сифатли кийим-кечак билан таъминлашга хизмат қилади.

Жиззах шаҳрида айни пайтда йилига 24 миллион квадрат метр ойна маҳсулоти ишлаб чиқарадиган, қурилиш қиймати 110 миллион долларни ташкил этадиган йирик корхона фаолият кўрсата бошлайди. Мазкур корхона оддий ойнадан тортиб энг нозик ойнагача ишлаб чиқариш имкониятини беради ва унинг кўп қисми экспортга йўналтирилади.

Айни пайтда вилоятда, “Халқни тадбиркор қилиш” шиори остида шаҳар ва туманларда аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш мақсадида 91 та марказ фаолияти йўлга қўйилди. Жиззах шаҳрида эса тадбиркорликка қўмаклашиш маркази ташкил топди. Мақсад аҳолини кенг миқёсда тадбиркорликка жалб қилиш ва мамлакатимиз иктисодиётини мустаҳкамлашга уларнинг ҳиссасини кўпайтиришдан иборатдир. Олиб борилаётган ислохотларнинг натижасини таҳлил қиладиган бўлсак, ўтган даврда вилоят тижорат банклари томонидан 14 минг 409 нафар тадбиркорлик

субъектларига 95 миллиард 513 миллион сўмлик микрокредитлар ажратилганлиги соҳага бўлган эътиборнинг ёрқин ифодасидир.

Бундан йигирма йил олдин, аниқроғи, 1997 йилда Зоминда ёш ижодкорларнинг семинари бўлиб ўтган эди. Адабиёт ахли орасида “Зомин семинари” номини олган ушбу тадбир Нодир Жонузок, Уйғун Рўзиев, Даврон Ражаб, Ориф Тўхташ каби қатор истеъдодларни кашф этган. Бугун булар миллий адабиётимизнинг кўзга кўринган шоир ва ёзувчиларига айланишган. Бу йил 5–7 июль кунлари мамлакатимизнинг турли вилоятларидан келган истеъдод эгалари яна Зоминга тўпланишди. Зоминда ёшларнинг Ватан, она, муҳаббат ва садокат мавзусидаги шеърлари янгради, ёш адибларнинг умидли асарлари кўриб чиқилди. Бу йилги семинарда кўринган истеъдодли ёшлар келажақда адабиётимизнинг забардаст вакилларига айланишларига ишонамиз. Буларнинг бари қалбимизни фахр ва ифтихорга тўлдиради. Зеро, кўплаб булоқлар ирмоқларга айланади ва ниҳоят, дарё бағрига қуйилиб, заминни обод қилади.

Шоҳдиқ тиласанг, зағоси бўл халқингнинг!
Ўзни унут-у, қигоси бўл халқингнинг!
Бошига қўтарсин, десанг, эл тоғ янглиғ.
Қўлинг ўн-у, ҳокимоси бўл халқингнинг!

Паҳлавон МАҲМУД

Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл

Эргаши Муҳаммад
АТОРУХ

Кутиш ва кузатиш

Кўзларимга суркалар мезон,
Олислаб кетмоқда турналар.
Юрагимда туйғулар ларзон,
Кўз ўнгимда олам турланар.

Кўзларимга суркалар мезон,
Боққа кўнар тилларанг кулгу.
Менга ўзин этади эҳсон
Ариқ тўла тиник бир туйгу.

Кўзларимга суркалар мезон,
Бир йўқотиш кўкка йўғрилар.
Севинаями, йиғлайми бу он,
Янги бир чакалок туғилар.

Кўзларимга суркалар мезон,
Куз йўргаги кўзимга пардоз.
Кетмакдадир азиз бир меҳмон –
Турналарнинг канотида ёз.

Кўзларимга суркалар мезон,
Яна бир бор қайтар турналар...

Эргаши Муҳаммад АТОРУХ – 1940 йилда туғилган. Тошкент давлат университети-нинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Шоирнинг “Кунчиқар қўшиқлари”, “Заминга садоқат”, “Учинчи кутб”, “Учаётган қушлар”, “Мен туғилган уй” номли китоблари нашр этилган.

Қўлингни қўй қўлимга

Қани, дўстим, қўлингни қўй қўлимга,
Кафтга кўчсин юракдаги тафтимиз.
Куйлаб берай йўлдош бўлсанг йўлимга,
Куйга кўчсин айтолмаган гапимиз.

Қани, дўстим, қўлингни қўй қўлимга,
Кутар бизни алвон-алвон уфқлар.
Охиста кир, кирмоқ бўлсанг дилимга,
Дил қўшида кўзи очик тонг ухлар.

Қани, дўстим, қўлингни қўй қўлимга,
Бош бармоқ ҳам кўп керилмай бирлашсин.
Эрийгитов тик боққандай ўлимга,
Тик бокайлик, кўзлар сўзсиз сирлашсин.

Қани, дўстим, қўлингни қўй қўлимга,
Йўл бошида яхши тилак тилайлик.
Куйламасман неки келса тилимга,
Эзгуликнинг тили ширин, тинглайлик.

Ҳамроҳ бўлсанг, йўлим кулар чараклаб,
Сўнгра, мен ҳам дўст меҳрига тўярман.
Гар истасанг, кўргил, майли, вараклаб,
Юрагимни кафтинг узра қўярман.

Хаёл

Орзум кўкида кулса истикбол,
Истикбол офтоби бўлиб порлагай.
Умид отларида ёғдулардан ёл
Зиёга йўғрилган бахтдек порлагай –
Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл.

Эзгулик кўмсаган чоғида кўнгил,
Эзгулик дарахти шохалар нурдек.
Идрок эпкинида тебраниб енгил,
Фикрлар япроғин тўқади дурдек –
Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл.

Мухаббат дилимга бўлганда ошна,
Мухаббат гулхани бўлиб порлагай.
Ҳисларим талпинар сахродек ташна,
Аланга мисоли кўкка ўрлагай –
Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл.

Буркаган чоғида кўнгилни қайғу,
 Қайғу мўркониدير кўз олдим – уфқ.
 Мўркондаги кушдек потирлар туйғу,
 Қоп-қора курумдай қуйилар қўшиқ –
 Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл.

Ўзин кўрсатгунча, токи, кашфиёт,
 Тафаккур қўйнида хаёл чопадир.
 Туғилмоқ истаса бир гўзал баёт,
 Албатта, уни ҳам излаб топадир –
 Сўнгсиз тасаввурим даштида хаёл.

Зарб

Юракдан таралар зарблар карвони,
 Ютокиб тинглайди зарбларни вужуд.
 Қувончу дардларим карвон сарбони,
 Зарбларда ранг-баранг оханглар мавжуд.

Юрагим ёнади, чақмоқдай гўё
 Чақнар томирларим чақмоқлари ҳам.
 Вужудим сайрайди, олам махлиё,
 Ҳатто қуйлай бошлар бармоқларим ҳам.

Тинглайман,
 Мен бўлиб тинглайди олам,
 Кўнглимнинг қўшиқдан таралар зарблар.
 Мен ҳофиз эмасман, қўлимда қалам,
 Юрагим зарбига айланар ҳарфлар.

Вужудим тўлганар, жўшиб қуйлар қалб,
 Мен қуй қадар ўсдим...
 Сен мени қўй, жим...
 Мен фақат уйғотдим юрагингда зарб,
 Ўз қалбинг зарбига кулок сол, дўстим.

Рўёб

Кўзларимда соғиниб яшар,
 Сенга тўйиб бокмоқ нигоҳи.
 Умидларим сен томон шошар,
 Ахир, сенсан толе даргоҳи.

Орзуимнинг кўзлари сенда,
 Бўлмоқ истар кўксингга нишон.
 Сенсиз йўқдир ҳаловат менда.
 Ҳаловатим сен ўзинг ишон.

Умидларим қолмасин етим,
Орзуларим бўлмасин рўё.
Интиқликдан толиқиб кетдим,
Кўрсатсанг-чи, ўзингни рўёб.

Орзуимни ой қилиб осай,
Қани, рўёб, сийнангни бургил.
Ниғоҳимни бўсадек босай,
Рўёб, кулиб қаршида тургил.

Кўзларимда соғиниб яшар,
Сенга тўйиб бокмоқ ниғоҳи.
Умидларим сен томон шошар,
Ахир, сенсан толе даргоҳи.

Табиат

Гўёки табиат соҳибжамол қиз,
Нозанин қиз янглиғ нозланар бу дам.
Ошиқ қалбим каби уни этиб ҳис,
Кўркам либосларга буркайди кўклам.

Гўёки табиат соҳибжамол қиз,
Ёз унга қалб тафтин тўкади ҳар дам.
Саҳий қалбим каби уни этиб ҳис,
Ҳосилдан зирақлар токади ёз ҳам.

Гўёки табиат соҳибжамол қиз,
Тегажак куз унга гиргиттон ҳар дам.
Ҳавойи хазонга уни ўраб куз,
Авраб ечинтирар, қолгани мубҳам.

Гўёки табиат соҳибжамол қиз,
Қиш уни ухлатиб сукланар ҳар дам.
Мендек жунжиктирар ғалати бир ҳис,
Оқ чойшабга ўраб дийдирар қиш ҳам.

Гўёки табиат соҳибжамол қиз,
Ҳар хил кўзда кўрар ҳар фасл уни.
Меҳр ила кўриб ҳуснини тўкис,
Кўкламу ёз мисол бўлинг мафтунни.

Меҳр эшиги

Остонамда қараб турган ким бўлди?
Қарамоққа журъат топмай қотдим, жим.
Қўзичоқнинг дупурига уй тўлди...
Сен эмасми болалигим, шўхлигим?

Остонамда қараб турган ким бўлди,
Қарамоққа журъат топмай қотдим, жим?
Ёш қалкиган хўрсиникка уй тўлди...
Сен эмасми армонларим, ўқинчим?

Остонамда қараб турган ким бўлди,
Қарамоққа журъат топмай қотдим, жим?
Пирпираган шам нурига уй тўлди...
Сен эмасми ўчиб, ёнган умидим?

Остонамда қараб турган ким бўлди,
Қарамоққа журъат топмай қотдим, жим?
Қўшиқларнинг чорловига уй тўлди...
Сен эмасми уйғоқ ўтган тунларим?

Остонамда қараб турган ким бўлди,
Қарамоққа журъат топмай қотдим, жим?
Югурик от дупурига уй тўлди...
Сен эмасми жилов билмас орзум?

Кимлигингни билмоқ учун ўтрилиб,
Аста ортга қарамоққа ботиндим.
Кулиб, ўксиб, ёниб, чорлаб, югуриб –
Ўтган умрим қучоғимга отилди...

Ўзин отди, хаёл каби югуриб –
Қучоғидан меҳрлари сочилди.
Ўлтирибман. Тасбеҳ тизиб, ўгириб,
Ваган! Меҳрим эшиклари очилди...

Фароғат КАМОЛ

Лаҳзалар давоми – умр деган йўл

* * *

Мен сени севаман, Ватаним,
Поёнсиз қирларинг мен учун жондай,
Майли, чексиз эмас умрим, имконим,
Мен сени севаман оддий инсондай.

Йўллариңда тарих. Тўккан кўз ёшим,
Бардошим. Тошларда менинг номим бор.
Ҳар кун нур сочади сахий қуёшим,
Тилимда ўзбекча бир саломим бор.

Мен оддий аёлман ҳеч ким билмаган,
Сенга муҳаббатим, бироқ, синондай.
Мен сени севаман ярадор жангчи
Кўкрагидан томган сўнг томчи қондай.

* * *

Кўзларинг қувонса,
Учқунлар сочилар йўлларга гулдай.
Маънос тортсанг агар,
Кўзларинг кўринар тиник бир қўлдай.

Кўзларинг илтижо қилсалар агар,
Унинг ноласидан қонлар адодай,
Дунё эшигида бош уриб турган
Икки фидодай.

Фароғат КАМОЛ – 1959 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) битирган. Шоиранинг “Баргизуб”, “Узоқ сафарлар”, “Ҳолатлар китоби”, “Рангин лаҳзалар” шеърӣй тўпламлари чоп этилган.

* * *

Ойдан-да ойдинрок бир кеча ўтар,
Ғунчалар очилар унинг бағрида.
Товушин чиқармай бир товуш учар
Ва сўнар бу ёруғ тундан нарида.

Ойдан-да ойдинрок бир кеча ўтар,
Қарайман, дарахтлар ўсар ҳар лаҳза.
Идроким қобиғин йиртар шохлари,
Йўлнинг йўлсизлигин айтар ҳар нарса.

Ойдан-да ойдинрок бир кеча ўтар,
Дилимнинг меҳмони – бир ҳовуч юлдуз.
Тўлқинлар интилиб бузар қирғокни
Шарпасиз, товушсиз, бир ишорасиз.

Ойдан-да ойдинрок бир кеча ўтар,
Хаёллар – қирғоғи бузилган дарё.
Маконда макон йўқ, деб, айтар улар,
Маконда макон йўқ – қайтади гўё.

Ойдан-да ойдинрок бир кеча ўтар,
Қайдадир бор эмиш бепоён манзил.
Унгача кўзларим кўргани – ҳаёт,
Лаҳзалар давоми – умр деган йўл.

* * *

Тилсиз само қадар соқиндир дунё,
Факат юрагимда эзгу довуллар.
Йўлимда жимгина оқмоқда дарё,
Факат юрагимда тўлқин шовуллар.

Жимжит қирғокларни кездим оҳиста,
Сассиз қаршилади бош эгиб чаман.
Жимликларга кирдим нимадир истаб,
Жимликларга кирдим товушим билан.

* * *

Юлдузлар акс этар қўл ойнасида,
Осмон чексизлиги қўлларга қўчар.
Нарсалар хаёлнинг бир соясидай,
Уларни ёнма-ён қилар бу кеча.

Жимгина туради ҳар битта дарахт,
Бир ажиб ойдинлик эзар жисмини.
Бугун табиатда кезиб юрар бахт,
Эҳтиётлар ҳар бир ғунча исмини.

* * *

Бу кун ўхшар кечаги кунга,
Кечагидай умрим тартиби.
Улгурмадим ўзгартирмоққа,
Маълум эмас бахтнинг таркиби.
Бу кун ўхшар кечаги кунга.

Сиз ҳам ўша, мен ҳам ўшаман,
Ҳамон ожиз туғён олдида.
Лаҳза билан яшаб ўтаман,
Лаҳзаликман армон олдида.
Сиз ҳам ўша, мен ҳам ўшаман.

Соядекман ўз хаёлимдан,
Дардларимдан киска бир нафас.
Шарпа янглиғ, нотинч ҳолимдан,
Ўз кўнглимдан қўчган ажиб сас.
Мен сояман ўз хаёлимдан.

Ойдинлари кўпдир дунёнинг,
Бисёр сўқир қоронғилари.
Соғинаман гўзал тунларнинг
Дилга тушган тинч ёғдуларин.
Ойдинлари кўпдир дунёнинг.

Сахар туриб қарайман йўлга,
Ҳамон бу йўл – қуёшнинг йўли.
Бу кун ўхшар кечаги кунга,
Олисларда унинг манзили.
Сахар туриб қарайман йўлга.

* * *

Яна шундай бўлар, ҳар сафар шундай,
Мен кутган рангларда келаверар куз.
Боғлар қисматиға қанча қуюнмай,
Баргрезон фаслини севаман ҳануз.

Мангулик олдида юраги очик,
Сокин кенгликлардай озод ва беғам.
Ҳеч кимга боғланмай яшайди бир ишқ,
Тўкилиб яшайди хазонлар билан.

Ва мафтун этади менинг кўнглимни,
Дунёни унутиб рухим сархуш, жим.
Тингларкан ҳар сафар кетмоқ куйини,
Сўнгги япроқ каби титрар юрагим.

* * *

Сенинг кўзларингда теран ва мунглиг
 Менинг яшамаган умрим бор ҳали.
 Сенинг лабларингда тоза ва қутлуғ –
 Ҳали айтилмаган севги сўзлари.

Умринг йўллари ҳам ҳали қийноқли –
 Менинг етказажак жафоларим бор.
 Сенинг хаёлларинг на-да ардоқли –
 Менинг соғинажак дунёларим бор.

* * *

Жовдираб туради кўкда юлдузлар,
 Шуълалар бағрида титрайди олам.
 Самоларда мовий, мовий излар,
 Сизни ўйласам.

Ойдинлик остида кезар шамоллар,
 Хаёл деб атайман мен уларни ҳам.
 Учар шамолларга айлангим келар.
 Сизни ўйласам.

Гўё ёмғир бўлиб эрийди само,
 Қор бўлиб оқара бошлайди олам.
 Тўрт гўзал фаслга айланар дунё –
 Сизни ўйласам.

* * *

Маъюслигим, кимимсан менинг:
 Отаммисан ё онаммисан?

Маъюслигим, кимимсан менинг:
 Ёриммисан, дугонаммисан?

Маъюслигим, кимимсан менинг:
 Элиммисан, тупроғиммисан?

Маъюслигим, кимимсан менинг:
 Узун ёнган чироғиммисан?

Маъюслигим, кимимсан менинг:
 Ўзиммисан ё йўлиммисан?

* * *

Туннинг кучоғидан гул ҳиди келар,
Ҳидлаб уйғонаман ёстиқларимни.
Тушларимда қолган куйни соғиниб,
Юлдузлар бағримга тўкар нурини.

Маънос ойдинликдан энтикар девор,
Шаффоф деразада ҳаяжон изи.
Биламан, ўнгда ҳам тушларим такрор,
Юракда ишқ кечган кунларнинг иси.

* * *

Кушлар учиб кетди, қискарди кунлар,
Дединг: юрагимга сиғмас ҳеч нима.
Кўзларингни олдинг ғамгин кунлардан.

Кўнглинг даричасин беркитдинг шундай,
На қувонч, на ҳасрат бўлмади меҳмон.
Сезмадинг, ўзгарар тегранда дунё.

Мен сенинг номингни айтиб чақирдим.
Менга жавоб қилди кенг бир сукунат,
Менга жавоб қилди сенсиз кунларим.

Сен айланган эдинг вақтнинг ўзига.

Кўнгулда пок ишқ наўго бўлса,
киши ҳақиқат сирларини англай
оладиган даражага етади ва мут-
лақ зўзадилликни удрок этади.

Алишер НАВОИЙ

ТУШЛАРИМГА КИРИНГ, ОНАЖОН

Қисса

Абдусаттор
СОДИҚОВ

ВИДО

Онам оламдан ўтибди!

Бу совуқ хабардан танам жунжикиб, баданимга саноксиз игналар санчилгандек, бутун вужудим титраб кетди. Қишлоққа, онам яшаган ховлига қанчалик шошилмай, ошиқмай, оёқларим худди менга бўйсунмаётгандек, юришим унмасди. Бир чойнак чой ичгунча етадиган манзил менинг назаримда соҳили кўринмайдиган денгиздек ҳадсиз-ҳисобсиз туюларди. Ҳовлига қачон, қай ҳолатда кириб келганимни ўзим ҳам билмайман.

Оёқларим беихтиёр мени онам доимий турадиган хонага етаклади. Бир неча аёл уй ўртасига қўйилган каравотни қуршаб олишган. Каравотнинг бош томонига оҳиста чўкдим. Назаримда, онам юзига оқ чойшаб ёпиб, оҳиста нафас олиб ухлаётгандек.

Онамнинг юзидан чойшабни кўтардим. Мана, хамиша йўлларимга талпиниб, мени бағрига босиб кутиб оладиган онам кўзларини юмганча тинч ва осуда ётарди. Серажин юзлари биров оқариб, ковоклари салқиган, қумушранг, сийрак сочларининг бир толаси пешонасига тўзғиб тушган. Уйқусини бузиб қўйишдан чўчигандек титроқ кўлларим билан ўша тўзғиб турган бир тола сочи тузатиб қўймоқчи бўлдим...

Онам кўзларини очишини, менга аталган сўнгги сўзларини айтишини жуда-жуда истадим. Атрофдаги таниш-нотаниш аёлларнинг “Бандалик-да, онангдан ажралиб қолдик, Оллонинг ҳукми бу”, “Онаси ипакдек майин аёл эди-я” деган гаплари қулоғимга узоқ-узоқлардан эшитилаётгандек гўё.

Аёллардан бири пичирлаб ёнидагига “Мунча дийдаси қаттиқ бўлмаса, ҳатто кўзига ёш келмайди-я”, деса яна бири “Шўрлик болагина қарахт бўлиб қолди, шекилли”, дерди.

Хонада нафас олишга ҳаво етмаётгандек. Юрагим санчиб, кўз олдим қоронғилашди, қандайдир куч икки чаккамни қисиб, бошим ғувуллаб, оёқларимдан жон кетгандек бўлди. Деразага яқинлашиб, энтикиб чуқур-чуқур нафас олдим. Беихтиёр онам мени айнан шу хонада қучоқ очиб кутиб олмаслигини, сочларимни, елкаларимни силаб эркалай олмаслигини кўз олдимга келтирдим. Шунда қандайдир ички

Абдусаттор СОДИҚОВ – 1953 йилда тугилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) тамомлаган. “Орият”, “Турналар қайтиб келган кун”, “Болалигим – бегуборлигим”, “Тарбиявий соат”, “Ҳаёт каби мангу лаҳзалар” каби насрий тўпламлари чоп этилган.

бир куч бўғимдан бўғгандек бўлди. Бутун вужудим, борлигим “дағ-дағ” титраб ортимга қандай бурилганимни сезмай қолдим.

Юзларимни каравотда ётган онамнинг юзларига босиб, ўкириб йиглаб юбордим. Онам ҳам менга қўшилиб йиғлаётгандек, унинг муштдеккина вужуди дийдоримдан ларзага келгандек бўлди, гўё.

– Кўй, ўғлим, онангга энди озор берма, тинч ётсин, – деди аёллардан бири.

– Ота-она ўлмок мерос, бу ҳар кимнинг бошида бор савдо, – дея юпатмоқчи бўлди бошқаси.

Онамнинг бағридан ажралгим келмасди. Кўзларимдан куйилиб келаётган ёшларни тўхтатишга менда на куч, на мадор бор эди. Негадир унсиз тўйиб-тўйиб йиғлагим келарди. Гарчанд бу кўзёшлар тақдири азални ўзгартира олмасада, онамнинг мана шу даргоҳ, ўзи туғилиб ўсган уйга бир неча дақиқалик “меҳмон” эканлигини ўйлаб, эзилардим. “Ўлим ҳақ”, деганлари шумикан?!

Кўзимни очиб, пешонамни силаб турган бир кампирни кўрдим. Танидим, бу қишлоқнинг кайвониси Ойдин момо эди. У киши бошимни силаб:

– Онанг билан рози-ризалик қилгин, болам! Фарзандларнинг ризолигини эшитмасдан майитларнинг, танасидан сўнгги нафаси чиқмай турармиш...

Онажоним! Берган туз-насибангиз, кўкракдан ажратган жон ато этгувчи оқ сунтингизнинг ҳар томчисига рози бўлинг! Мен сиздан мингдан-минг розиман! Сиз ҳам рози бўлинг!..

Назаримда, шу он онамнинг киприклари кимирлагандек, оқ чойшаб ёпилган таналаридаги ифорли садарайхонлардан ўткирроқ хид анкигандек ва шу билан онам менга ризалик бергандек бўлди...

ОНА ҲАҚИДА САМИМИЙ СЎЗ

Оналар ҳақида ёзиш осондек туюлади. Ўзимизга яқин инсонни яхши биламиз, деб ўйлаймиз. Кўнгилдагини қозоғга тушира бошлагач эса, ёзганларим онамнинг асл сийратига соя ташлаб қолмаяптимики, деган ҳадик уйғона бошлайди. Ушбу қиссани қўлга олганимда ҳам шу ҳақда ўйладим. Қўлёманинг дастлабки сатрларини ўқиётганимдаёқ кўз ўнгимда онам гадалана бошлади. Волидамнинг оламдан ўтган кунлари, ҳаётлик чоғида кўрсатган меҳр-муҳаббатлари ёдимга тушди. Ҳаяжонимни боса олмадим, кўзларимга беихтиёр ёш қўйилди.

Асар китобхонни қулдирса ёхуд йиғлатса демакки, унда нимадир бор. Одатда бундай ҳолатда ўқувчи асарни қайта қўлга олиб, ўқигиси келаверади. “Тушларимга киринг, онажон” қиссаси ҳам шундай асарлардан. Муаллиф қаҳрамоннинг руҳий оламини очиб беришга ҳаракат қилган. Оналарга хос жиҳатлар – ички кечинма, ўй-хаёллар, ҳаракатлар ишончли тарзда акс эттирилган. Ўқувчи ўз волидасини кўргандек, суҳбатлашгандек ҳис этади, ўзини. Асарнинг ютуғи ҳам шунда.

Қисса содда, равон тилда ёзилган. Ўхшатишлар жойида. Самимий чехралар, тиниқ манзаралар кўнғилга таскин бериб, китобга қизиқишини оширади. Асар ичидаги мустақил ҳикоялар бир-бирига чамбарчас боғланиб кетган. Шунчаки сўзлар тизмасидан асар ёзиб бўлмайди. Муаллиф айтмоқчи бўлган фикр қалб тубидан сизиб чиқади. Ўқимишли асар эса кўнғил мулки. Уни қайта-қайта ўқигинг келаверади. Бу қисса ҳам шундай асарлар сафидан ўрин олишига астойдил умид қиламан.

Худойберди ТЎХТАБОЕВ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

КУЁШ ЮЗИДАГИ БУЛУТ

Онам вафот этган кунлар авжи саратонга тўғри келди. Биз ака-укалар, қариндош-уруғлар офтобрў девор ёнида саф тортиб турибмиз. Куёш терак бўйи кўтарилиб, пешонамизга олов пуркайди. Не ажабки, тасодифми, мўъжиза рўй бердимиз, қаёқдандир пайдо бўлган бир парча булут куёш юзини тўсиб қолди.

Табиатнинг қудрати, мўъжизаси олдида биз ҳаминша ожизмиз. Куёш чараклаб турса, булут унинг юзини хиёл тўсиб, бизга соя ташлаб тургани чиндан-да мўъжиза эди. Онамни сўнгги йўлга кузатиш дамлари тобора яқинлашмоқда. Шаҳарда турадиган акамдан эса ҳамон дарак йўқ. Қариндошлар, кишлоқ оксоқоллари акамни сабрсизлик билан кутишарди. Нима бўлса ҳам у онамнинг дафн маросимига етиб келишини ички бир интиқлик билан кутар эдим.

– Ана келди, ана келаяпти! – атрофдагилар бирдан жонланиб қолишди.

– Онам, онажонимдан ажралиб қолдим! – акам сафда турганларнинг елкасига бошини қўйиб йиғлаб юборди. – Меҳрибонимнинг бир оғиз сўзини эшита олмай қолдим. Мени армонларга ташлаб кетган онажоним қани?! – Акам шашқатор ёши билан онам ётган хонага юрди. Бирозгина сукут чўмган ҳовли, онам хонасидан яна йиғи овози кўтарилди. Акамни бағрига босиб йиғлаётган холавлар, аммаларнинг оху фарёдига чидай олмасдан, атрофда турган одамларнинг ҳам кўзларидан ёш қуйилиб келар эди.

Шундан сўнг онамни сувга олишди. Ҳовлига бир неча дақиқалик сукунат чўкди: хотин-кизларнинг йиғиси тинди. Ҳар ким ўзича овоз чиқармай, ич-ичидан эзилиб хўрсиниб-хўрсиниб ўтирарди. Шу пайт куёш юзини тўсиб турган булут охиста тарқалди. Хаёлимга келган фикрдан кўнглим бироз ёришгандай бўлди.

...Ёзнинг иссиқ кунларида онам садақайрағоч соясидаги каравотда ўтирарди. Кейинги пайтда кўзлари бироз хиралашиб қолди. Шу боис узоқдаги нарсани яхши кўролмасди. Бирон шарпа кўринса, ён-атрофида ўйнаб юрган набираларини чакириб, ким келаяпти, деб сўрарди. Ҳовлимиз яқин бўлганлиги сабабли биз тез-тез келиб турардик. Бироқ акам узоқда яшаганлиги сабабли ахён-ахёнда келарди. Онамнинг уни тез-тез соғиниб қолаётганлигини билардик. Шарпа эшитилди дегунча онам серажин, калтироқ панжаларини кўзига соябон қилиб йўлга қарагани-қараган эди. Акам келаётганини эшитса, ўтирган жойида кўзғалиб қўярди. Тиззаларини укалаб, атрофни пайпаслаб кавушини излар ва ўглининг ҳузурига ошиқарди. Киприклари пирпираб мийиғида жилмайиш пайдо бўларди. Унинг бужмайган юзидаги кулгичлари ўзига бирам ярашиб кетардики...

Мен энди билдим: одам билан табиат ўртасида кўзга қўринмас ўхшашлик, уйғунлик бор экан. Куёш бамисли онамнинг йўлга нигорон кўзларию, булут унинг юзларига соябон панжалари эди. Булут узоқ шаҳардан етиб келган ўглининг дийдоридан хурсанд бўлган волидамнинг юзидан туширилган соябон қўлларю, куёш эса севинчдан порлаган кўзлари эди. Энди сен онамнинг меҳр тўла кўзлари бўлиб порлайвер, куёш!

ЁМҒИР ТОМЧИЛАРИ

Онамнинг хокипокларини қабрига қўяётганимизда атрофдаги хас-чўпларни шивирлатиб ёмғир томчилари туша бошлади. Ажабо, тепада саратон куёши чараклаб турсаю, ёмғир ёғса!

– Майидга ёмғир тегса савоб бўлади, – деди мўйсафидлардан бири.

– Мархуманинг қайсидир хислатлари Яратганнинг ўзига хуш келган бўлса ажабмас. Аслида ҳам онахонимиз жаннати аёл эди-да, – ёнидагиларга уқтирди

ҳамқишлоқларимдан бири ва яна кўшиб қўйди: – Ҳар кимга ҳам Тангрининг бундай иноятлари насиб этавермайди.

Ёмғир майдалаб, томчилаб ёғаяпти. Кетмон ва белкураклар қўлдан-қўлга ўтади. Ҳамма ҳам қабрга бир кетмон тупроқ ташлашга ошиқади. Қабр – марҳумнинг у дунёдаги чин уйи. Кўз очиб-юмгунча бир уюм тупроқ пайдо бўлди. Ёмғир томчилари юзимга урилар экан, қайдандир эшитган ривоят ҳаёлимдан ўта бошлади.

...Норасида гўдакларини тупроққа берган оналар жаннати бўлар эмиш. Ҳеч эсимдан чиқмайди: онам бизларни ер-кўкка ишонмас, жуда-жуда эҳтиётлар эди. Унинг укаларимни ёлғиз қолдирганлигини эслай олмайман. Бунинг сабабини кейинчалик, эсимни таниганимда билганман. Онам табиатан ўйчан, зукко, серфикр, камгап аёл эди. Бировга ҳасрат қилганлигини эшитмаганман. Мавриди келиб қолса, бошимни силаб “сенинг ҳам ака-опаларинг кўп эди. Беш нафар иниларингни – Яратганнинг ўзига керак экан – чақалоклигида ерга берганман”, деб хўрсинарди.

Одамлар ўзаро пичирлашиб, ёмғир ёғишини Оллоҳнинг марҳамати деб башорат қилишарди, балким шундайдир. Айтишларича, норасида гўдаклар руҳи онаизор ҳузурига биринчи бўлиб пешвоз чиқармиш. Дийдорига тўймаган онажонини кўзёшлар билан кутиб олармиш. Ҳозир шивалаётган томчилар ҳам марҳум акаларим, опаларим кўзёши бўлса ажабмас.

Марҳумлар хурмати ҳақи онаизоримга жаннат эшиклари очилгани рост бўлсин...

АЖИН ИЗЛАРИ

Сочларимни, юзимни силаб, ўйнаб ўтирган қизчам ногаҳон сўраб қолди:

– Пешонангиздаги чизиклар нима, дада?

– Буми, ажинлар, – дедим пешонамни силаб.

– Бу чизиклар нечта, уни ким чизган? – у яна бидирлай бошлади.

Қизчамнинг саволларига жавоб бераёлману ҳаёлим бошқа ёқларда эди. Яна онамни эслаб кетдим. Мен ҳам онамнинг сочларини тўзғитиб, юзини силаб ўйнаганман, эркаланганман. Лекин онамнинг юзидаги ажин излари нечта эди? Мен буни ҳеч сўрамаган эканман. Онамнинг сийратини кўз олдимга келтирсам, унинг ўйчан вазмин чехраси қайтадан жонлана бошлайди.

Турмуш ташвишлари, ҳаёт юмушлари билан бўлиб онамнинг ҳузурида ҳамиша ҳам жамулжам бўлавермасдик. Акам, опа-сингиллирим узоқ шаҳарда яшагани боис тез-тез келишнинг иложи йўқ эди. Бирон тўй, марака баҳона тўпланишиб қолардик. Энди эсласам, биз ўзимиз билан ўзимиз овора бўлиб онамнинг қандай ҳаёллар, ўй-кечинмалар гирдобида қолганлигига эътибор бермас эканмиз. Ўғил-қизларининг йиғилганидан онамиз ўзида йўқ шод бўлди, деб ўйлаб юраверган эканмиз. Аслида, шундай бўлганмикан?

Ҳамма оға-инилар тўпланишиб бағрини тўлдирганимизда унинг хурсанд бўлганлиги рост. Лекин шундай пайтлардаги ҳолатини хотирамда жонлантурсам, кўз илғамас бошқа нарсалар ҳам қайта жонланади. Онам ҳар қанча хурсанд, бахтиёр бўлганда ҳам бошқа аёллар каби очилиб-сочилиб, яйраб қулганлигини камдан-кам учратганман. Нега шундай экан-а? Жилмайганда унинг сиражин юзида кўз илғамас бир дард, мунг бордек туюлаверарди. Ҳолбуки, биз ўғил-қизлари жам бўлиб, бағрини тўлдириб турардик-ку. Унда онам қалбини ички бир туғён, дард билан ўраб турган ҳис нима бўлиши мумкин?

Ҳамма ўғил-қизлари жам бўлардик, дедим. Аслида, шундаймиди? Унинг ҳали кўкракка тўймасдан, атак-чечак бўлмасдан ерга берган беш ўғил-қизи-чи! Онаизор уларни унутиши мумкинми? Бамисоли окқушларга айланган норасида гўдакларни унута олмаган экан-да! Балки энди, у дунёда ҳур норасидаларини бағрига босиб,

дийдорига тўйгандир. Ҳаёт бунчалар чигал бўлмаса. Биз тириклар ёди оналарни қабрда ҳам тинч ётишга қўймаса, тириклигида қаддини букиб, пешонасига ажинлар солганимиз етмасмиди?..

“РАВНАТУН”

Кейинги пайтда онамнинг қон босими кўтарилиб турарди. Қон босимини ўлчаб турадиган таниш дўхтир унга “Равнатун” дорисини ичиб туришини маслаҳат берди. Онам табиятан ишонувчан бўлганлиги боис докторнинг тавсия этган дорисига қаттиқ ихлос қилар эди. Қачон боши оғриб, безовта бўлса шу дорини ичарди.

– Мана шу ялтироқ қоғоздаги хаворанг, тарикдек дорининг қуввати жуда яхши экан-да, болам, ичдим дегунча бош оғригим қолади, – дерди онам мамнун ҳолда бошини ирғаб-ирғаб.

Онамнинг ёнидан “Равнатун” дориси узилмасди. Ўтирган жойида – кўрпача тагида албатта ўша дори турарди. Сафарга чиқса, меҳмонга борса ҳам ана шу дорини рўмолчасининг бир учига тутиб оларди. Мен ҳам қаерга борсам дорихонадан албатта “Равнатун”дан икки-уч қути олиб келардим. Маҳалламиздаги дорихона ходимлари мени таниб қолишган. Айниқса кўзлари чарақлаб қулиб турадиган истараси иссиқ сотувчи қиз мени кўриши билан “Сизга “Равнатун”ми”, деб жилмайиб турарди.

Орадан анча вақт ўтди. Шамоллабман шекилли, сира йўтал қолмасди. Бир куни ишдан қайтаётиб йўталга қарши бирон дори илинжида дорихонага бурилдим. Таниш қиздан дори сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эдим, у ҳар галгидек жилмайди:

– Ҳойнаҳой сизга “Равнатун” керакдир-а? Онангизга ҳамиша шу доридан олиб борасиз-ку.

– Энди бу дори керак эмас, – деган сўзлар оғзимдан чиқиб кетганлигини билмай қолдим. Сотувчи қизнинг дори узатган қўллари муаллақ қолди. Дарҳол ўзимни қўлга олдим.

– Ҳа, майли бераверинг, бир кун керак бўлиб қолар.

Сотувчи қизнинг қўлидан дорини олиб, пулини тўладим-да, шартта ортга қайтдим. Ташқарига чиққач қалтираётган қўлларимга, қафтимдаги малҳамга термилдим. Кўз ўнгимда “Равнатун” ичаётган онамнинг нозиккина жуссаси қайта жонлангандек. Йўталга қарши дори олиш ҳаёлимдан кўтарилибди...

РЎМОЛЧАДАГИ ҚУРУТ

Болалагимда онам билан автобусда қаергадир сафарга чиққанимизда кўнглим айниб қайт қилдим. Шунда йўловчи аёллардан бири менга бир дона қурут бериб: “Мана шуни шимиб юрсанг, кўнглинг кўтарилмайди”, деди. Ҳақиқатдан ҳам қурутни шимишим билан кўнглимдаги беҳузурлик босилди. Шу-шу онам ёнида қурут олиб юрадиган бўлди. Қачон сафарга чиқмоқчи бўлсам ёки сафардан келсам, албатта менга бир неча дона қурут тутқазарди. Онам қурутни рўмолчага тутиб, билагига боғлаб оларди.

Дафн маросими ўтказилган кун кечаси тушимга онам кирди. У бошимни силаб, пешонамга қўлини қўйганча мени эркалаб: “Чарчаган кўринадан, озгина иситманг ҳам бор. Мана бу қурутларни оғзингга солиб ол, бироз дармон бўлади”, дермиш...

Нимадандир кўнглим ғаш, ниманидир йўқотгандек қарахт юрганлигимнинг исини энди тушунгандек бўлдим.

– Келиной, онамнинг билагида ҳамиша рўмолча боғланган бўларди. Мабодо шуни кўрмадингизми.

— Вой эсим курсин-а, онамнинг рўмолчасини бекитиб қўювдим, ҳозир олиб чиқиб бераман, — янгам уйдан шошиб-пишиб рўмолчани олиб чиқди.

Вожаб, кечаси тушимда кўрган рўмолчанинг ўзи-ку бу! Унинг бир учига ёнғокдек-ёнғокдек курут доначалари тугилган эди...

ҲИКМАТ

Энамни набиралари жуда яхши кўради. Бири тиззасига бош қўйиб ётса, бошқа бири елкаларига чиқиб оларди. Волидамнинг набираларидан ранжиб, уришганлигини ҳеч эслаёлмайман. Шунда жаҳлим чиқиб болаларни уришиб бердим:

— Энамни ўз ҳолига қўясанларми-йўкми. Бундай оёқ-қўлини ёзиб ўтирсин ахир!

— Қўй, болаларни уришма, — дерди онам тиззасига бош қўйиб ётган набираларини эркалаб. — Шулар бор, мен борман, болам. Сен иш билан кечгача кўчада юрасан. Булар менга энг яхши овунчок. Чурвакалар мени зериктириб қўйишмайди. Кўрсатганига шукр, илоҳим ажалга сабр берсин-да, Эгам.

Энам ўтирганда ҳам, ётганда ҳам шу сўзларни пичирлаб қўп такрорларди. Бу сўз менга эриш туюларди.

— Эна, нафасингизни иссиқ қилсангиз-чи, нега шу сўзни такрорлайверасиз? — дедим бир гал ўзимни тутолмай.

— Эй, болам, вақти келиб нега шундай деганимни тушуниб қоларсан, — онам бошини сарак-сарак қилиб жилмаярди. — Ажал деган асов отнинг канотлари бўлармиш. Бу учқур отнинг қачон, қасрдан келишини ҳеч ким билмайди. Бандасини елкасига миндириб бир зумда арши-аълога учади — кетади. Умр деганлари шу экан — оқар дарёдек оқади, кетади.

...Йиллар ўтди. Ўзим ҳам бобо бўлдим. Бир куни ишдан чарчаб келиб ухлаб қолибман. Бошимда нимадир гўнғир-гўнғир қилади. Тушимми-ўнгимми, деб кўзимни очсам, тепамда атак-чечак қилиб юрадиган набирам турибди.

— Бо-бо-жо-он, бобожон, — дерди гўлдираб.

Ўрнимдан сапчиб туриб кетганлигимни билмай қолдим. Набирамни бағримга босдим. Энди тили чиқаётган дилбандимдан биринчи бор бобожон деган сўзларни эшитишим эди. Бағримда типирчилаётган набирам эмас, куёшнинг бир парчаси эди, гўё.

Набирам кикирлаб кулар, гоҳ гандираклаб, гоҳ йикилиб-суриниб мендан узоқлашмоқчи бўларди. Ҳаракатларини кузатар эканман унинг ўсиб-улғайишини кўрсам, деган ўй-хаёллار вужудимда тинмай чарх урарди. Эҳ-хе, у кунларга қанча вақт бор-а... Чевараларни ҳам бағримга босиш насиб этармикан? Илоҳим шу кунларга етиб юрайлик-да. Шунда беихтиёр онам кўз ўнгимда гавдаланди. Лабларим эса онам айтган ҳикматни пичирлаб такрорлади: “Ажалга сабр берсин-да, Эгам!”

ОНАМНИНГ ИСИ

Хизмат сафари тугаб, шаҳардан уйга қайтиш учун автобус бекатига келдим. Биз томонга қатнайдиغان таниш машинани излаб, автобусларнинг “пешонаси”даги ёзувларни ўқийман. Шу пайт уч-тўрт қадам наридаги онахон қўлини кўзларига соябон қилиб мени ёнига имлай бошлади.

— Ҳой, Адҳамжон, яхши ишлаб юрибсанми, кишлокқа борай дебсан-да, бери кел, бир кўришиб қўяйлик, — онахон чап қўлини букчайган белига қўйиб ўрнидан аранг туриб юра бошлади.

Мен аввалига хайрон бўлиб ён-атрофга қарадим. Онахон бошқа бировнинг отини айтиб чақирарди. Хаёлимни йиғиб олмасимдан у қаршимда пайдо бўлди.

– Вой бўйларингдан ўргилай, шаҳар ёкибди, оқариб, бўйга тортиб қолибсан, – онахон мени бағрига қаттиқ босиб, пешонамдан ўпди. – Сен ўзимизнинг Қаршигул чопончининг ўғлимисан, адашмадимми? Кўз қурғур сал хирарок-да, узокдагини олдингидек илғайвермайман. Истаранг иссиқ-да, бир қўришдан танидим. Қишлоғимизда чопон тикишда онангни олдиға тушадиган чевар йўқ, бобонгнинг чопонини ҳам тикиб берган, қўли дард қўрмагур. Невараларимнинг эғнидаги чопончалар ҳам энангники.

Бошига қишлоқча иккита пахта рўмол ўраган, куёшдан юзлари қорайиб кетган онахон мени тобора бағрига қаттиқроқ қисиб хол-ахвол сўрашарди. Шу топда димоғимга мен кўпдан соғиниб юрган бир ис урилди. Бу онамнинг иси эди!..

– Эй эна, нима қилиб юрибсиз бу ёқларда. Мен сизни излаб чарчадим, юринг тезроқ, машина кетаяпти! – кўзлари уккиниқидек ўйнаб турган шоп мўйлов йигит кампирнинг қўлидан ушлаб торқилаб кетди. Юрагимнинг бир парчаси боғланиб қолгандек кампирга эргшиб бир-икки кадам қўйдим. Ундан ажралгим келмасди. Нотаниш онахон автобус зинасида ортига қайрилиб ўзича менга нималарнидир уқтирмакчи бўларди. Ўғли уни жерқиб, судраб автобусга чиқариб кетди. Бир зумга кўз олдим қоронғилашди. Бошим айланиб, ҳозиргина онахон ўтирган ўриндикка ўзимни ташладим.

Онамдан ажраганимдан кейин кўнглим нимадир истар, юрагим ниманидир ахтаргандек бўларди. Рухимни безовта қилаётган бу ҳолат нима эканлигини ўзим ҳам билмасдим. Ўша нотаниш онахон билан учрашув ҳаммасига ойдинлик киритгандек бўлди. Фарзанд иси, гўдак иси деган сўзларни кўп эшитганман. Болаларимни эркалаб бағримга босганимда буни тақор ва тақорар хис этганман. Ҳаёт ташвишлари, турмуш қувончлари билан бўлиб кўп нарсаса эътибор бермас эканмиз. Онам кўпинча гап орасида “Ўғлим, бу ўтқинчи дунёда одам одамга ғанимат”, деб қўярди. Бу сўзлар маъносини сочимга ок тушганда англаб етгандек бўлдим. Юзлари сиражин, қалди букилган оналарни кўрсам юрагим хапқириб кетаверарди. Онамнинг ислари қайта-қайта димоғимга урилаверди.

ЭРТАК

Кечки овқат пайти дастурхон атрофида жамулжам бўлиб ўтирганимизда, ойнаи жаҳонда дунёнинг қайсидир бурчагида қурғоқчилик давом этаётганлиги, очарчилик туфайли қурбонлар сони кўпайиб, ҳаётдан кўз юмаётганларнинг кўпчилиги қариялар ва болаларни ташкил этаётганлиги ҳақида гапириб қолишди.

– Уларнинг овқати тугаб қолганми? – қизиқиб сўради мактабга қатнаётган набирам. – Овқат олишга пуллари йўқми? – Мени бир зумда сўроққа қўмиб ташлади у. Набирамнинг сўроғига жавоб қайтараяпману, кўз ўнгимда онам гавдаланди. Изғиринли киш окшомлари онам сўзлаб берган ҳикоялар ёдимга тушди...

– Ўша йиллари қаттиқ қурғоқчилик бўлди, – ип йиғираётган калавасини тиззасига қўйиб ҳикоясини бошлади онам. – Нарх-наво осмонда. Бир бурда нон отликка бор, пиедага йўқ. Қишлоқларда уйма-уй иш излаб юрган мардикорлар кўпайиб кетди. Катталар бола-чақа боқиш илинжида узок-узоқларга кетиб қолишди. Очликдан силласи қуриган болалар уйдан ташқари чиқолмасди. Шўрлик аёллар дуч келган ўт-ўлан, исмалокни ўлиб қолмасин деб болаларининг оғзига тикишарди.

Қўшнимиз Тўхтагулнинг тирикчилиги, кун ўтказиши жуда мушкуллашди. Касалманд эри ўлиб қолди. Бир этак болаларни боқиш онанинг гарданига тушди. Қишлоғимиз атрофида бугдой экиларди. Ҳамманинг кўзи бугдойзорда. Очликка чидай олмаган ёш-яланглар, хотин-халажлар кечаси бугдойнинг бошоғини ўтирлаб чиқишарди. Ўша йиллари одамлар орасида айғоқчилар кўпайиб кетди. Шундай қалтис бир паллада Тўхтагул бечора ҳам кечаси бошқоқа чиқибди. Олиб келган бугдой бошоғини молхонада келига

солиб майдалабди. Келининг дуп-дуп овози ташкарига эшитилмайдими, буни билган айғокчилар “юқори”га айтиб боришибди. Эрта билан бир тўп одам Тўхтагулнинг уйини босди. Келидан ўтказилган бугдойни сомон тагига кўмиб қўйган экан, топиб олишди. У ҳам нари борса бир дўппи чиқади, холос.

Тушга яқин кишлоқ одамларини мактаб ҳовлисига тўплашди. Ўзларини қайсидир идора вакиллари деб таништирган нотаниш кимсалар Тўхтагулни муҳокама қилгани келишганини айтишди. Бугдой бошоғини ўғирлагани учун уни жиноятчи деб эълон қилишди. Шу ернинг ўзида суднинг ҳукми ўқилди. Тўхтагул беш йилга кесилиб кетди.

Суд ҳукми ўқиладиганда Тўхтагулнинг атрофга нажот билан мўлтираши юрагимни эзиб юборди. Оёғидаги йиртиқ ковушидан яланг бармоқлари чиқиб турарди. Уни машинага ўтказиб олиб кетаётганларида ортидан чирқираб йиғлаган болаларнинг оху фарёди ҳамманинг юрагини эзиб юборди.

Тўхтагул узок тоғли кишлоқдан келин бўлиб тушган эди. Укалари келиб жиянларини олиб кетишди. Болаларнинг кейинги тақдири нима бўлди, эшитмадик. Улар яшаётган ҳовли хувуллаб қолди. Очарчиликдан бир оила пароканда бўлди...

Онамнинг бу ҳикоясини айтиб берсам набираларим “Бобо, бу эртаки”, деб сўрашади. Ҳа-ха, бу эртақ, дейман бош ирғаб. Бир бутун ночор оилани вайрон қилган, одамларнинг бошини еган ўша дамлар қайтиб келмасин. У қушларнинг эртақка айлангани рост бўлсин, дейман ичимда...

САРҒАЙГАН ВАРАҚ

Энам шу варақни асраб-авайлаб ёнидан қўймасди. Мерос ҳақидами ёки васият-номами билмадим, букланиб, сарғайиб кетган дафтар варағини узатди опам. – Ҳар ҳолда сен тушунарсан, доим қоғоз ичида юрасан.

Варақни авайлаб очдим. Қоғоздаги дастлабки сатрларга кўз югуртирдим. “Салом, энажон, соғ-саломат ўтирибсизми?” деган сўзлар билан бошланган дастхат меники эди. Қоғоз тутган қўлларим титради, кўнглим бузилди, ўпкам тўлиб кетди. Беихтиёр ёшлигимга, болалигимга қайтгандек бўлдим.

...Қўшнимиз Зумрад хола билан аҳил яшардик. Ўғли Муродбек чаккон, бақувват йигит эди. Уй-рўзгор ишларимизга қўлидан келганча ёрдамлашарди. Уни ҳарбий хизматга чакиришди. Зумрад хола ўғлидан интиқлик билан хат кутарди. От миниб юрадиган почтачи уйма-уй газета, хат таркатарди. Мурод акамдан хабар олиши билан қўшнимиз бизни чакирарди. Зумрад холанинг саводи бўлмагани боис уни мен ўқиб берардим. Хатни эшитиб бўлгач, қўшнимиз қоғозни қайта-қайта ўпиб, қўзига сурарди. Мени ҳам дуо қилишни эсдан чиқармасди.

– Сен ҳам катта бўлиб, шаҳарга ўқишга кирсанг, менга хат ёзасан, – дерди онам мийиғида қайта. – Мен ҳам қўшнимизга ўхшаб хушхабарчини интиқлик билан қутаман. Илоҳим, шу қушларга етиб юрайлик.

Яхши ниятлар ижобат бўлиб мактабни битиргач, ўқишга кирдим. Онамнинг қувончи еру қўкка сиғмасди. Шаҳарга кузатиш учун неча қушлар ҳозирлик кўрди. Бир халтада ўрик туршаги бўлса, яна бирида қурут. Оби ноннинг толқонию, майиз ҳам эсдан чикмади. Ҳовлимиз темирўлнинг ёкасида жойлашган бўлиб, шаҳарга поёздда катнардик. Темирўл бекатига кузатишга чиққан онам мени бағрига босиб, хайрлашар экан, “хат ёзиб тургин болам”, деб тайинлади.

Шаҳарга келиб, ётоқхонага жойлашган куним онамга саломнома ёздим. Опам тутган, сарғайиб кетган варақ – мана шу хат эди. Кейинчалик ўқиш ташвишлари, амалиёт баҳона хат ёзишга вақт тополмадик. Кўз очиб-юмгунча талабалик йиллар

хам ўтиб кетди. Институтда ишга олиб қолишди. Илмий иш билан бош қашишга имкон бўлмади. Такдир экан, уйланиб, шаҳарда яшаб қолдим.

Опам айтганидек қоғоз ичида қолиб кетганим рост. Илмий ишни ёклаш учун ёзилган рисоалар сандиқ-сандиқ бўлса ажабмас. Узоқ сафарлар, илмий изланишлар, таассуротлар неча-неча китоб бўлишлиги тайин. Шогирдларимнинг илмий ишларига кечалари уйқудан кечиб ёзилган тақризу тавсиялар-чи.

Ҳаётда бир киши қилиши лозим бўлган барча ишларга улгурибман-у, лекин онамни эслаш, хат ёзишга фурсат топмабман. Уюм-уюм рисоалар аслида онамнинг интизорлик билан кутган бир парча қоғозга тенг келармикан?!

— Намунча даминг ичингга тушиб кетди, шунчалик муаммо кўпмикан бу қоғозда, — хаёлларимни бўлиб юборди опам. — Ё сенга меросдан камроқ тегибдими? — ҳазиломуз гапини давом эттирди у.

— Ҳа, мерос ҳақида бўлса бунчалик қуюнмасдим, — бу қоғоз оддий хат, ўз қўлим билан ёзган мактуб экан! — мана, ўқиб кўринг! — хатни опамга узатиб, ўзим чорбоққа чиқдим.

Қишлоқ хавоси барибир кўнгилга ўзгача бир енгиллик, таскин бағишлайди. Салкин хаводан нафас олиб, қушдек енгил ҳис этдим ўзимни. Чорвоқдаги дарахтлардан турли мевалар ҳиди димоғимга урилади. Жўжаларини етаклаб юрган товуқ “қо-қо”лайди. Оғил айвонида ем талашаётган қўчқорчалар бир-бирлари билан шохлашади. Дарахт остидаги бузоқча чўзиб мўрайди. “Жонивор сувсаган бўлса керак” хаёлимдан ўтказдим. Болалигимда чорва молларига қараган дамларим эсга тушиб кетди. Челақда қудуқдан сув олиб бузоқча олдига қўйдим. Сувни апил-тапил симирган бузоқ қулоқларини силкитганча чўзиб мўради.

Мендан келган хатни бағрига босиб, қўни-қўшниларикига чопаетган онам кўз ўнгимда гавдаланади. Болақайлар хатни ўқиётганида қандай ҳолатга тушган экан, муштипаргинам. Катта шахри азимда ўқиётган ўғлидан келган биринчи мактуб. Бундан кейин ҳам кўзи тўрт бўлиб бир парча қоғозга интиқликда яшаган беозоргинам. Хаёлимда у от минган хушхабарчига “менга ҳам ўғлимдан хат борми”, дея ҳамон қўлини чўзиб тургандек...

СИЙРАТ

Ҳеч ким онадан жудо бўлишни хаёлига келтирмас экан. Гарчанд ўлим ҳақ бўлсада, оналарнинг фарзандини ташлаб кетишига сира ақлим бовар қилмайди. Йўкса, онамиз ҳаётлиги чоғида нималар қилмас эдик. Онамдан хотира сифатида бир-икки дона сурати қолди холос. Хужжатларга тушган суратини бироз катта қилиб, ёзув столига қўйиб қўйганман. Негадир сувратларини деворга осиб қўйишни табиатим ёқтирмайди. Ҳар гал ёзишга ўтирганимда онам қаршимда менга термилиб тургандек бўлади. Унинг истараси иссиқ чехрасидан таралаётган илоҳий бир нур хонамни ёруғликка тўлдираётгандек, руҳи менга мадад бераётгандек ҳис этаман ўзимни.

Кейинги пайтларда кечалари кўзимдан уйқу қочадиган бўлди. Қулар, оилар ўтган сари нимадир мени безовта қилар, онамга бўлган соғинч ҳисларим, ўртанишларим гирдобдек ўзига тортарди. Сокин ва осуда тунлари шифтга тикилган қўйи онамни эслайман. Қоронғи тун зулмати қаъридан аста-секин онамнинг маъюс ва ўйчан сиймоси пайдо бўла бошлайди. Унинг киров қўнган қошлари ва оқ дока рўмол тагидан тартибсиз юзига тушиб турган сочлари ўзгача бир нур таратиб, тун зулмати чокларини сўтиб юбораётгандек. Шунда кўзимни янада маҳкамроқ юмиб оламан. Кўзимни очсам, бирон ёруғлик тушадиган бўлса онамнинг кўз олдимда, хотирамда жонланаётган киёфаси, сиймоси чўчиб кетмаса деб кўрқаман.

Онам “соғиндингми, болам, ўрним билиниб қолдими?” дегандек оҳиста, беозор бошим узра эгилади. Мана, онамнинг мен учун азиз бўлган сиймоси: серажин пешонаси, сийраклашиб қолган кош-киприклари, бироз шишинкираган қовоклари. Қирра бурни, тишлари тушиб қолганлигидан осилиб турадиган ияги, ажин тушган бўйни. Қалтираб турадиган букчайган панжалари, билагида осилиб қолган эт билан териси. Ўқловдек-ўқловдек бўртиб турган кафтидаги томирлари. Онам оҳиста эгилаётгандек, оловли лаблари пешонамга теккандек бўлди. Мана онамнинг таниш чехраси. Салгина юрса хансираб, ўпкаси оғзига тикилиб қолаётгандек энтикиб-энтикиб нафас олиши. Унинг юрак уришларини, нафасидаги тафтни сезгандек бўламан, гўё. Кўзларимни янада маҳкамроқ юмаман. Хонада шунчалик сукунат, жимлик ҳукмронки, юрагимнинг уриши темирчининг босқонидек гуппилаб эшитилиб туради. Ўзимни онамнинг бағрида хис этганим сари хаёлим узоқ-узоқларга, болалигимга етаклаб кетади.

...Ана, ёмғирда шалаббо бўлиб, уст-бошим лойга беланиб ҳовлига кўрка-писа кириб келаяпман. Эски ҳовлимизда ўртада ошхонаси бор уч хонали уйимиз бор эди. Ўчоқ ана шу ошхонада бўлар эди. Киш кунлари ташқаридаги тандир ва ўчқокларни кор босиб қоларди. Ана шунда ошхонамиз асқотарди. Унинг эшигини очиб, ичкарига мўралаганимда онам ҳар галгидек ўчоққа олов ёқаётган бўлади. Менга кўзи тушиши билан қўлидаги косовни ташлаб, мени дарҳол бағрига босади. Онамнинг бирор марта ранжиб, мени уришганини эслай олмайман. Уст-бошимни ечиб, ўчоқда ловуллаб ёнаётган оловга қурита бошлади. Ўзимни уйга олиб кириб кўрпага ўраб ташлади. Қалин кўрпа орасида баданимга иссиқ югуриб, ухлаб қолдим...

Қишлоғимиз темирйўл чеккасида жойлашганини айтган эдим, ариқдан сув келмасди. Цемент ҳовузга вагонда сув олиб келиб, қуйиб кетишарди. У ҳам бир-икки кунга етмай тугаб қоларди. Шунда ҳамма қишлоғимиз ўртасидаги қудукдан сув ташишарди. Қудук атрофида ҳар гал хотин-қизлар гавжум бўларди. Онам эрта саҳардан иккита челақ кўтариб сувга кетарди. Онамнинг гоҳ у ёнга, гоҳ бу ёнга қийшайиб сув олиб келаётган ҳолати ҳамон кўз ўнгимдан кетмайди.

У кишининг тўнгич фарзандлари турмаган – чакалоклигида ерга берган. Биз эса ёш бола эдик. Отам ишга кетганда рўзгорнинг барча юмушлари онамнинг елкасида бўларди. Ёз бўйи онам даладан шох-шабба, окқурай, тезак териб қишга ўтин хозирларди. Молларга хашак, сомон ташиш, янтоқ чопиш унинг гарданида. Қузда томсувоқ қиларди. Онам енгларини шимариб, отам билан ёнма-ён лой кечарди. Дунё ташвишларидан беҳабар биз болалар эса лойдан “ҳаммомпиш” ўйнардик. Отам билан онам чанқаганда уларга ичиш учун сув ташиб турарди ва бу билан катта иш қилгандек бир-биримизга мактаниб ҳам қўярди. Шундай бўлса-да, меҳнатдан онамнинг қадди букилган эмас. Ҳаётининг сўнгги кунларига ҳасса таянмади.

Кейинги пайтда онам билан сурапта тушмоқчи эдик. “Эна, сизни ўртага олиб набираларингиз билан рангли сурапта тушамиз”, дердим онамга. Онам “хўп бўлади”, дегандек бош ирғаб қулиб қўярди. Биз тирикларнинг ташвишимиз ҳеч қачон тугамайди ва эҳтимол тугамас ҳам. Тонг отиши билан хизматга ёки шахсий ишлар билан “чопа-чоп” бўлиб онамга берган ваъда хаёлимдан қўтарилиб кетарди. Ишдан кечқурун ҳориб-толиб қайтгач, онамнинг пинжиги кириб бироз тин олгач, “эртага албатта сурапта тушамиз”, дердим, пинак аралаш. Тонг отиши билан эса яна югур-югур...

Рўзгор деганининг кам-қўсти ҳеч битармикан? Гўё бу дунё тириклар ихтиёрида-ю, ҳар лаҳзанинг ҳисоб-китоби унинг қўлида деб биламиз. Ва шундай ўй-хаёл билан вақт деб аталмиш фурсатнинг, имкониятнинг ўтиб бораётганлигини англамай қоламиз. Ўлим деб аталмиш қудратли бир хилқат, ҳақиқат жондек азиз онамни бағримдан қил суғургандек юлиб олгач, кўзим очилди. Ва энди кеч бўлди.

Шу тариқа амалга ошмай қолган ўй-хаёллар, ваъдалар армонга айланди. Армон – ортга қайтмас фурсат, аччиқ ҳақиқат эканлигини кеч англадим...

Сурат – ҳар кимнинг тилсиз ва ҳиссиз нусхаси. У ўздан ортда қолаётганлар учун ёдгорлик деб биламиз. Аслида-чи? Инсон учун энг азият ёдгорлик – бу хотирот эмасми? Хотиротда ўтмиш, бутун бир жонли ҳаёт қайта тикланиши, акс этиши мумкинку! Шу боис менга онамнинг сувратидан сийрати азизроқ. У кишининг сийратигина шунчалар ўйлашга имкон яратди-ку!..

Онам ўзининг титроқ панжалари билан бошимни силаётгандек. Мен энди онаси бағрида кўкрак эмиб, тамшаниб, мириқиб ухлаётган чақалоқдек ҳис этаяпман, ўзимни. Она учун фарзанд ҳамиша бола бўлиб қолади, дейишгани шу бўлса не ажаб?

Бутун борлигим, вужудим ёкимли бир энтиқишдан селдек эриб борарди. Энди онамнинг сийрати кўз қорачиқларимга сиғмай қолди. Унинг нурли сиймоси бутун хонамни эгаллади. Йўқ, унинг сийратига хона ҳам торлик қилапти. У аста-секин бутун борлиқни, ер-осмонни эгаллаб олди. Онамнинг нафаси юзимга, кўзларимга беозоргина урилар, вужудимга жон бахш этаётгандек бўлаверарди...

ОЛМА ГУЛЛИ ЧОЙНАК

Ҳисобот чўзилиб кетди. Барча бўлимлардаги кўрсаткичларни таққослаб, жамлагунча вақт алламаҳал бўлди. Уйга келсам дарвоза кулф. Қанча тақиллатмай, ичкаридан садо чиқмади. Онамнинг вафотидан кейин биринчи марта кеч қайтишим. Яхшиям ёнимда калит бор экан, йўкса ташқарида қолиб кетармидим.

Дарвозани очиб, ичкарига қадам ташладим. Ҳовли зим-зиё, ҳамма ёқ жимжитлик. Онам ҳужрасининг эшиги тепасида хира ёниб турувчи фонус ҳам ўчик. Охишта уйга бош суқдим. Бир-бирининг пинжига сукилган болалар ширин уйқуда. Хонтахта ёнидаги ёстикқа омонат бош қўйган болаларнинг онаси ҳам пинакка кетган.

Шу топда чанқоғим тутди. Хонтахтадаги чойнакка қўл узатдим: бўм-бўш. Пиёланинг шақир-шуқуридан онаси эринибгина кўзини очди. Ёстикдан бошини кўтаргиси келмай мингирлади:

– Газхонада совук чой бор, ичиб келақолинг.

“Газхона” аталмиш ошхонага киришим билан кўнглим алланечук бўлиб кетди. Онамнинг ҳужрасига шу хона орқали ўтилар эди. Оёқларим беихтиёр мени ҳужрага етаклади. Қоронғи хона сукунат қўйнида. Дераза тоқчасидаги фонус ҳам ўчик. Онам борлигида бу фонус ҳовлига шуъла сочиб турарди. Кечалари ишдан қай маҳал қайтсам ҳам онам уйғоқ ўтирган бўларди. Гоҳида ўзимча сездирмай оёқ учида ҳужрамга кириб кетардим. Онам дахлиздаги оёқ кийимларимни кўриб, келганимга ишонч ҳосил қилмагунча уйқулари келмасди. Ҳужрага кириб чироқни ёқдим. Кўпдан бери одам ўтирмаганидан зах хиди анқийди. Хонтахта ёнида нон увогини қитир-қитир кемираётган сичқон жон талвасасида ўзини сандиқ тагига урди.

Хонтахта атрофига кўрпачалар ташлаб қўйилган. Тахмондаги кўрпа-ёстик, рўзғор анжомлари онам тириклигида қандай тахланган бўлса, шундай турибди. Улар орасида менга таниш бўлган олма гулли чойнак кўринмасди. Ишдан қачон қайтмайин, устига сочиқ ташланган олма гулли чойнагини кафтлари орасига олганича. Чойнак қопқоғига иягини тираган онам ҳаёл суриб ўтирарди. Шарпамни сезиши билан сергакланиб, ёнидан жой ҳозирларди. Чанқоқни босиш учун совук сув симириганимда, онам бошини чайқаб пичирларди:

– Қизиб келганда совук сув томоқни олади. Мана, илимилиқ чой бор, – пиёлада чой узатарди. Шу топда ўша чойнакда чой ичгим келди.

Тахмоннинг пардасини кўтариб, чойнакни топдим. Уни олаётганимда жўмраги “шилк” этиб узилиб тушди. Кимдир унинг жўмрагини синдириб қўйгану, ҳеч ким сезмасин, деб омонатгина жойига ўрнатиб қўйган шекилли.

Эртаси куни чойнакни устага чегалатишга олиб бордим.

– Ўх-хў, бу мендан ҳам қари-ку, – фиғони кўкка чиқди устанинг. – Буни чегалагунча бахридан кечган маъкулов, иним?

– Онамдан қолган ёдгорлик, – дедим ўпкам тўлиб. – Уни қўлга олсам онамни кўргандек бўламан.

– Ундок бўлса икки кундан кейин келасиз, – ҳолатимни тушунди шекилли, уста бироз бўшабди. – Кўзим яхши ўтмайди. Куёшнинг ёруғида секи-и-и-ин ишлайман...

Ҳар куни кечки пайт дастурхон атрофида жамулжам бўламиз. Овқатланиб бўлгач, ҳар ким ўз иши билан машғул бўлади. Болалардан бири дарс тайёрлашга ўтирса, бошқалари телевизордан кўз узишмайди. Секин ташқарига чиқиб, оёқларим чигалини ёзаману, онамнинг ҳужрасига кираман. Олма гулли чойнакка чой дамлайман. Сочик ташланган чойнакни кафтларим орасига олганча хаёл сураман. Эшикка кўз тикиб, кимнидир кидираман. Худди онам менинг йўлимга кўз тиккандек...

**Бир умр ахтардим самимиятни
Ва уни оналар кўзига кўрдим.
Заминда кимгадир топинмоқчидим.
Уни ҳам онанинг ўзига кўрдим.**

Абдулла ОРИПОВ

Елиб борар вақтнинг тулпори...

Икром ИСКАНДАР

Умр

Баҳор шошқинлиги ўхшайди селга,
Ёз ўтар махтал бўб бир тутам елга.
Ҳорғин кўзларингга уринади куз,
У энди сен билан қолишга келган...

Биламан, ҳеч нарса абадий эмас,
мангу нарса йўқ бу дунёда, баски,
нечун айрилиқдан қўрқайда абас,
озурда дилимга излайин таскин?

Балки, сен шоддирсан мендан олисда,
лекин аримасдан кўзимда ёшим,
кайта учрашмоқни истама-иста,
қошимдан чиқарсан яна, қуёшим.

Изингдан абад зор қолмасман қараб,
мангу тарк этмоқдан сен-да умид уз –
айланиб-айланиб замин муқаррар,
яна мени сенга қилар юзма-юз.

Коинот – қоронғи хона,
Юлдузлар парвона.
Сокин тин олар
Ер –
Ой тукқан она.

Икром ИСКАНДАР – 1972 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида таълим олган. Шоирнинг “Баҳорни излайман”, “Бугунги нақллар”, “Яшил хиргойи”, “Фасллар оҳанги”, “Шамол кўшиги”, “Висол қушилари” сингари китоблари нашр этилган.

* * *

Гул юзининг хизматида
турсин дея белин боғлаб
гулдасталар юборсамки,
гулларнинг ҳам кўксин доғлаб,
бир караб ҳам кўймагайсан.
Юлдузлардай яна сонсиз
сен томонга йўллаганим –
номаларим ном-нишонсиз,
номаълумдир не бўлгани.
Лек, шунда ҳам тинч қолмасдан,
не қиларим билмай, аммо,
борай десам, тополмасдан
борурга бир баҳона ҳам,
кўксимдаги соғинчларим,
ўкинчларим, ўтинчларим
мисраларга битиб барин
яна сенга жўнатгайман.
Кўзинг тушиб унга бирда
этиборсиз қўл силтайсан:
Икром Искандардандир-да.

* * *

Ташвиш долғаланиб гоҳи денгиздай,
ўйинг камраганда ғарқ гулгуласи,
олисларда қолган болалик ёқда
милтиллаб кўринар умид шуъласи.

* * *

Гоҳи қуршаб қоронғи ўйлар,
гоҳ кўнгилни ёритиб нурлар,
оқаришган сомон йўлида
хасдай тўзғиб борар умрлар.

Учраганга ҳатто қўл силкиб
қўймоқнинг ҳам топмай иложин,
не макону замонлар оша
ошиқади қайга бу очун?

Ёниб турган юлдузлар аро
тин билмасдан, билмам, қай сори
аравадай тортиб ер шарин,
елиб борар вақтнинг тулпори.

Ой ва юлдузлар теграсида

I

Дардим сенга етказсин дея,
Айтсин дея соғинганимни,
Ҳузурингга юбордим ойни.

Кўп куттирди, бир ой деганда,
Чўпдай озиб, яна боши ҳам,
Қайтиб келди қадди букилиб.

Йўл азоби эздими уни,
Маҳтал қолди эшигингда ё
Етказишдан хижолатдами
Сендан олган хабарни менга?

Яна сенга юбормоқдаман,
Омон қайтсин энди ой бориб.

II

Сен ҳақингда яхши гаплар айтган эдилар,
Ҳузурингга бошлаб келган эдилар мени,
Сени кутар, сени севар, деган бир улкан
Ишончни ҳам юрагимга солган эдилар.

Ҳамроҳ бўлиб келган эди ўзлари хатто...

Мана, энди остонангда турибман зор-зор...

Чиқармисан, тезроқ чиқа колсанг-чи... Ахир,
Кўзларимдан бекинганча чекка-чеккада,
Қоронғида милт-милт киприк қоқиб, жонсарақ,
Хижолатдан ерга боқиб турар юлдузлар.

* * *

Туни билан тимирскиланиб,
Не изладинг ҳовлида тинсиз?
Қоронғида яхши кўрмасанг,
Шамол, шамол, қўлингга шам ол.

* * *

Ҳуснингда ул моҳ ҳам эмиш маҳлиё
Сенга матлуб бўлмоқ бўлиб матлаби,
Ки, қаён бормагил, ортингдан ой ҳам
Эргашиб юрармиш дугонанг каби.

Акам хотирасига

Бола эдик, ўйинга мушток,
Талашсак-да баъзан эрта-кеч,
Юрар эдим доим эргашиб,
Ортингиздан колмас эдим ҳеч.

Чорлаганда ўртокларингиз,
“Дум” бўлмасин деб мени яна,
Чиқардингиз уйдан яшриниб,
Ўзингизни қилганча пана.

Йўқлигингиз билгач, изиллаб,
Изингиздан ич-этимни еб,
Қилар эдим ҳаммани безор,
Акам кани, қайга кетди, деб.

Қайдан билай, ўша пайт роса
Қайсар бола эканман, балки.
Бир дам кўймай ўз ҳолингизга,
Жонингизга текканман, балки.

Йиллар бизни улғайтирганда,
Кўксимга бир армонни жойлаб,
Яна қайга кетдингиз, ака,
Менинг уйда йўқлигим пойлаб?

Полиз натюрморти

Бир тараддуд кезар полизда.
Гарчи ҳали осмон мовийдир,
қайноқ кунлар қолган олисда –
тарқаётган тун салкинида
қовуннинг бадани совийди.

Ўтаётган вақт талкинида
тасвир топган қоқ ковокқа бок.
Мана, энди, сувлар тиниди,
қандай етилди у, бир пайтлар
хандалакдан олганди сабоқ.

Куёш ҳали ўқимай байтлар,
ҳали қочмай шудрингнинг нами,
тарвуз тонгга саломлар айтар –
тарсиллаган таранг танидан
таралади тароват таъми.

Очилиб бу заррин гул копқаси,
таралар хуш исли қаҳқаҳаси,
тонг била уйғонган нозин кўринг,
бонг ила уйғун бу созин кўринг –
булбулни куйлатган ҳам ўшадир,
кўнгилни сўйлатган ҳам ўшадир –
ошкора этибман суйганимни,
ишқида ўт-оташ куйганимни,
кўзимни йўлида нақш этганим,
жонимни кўйида бахш этганим,
вале, бир дод-фиғон этмаганим,
вале, бир васлига етмаганим,
дилимнинг қатига кўмганларим
сўйлабман, сел бўлиб ўмганларим,
очилар қачон деб дарвозаси,
келар деб ғунчадай овозаси –
дардимга малҳамдай эмиш шунча
тонг чоғи очилган кумуш ғунча.

Хузурингга шамолдай
шошилиб боражакман,
шовуллаган кўшигим –
сенга битган қасидам
авжларидан дарахтлар
ларзага келар, яккам
суратинг кўрингайдир
шаффоф вақт ойнасидан.
Бир зум тин олмоққа ҳам
бормиди ихтиёрим,
қачонки, дилга васлинг
истаклари жойланар –
имконлари дарахтдай
силкитади қарорим...
Шамолга дош беролмай
тарс синади ойналар.

Мактублар ёзаман соғинганимдан

Туроб ЮСУФ

* * *

Майсалар қувончда, туфрок қувончда –
Ерга кўзёш бўлиб ёғилганимдан.
Жисму жоним қуйиб, сенга хаёлан
Мактублар ёзаман соғинганимдан.

Гарчи, бу мактублар кўлингга тегмас,
Кўнглингда кўзгалмас мен-чун ўкинч, зор,
Ҳақдан дил узмаган банда сингари,
Барибир, меҳрингдан бўлгум умидвор.

Гарчи, бу мактублар кўнглингга тегмас,
Лек, бахтнинг гуногун жоми-аларда.
Онглингга бу ҳақда эслатиб тургай
Қайсидир муродбахш сонияларда.

Ишқ юртида пинхон йўсинда зор-зор
Йиғласам ҳам йўқдир ҳеч бир гуноҳим.
Қуйиб, сўлар бўлсам, гуркираган шу
Сабзалар бўлгуси танҳо гувоҳим.

Гўдак ўтлар хурсанд – абр – самовий
Сийнадан сут бўлиб соғилганимдан.
Тилим йўқ, хаёлан мен сенга тинмай
Мактублар ёзаман соғинганимдан.

Туроб ЮСУФ – 1954 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтини (ҳозирги ТДПУ) битирган. Шоирнинг “Ғаройиб орзу”, “Тўқнашув”, “Юксакдаги сеҳрли дунё”, “Муносабат”, “Муҳаббатнинг маънос қўшиғи” сингари шеъррий китоблари нашр этилган.

Умидли фараз

Дунё нима? Биз яшар макон.
Умр нима? Зиммадаги вақт.
Четга чикиб кетмас, бегумон,
Вақту макон ўртасидан бахт.

Бир зум тинмай, юрагимизда
Жўш ураркан толега рағбат.
Умр аро қайсидир кезде
У бизники бўлади, албат.

Шод яшашга бўлсин деб имкон,
Идрок кучин сарф айлаган вақт,
Инсондан юз бурмаску осон
Вақту макон орасида бахт.

Зор кутаркан ҳар бир улуг зот,
Четга чикса ўзи ҳам хордир.
Вақту макон ораси, ҳайхот,
Толе учун ҳамиша тордир.

Ишқ достони

Умр тугар, ҳар кимни Ҳак
Мангуликла буркамагайдир.
Лек, одамлар тилида ҳаргиз
Ишқ достони тугамагайдир.

Ҳар қайсиси юксак хотирда,
Қуёш каби танҳо яшайди.
Эл қалбида Лайлию Мажнун,
Тоҳир билан Зуҳро яшайди.

Сиймоларин эслаганингда,
Кўз ўнгингда бўлгуси пайдо.
Баҳор янглиғ ёдинг безайди:
Фарход-Ширин, Юсуф-Зулайхо.

Улар Ҳакнинг мангу нобарбод
Ҳурмати эсида сақлаб,
Қўлимиздан тутганча сўлмас,
Ишқ боғига кетар етаклаб.

Азизим, дунёда тенгинг йўқ сенинг,
Сен танҳо қўёшим, танҳо ойимсан.
Нозик дил қўксига ўқлари теккан
Мужгонлари пайкон, қоши ёйимсан.

Ҳар қисмат кишида совқотганимда –
Васлинг тафти тинмай бағишлади жон.
Бахт уфқдай йироқ дунда – яқиндан
Сенга бир бокиш ҳам бахтдир, бегумон.

Бир теран ҳикмат бор: ойга, қўёшга
Жим қараб, ўй суриб турмоқларингда.
Бўёқ излаб тагин овора бўлма,
Қонимни хино қил бармоқларингга.

Шунга лойиқ эсам, қўнглингни тўқ тут,
Дарду ноланг учун қўқсим очикдир.
Токи, тирикдирман, меҳрим – юзингдан
Жафо терларини артган сочикдир.

Болалик хотиралари

Ўтди даврим. Эслатди тагин
Бу таниш қир-адир... Мен сари
Келаётир нур каби порлок
Болалик пок хотиралари.

Гарчи, ортга қайтмайди фурсат,
Ушлаганча вақтнинг қўлидан,
Келаётир улар баҳорнинг
Бизга қадар узок йўлидан.

Келар бари ёниб, энтикиб,
Ўлка бўйлаб ёғиб ётар қор.
Хотирамга жойланарлару
Юрагимда бошланар баҳор.

СОМОНЧИЛАР

Ҳикоя

Абулқосим
МАМАРАСУЛОВ

Ўзлари шу ҳолга тушиб кўрганларида билишарди. Ўтириб олиб, ҳар нарсани гапираверишади. Дўстлик борми уларда? Ё ўтказиб қўйишганми? Ё унинг оғзига хўжайинми? Керак бўлса ўзига ўзи бек, хоҳлаганини қилади, ўйлаганини гапиради. Ҳеч кимдан тилқисиклик жойи йўқ. Аслида айтиш керак эди. Яхшилик қиламан, деб тухматга қолди. Рост-да, учаласи ҳам бирдай айбдор бўлса. Қўлга тушгани жарима тўлаб, тушмагани оппоқ бўлиб қолаверадими? Нимага у жарима тўлайдию, бошқалар жирттак чалиб туриши керак? Одамга алам қилади-да. Шунча пулни қуртдек санаб, ўз қўли билан кассага топширди. Ахир бу пулни топгунча озмунча меҳнат қилганмиди? Бошида, пулдан айрилса ҳам тинчгина шу машмашадан кутулаётганига хурсанд ҳам бўлган эди. Кейин, туриб-туриб, алам қилиб кетди. Айниқса, пулни кассирга топшираётганида қўллари дағ-дағ титради. Қани ҳақиқат? Нега унинг пули кетади-ю, бошқаларники кассасида қолади? У сомон ташиган бўлса, бошқалар ҳам ташиган. Демак, жаримани ҳам барабар тўлашлари керак. Асли, ҳамма гап хотинидан чиқди. Хотин зотининг эси пастлиги азалдан маълум. Доим эрларини тўғри йўлдан чалғитишгани чалғитишган. Бўлмаса, Ниёзмат ишдан чарчаб қайтганди. Ёнбошлаб ётиб, телевизорда футбол томоша қилмоқчи эди. Жаҳон чемпионати кетяпти ахир! Ангорга ҳам оёғи тортмай чиқди... Тоза шарманда бўлди-да. Уч кун аввал хўжалик раҳбари келиб, ўн кунликда яхши ишлагани учун унга мукофот топширган эди-я!

... Уйга келиб, кечки овқатни еб, энди телевизорнинг олдига чўнқайганди, хотини ёстиқни тортиб олди-да:

– Сомонга чикмайсизми? – деб сўради.

– Қанақа сомон?

– Кўрмаяпсизми? Ҳамма ташияпти. Арпазорни ўриб бўлишганига бир ҳафтадан ошди. Ўшандан бери одамлар даладан бери келишмайди. Худо билади-ку, Йўлдош билан Бахрининг сомонхонаси тўлиб кетгандиро-ов. Иккови боя қоронғи тушар-тушмас эшагига миниб, тагин жўнашди. Сиз ётаверасизми?

– Э қўйсанг-чи, бунақа иш менга тўғри келмайди. Яна қўлга тушиб...

– Ўзингиз қўйинг! Йўлдош билан Бахрини ушламаган қоровул сизни тутадими? – деди хотини бидиллаб. – Нима, бу йил ҳам қишда болаларингизни оқликдан

Абулқосим МАМАРАСУЛОВ – 1958 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг рус тили ва адабиёти факультетида таҳсил олган. “Суюнчи”, “Ҳаётнинг бир лаҳзаси”, “Сен учун ёниб”, “Барлос қишлоғининг зумрад тонглари”, “Севишганлар”, “Мен сени севаман, Бувиражаб!” насрий асарлари чоп этилган.

кантариб қўймоқчимисиз? Йўлдош билан Баҳрининг болалари киши билан қаймоғу катик ичсин, менинг болаларим кўзлари мўлтиллаб ўтирсинми? Шунча одам таши-япти, улар қўлга тушмаяпти-ку. Сизнинг жонингизни оладими?

Хотини у деди, бу деди жанжаллашди, хуллас, Ниёзмат эшагига қанорни ташлаб, ангорга жўнади. Бир ҳисобда хотинининг гапи ҳам тўғри. Ўтган йили ланжлик қилиб, сомон ташимади. Оқибатда кишининг ярмида сизирга берадиган ҳеч вако қолмай, уни сотиб юборишга мажбур бўлди. Кўкламда эса икки баравар қимматига бошқасини олди. Сизир бокмайин десанг – яна бўлмаса, кишлоқчилик. Ҳамманинг ўзига яраша мол-ҳоли бор. Илгарилари яхши эди. Ангордаги ғаллани ўриб кетгандан кейин сомони қолар, ҳеч қимнинг иши бўлмас – одамлар хоҳлаганича ташиб оларди. Энди қўриқлагани одам қўйишяпти. Онда-сонда баъзиларни ушлайди, шарманда қилади. Бари бир мол бокқандан кейин, емишини таъминлаш керак. Одамлар қўярмиди? Қоровулнинг кўзини шамғалат қилиб, кечаси ташишади. Йўлдош билан Баҳри ҳам шунақа, эринмаган бандалардан. Буларнинг чарчамагани! Ҳеч иложи бўлмаса, ярим кечадан кейин чиқишади. Ҳамма донг қотган, ҳеч қим ҳалақат бермайди. Тонг отгунча бемалоқ уч-тўрт қанордан ташиб олишади. Ниёзмат ҳам ўшалардай бир-икки ҳафта жонини қойитса, сомонхонаси тўлиб қолади. Кейин киш бўйи бола-чакаси билан сут ичади, сариеғ ейди. Рост, хотини тўғри айтади.

Кишлоқдан чиқиб, ангор йўлига тушиб олгандан кейин Ниёзматнинг кўнгли яйраб кетди. Ҳаво тоза. Эшагига хала босди. Осмонда юлдузлар чараклайди. Ой йўқ. Бир ҳисобда шуни си тузук – бегона кўздан пана. Қанорини бамайлихотир тўлдириб қайтавериши мумкин. Ана, сомон ғарамлари қўл теккизилмаганича турипти. Шартта-шартта устки поҳолини очиб ташлайдию, тагидаги қипиғига қанорини тўлдиради. Кейин ғизиллаб изига қайтади. Хотинининг қалласи ишлайди. Ҳозир, қизигида ҳаракат қилиб қолгани маъқул. Ҳамма ёқни тозалаб кетишгандан кейин ғарамнинг жойини хаскаш билан қиртишлаб юрадими?

Ниёзмат йўл четигаги биринчи ғарамнинг олдида эшакдан тушди. Ғарамнинг устини очиб ташлади: Майда сомон! Ниёзмат эшагининг қозигини қоқиб, қанорга энди сомон солаётгани, қатта йўл бўйлаб, чирокларини ёққанча, бир машина кела бошлади. Ниёзматнинг эҳсонаси чиқиб кетди: наҳотки қоровул бўлса? Машинасига босиб олиб кетса-я?! Чироклар тобора яқинлашиб келарди. Нима қилиш керак? Келасолиб, судраса, нима дейди? Яширинса-чи? Қаерга? Ғарамнинг ичига кириб кетса бўлади. Эшак-чи? Қанор-чи? Ҳозир етиб келади, ҳозир! Наҳотки қўлга тушди? Йўқ, нега қўрқяпти ўзи? Нима, сомон ташиган битта уми? Ана, Йўлдош билан Баҳри ҳам юрипти. Жуда қўймаса: “Одамлар чиқаётган экан, мен ҳам чиқдим”, дейди. Улар нима бўлса, Ниёзмат ҳам шу. “Қанақа одамлар?”, деб сўраса, икковини кўрсатади. Лекин... лекин чакимчилик бўлмасмикан? Бордию, қўлга тушса, уларни ушлаб бергандан нима фойда? Бари бир жарима солади. Яхшиси, айтмагани маъқул. Қутулиб қолишса – бахтлари, бўлмаса – ўзлари жавоб бераверишсин. Йўқ, ҳеч қимни айтмайди. Чакимчилик... яхши эмас.

Аммо ҳозир бир илож топиш керак...

Машина жуда яқин келиб қолди. Ниёзмат қўрқиб, шоша-пиша қанорнинг устига сомон ташлай бошлади. Қандай бўлмасин, қанорни япириш керак. Эшак бир гап бўлар. Ҳайдашса, қочиб кетаверади. Ниёзмат кейин ушлаб олаверади. Бирок эшакдан гумон қилишса-чи? Э-э, далада нима кўп, дайди эшак кўп. Бари бир... гумон қилишса-чи? Ахир эшак эгарланган, қозиги, арқони бор. Гумонсираб, ғарамни ағдаришса-я! Кейин нима бўлади?

Ниёзмат беҳол тортиб, ўзини ғарамнинг устига ташлади. Тамом! Қўлга тушди! Энди ҳеч қандай нажот йўқ. Кўз олдига бало-қазодек, хотини келди. Ғавғонинг бари ўшандан чиқди. Тинчгина футбол кўрмоқчи эди. “Ана Йўлдош билан Баҳри кетди, сомонхонасини тўлдирди, биз қуруқ қолдик”, деб қакшайвериб, бошини қотирди. “Си-

гир”, деди, “каймоқ” деди, бало деди, баттар деди. Сигир бўлса, очдан ўлмасди. Бир амаллаб қишдан чиқаришарди. Мана энди... Энди бўлса... Ниёзматни Йўлдош билан Баҳрига тенглаштирадими? Иккови азалдан бунақа ишлардан тап тортмайди. Ниёзмат бир-икки марта яширинча сомон ташиган бўлса экан. Аслида ўзида ҳам айб бор. “Бор-майман” деб туриб олса, хотини нима қила оларди? Жавраб-жавраб, охири тинчирди. Ҳа, эр каллани ишлатмагандан кейин, хотинининг йўриғига юравергандан кейин...

Ана! Машина шундоқ ёнига келиб тўхтади. Ичидан кимдир туша бошлади.

Ниёзмат ғарамга кириб кетгудай бўлди. Гўё вужудидаги жон ҳавога учиб кетган-у, ўрнида куруқ танаси қолгандай. У осмонга қаради. Юлдузлар чараклайди. Боя кўзига ҳаммаси яхши кўринаётганди. Энди худди ундан қулишаётгандай... Энди нима бўлади? Илғор ишчи номи бор эди! Совхоз раҳбарлари мажлисларда унинг номини ҳурмат билан тилга оларди. Қўлга тушгани уларнинг ҳам қулоғига етади. “Яқинда орденга ёзамиз”, деб ваъда қилишганди. Ҳаммаси тугади. Бригадир нима деркин? Бошлиқларга ўша айтган эди-да, илғор ишчимиз Ниёзмат ака шу киши бўлади, деб. Энди унга ҳам гап тегди.

Ниёзмат ёнгинасида ғарамни тумшуғи билан титкилаб, тўкилган донларни териб еяётган эшагига гангиб тикилди. Бирдан эшакка ҳаваси келиб кетди. Қани энди, ҳозир эшакка айланиб қолса-ю, бемалол сомон чайнаб турса. Келганлар хайрон бўлиб қайтиб кетишарди. Кейин Ниёзмат яна ўз ҳолига қайтарди-да, уйига югурарди. Шунақа югурарди, шунақанги югурардики, сомонининг ҳам, эшагининг ҳам, қанорининг ҳам падарларига минг лаънат! Унга деса, шу далада қолиб, чириб кетмайдими?

– Ака...

Ниёзмат қандайдир овоз қулоғига чалинганидан хайрон бўлди. Овозда буйруқ ўрнига илтимос оҳанги кучли эди. Баттар таажжуби ошди. Ахир енгидан чангаллаб, машинага судрашларини кутганди-да. Бу қанақаси? Ёки қулоғига чалиндими? Ажабмас!

– Ҳў-ўв, ака! – деган илтимосли овоз яна такрорланди.

Ниёзмат ҳаёлида эмас, чиндан илтимос қилишаётганига ишонч ҳосил қилгандан сўнг секин ўгирилиб қаради. Қаршисида яхши кийинган, галстук такқан бир киши мулойим бокиб турарди.

– Ака, бир илтимос, – деди пўрим киши умид билан. – Самарқанддан кечроқ чиққандик, адашиб қолдик. Музбел кишлоғига боришимиз керак эди. Йўлни кўрсатиб юбора олмайсизми?

Ҳануз ҳушини йиғиб ололмаган Ниёзмат серрайиб ўтирарди. Қаттиқ тортилган асаблари бирдан бўшашиб, вужуди бўшаган ҳалтадек осилди. Ўтақасини ёриб юбораёзган бу одамнинг башарасига тўйиб қараб олгиси, унинг безарар эканига қайта-қайта ишонч ҳосил қилгиси келарди. Ниёзмат “ха” дегандек бош силкиди. “Биламан” демокчи эди, овози чиқмади, бундан ўзи ҳам хайрон бўлди.

Ёсини чиқариб юборди-е! Қоровул келди, деб ўтирибди-я! Ўзи, юракдан ҳам берган экан-да. Қоровул бўлганда-чи? Еб кўярмиди? Бунча қўрқмаса? Олса, бир қанор сомон олибди. Ҳамма ёқни сомон босиб ётибди, қамайиб қолармиди? Эплаганлар машиналаб ташияпти. Бари бир шунча қўриқлашгани билан сомоннинг ярми далада қолиб, чириб кетади.

Ниёзмат йўловчига йўл кўрсатиб, жўнатгандан кейин қанорини қайтадан ёзиб, шоша-пиша сомон тика бошлади. Бироздан сўнг тўла қанорларини эшакка ортиб, Йўлдош билан Баҳри ўтишди. Улар йўлнинг ёқаси хавфли эканини, ўтган-кетган кўриб қолишини, шунинг учун ангорнинг ичкарироғига киришни маслаҳат беришди.

– Қоровул йўқми? – сўради Ниёзмат ишдан тўхтамай.

– Ичкарироққа кирсангиз ҳеч ким бўлмайди, – деди Йўлдош.

Ҳа, мана гап қасрда! Аҳмоқ бўлмаса, Ниёзмат қатта йўлнинг ёқасидаги ғарамга тегадими? Қанор яримдан ошиб қолган эди. Энди судраш баттар қийин. Яхшиси тезроқ тўлдириб, жўнаш керак. Яна иккита машина ўтадиган бўлса, юраги ёрилиб ўлиши ҳеч гап эмас.

Наридан-бери қаппайтирилган қанорни эшакка ортиб, ҳовликиб келаркан, ангорга қайтиб кетаётган Йўлдош билан Баҳрини кўрди. Булар чарчамайдиям, кўркмайдиям! Икковининг сомонхонаси тўлиб кетгандир. Ниёзматнинг сомонхонаси бўм-бўш. Ўтган йили қишда сигирининг шикоятомуз мўнграшларини эсласа, ҳали-ҳали юраги увушади. Минг тўғри бўламан, дегани билан сигир керак, сут керак, сигирга емиш керак. Манавилар кўркмасдан ташияпти. Нега у кўркади? Ҳозиргина иккови қанорларини тўлдириб-тўлдириб кетган эди, яна қайтиб келяпти. Ниёзматники бор-йўғи тўрвадек қанор, шуни ҳам ёлчителиб тўлдиришга юраги дов бермади. Бир-икки ҳафта ғайрат қилса, қишлоқ сомонни ғамлаб қўяди. Футбол кўраман, деб ётса, ётаверади-да. Футбол сигир бўлармиди. Икки ҳафта томоша кўрмай турса, икки ҳафта сал қамроқ ухласа, қишда жони тинч бўлади. Бор-йўғи икки ҳафта!

Қанорини бўшатаётганда ҳам Ниёзматнинг ҳаёлидан шу фикрлар кетмади. Сомонхонанинг бурчаги оқариб қолди. Фонусни кўтариб, ёритиб турган хотини сомонни кўриб, кўзлари яшнаб кетди: “Қипик сомон экан, қишда сигирнинг жони қиради!”

– Йўлдош билан Баҳри яна кетди, – деди хотини ҳовлига чиқишганда эрига синовчан тикилиб.

– Эшакни олиб кел, – деб буюрди у уст-бошини коқаркан.

Яна бир бориб келса нима қилади? Анча ҳавосини олиб қолди. Энди йўлнинг четроғида юради. Бари бир борса ҳам, бормаса ҳам кун ўтаверади. Шунинг учун яхшиши... Албатта, совхоз сомон беради, бермайди эмас. Лекин ётиб еганга тоғ чидамайди. У сомон бир ойга етмайди. Қолаверса, совхоз Баҳри билан Йўлдошларнинг саркити – похол сомонни беради. Кейин-чи? Кейин яна сигирни сотадими? Йўқ, ҳозир қийналса қийналар, ҳозир майда сомонни ташигани маъқул. Баҳри билан Йўлдошнинг жони темирдан эмас, улар ҳам чарчаса керак, аммо ташияпти.

Ниёзмат эшакка миндию, яна далага равона бўлди. Энди ўзини босиб, анча дадил тортганди. Бунча кўркмаса? Нимага анави иккови кўркмайдию, Ниёзмат кўркиши керак? Улар нима бўлса, бу ҳам шу!

Ниёзмат уларга яқинроқ жойдаги ғарамни танлади. Ёнида ўзи каби илинж билан юрган одамлар борлигини ҳис қилиб, кўнгли янада хотиржам тортди. Аввалгидек, атрофга қоровулнинг қорасини қидириб эмас, ҳавас билан тикилди. Ҳар ер-ҳар ерда қатор-қатор дўппайган сомон ғарамлари узолиб ётарди. Шу ғарамларнинг ўнтаси, йўқ, ўн бештаси, йўқ, йигирматаси сомонхонасига бориб қолгандими, Ниёзмат икки йил кўлини совуқ сувга урмасди. Ёки... сигирини иккита қиларди. Сигирларнинг ёнига биттадан тана қўшиб сотиб олса ҳам бўлади. Йигирма ғарам сомон, керак бўлса, ўнта қорамолни бир қишдан чиқаради. Йигирма ғарам сомонга нафақат сомонхонаси, балки бутун ҳовлиси тўлиб кетади. Қани ўшанда ҳам хотини: “Йўлдош билан Баҳри кетяпти”, деб чеграйиб кўрсин-чи! Билади нима қиларини! Э, хотин зоти тўярмиди!? Ўшанда ҳам: “Манавилар қатори яна икки марта бориб келсангиз бўлмайдими? Худо билади, келаси йил сомон қанақа бўлади? Борида ҳаракат қилсангиз-чи”, дейди. Ишқилиб, тинчитмайди. Аммо унда Ниёзмат пинагини бузмайди. Бемалол ётаверади.

Ниёзмат қатта йўлга қаради. Машиналар ҳамон ўтиб турарди. Ана, иккаласининг қанори тўлай деб қолпти. У шошиб, ғарамнинг похोलини ағдарди-ю, майдасини қоплашга тушди.

– Тезроқ тўлдилинг-у, кетинг. Яна чиқсангиз икки соатлардан кейин чикинг. Анавиларнинг келадиган вақти яқинлашяпти. Улар келса, бир соатча айланишади. Кетса, яна келамиз, – дея оғохлантирди Йўлдош жўнаётиб.

Бу гапни эшитиб, Ниёзматнинг юраги чиқиб кетай деди. Улар кўздан йўқолгандан кейин кенг далада бир ўзи қолиб, ҳаёлига ҳар хил фикрлар кела бошлади. Ўзини ўзи қалғитиш мақсадида зўр бериб сомонни қанорга тикди. Азбаройи ҳовлиққанидан қанор тўлгандан кейин эшагига ортолмай, анча овора бўлди. Қанорни эшакнинг

устига ташлаган эди, нариги томонга оғиб кетди. Тутакиб, эшакни бир тепди. Эшак тисарилиб, қанор ағдарилиб тушди. Ниёзмат бир бало қилиб, қанорни ортиб, эшакни ҳам, қанорни ҳам, сомонни ҳам, Йўлдош билан Баҳрини ҳам, хотинини ҳам аралаш-қуралаш сўкиб, уйига жўнади. Ҳаммаси ана шунда юз берди.

Энди катта йўлдан ўтаётганда ғийк этиб, олдига бир машина келиб тўхтади-ю, ичидан бир киши чиқди. Ниёзмат анграйганча тўхтаб қолган, ҳатто кўрқиб хаёлига ҳам келмасди. Фақат вужуди бўшашиб, оёқлари қалтираётганини сезди.

– Ассалому алайкум, ака, – деди қоровул хушмуомалалик билан қўл олиб кўришаркан. – Ҳа? Би-ир чиққан экансиз-да, а?! Исм-фамилиянгиз?

Ниёзмат индамади.

– Исм-фамилиянгизни айтинг деяпман! – деди қоровул товушини баянлабди.

Ниёзмат ноилож айтди. Айтдию, ўзи ҳайрон қолди. Чунки, мабодо қўлга тушиб қолса, бошқа фамилияни айтишни мўлжаллаб, эҳтиёт шарт уч-тўрттасини ўйлаб қўйганди. Ҳозир бирортаси эсига келмай, ўз фамилиясини айтиб ўтирибди.

– Қачондан бери ташияпсиз? Сомонхонангиз тўлай деб қолдимиз? – дея қоровул яна бирдан юмшаб, ошнаси билан суҳбатлашаётгандай сўради.

– Ўзи... бугун чиққандим, иккинчи қанор... шу, – деди Ниёзмат қўл ютиниб.

– Ёлғон гапирманг! – қоровул яна дўқ урди.

– Йўк, рости билан, ишонмасангиз бориб кўринг, – деди Ниёзмат юраги такапука бўлиб. Қоровулнинг гап оҳанги бунчалик тез ўзгаришидан чўчиб қолганди.

– Алдаяпсизми? – дея қоровул синовчан кўзларини қаттиқ тикди.

– Йўк! Айтипман-ку, ишонмасангиз бориб кўринг.

Яна бир-икки ўшқирадиган бўлса, Ниёзмат: “Нима, сомон ташиётган битта менми? Кўзларинг битта мени кўриб қолдимиз? Ана, Йўлдош билан Баҳри ҳозир ўтиб кетди”, дейишга шайланаётганди, яхши ҳам қоровул:

– Қанордаги сомонни тўкинг-да, уйингизга жўнанг. Эртага пунктга боринг, ўша ерда гаплашамиз, – дея машинасига ўтириб, жўнаб кетди.

Ниёзмат нима қилишини билмай, ҳайрон бўлиб турарди. Дарров машинасига солиб, олиб кетмагани яхшилиқнинг аломатими, ёмонликнинг? Бормаса-чи? Йўк, бўлмайди. Исм-фамилиясини тўғри айтиб қўйди. Бундан ташқари қоровул совхознинг ҳамма одамларини яхши танийди. Исмини билмаса-да, юзидан ажратади. Ниёзмат ўзини йўлдан урганларни бисотида бор сўкишларга кўмиб ташлади.

Эртасига қоровулнинг буйруғига биноан жарима пулини тўладию, кейин бирдан алам қилиб кетди. Рост-да, Ниёзмат тўрвадек қанор билан қўлга тушиб ўтирсаю, Йўлдош билан Баҳри сомонхонасини тўлдириб, ҳеч нарса кўрмагандек, оппоқ бўлиб юраверишса! Қани адолат?

Эртасига Барлос талатўп бўлиб қолди. Йўлдош билан Баҳрини, яна талай сомон ташиганларни пунктга олиб кетишибди. Ниёзмат кўчадан ўтаётса, ҳамма унга бошқача қарайди. Нафрат биланми-ей, истехзо биланми-ей... Ҳайрон бўлиб уйига келса, хотини тўрсайиб ўтирибди. Кейин билса, бутун Барлосда: “Йўлдош билан Баҳрининг устидан Ниёзмат маълумот берган”, деган миш-миш тарқади. Кимдир унинг пунктда ўралашиб юрганини кўрган экан. Одамлар Ниёзмат ҳақида ҳар хил ёмон гапларни айтишаётганимиз: “Бу одамдан кўрқиб керак, эртага бир ёмон кун туғилса, ўз жонини асраб қолиш учун бутун Барлос кишлоғини сотиб юборишдан ҳам тоймайди”, дейишаётганимиз.

Ахир у чакимчилик қилгани йўк. Асли, айтиши керак экан! Ана ундан кейин алам қилмасди. Ким экан уни пунктда кўрган?

Ниёзматнинг мушти тугилиб, кўчага чиқди. Ким бўлмасин, қаерда бўлмасин, ҳозир ўша тухматчини топадию, ёқасидан олади. Кейин ростини айтиб беришга, бўҳтонини қайтиб олишга мажбур қилади.

– Ҳе онасини... уни!..

Абдулла АҲМАД

ЯПРОҚЛАР ШИВИРИ

Новелла

Йўлдош отанинг бир туп тераги бор. Шохлари кўкка етган. Ёз кунлари тагига тангадек офтоб тушмайди. Ғир-ғир шабада эсиб туради. Ота кўп вақтини шу ерда ўтказди. Кўнглида қатланиб ётган армон ва ҳасратларини терак билан бўлишади. Терак буни тушунади. “Қадрдонимга ҳамдард бўлай”, деб ота келаверса “хуш-хушлаб”, япроқлари қарсак чалади.

Қария теракни навнихоллигида ўтказган. Жамоа ҳўжалигида ишларди. Далага кўчат экишди. Қайтаётса, йўл устида қаламдай ниҳолча тупроққа беланиб ётибди. “Ахир, бу увол-ку!”. Ниҳолни “пуфпуфлаб” боғига экди. Унга фарзандидай парвона бўлди. Ёзнинг жазирамаси, қишнинг аёздан жонидай асради. Терак кун сайин мавж уриб ўса бошлади.

Бурноғи йили аёли дунёдан ўтди. Раҳматли ҳалимдай мулойим, ширинсўз, хушфёл, оқила эди. Эрига гиргиттон, уни еру кўкка ишонмасди. Ёстикдошининг кўнглини олгани ўзини ўтга, чўкка урарди.

Аёли вафотидан кейин ота учун дунё бўмбўш, хувуллаб қолди. Ўзини танҳо, ёлғизланган ҳис этарди. Тўғри, ўғил-қизлари, набиралари ёнида. Иссиқ-совуғидан хабардор. Лекин... Лекин ҳаёт деганлари тўқис кийиниш, бекаму кўст ейиш-ичиш дегани эмасда. Инсон яшаркан, дилдаги нозик туйғуларини, кўнғил розларини кимгадир айтгиси, дардлашгиси келади. Қани, ўша дардкаш?

Ота терак билан сўзлашганда новдалари оҳиста, майин тебранади. Нозик шохчалари таъзим-ла эгилиб-эгилиб қўяди. Япроқлари гоҳ оҳиста шивирласа, гоҳ қаттиқ шовуллайди, чирт-чирт узилади... Шу тарзда таскин, тасалли беради.

– Айрилиқ азоби мениям ўртайди, – дейди танаси тўлғаниб. – Кутурган бўрон баланд шохимни синдирди. Инсон қорига ярар девдим. Начора! Умидим баҳордан... Илдимдан янги новдалар ўсиб чиқади... Сеникиям шундай. Ўғил-қизинг, набираларинг бор. Улар ардоғидасан. Танҳо эмассан. Узок яшайсан. Номинг ўчмайди, авлодлар келаверади...

Шу лаҳза отанинг мижжасида ёш йилтирайди. Ушокқина гавдаси янаям кичрайиб, мунғайиб қолади. Баъзан буткул бошқача ҳолат. Юз-кўзида қувонч, масрурлик,

Абдулла АҲМАД – 1943 йилда туғилган. Сирдарё давлат педагогика институтининг (ҳозирги ГулДУ) филология факультетини тамомлаган. “Олтин дарахт”, “Энди кафил бўлмайман”, “Олисдаги соялар”, “Нажот эшиги” сингари насрий китоблари чоп этилган. “Шуҳрат” медали билан тақдирланган.

шукроналик. Ундан бахтли одам йўқ. Боисини ҳам ғамгузори – теракка айтади. Терак унга содик дўст. Дарахт қариянинг дарду андухларини дил тубида асроғлик орзу-умидларини бебаҳо омонатдай пинҳон сақлайди. Бировга дoston килмайди.

Шу кунлар унга бир ўй тинчлик бермаяпти. Маърақада таниши юзини тескари бурди. Эслади. Бирга ишлашган пайтлари қойиганди. Ҳалиям унутмабди. Ота ичига сиғмай буниям ҳамдардига айтди. Теракнинг барглари шовуллаб кетди:

– Унинг айби нима эди?

– Кишилар ҳақини ерди.

– ...

– Ундан узр сўровдим... Ҳамон кўкрагида кин, адоват тугуғлик.

– ...Одамзод ўзи шунака.

– ...

– Биласанми, яхшиямки, яхшилар кўп... Яхшиларни алқаб, ёмонларнинг таъзири берилмаса, ҳаёт аллақачон завол топарди. Ўқинма, кадрдон!

**Бу гулшан ичра ўўқдур бақо гулига сабот.
Ажаб саодат эрур қолса яхшилик билан от.**

Алишер НАВОИЙ

Туроб НИЁЗ

Гуллар ифорида чаман мужассам

Тўртликлар

Умр ўхшар соат милига,
Тўхтамайди, тинмай елади.
У тўхтайди қачон, қай йилда,
Буни факат Тангри билади?

Чининининг дарз кетиб, синиши осон,
Лойқаган булоқнинг тиниши осон.
Осон яшамокнинг йўлин излама,
Ахир, ажриқнинг ҳам униши осон.

Болаликнинг ёддан чикмас ҳеч дами,
Орзу, армонлари, қувонч, алами.
Болалик доимо биз билан бирга,
Қулоқка чалиниб турар қадами.

Бургутлар нимага бунчалар ботир,
Уларга бегона қўрқув, хавотир.
Бу ҳақда ўйладим, қилдим хулоса,
Юксакка интилган мард бўлар, ахир!

Туроб НИЁЗ – 1959 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Ижодкорнинг “Муҳаббат осмони”, “Гуллаган боғлар”, “Кўнгилга мурोजаат”, “Уммон томчилари” номли шеърый китоблари нашр қилинган.

* * *

Гоҳи олов, гоҳи намдир кўзимда,
Гоҳи шодлик, гоҳи ғамдир кўзимда.
Кўзларимга бокиб бўлмагил хайрон,
Юрак туғёнлари жамдир кўзимда.

* * *

Содик дўстни қандай топмоқ керакдир,
Одамларга қандай ёқмоқ керакдир?
Ушбу саволларга жавобим батта,
Одамга одамдай боқмоқ керакдир.

* * *

Асло, тушунмайман ҳаёт сирини,
Гоҳида у ширинларнинг ширини.
Баъзида, хаттоки, заҳардан аччиқ,
Аяб ўтирмайди ёшу қарини.

* * *

Кунлар ўтиб борар сездирмай, аста,
Йил ҳам поёнига етар бирпасда.
Лекин, сен ҳушёр бўл, ғафлатда қолма,
Эзгу ишларингдан яса гулдаста.

* * *

Дарахт суянчиғи – илдизи бордир,
Осмоннинг файз, хусни – юлдузи бордир.
Ёруғ кун кўрмадим дея нолима,
Қоронғи дунёнинг кундузи бордир.

* * *

Қалбида эзгулик бўлмаган инсон,
Бировга яхшилик қилмас ҳеч қачон.
Яхши ёр бўлолмас, бўлолмас дўст ҳам,
Ким унга ишонса бўлғай пушаймон.

* * *

Томчиларда қуёш акс этар,
Нигоҳларда бардош акс этар.
Ишқ ўтидан ёш юраклар чўғ,
Изҳорларда оташ акс этар.

* * *

Саломинг қизғанма катгаю ёшдан,
Саломинг қудрати зўрдир қуёшдан.
Ишонмасанг қузат, қоронғи диллар,
Саломинг туфайли бўлғай нурафшон.

* * *

Нуксонсиз одам бўлмас, айбимни юзга солма,
Инсон жонсиз темирмас, умримни изга солма.
Мен сендан саволимга бир ширин жавоб кутдим,
Ачишган юрагимни сен яна тузга солма.

* * *

Сен кимнидир юракдан севсанг,
Эришасан яримта бахтга.
У ҳам сенга кўнглини берса,
Бутун бўлгай бахтинг, албатта.

* * *

Нимадандир чўчиб яшаган одам,
Ҳаётнинг завқини билмай ўтади.
Ерда юрган қушдай бўлмас хотиржам,
Ҳатто, чин юракдан кулмай ўтади.

* * *

Яхшилар бор экан, ёмонлар ҳам бор,
Ҳасталик бор экан, дармонлар ҳам бор.
Кулган ҳар одамни бахтиёр дема,
Балки, юрагида армонлар ҳам бор.

* * *

Инсоннинг умри ҳам бокий, аслида,
Буни биз англаймиз ҳар куз фаслида.
Сарғайган япроқлар бир-бир тўкилар,
Қайтадан ёшариш, яшаш қасдида.

* * *

Биз инсоф қиламиз аямай вақтни
Ва қўлдан чиқариб қўямиз бахтни.
Лекин, ҳар доим ҳам эславерамиз,
Бизга синов учун вақт берган Ҳакни!

* * *

Дунёда китобдек қимматли дур йўқ,
Ҳаттоки, офтобда ундаги нур йўқ.
Бу нурни қалбига сингдирганлардан
Ўтар доно йўқдир, кучлироқ, зўр йўқ.

* * *

Муҳаббатда бор ростдан сеҳр,
Юракларни қўяр сеҳрлаб.
Агар шундай бўлмаса, ахир,
Бўйсунмасди унга қайсар қалб.

* * *

Инсон деганлари жуда мураккаб,
Уни билолмайсан юзига қараб.
Қалбига назар сол, аввало, унинг,
Шунда кўринади асли ярқираб.

* * *

Хиёнатни, асло, кечириб бўлмас,
Хаттоки, доғини ўчириб бўлмас.
Алами юракдан кетмас ҳеч қачон,
Лекин ташқарига кўчириб бўлмас.

* * *

Бир чора изладик, ул чора йўқдир,
Вох, энди биз каби бечора йўқдир.
Эй ёр, дардимизга ўзинг чора қил,
Бўлмаса бизнингдек овора йўқдир.

* * *

Ёмғир тезлаб ёғса, зумда тўхтайдир.
Дарё чуқур бўлса, сокин оққайдир.
Ёринг чиндан севса, хатто қусуринг,
Худди бир хислатдай унга ёққайдир.

* * *

Хатосин тан олмоқ мардларнинг иши,
Бу ишни қилолмас баъзи бир киши.
Чунки, унга журъат, мардлик етишмас,
Тубанликка элтар унинг қилмиши.

* * *

Куёш танни иситар, иситмас лекин қалбни,
Бунга фақат қодирдир инсон меҳрин зиёси.
Муҳаббатнинг сири ҳам худди шундадир, балки,
Балки, шундан жуфт яшар ерда инсон боласи.

* * *

Гуллар ифорида чаман мужассам,
Тупрокнинг хидида Ватан мужассам.
Ёмонлик ортида шайтон яширин,
Ҳар бир яхшилиқда имон мужассам.

* * *

Инсоннинг умри ҳам ўхшар поездга,
Манзилга етгунча тинмасдан елар.
Поезд яна ортга қайтади тезда,
Умр эса қайтмас, манзилда қолар.

Шоди ОТАМУРОД

Оловга ташлагим келади...

Қабул айланг

Ёшликда бу боғда анча юрганман,
Яна боғдан қайтдим – гуллар терганман,
Бежизгамас бу гул – кўнгил берганман,
Гулни гуллигича қабул айланг сиз.

Ёшлигим қолмади, ҳали ҳам ўша,
Хаёлчан ошиқман – ишқ менга гўша,
Йўлингизга дилим қўйибман тўшаб,
Дилни диллигича қабул айланг сиз.

Кўришсам, қўлларим кафтингиздадир,
Хайр десам, сояси ортингиздадир,
Куёшининг меҳри ҳам тафтингиздандир,
Қўлни қўллигича қабул айланг сиз.

Муҳаббат йўли бу – узун ва битмас,
Меҳрингиз бўлмаса йўлни ёритмас,
Қанча юрсам, бу йўл мени хоритмас,
Йўлни йўллигича қабул айланг сиз.

* * *

Дунё шовқин,
Дунёси шовқин,
У бир четда кузатади жим.
Мен шундайин товуш олдида
Жимлигимни билмабман, гулим.

Шоди ОТАМУРОД – 1978 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. “Согинч ранглари”, “Мулойим мушук” каби шеъррий тўпламлари чоп этилган.

Дунё тордир,
Дунёси создир,
Чертаверар муғанний кўнглим.
Чертаверса кўнглим муғанний,
Симлигимни билмабман, гулим.

Дунё шоддир,
Дунёси ғамгин,
Аросатда сочилмиш кулим.
Шу ёзилган шеърнинг олдида
Кимлигимни билмабман, гулим.

Малол келмасин

Нетай, юрак ёниб туради,
Оловлари малол келмасин.
Оташкада дук-дук уради,
Қаловлари малол келмасин

Гоҳо йўллар бирдир, айродир,
Гоҳо тоғда, гоҳи саҳродир.
Ҳар кўйларга солишга қодир –
Синовлари малол келмасин.

Болаликка кўнгил ташна, зор,
Афсус деманг, кетганда баҳор.
Бошингизга тушган оппоқ қор –
Қировлари малол келмасин.

Умрингизни харжлаб ёз, кузга,
Вақт ўтганин олмайсиз эсга,
Дунё ўхшар дўкончи кизга
Тўловлари малол келмасин.

Эски кундалик

Бу эски кундалик – қадрдон дафтар,
Бетида куёшу ой бор ортида.
Варақлар – канотин ёзган кабутар,
Йилларнинг изи бор ҳар бир қатида.

Бу эски кундалик – эсдалик учун
Чизилган гунчада хушбўй атирлар.
Ҳукмим бажаришга етмайди кучи,
Қинидан чикмаган қилич сатрлар.

Бу эски кундалик – ҳали тўлмаган,
Оловга ташлагим келади, лекин...
Оппоқ саҳифалар ҳали тўлмаган
Ойга қараб мени етаклар секин.

У яхши қиз эди чинакам,
Унутмасман эрка чоғларни.
“Севаман”ни айтган бўлсам ҳам,
Яна айтишимни хоҳларди.

Кулган бўлса кулгандир мendan,
Балки, унга шу бўлган ҳузур.
Хафа қилиб қўймадимми деб,
Сўрамаган ҳеч қачон узр.

Эркаланиб кетарди бирам,
Қўлларимга қўлин боғларди.
Мен ёнига қайтган бўлсам ҳам,
Яна қайтишимни хоҳларди.

Овози йўқ занжирми севги,
Боғланганим ростмиди унга?
Кийик каби зийрак ва сезгир,
Бор гўзаллик хосмиди унга?

Муҳаббатим бўлган эмас кам,
Бахш этгандим боғу тоғларни.
Мен-ку унга етган бўлсам ҳам,
Яна етишимни хоҳларди.

Эслатарми севги байроғин
Хайр демоқ-чун кўтарилган қўл.
Хуш ёқарми қушлар сайроғи,
Ҳижрон томон бурилганда йўл.

Эслаганда кўзларимда нам,
Билмам, нечун, ўзин оқларди?
Мен ёнидан кетган бўлсам ҳам
Келиб-кетишимни хоҳларди.

Мен янги йўл солмоғим керак

**Абдуғаффор
ШОДМОНҚУЛОВ**

Дастурхон

Эшиги мезбоннинг кўнглидай очик,
Душманга қаҳри бор кишдан ҳам қаттик,
Ғурурига таъзим айлайди борлиқ,
Меҳмон бўл, минг бора, кўргил ва инон,
Ўзбек диёрида тўкин дастурхон.

Яхшилар ҳар куни, ҳар онидадир,
Ростгўйлик, ҳақиқат имонидадир,
Бухорий, Термизий виждонидадир,
Бугун қойил эрур жумлаи жаҳон,
Ўзбек диёрида тўкин дастурхон.

Анор, олмалари боғлар неъматини,
Узум, шафтолиси деҳқон меҳнатини,
Бугдой нони – дастурхоннинг зийнатини,
Неча давронларни кўрган бу замон,
Ўзбек диёрида тўкин дастурхон.

Ғаразинг ичингда қолгандай, эй дил,
Дўст тугул, ғанимга очик бу кўнгил,
Сахийлар Худонинг уммати билгил,
Минг бор эврилсада бу даври даврон,
Ўзбек диёрида тўкин дастурхон.

Буюк истиқболнинг шарофати бу,
Ўтган боболарнинг қаромати бу,
Бизга Яратганнинг инояти бу,
Ташриф эт, инонгил, бўл, азиз меҳмон,
Ўзбек диёрида тўкин дастурхон.

*Абдуғаффор ШОДМОНҚУЛОВ – 1954 йилда тугилган. Унинг “Зомин оҳанглари” тўплами
нашр этилган.*

Сўқмоқ

Чексиз дала.
Кичкина сўқмоқ.
Олисларда ястанар чаман.
Куйлаганча қўшиғим қувноқ,
Хуш манзилга кетиб бораяпман.

Сойлар, кирдан ўтаман бир-бир,
Ватан ишқин кўнгилга туйиб.
Узоқлардан қитиқлар дилни,
Турфа гуллар анвойи бўйи.

Ва, тўхтадим.
Туғади сўқмоқ.
Бир ҳадикла ҳапқирар юрак.
Бўлса ҳамки тиконзор, боткоқ,
Мен янги йўл солмоғим керак.

Эзгуликка элтсин йўл абад,
Машаққатлар маҳсули шонлар.
Гўзалликдан бўлсин баҳраманд,
Хув, ортимдан келаётганлар.

Дарвоза

Эгасининг кўнглидан дарак,
Икки кўкси доимо очик.
Эгасининг кўнглига қараб.
Ёпилмаган ҳеч қачон қаттиқ.

Кўз ўнгида қанчалаб соф дил,
Шу ҳовлига бўлган маҳлиё.
Лек, тузин, қайси бир бахил,
Қайтишида безрайган, оё.

Шодон дамлар – умр мазмуни,
Ҳожасин шод бағрига олган.
Нохуш пайтлар ҳамдам у кун,
Индамайин кузатиб қолган.

Йиллар занги емирар ичин,
Балки, ундан ортиқроқ ғами.
Келган, кетганларнинг кимлигин
Эгасига айтолмагани...

Келмиш

Бу кун фасли баҳор биз ёна келмиш,
Тўп-тўп абру найсон осмона келмиш.

Гулу чечаклардан гулчамбар такиб,
Нозли ул нозанин меҳмона келмиш.

Ҳар нигоҳи дилга ситамлар солгай,
Сайд излабон сайёд мастона келмиш.

Кўнгил жим, ул гулнинг ишқида урён,
Андалиб мен киби достона келмиш.

Бир менми бу ҳолнинг қурбони десам,
Аҳли ишқ ҳолима ҳайрона келмиш.

Олам зимистондир, йўқ эрса қуёш,
Юзи қуёш мисол жонона келмиш.

Абдуғаффор, не бахт ошиқ эрурсан,
Сен сари маҳбубанг мастона келмиш.

**Зоҳид бўлма. одид бўлма. ошиқ бўлма.
Меҳнат тортиб ишқ ўлдига соғиқ бўлма.
Нафси мениб гарзоҳига дойиқ бўлма.
Ўшқсизларни ҳам жони ўйқ. имони ўйқ.**

Аҳмад ЯССАВИЙ

Абдужалол РАҲИМОВ

МАТОНАТ

Қисса¹

7

Асад ойининг оловли куёши заминга оташ нафасини уфурмоқда. Кўчада кетаётган одам уч-тўрт одим бўлсам бирорта дарахтнинг соясидан юргиси келади. Ёш техниклар марказининг ховлиси кучоқ етмайдиган чинору сада қайрағочлар билан куршалган. Йўлқаларга ток новдалари ишқом қилиб кўтарилган. Ишқом ости соясалқинлиги учун кун бўйи болалар билан гавжум бўлади.

Ўқувчилар ёзи таътилда бекорчиликдан зерикиб тўғаракларга қатнай бошлашди. Толибжон уларнинг шовқин-суронига кўникиб қолди. Иброҳим олдидан кетма-япти. Суратга тушириш, ишлашни бинойидек ўрганди. Ўзи ёш техниклар марказида қолиб, тунлари ҳам ишларди. “ФЭД” фотоаппаратда сурат олиб, фотойириклаштиргичда чоп этиш анча қулай. Бу тунда ҳам анча сурат чоп этди. Ҳориб-чарчаб уйига келди-ю, ётиб ухлади.

У сахарда тиникиб уйғонди. Ҳовлига чиқиб, эрталабги сўлим ҳаводан тўйиб-тўйиб симирди. Бир ойда ижара ховлисига анча ўрганди. Ҳовли қишлоқдагидек катта эмас. Қишлоқда кенгчилик, дарёнинг шабадаси эсиб туради... Шу ҳақда ўйлаб, онасини эслади. Кўчиб келганидан буён уйига бор-йўғи икки марта бориб келолди. Авваллари Зартопганда ўзини бир олам иш кутиб турганини хаёлигаям келтиролмасди. Энди нафас ростлашга вақти йўқ. Кўнглига ёккан манзаралар, одамларни тасвирга туширяпти. Суратчилик уммондек сирли эканини тушунди. Бу янаям кўпроқ завқлантирди, шунинг учун тинмай ишлаяпти. Бугун ҳам ўзича режа тузиб, ишга отланди.

Ёш техниклар марказига келганида Қобилжон амаки одатдагидек остонадаги курсидада ўтирарди. Бошида чуст дўппи, йўл-йўл қўйлаги устидан пинжак нусха юпка қуланган ҳалат кийиб олибди. Кўкрак чўнтагидан соатининг занжири осилган. Толибжон қўлини кўксига қўйиб, салом берди.

— Ваалайкум ассалом, ке ўғлим! Бир ўзим ўтиравериш сикилиб кетаман. Яхшиям сен барвақт келасан. — Қобилжон амаки шундай деди-ю, диккатини жамлаб дарвозага тикилди.

Толибжон ҳам беихтиёр ўша томонга қаради. Тор йўлқадан бир қиз аста-секин юриб келарди. Эғнида пуштиранг крепдешин қўйлак, бошида қизларга урф бўлган ироки дўппи. Дўпписининг ёнбошидаги қирмизи атиргул ранги ёноқларига кўчган. Юрганида, олдида тушириб олган бир ўрим сочи мажнунтол новдасидек силкинади. У бироз оқсоқланарди. Толибжон буни сезмас ҳам эди, қиз бир зумга тўхтаб, яна юриб кетганида оқсоқланаётгани билинди.

¹ Давоми. Бошланиши ўтган сонда.

– Менинг кизим, – деди Қобилжон амаки, – Гулчехра! Хотинимдан қолган ёлғиз ёдгорим...

“Исми чиройли экан. Нега оқсаяпти?” Толибжоннинг қулоғига Қобилжон амакининг гаплари кирмай қолди. Қиз яқинлашганида уни таниди-ю, ҳаяжондан титраб кетди! Бу ўша, Зартопганга илк келганида учратган олма сотувчи қиз эди! Оппок чехраси, мулоим бокишлари ҳам ўша-ўша. Факат эғнидаги қўйлаги бошқа... Беихтиёр уни биринчи кўрган кунини эслади:

“Олмалар ширинми?” – деди ўшанда Толибжон.

“Ширин”, – жилмайди киз.

“Майлими?” – Толибжон олмага қўлини чўзди.

“Олинг, мазасини татиб кўринг!” – яна жилмайди киз...

Шундан кейин бу қизни бошқа учратмаганди. Кўргиси келиб, бир неча марта бозорга чикди. Пештахта олдида тўхтаб, олма сотувчи қизнинг жилмайишларини эсларди... Мана, энди ўзи қаршисида турибди. Қобилжон амакининг қизи экан!

Толибжон ишга келган биринчи кунидан Қобилжон амаки билан ота-боладек бўлиб қолганди. Кўнгли тортиб, бошидан ўтган воқеаларни айтиб берганидан кейин яна-ям иноқлашиб кетишди. Тунлари сураг ишлагани қолганида кечки овқатниям бирга қилишади. Қобилжон амаки урушда бўлгани, ёши қирқдан ошганда бир қиз фарзанд кўргани, туғруқ оғир кечиби, хотини вафот этганини айтганди. “Гулчехра ўша қиз экан-да, – хаёлидан ўтди Толибжоннинг. – Нега оқсаяпти? Жуда чиройли қиз, кўзлари маъноли...”

– Тинчликми, кизим? – деди Қобилжон амаки.

Ховлига чинорнинг сояси тушиб турарди. Қуёшнинг тилларанг нурлари япроқларга урилиб жимирлайди. Шу тобда бу самовий нурлар Гулчехрага ёғилиб, чиройига чирой қўшгандек. Қиз Толибжоннинг кўзига махвашдек кўринди. Шахло кўзлари зуҳро юлдузидек чакнайди. Жилмайишга мойил, пистадек бежирим лабларини худди анор сувига чайилган дейсиз! Ниҳоят, бу маъбуда тилга кирди:

– Ассалом алайкум, – деди беланчакка осилган кўнғирокдек нозик овоз. Маф-тункор нигоҳлар Толибжонга бир қур назар ташлади. – Дада, шаҳарга тушаман, қалитни бериб кетай, деб киргандим.

У чиройли лабларини қимтиб, қўлидаги қалитлар шодасини узатди.

– Ҳа-я, эсимдан чиқибди, – Қобилжон амаки қалитларни олди. – Яхши бориб кел, қизим. Йўлда эҳтиёт бўл!

– Хўп бўлади. Тез қайтаман.

Гулчехра нозиккина бурилиб, дарвоза томонга кета бошлади.

“Мени танимади, – ўйлади Толибжон. – Ёки отаси борлиги учун ўзини танимагандек тутдими? Аслида, нега мен билан сўрашиши керак? Бор-йўғи бозорда бир марта учрашган бўлсак...”

– Қизим раҳматли онасига ўхшайди, сира тиниб-тинчимайди.

Қобилжон амаки ўйчан бўлиб қолди. Унинг кўзларида ғамгин ифода пайдо бўлди.

– Шаҳарда ўқийдими? – сўради Толибжон.

– Йў-ўк, Гулчехра тикувчи. Уйда ўтириб, буюртма тикади, боғимизга қарайди. Гилос, олмаларни бозорга олиб чиқади. Кейинги пайтда нимагадир бозорга чикқиси келмай қолди... Майли, кўнгли чопмаса, чикқмасин. Ё биров хафа қилдими? Қизим удлабурон, саришга.

– Боғингиз борми?

– Зартопганда ҳамманинг боғи бор, ўғлим. Меваларимизни четдан келганлар улгуржи сотиб олишади. Бизнинг мевалар серсув, ширали-да.

- Тўғри айтасиз.
- Ишхонамизнинг орқасидаги ховли меники.
- Биламан.

– Унда, ишдан кейин уйга кир, олма-узумларим пишган, кизим иккаламизни су-
ратга туширасан?

Толибжон йўқотган ўйинчоғини топиб олган боладек суюниб кетди. Гулчехра билан яна учрашишга баҳона топилганди.

- Хўп, амаки, – деди хаяжонини сездирмасликка тиришиб.
- Унгача Гулчехраям келади. Керакли матоларини шахардан олади-да.

Толибжон Қобилжон амаки билан яна бир-икки оғиз гаплашиб, ишхонага кир-
ди. Шифтига булутли осмон тасвири туширилган дахлиз-йўлак кўзига чиройли
кўринди. Ўзини пардек енгил ҳис қилди. Хонасида куриштишга қўйилган суратлар-
ни тез-тез ойнадан ажратди. Завқ билан бир-бир кўздан кечирди-да, тахлади.

Йўлакдан Шокир Исмоиловнинг ким биландир гаплашаётгани эшитилди. Эшик-
ни очганида директор билан Достон қизишиб нималарнидир муҳокама қилишарди.

– Мана, Толибжон ҳам шу ерда экан, – деди Шокир Исмоилов эшик очилганда. –
Достонга, суратга тушасизлар, дедим. Тўғарақларимиз ҳаётдан кўргазма ташкил
қилсак, нима дейсизлар?

– Яхши бўларди, – Толибжон дарҳол рози бўлди. – Буни мен ҳам режалаштириб
юрғандим.

– Ундай бўлса, бугундан ишга киришинг!

– Хўп бўлади.

Директор хонасига кириб кетди. Толибжон Достонга эргашиб, “Коинот” уста-
хонасига борди. Хона катта-кичик дастгоҳлар билан тўла эди. Тўрдаги деворга
Улуғбекнинг катта портрети илинган. Толибжон портретга тикилиб туриб қолди.
Достон ундаги ўзгаришни пайқади:

– Ҳар кирганингизда шу суратга қарайсиз?

– Улуғбек жуда кам учрайдиган, ноёб истеъдод.

– Тўғри, ҳукмдор бўлсаям бир умр фан билан шуғулланган. Улуғбек Амир Те-
мурнинг муносиб набираси эди.

– Мен ҳам худди шуни ўйлаётгандим.

– Улуғбек юлдузлар харитасини яратганида, вақти келиб одамлар коинотга учи-
шини билганми? – деди Достон столдаги ой юзасининг нусхасига ишора қилиб.

– Орзу қилгани аниқ. Куёш, Ой ҳаракатларини ҳисоблаган олим-ку, ахир.

– Кўпинча тунлари қолиб, ўзим ҳам устахонада ишлайман. Шундай пайтларда,
шогирдларим коинотга учишса, деб орзу қиламан.

– Яхши ният – ёрти мол.

– Умидим йўғамас, – жилмайди Достон.

– Мен ҳозир қайтаман! – Толибжон шошилиб хонадан чиқди.

Бир зумдан кейин ёғдуланидиган лампа ўрнатилган “ФЭД” фотоаппарати билан
қайтиб кирди.

– “Ой юзаси”ни қўлингизга олиб, мана бу ерга туринг, – деди Улуғбек портре-
тига ишора қилиб.

– Суратга туширасизми?

– Ҳа.

У Достонни портрет кўринадиган нуқтага етаклаб келди:

– Шундай, яхши! Қўрайлик-чи?

У фотоаппаратини чиқиллатиб, эринмасдан сурат ола бошлади. Бу жараён анча

давом этди. Достон зерикиб, кум, тош парчалари елимланган “Ой юзаси”даги чуқурлардан бирини тўғирлашга тушди. Толибжон тўхтамай яна бир нечта сурат олди.

- Бўлдимиз? – деди Достон.
- Менимча, яхши сурат чиқади.
- Бир ўзимга шунча фототасма сарфладингиз?
- Жонли кадрни топиш керак-да.

Толибжон бир йўла бошқа тўгаракларни ҳам тасвирга туширишни мўлжаллаб, авиамоделчилик хонасига кирди. Устахонада Илҳом куйиб-пишиб машғулот ўтаётганди. Атрофини болалар ўраб олишибди. У кўлидаги хонада учадиган самолёт моделини куйиб юборди. Жажжи самолёт хона бўйлаб айланиб уча бошлаганида болалар қий-чув қилиб юборишди. Илҳомнинг ўзи ҳам парвоздаги моделни завқ билан кузатарди. Толибжон фотоаппаратини сошлаб, тасвирга туширишга киришди.

- Аввалроқ айтганингизда хонани тозалаб қўярдим, – деди Илҳом.
- Шундай қолгани маъқул, табиий чиқади.
- Уста нимани маъқул кўрса, шу-да, – Илҳом келишувчанлик билан рози бўлди. Толибжонга унинг “уста” дегани бироз эриш туюлди-ю, аммо ёқди.
- Энди болалар билан машғулот ўтинг, мен суратга тушираман, – деди.

Илҳом столдаги моделни кўлига олиб, болаларга тушунтира бошлади:

- Самолёт, аэроплан – бу самолёт парвоз қилиш аппарати. Учиш майдонида катта тезлик билан ҳаракатланса, қанотларидаги элеронлар ёрдамида фазога кўтарилиш кучи ҳосил бўлади. Биз самолётнинг тузилиши, учиш имкониятларини ҳам ўрганамиз.

У Толибжонга “бўлдимиз?”, дегандек қаради.

- Давом этаверинг, – Толибжон қўли билан ишора қилди. – Болаларга ўзбек учувчилари ҳақида гапириб берасизми?

Илҳом ўйланиб турди-да, болалар қизиқиб тинглаётган ҳикоясини давом эттирди:

- Ўзбеклардан ҳам жуда кўп жасур учувчилар чиққан. Иккинчи жаҳон урушида ўзбек учувчиларининг жасоратлари тилдан-тилга, дилдан-дилга кўчиб юрган. Ҳарбий учувчи Рўзи Остонқулов шулардан бири эди. Рўзи акангизнинг бир ўзи тўртта душман самолётини уриб туширган.

- Рўзи акаям моделчи бўлганми? – деди ҳайрат тўла кўзларини катта-катта очиб турган бола.

– Балки у ҳам тўгаракка катнагандир... Сизлар аввал самолёт моделларини лойиҳалашни ўрганинг. Бунинг учун физика, математикани билиш керак, – берилиб гапирарди у. – Учиш аппаратларининг такомиллашишида ҳам ўзбек олимларининг ҳиссалари катта. Масалан, академик Тошмуҳаммад Саримсоқов уруш йилларида ҳарбий метеоролог бўлган. Унинг эҳтимоллар назарияси ва математика статистикаси бўйича қилган кашфиётлари самолётларнинг юк кўтариш имкониятини оширди.

Толибжоннинг ўзи ҳам беихтиёр сурат олишдан тўхтаб, Илҳомнинг ҳикоясига кулоқ сола бошлаганди.

- Соҳангизни яхши биларкансиз, – деди ҳавас билан.
- Кўп китоб ўқийман. Ҳарбий хизматда авиамеханик бўлганман.
- Шоқир ака ҳам авиамеханик экан.
- Тўғри, шунинг учун бир-биримизни яхши тушунамиз-да. Самолёт тузилишини билмасдан модель ясаб бўлмайди.
- Мен ҳам фотографиядан китоб топишим керак.
- Менда бор, сизга бераман.
- Фотографияга қизиқасизми?

– Кўпроқ фото техникасига. Унча-мунча таъмирлайман ҳам. Қўлимга тушган буюмни бўлак-лаб, кейин йиғаман. Қизиқиш-да буям.

Шу пайт эшик очилиб, суҳбатлари бўлинди. Остонада кўзларини пирпиратиб Иброҳим турарди.

– Ака, биз келдик, – деди болалар билан гавжум устахонага аланглаб.

– Иброҳим, болаларни хонамизга олиб киравер, – Толибжон қўли билан ишора қилди. – Мен ҳозир ишимни тугатаман.

Иброҳим “хўп” деди-да, девордаги самолёт моделларига яна бир қараб олиб, эшикка отилди. Толибжон ҳам Илҳомга узр айтиб, чикиб кетди.

У фотолaborаторияга кирганида ўқувчилари кутиб ўтиришарди. Уларни сура- рат олиш, ишлаш жараёнларида тасвирга туширди. Шундан кейин дастур режаси бўйича машғулот ўтди.

Тушдан кейин бўш эди, уйига бориб бироз дам олмоқчи бўлди. Хонасини кулфлаб, чикиб кетди.

8

Бу йил мезоннинг ўрталарида жазирама иссиқ авжига чикди. Кун тиккага кел- ган, кўчада одам кўринмайди. Толибжон уйига шошилди. Мактаб дарвозасидан чикканида узокда дарёда қолиб кетган қайиқдек чайқалиб келаётган кимсага кўзи туш- ди. Хаёлида “Шу иссиқда ичиб олган ким экан?”, деган сўроқ хонага қамалиб қолган қалдирғочдек чарх ура бошлади. Улар йўлакдан бир-бирларига қараб юришар, оралари борган сари яқинлашарди. Ўртада ўн кадамча масофа қолганда маст йигит танишдек кўринди. У тинимсиз у ёқдан бу ёққа шох ташлар, алланималар деб бақириб, ўзича сўкиниб кўярди. Ёшгина, найнов, ингичка мўйловли йигит Толибжоннинг рўпарасига келганда унга бир тикилиб олди-да, кўзлари совук ёниб, таққа тўхтади.

– О-ов, кимсан? – деди гўлдираб.

Энди Толибжон уни аниқ таниди. Бу ўша, Зартопганга келган куни темирйўл бекатида учратган “Запорожец”даги киракашнинг шериги эди. Ўша-ўша совуқ ба- шара, олифталарча “чирт” этказиб ёнбошига тупуриб қўйиши ҳам ўша. Исмани эс- лашга ҳаракат қилди, Қўшмат эди чамаси. Ҳа, тўғри, Қўшмат! Шериги уни шундай деб чақирганди.

– О-ов-в! – деди у яна. – С-сенн, ий-я, сени танидим-м! Вокзалда кўргандим-м. С-сени сурат-гчи дейишди, тўғ-ғрими?

– Ҳа, суратчиман. – Толибжон истар-истамас жавоб қайтарди.

– Хим-мм, м-мени суратга тушир, о-ов, чўлоқ!

Толибжон унинг маст-аласт гингшишларига базўр чидаб турганди. “Чўлоқ” де- ганини эшитиб, миясига қон тепди.

– Ҳақорат қилманг, о-ов, – деди у ҳам Қўшматнинг гапига монанд.

– О-овв, нима деяпсан-а, ним-ма дейсан! Бир ур-риб абжағингни чиқар-райми, а-а-а!?

– Э-э, тошингни тер-е! – Толибжон портлаб кетди.

– О-ов, сенсирама, башарангни буз-зиб қўяман!

Қўшмат шундай деб мушт туширмоқчи бўлиб қўлини силтади. Толибжон ўзини орқага олди. Оёғида зўрға турган Қўшмат мувозанат саклолмай ерга йиқилди. У икки қўлига тиралиб ўрнидан туришга ҳаракат қилар, оғзидан кўпик аралаш сўлагини оқиб, сўкинади. Толибжон, шу билан тенг бўламанми, деб тупроққа беланиб ётган Қўшматнинг ёнбошидан ўтиб, уйи томонга кета бошлади.

– Тўхта-а! – Бир амаллаб ўрнидан турган Қўшмат шангиллаб бақирди. У чайқалиб, кўзини ола-кула қилганича Толибжоннинг ортидан таҳдидли ўқрайиб турарди.

Толибжон беихтиёр тўхтаб, унга қаради.

– Тўхта-а! О-овв, менга қара! Сени Қобил ака билан ота-бола бўл-лган дейиш-дими? Ўш-шамисан?!

– Ҳа!

– Қизига, Гулига кўз олайтир-рма, абжағингни чиқ-қараман!

Унинг мастликда бўлсаям айтган бу гапи Толибжоннинг юрагини музлатиб юборди. Энг қимматбаҳо нарсасини тортиб олаётгандек Қўшматга нафрат билан бир қаради-да, индамасдан юриб кетди. Озгина юргач, садақайрағоч остидаги хар-ракда кимдир ўтирганига кўзи тушди. Йўл четидаги улкан дарахтлар тўсиб тургани учун Қўшмат билан ғижиллашиб турганида уни кўрмаганди.

Харракка дарахт соя ташлаб турарди. Куёшнинг ўткир нурларидан кўзи қамашиб, ўтирган кимсани таниёлмади. Зартопганга илк келган куни Сервер билан шу ерда учрашганини эслади. Оқсоқланганича аста-секин ўша томонга юриб бора-верди. Яқинлашганида ўтирган кимса қўлини силкитди. Толибжон уни таниди. Бу Сервер эди! Суюниб, қадамини тезлатди.

– Сервер! Мирзачўлдан қайтдингми?! – деди оралари тўрт-беш кадам қолганда.

Сервер ўрнидан туриб, унга пешвоз юрди.

– Бугун келдим, дўстим, диплом амалиёти тугади, – жилмайди у. – Бирга тушлик қиламиз, деб сени кутяпман.

– Зўрсан-ку, оғайни! – Толибжон кучоклаб кўришди. – Қорайиб кетибсан?

– Мирзачўл Зартопганмас, ўз номи билан чўл! Кун тигида далада ишладик. Шундай одамларни кўрдим-ки! Фақат сен бўлмадинг-да, суратга олардинг. Кайфи-ятинг йўққа ўхшайди, рангинг оқариб кетибди?

– Кўявер, айтишга арзимаёди.

– Ундай дема, нима бўлди?

– Биттаси асабимни бузди.

– Ким?

– Мен уни яхши танимайман, исми Қўшмат. Ингичка мўйловли, найнов. Ўлгудек маст.

– Тўғри, Қўшмат ғирт маст эди, ҳозир шу ердан ўтиб кетди. Сен уни йўлда уч-ратган бўлишинг керак. Хўш-хўш, нима деди у сенга?

– Айтишга арзимаёди, дедим-ку... Қобилжон амакининг қизини гапирди, Гулчехрани.

– Ҳа-а, шундай дегин.

– Бир гап борми ўрталарида?

– Нега ундай деяпсан?

– Ўзим, шундай.

– Бу таъвия Гулчехрага уйланаман деб юрибди. Гулдек хотини бор эди, бир бо-ласи билан кетиб қолган. Бу пиёниста билан ким ҳам яшарди.

– Уни “Запорожец” машинасида, темирйўл бекатида кўргандим.

– Машина уникимас, ўртоғиники. Кўпинча хиралик қилиб ўтириб олади. Отаси мактабда қоровул, Қобилжон амаки билан ёнма-ён ишлашади. Уйлари сойнинг ор-тидаги маҳаллада. Қўшмат Гулчехрага кўз тикиб юрибди.

– Гулчехрачи?

– Гулчехра уни ёнига ям йўлатмайди. Қўшматнинг шилқимлигидан бозорга ям чиқмай қўйди.

– Сен буларни қаёқдан биласан?

– Зартопган кичкина шахарча, гап қолармиди?

- Қобилжон амаки нима дейди?
- Гулчехрани икки дунёдаям Қўшматга бермайди.
- Хим-м.
- Суриштириб қолдинг?
- Ўзим, шундай. Юр, уйга кирамиз, – Толибжон дарвозасига ишора қилди. –

Менга Мирзачўл ҳақида гапириб берасан.

- Майли, унда амакидан сомса олайлик?
- Сомсамизни соғинибсан-да?
- Тўғриси, соғиндим.

Улар чорраҳадаги шоп мўйлов сомсапазни “амаки” дейишарди.

Сомсапаз йигитларни таниб, қўлини бир-бирига ишқаб, кулди:

– Анчадан бери кўринмай қолдинглар? Ё, сомсам айнидими?

– Йў-ўк, амаки, – деди Сервер чўзиб, – сомсангиз айнимайди! Мен Мирзачўлга кетгандим.

- Бунақа сомса Мирзачўлда йўк, – у тандирнинг тунука копкоғини очди. – Нечта узай?
- Тўртта.

– Олтита узаверинг, – деди чўнтагини кавлаётган Толибжон.

– Мирзачўлдаги амалиётда ҳақ тўлашди. Сен қўявер, мен ўзим...

– Сервер, мен ҳам ойлик олдим. Биринчи маошимни амакининг сомсалари билан ювамиз.

– Бу бошқа гап, – деди сомсапаз оқ оралаган мўйловини силаб. – Биринчи олган моюнани мени сомсам билан ювинглар, маза қилиб.

У ер тандирдан узилган, ҳиди иштахани китиклаётган қайноқ сомсаларни қалин қоғозга ўраб берди. Улар сомсани олиб, Толибжоннинг ижара уйига ошиқишди.

Сервер дарвозадан кириб, атрофга аланглаб туриб қолди.

– Ҳовлини роса-а тозалабсан, – деди чехраси очилиб.

– Қўлимдан келганича... Сендан бошқа ҳеч ким мақтагани йўк. Дам олиш қуни-даям кишлокқа бормасдан, ҳовли тозаладим. Бошқа пайт вақтим бўлмайди, қуни билан ишдаман.

Улар чакчаклашиб уйга киришди.

– Энди мени уйимда меҳмонсан, ўтир, – деди Толибжон.

– Яхши жойлашиб олибсан, хурсандман, – Сервер у кўрсатган стулга ўтирди.

Толибжон қоғозга ўралган сомсани столга қўйди. Алюмин човгунга сув тўлдириб, ташқаридаги электр плитасига қўйиб келди:

– Ҳозир қайнайди, – деди ўтираётиб.

– Чойсиз ҳам бўлаверади, – кулди Сервер.

Улар биттадан сомса олиб, иштаҳа билан ея бошлашди. Човгундаги сув вишиллаган овоз чиқарди.

– Мирзачўлда нима гаплар? – сўради Толибжон.

– Гап қўп... Чойинг қайнади, дамлагин, кейин айтиб бераман.

Толибжон электр плитани ўчириб, чойнакка чой дамлаб келди.

– Гапиравер, – деди пиёлага чой қуйиб узатаркан.

– “Тўртинчи Боёвут” совхозида бўлдик. Биласанми, совхоз директори ким экан?

– Таникли одамми?

– Жуд-да! Усмон Юсуповни эшитганмисан?

– Министрлар советининг раиси бўлганми?

Сервер кўрсаткич бармоғини лабига босди:

– Ойим бу ҳақда гапирмагин, дегандилар!

- Нега?
- Сиёсат-да! Лекин сенга айтсам бўлаверади... Биз борган совхозда ўша Усмон Юсупов директор экан. Уни нима учун ишдан олишганини аниқ билмайман-у, ғўзани квадрат уялаб экишга қарши бўлган, дейишди.
- Уни кўрдингми?!
- Нима деяпсан! “Виллис”ида бирга юрдим! Бўйи пастрок, йўғон гавдали одам. Орқа ўриндиқни бутунлай эгаллайди. Мен олдинда ўтирдим, у орқада.
- Ростданми?
- Қизиксан, сенга ёлғон гапирармидим, машинасида далага бирга бордик. Биз техникумда ғўзани квадрат уялаб экишни тажриба қилганмиз. Шу усулни Боёвутдаги тракторчиларга ўргатдик. Мен талабаларга раҳбар эдим.
- Чигитни бу усулда экиш қийинми?
- Даланинг бошидан этагигача қаторлаб сим тортиб чиқиш керак, осонмас. Симларнинг ҳар олтмиш сантиметрига золдир ўрнатилган. Золдир сеялкага текканда чигит тушаверади.
- Бутун далага сим тортиладими?
- Йўқ, трактор эгат бошига етганда ўша симлар янги қаторга олинади.
- Қийин экан.
- Жуда сермашакқат иш.
- Усмон Юсупов қандай одам? – Толибжон сабрсизлик билан Серверни яна сўроққа тутди.
- Камгап, жуда самимий экан. Лекин ҳар бир гапи маъноли. Тиним нималигини билмайди. Эл қатори, совхоз уйида яшаркан. Тўрт-беш йилда совхоз обод бўлиб кетибди. Катта боғ ҳам яратибди.
- Сервер, сенга ҳавасим келади! – деди Толибжон унга тикилиб ўтираркан.
- Чўлда ишлаб келганимгами?
- Ҳа-да, қанча одамларни кўрдинг, катта ишларда қатнашдинг!
- Тўғри айтасан, инсон чиникиши, ёшлиқда ҳаракат қилиб қолиши керак. Толибжон ўй суриб бироз жим қолди. Сервер “ортиқча гапириб юбордимми?”, деб ўйлади.
- Сенга қўшимча ишлар чиқяпти, – деди гап мавзусини ўзгартириб.
- Қандай иш?
- Кеча қўшнимиз Зокир оғани кўрдим. Зокир оға туман газетасида муҳаррир. Унга сен ҳақингда айтгандим. “Суратларидан олиб кел”, деди оға.
- Нега? – ҳайрон бўлди Толибжон.
- Газетада чиқаришга.
- Йўғ-э?
- Ҳа нима, сен яхши сурат оласан.
- Бўларканми?
- Нега бўлмасин? Уч-тўртта суратингдан бер!
- Бугун моделчиларимизни суратга туширдим. Шуларни тайёрлаб берсаммикин?
- Бўлаверади. Эртага ўзим олдинга кираман. Суратларинг Зокир оғага ёқиши аниқ.
- Сервер, мени ортиқча мактаяпсан, суратчиликни энди бошладим, ахир.
- Балки шундайдир, аммо ҳар бир ишни юракдан бажарасан. Суратларингда кишини ўзига тортадиган нимадир борлигини сезганман.
- Сервернинг гаплари Толибжонга далда бўлди-ю, сурат ишлаш ҳаёлидан кетмай қолди.

– Мен иложсизликдан Зартопгандаги техникумга ўқишга кирганман, – деди Сервер. – Мактабни олтин медалга битирганман. Математика муаллими бўлишни орзу қиламан. Ўзинг биласан, Тошкентда ўқишнинг ўзига яраша харажатлари бор. Онам билан синглимни ёлғизлатиб кетолмадим. Лекин ҳали ниятимдан қайтганим йўқ.

– Институтга кирасанми?

– Ҳа, сиртки бўлимга. Ҳозирча боғдорчилик совхозида механик бўлиб ишлаб тураман. Кейин мактабга ишга ўтаман.

Сервер яна бироз ўтириб, шошаётганини айтди-да, эртага келаман, деб чиқиб кетди. У кетгандан кейин Толибжон яна Қўшмат билан бўлган нохуш тўқнашувни эслади. Гулчехрага кўз тиккан экан, деган ўй кўнглини хира қилиб турарди. “Унинг мендан устулиги қўл-оёғи бутунлигида. Бир оёғи йўқ ногироннинг ойдек қизга оғиз солишга ҳақи борми? Бирок Гулчехра сира ҳаёлимдан кетмаяпти... Йўқ, уни Қўшматга бериб қўймайман!”

Толибжон уйдан ўйчан бўлиб чиқди. Қобилжон амаки тайинлаганидек, тушдан кейин уларникига бориши керак эди. Аввал ишхонасига кириб, фотоаппаратини олди. Қўчага чиқиб, мактаб ҳовлисига туташ уйнинг қўқ дарвозасини тақиллатди. Енгил қадам товуши эшитилиб, дарвоза очилди. Ичкарида Гулчехра кўринди:

– Келинг, сизни кутаётгандик, – деди у жилмайиб йўл бўшатаркан.

Бу гап Толибжонга айрича таъсир қилди. Гулчехра яқин, жудаям яқин одамидек туюлди:

– Қобилжон амаки...

– Биламан. Дадам айтдилар, суратчи экансиз. Кираверинг, тортинманг! – Қиз ўзини четга олди.

Гулчехра уйда кийиб юрган олча гулли одми қўйлагида ҳам тўлин ойдек гўзал эди. Бошида ўзига ярашган мовий дурра. Майин юз, қайрилма қошлар остидаги шахло кўзлари кишини беихтёр ўзига тортади. “Уни болалигимдан биладигандекман, – ўйлади Толибжон. – Бор-йўғи икки марта кўришдик-ку? Нега шундай? Мени эслаб ҳам қолмагандир?”

– Нега кирмаяпсиз? – Гулчехра Толибжонга ажабсиниб қаради.

– Бехосдан келишим ноқулай бўлди. Исмим Толибжон, – деди у ўзини қўлга олиб.

– Меники Гулчехра, – қиз жилмайди.

Толибжон дарвозадан ичкарига кирди:

– Сизни Зартопганга биринчи келганимда кўрганман.

– Бозорда, олма сотаётганимда, – Гулчехра садафдек оппоқ тишларини ялтира-тиб кулди. – Бугун олмаларим бепул.

– Эсингизда экан-да?

– Зартопганда ҳамма бир-бирини танийди. Бу ерлик эмаслигингизни билгандим, елкангизга сўмка осиб олгандингиз.

– Тошкентга, фото анжомлари учун кетаётгандим. Зартопгани кўргим келиб поезддан тушиб қолдим.

– Мен ҳам матоларни шаҳардан оламан. Қаранг, ишимиз ўхшаш экан.

– Чеварсиз-да?

– Дадам айтдиларми?

– Ҳа.

– Нукул мактаб юрадилар. Баъзан уялиб кетаман. Ҳаммаям фарзандини шунақа мактаса керак-да, тўғрими?

Гулчехранинг соддалиги Толибжонни завқлантирди.

– Тўғри, – деди жонланиб. – Мениям ойим зўр суратчи, дейдилар. Аслида, энди ўрганияпман...

– Ким экан, қизим? – ҳовли тўридан Қобилжон амакининг овози эшитилди.

– Қаранг, шу ерда гаплашиб қолибмиз, – Гулчехра тараддудланди. – Юринг, юраверинг, йигит киши олдинда юриши керак.

Толибжон ортидан Гулчехра келаётганини ўйлаб ҳаяжонланарди. Ниҳоятда ёқимли эди бу ҳиссиёт. “Яхши қиз, жуда яхши қиз! – дея ўйлади. – Пиёниста Қўшмат унга лойиқ эмас. Мен-чи?..”

У беихтиёр қадамни тезлатди. Аксига олиб, ёғоч оёғини босгандаги ғижирлаш бутун ҳовлига эшитилаётгандек туюларди.

– Ия! Толибжон, сенмидинг? – Қобилжон амаки ишком остидаги нарвонда узумни хомтоқ қиларди. У тезда қўлидаги тоққайчини узум поясига илиб, нарвондан тушди.

– Амаки, айтганингиздек, ишдан кейин келдим, – деди Толибжон.

– Барака топ, ўғлим. Би-ир қизим иккаламизни суратга тушир. Биз ҳам ғанимат, болам.

– Ундай деманг, ҳали бақувватсиз.

– Худога шукр, юриб турибман. Локи-ин, умр – отилган ўк, орқага қайтмайди. Худонинг белгиланган куни бор.

– Шу ерда тушасизми? – Толибжон ўзлари турган ишком остига ишора қилди.

– Майли.

У атрофга аланглаб, ёруғлик кўпроқ жойни танлади. Қобилжон амаки мўйловини силаб қўйди-да, айтилган жойга келиб турди. Гулчехра ҳам отасининг ёнига келди. У кийимини алмаштириб чиққанди. Эғнида майдатароқ қизил атлас кўйлак. Бошида ўша, ўзига ярашган ироқи дўпписи. Бир ўрим зулукдек қоп-қора сочини кўксига тушириб олибди. Ширин жилмайиб, Толибжонга қаради. У атлас кўйлақда қирмизи атиргулга ўхшарди. Либосининг жилосиданми, чехрасиданми кўзни олувчи тилларанг-алвон ёғду таралиб, Толибжоннинг кўзларини қамаштирди.

– Ана энди, аппаратингни чиқиллат, – деди Қобилжон амаки лабини чўччайтриб.

Чолнинг овози Толибжонни ўзига келтирди. Фотоаппаратини равшанликка созлаб, кумушдек ялтироқ тепки тугмасини босди. “Ширк” этган товуш эшитилди:

– Бўлдим? – деди Қобилжон амаки.

– Бўлди.

– Энди Гулчехрани алоҳида суратга ол. Қиз бола бировнинг хасми. Катта қилиб ишлаб берарсан.

Бу таклиф Толибжонга айлани муддао бўлди:

– Гулчехра, бир бош узумни ушлаб турунг, – деди сурат олишга чоғланиб.

– Шундайми? – Гулчехра жилмайиб кишмиш гужумига бармоқларини теккизди.

Толибжон шошилиб равшанликка созлаш халқасини бураб, тепки тугмасини босди.

– Вой! Ҳали тайёр эмасдим-ку?

– Майли, яна тушираман.

Толибжон яна бир нечта сурат олди.

– Ўғлим, энди уйга кир, чой ичиб кетасан, – деди Қобилжон амаки чин кўнгилдан.

– Раҳмат, амаки, кейинги сафар кирарман.

– Тўғрику-я, уйимга биринчи келишинг-да?

– Яна келаман, амаки.

– Тез-тез кириб тур, – Қобилжон амаки унинг елкасига оталарча меҳрибонлик билан қўлини қўйди. – Мен ишхонага сағал туриб чиқаман.

Толибжон ҳаяжоннинг зўридан Гулчехраларникидан қандай чикиб кетганини билмади. Ёш техниклар марказига келиб, негатив тасмасини очиришга киришди. Тасмани қуриштириш жавонига илиб, уйга кетмокчи бўлиб турганида Илҳом кирди.

– Мана, айтган китобим, – деди у қўлидаги кулранг муковали қалин китобни узатаётиб. – Тушликка уйга борганимда олиб келдим. Сизга ваъда қилганим мана шу китоб эди.

Толибжон “Фотографиядан 25 дарс” китобини қўлига олиб, суюниб кетди:

– Раҳмат, оғайни.

– Сизга фойдаси тегса бўлди. Майли, мен борай, – деб Илҳом чикиб кетди.

Толибжон столга мук тушиб, китоб вараклашга тушди. Дарсликда фотография ҳақида жуда кўп маълумотлар бор эди. “Сурат олиш амалиёти” бўлимини қайта-қайта кўздан кечирди. Билим юртида ўқиётганида буларга аҳамият бермаганига ачинди. Қобилжон амаки эшикдан мўралаганида ҳамон китобдан бош кўтармай ўтирарди.

– Кеч бўлди, Толибжон, – деди у. – Дам олмайсанми, ўғлим?

– Мен ҳали сурат ишлайман, амаки.

– Майли, ўзинг биласан, ишингга меҳр қўйсанг, номдор уста бўласан.

Қобилжон амаки эшикни ёпди. Толибжон қўлидаги китобга ҳавас билан бир қараб олди-да, ўрнидан туриб, жавонга қўйди. “Кювета” деб аталадиган ясси идишларга эритмаларни қуя бошлади. Қуриган негатив тасмани фотойириклаштиргичга ўрнатди.

Хонада қизил чироқ шуъла таратиб турарди. У фотойириклаштиргич таглиги-га тикилиб, кадрларни кўздан кечирди. Негативга муҳрланган тасвирлар тиник. Ўттиз олтига кадрда ўзига хос муштарақлик бор. Ишхонада олган суратлари тасманинг бошланишида эди. Улугбек портрети билан олинган сурат айниқса жонли чиққанди: Достон қўлидаги Ой макетини сошлашга берилиб кетган, деворга илинган портретдаги алломо Улугбекнинг ақл-заковат ёғилиб турган ўткир нигоҳи уни кузатаётгандек таассурот уйғотади. Толибжон бир парча фотоқоғозга намуна олиб, вақтни белгилади. Бу кадрдан бир нечта нусха олди. Авиамоделчилик тўғрисидаги суратлар ҳам чакки эмасди. У завқ-шавқ билан ишлай бошлади. Бир суратда ўқувчи устозининг қўлидаги самолёт моделига хайрат билан тикилиб, савол бермоқда. Устози диққат билан уни тинглаётир...

Толибжонга ёлғиз ишлаш ёқарди. Ҳеч ким ҳалал бермайди. Бутун олам эшик ортида қолган. Тасвирдаги одамлар ўйларингга шерик бўлаётгандек. Тагликда Гулчехранинг сурати пайдо бўлганда қизнинг қарашларидаги бегубор ифодага энтикиб тикилди. Гулчехра ҳаётига тасодифан кириб келди. Оқибати нима бўлади? Толибжон шуни ўйлаб қийналарди. Ундан айрилиб қолаётгандек туюлади. Яна Қўшматни эслади. Совуқ башараси кўз олдига келиб, асаби бузилди. Қўлига жирканч шилимшиқ алланима ёпишиб қолгандек, ижирганди. Унинг “чўлок” деган товуши эшитилгандек бўлди. Ўрнидан туриб, у ёқдан бу ёққа юрди. “Гулчехрани унга бериб қўймайман, – деди ўзича. – Мен уни кафтимда кўтариб юраман! Фақат...” У алам билан ногирон оёғини эслади. Жойига ўтириб, яна сурат ишлай бошлади. Эритмадаги фото қоғозда Гулчехранинг тасвири пайдо бўлди. У суратдан нимтабассум билан чикиб келаётганга ўхшарди...

Чоп этилган суратларни қуриштириш учун ойнага ёпиштириб бўлганида тун яримлаганди. Қобилжон амаки йўлакдаги юмшоқ ўриндикда мудраб ўтирарди. У эшикни возсиз очиб, чикиб кетди.

Толибжон одатдагидек эрта уйғонди. Ёғоч оёғининг қайишларини тортиб боғлади. Вақт ўтиб бунга ўрганиб ҳам кетганди. Бироқ Гулчехрани учратганидан буён, айниқса Қўшматнинг унга кўз олайтириб юрганини билганида ногиронлигини ўйлаб яна сиқила бошлади. Гулчехра ҳаёт уммонига янги тўлкинлар силсиласини бошлаб келди. Бу мавжлар шиддатли, шунинг билан бирга аросатли эди: “Бир оёғи йўқ йигит Гулчехрага керакми?” Шу сўрок юрагини харсангтошдек эзди...

Толибжон юз-қўлини ювиб, ишга отланди. Ёш техниклар марказига келганида Қобилжон амаки йўлакдаги столда чой ичиб ўтирарди.

– Ўғлим, бугун вақтли чикибсан-да? – деди синовчан тикилиб.

Толибжон зўрма-зўраки жилмайди. Кўпни кўрган қария ундаги музтарликни пайқади.

– Ке, чой ич, – деди.

Толибжон Қобилжон амаки сурган курсига чўкди.

– Ол, уйингда бир ўзингсан, сахарлик қилмагандирсан. Мана, қизим ёпган нондан татиб кўр.

– Мен ҳозир! – Толибжон ўрнидан турди.

– Қаёққа?..

– Ҳозир, амаки!

У йўлак охиридаги хонасига кирди. Ичкари дим эди. Эшикни очиб қўйди. Деворга суялган ойнадан қуриган суратларни кўчириб олди. Қобилжон амакига берадиганларини алоҳида ажратди. Гулчехранинг суратидан биттасини ўзига қолдирди. Суратларни олиб, йўлакка чиқди.

– Дарров тайёр бўлдимиз? – Қобилжон амаки титроқ қўллари билан Толибжон узатган суратларни олди. – Сен ўтир, болам, чойингни ичавер.

Толибжон бир бурда нон олиб тишлади. “Гулчехра оймимга ўхшаб нон ҳам ёпаркан”, – дея ўйлади.

– Қизим жа-а чиройли тушибди. Раҳмат, умрингдан барака топ, – у Гулчехранинг суратига тикилди. – Онасининг худди ўзи-я! Илоё, умри ўхшамасин.

– Нима бўлган?

Толибжон шундай деди-ю, ноўрин савол берганини пайқаб жимиб қолди. Қобилжон амаки бунга эътибор бермади, у хаёлга чўмганди. Қўнглини ёргиси келиб, ўз-ўзига сўзлаётгандек гапира бошлади:

– Кеч фарзанд кўрдик. Раҳматли хотиним уруш бошланган йили ҳомиладор бўлди. Ўшанда ёши ўттиз бешда эди. Гулчехра урушдалигимда туғилган. Онасининг кўзи ёрибди-ю, оламдан ўтибди, – Қобилжон амаки юзига томчилаган ёшни сидириб ташлади. – Уни онам билан синглим қатта қилишган. Ҳозир ҳам синглимни “ая” дейди... Бошқа уйланмадим. Гулчехранинг онаси кўз ўнгимдан кетмайди сира. Кўп йил фарзанд кўрмасак ҳам ажрашмагандик. У бошқача эди-да!.. Умр шундай ўтди... Урушда тирик қолганимга шукр қиламан. Не-не азамат йигитлар бемозор қолишди. Мен ҳам ўлиб кетганимда қизимнинг тақдири нима бўларди? На онасиз, на отасиз... Хотиним раҳматли қийналиб туккан, чақалоқни оёғи лат еган экан, қизим оқсайди, шунга эзиламан. Қиз бола-да... Майли, жони омон бўлсин. Умрим шундай ўтди, болам.

Толибжон қўлида бир бурда нонни ушлаганича қаршисидаги кўринишидан содагина одамнинг изтиробли ҳикояси таъсирида ўтирарди.

– Сенга дардимни дoston қилдим, – деди Қобилжон амаки. – Қариган сари кўнгил бўшаб қоларкан, ол, чойингни ич.

Хонага ўқувчилар шовкин-сурон билан ёпирилиб киришди. Толибжон қўлини кўтариб, уларни тинчлантиришга уринди. Аммо бу осон бўлмади. Улар бижирлашиб, устозларини саволга қўмиб ташлашди.

– Ака, бугун сурат ишлаймизми? – деди бўйи бошқа болалардан узунроқ, қотма, бугдойранг бола.

– Ишлаймиз, сабр қилинглар.

– Ўтган сафар менга вақт етмади, – нолиди яна бирови.

– Бугун икки ҳисса ишлайсан.

У рози бўлди. Шундан кейин болалар қатор терилган ўриндиқларни талаша бошлашди. Ҳамма устозига яқинроқ ўтиришни кўзларди.

– Жи-им, жим бўлинглар! – Иброҳим баланд овозда кичкирди.

Унинг овози жазавага тушган болаларга айрича таъсир қилди. Хона сув қуйгандек бирдан тинчиб қолди.

– Ака, гапираверинг, – деди у ёқимли жилмайиб.

Толибжон кулиб қўйдида, машғулотни бошлади. У жонли сурат олиш ҳақида узоқ гапирди. Ўқувчилар қизиқиб эшитишарди. Бола ғайратлининг бир қўлини, ғайратсизнинг икки қўлини боғлайди. Толибжон шогирдлари билан андармон бўлиб, Сервернинг хонага кирганини ҳам сезмади.

– Узр, мен кечаги суратларга келдим, – деди у ўрнидан турмокчи бўлган болаларга “ўтираверинглар” ишорасини қилиб. – Шошилинч экан, Зокир оға ўзим билан таҳририятга олиб кетаман, деб кутиб ўтирибдилар.

– Суратлар тайёр, лекин уялиб қоламанми деб чўчипман? – Толибжон иккиланди.

– Кўрайлик-чи? – Сервер безовталанди.

Толибжон ёш техниклар марказида тасвирга туширган суратларини столга ёйиб қўйди.

– Ажойиб-ку! – деди Сервер бир-бир кўздан кечириб. – Авиамоделчилик, “Контот” тўғарақларидан биттадан сурат оламиз... Мана, фото тўғарагидан ҳам. – У учта суратни алоҳида ажратди. – Ий-йе, буниси зўр-ку! – у Гулчехранинг қора кишмиш гужумига бармоқларини теккизиб тушган суратини қўлига олди. – Табиий ва гўзал! Ке, шу суратниям газетага берамиз?

– Йўғ-е, Гулчехра хафа бўлади.

– Мен... айтаман.

– Қайдам...

– Ҳозирча ўзим билан олай? Қайтишда, уйларига кириб, Қобилжон амакидан ружсат сўрайман. Натижасини сенга айтаман.

Сервер суратларни олиб, тезда чиқиб кетди. Аллақачон ўринларидан туриб олган болалар унинг ортидан қараб қолишди. Толибжон болаларни ўтказиб, машғулотини давом эттирди. Бироздан кейин танаффусга чиқишди.

Танаффусдан кейин амалий машғулот бўлди. Болалар бир-бир сурат ишлай бошлашди. Уларга қўли анча келишиб қолган Иброҳим ёрдамлашиб турди. Охириги ўқувчи хайрлашиб, хонадан чикканида кун бота бошлаганди.

* * *

Толибжон эндигина уйига кирганида ортидан эшикни кимдир чертди.

– Толибжон, уйдამисан? – Сервернинг овози эшитилди.

– Киравер, Сервер, – деди у ўрнидан тураётиб.

Сервер одатдагидек “мумкинми?”, деб кириб келди. Толибжон бу йигитнинг зиёлиларга хос муомаласига биринчи учрашганларидаёқ тан берганди. Ундаги ички интизом, самимийлик Толибжонга беихтиёр таъсир қилганди. Ўзи сезмаган ҳолда бу крим йигитига эргаша бошлади. Ҳозир ҳам дўсти келганидан суюниб кетди.

– Кечирасан, бевакт келдим, – деди Сервер.

– Қўйсанг-чи, сен келсанг доим хурсанд бўламан.

– Яхши хабар келтирдим, – деди курсига ўтираётиб Сервер. – Зокир оғага суратларинг ёқди! Газетада чоп этишмоқчи. Айниқса, Гулчехранинг суратини узок томоша қилди. Ўртоғингда қобилият бор экан, деди.

– Йўғ-э?! – Толибжон кизариб кетди.

– Сен ўкишинг керак!

– Қаерда?

– Тошкентда, университетда! Журналистлик факультети бор.

– Университет жуда-а катта даргоҳ, менга йўл бўлсин.

– Нега ундай дейсан? – чимирилди Сервер. – Тиниб-тинчимаслик керак. Мен педагогика институтига ҳужжат топширмоқчиман.

– Ишляяпсан-ку?

– Сиртки бўлимга қабул бошланган, мен ишлаб туриб ўқийман. Бу онамнинг орзулари. Болалигимдан, муаллим бўласан, деб қулоғимга қуйганлар. Сенга айтгандим, мактабни битирганимда институтга кириш имконияти бўлмаган. Энди, ҳам ишлайман, ҳам ўқийман. Ке, шу йили ўқишга кирайлик? Бирга тайёрланамиз. Мен математикадан, сен... Буни Зокир оғадан сўраймиз. Сиртки бўлимда ўқийверасан.

Толибжон дўстининг дадил фикрларига лол қолиб қулоқ тутарди. У шундай марок билан гапирардики, Толибжоннинг юрагига ҳам чўғ тушди: “Мактабда яхши ўқиган, университетга кириб кетса-я! Журналист бўлиш... унча-мунча одам етишолмайдиган бахтку! Суратлари газеталарда чиқади! Ойиси суюнганидан қўшниларга кўрсатиб юради...”

Сервер дўстининг ўйланиб қолганини ўзича тушунди:

– Журналист бўлиш ёқмайди? – деди ажабланиб.

– Ёқади, фақат ҳозирча ҳеч кимга оғиз очма, илтимос.

– Майли, ўзим ҳам овоза қилмоқчимасман. Ўқишга кирсак, кейин айтаверамиз. Сервер хайрлашиб, чикиб кетди.

Толибжон уч кун ўша суҳбат таъсирида юрди. Ўзича келажак режаларини тузарди. Хушхабар билан онасини севинтиришини тасаввур қилди. Гулчехра нима деркин? Бу ҳақда ўйлаганида кизнинг қулиб турган чехраси кўз олдида келади. Уни “бунга ҳақим борми?”, деган аччиқ ва тағдор савол қийнаб юборди. Айниқса, Қўшмат билан бўлган воқеа сира хаёлидан кетмас, ўша кунни эсласа асаби бузиларди. Дилни хуфтон қиладиган хаёллардан қутулиш учун ўзини иш билан қалғитишга уринди. Бироқ бу кун сайин мушқуллашиб бормоқда эди. Ишқ йўлида шох ҳам, гадо ҳам баробар, деганлари рост экан. Мухаббат чирой танламас, уйку – ўрин. Толибжоннинг ишқи шу гўзалга тушган бўлса, нима қилсин?! Гулчехра ҳақидаги саркаш ўйлар қуйилган кўрғошиндек юрагига мустаҳкам ўрнаша борди.

У шанба кuni ишламасди. Қишлоққа, онасини кўргани боришни режалаштириб қўйганди. Сахарлаб туриб, ҳовлини тартибга келтирди. Дарвозани очганида рўпарасида Серверни кўриб суюниб кетди.

– Бормисан, дўстим?! – деди ўзини четта олиб.

Сервер дарвозадан хатлади-ю, Толибжоннинг қўлига газета тутқазди:

– Мана, суратларинг чикибди! Энди менинг дўстим Толибжон Зайниддиновни ҳамма танийди!

Толибжон Сервер узатган газетани ботиний хаяжон билан олди.

– Ички варағини оч!

У газетани варақлади. Учинчи саҳифадаги ўзи олган суратларга кўзи тушиб, юраги хаприқиб кетди. “Техника оламига йўл” сарлавҳаси остига “Фоторепортаж” деб ёзилган. “Толибжон Зайниддинов фототасвирлари” деган имзо ҳам бор эди.

– Бу ҳаммаси эмас, – деди Сервер кўрсаткич бармоғини кўтариб. – Тўртинчи бетга бир кара-чи!

Толибжон газетани ёпиб, тўртинчи саҳифага тикилди. Бу бетга Гулчехранинг катта сурати жойлаштирилганди. У суратда бир бош узум гужумига бармоғини теккизганича, “шундайми?”, дея ширин жилмайиб турарди. Остига “Узумзордаги киз” деб ёзилган. “Толибжон Зайниддинов сурат-лавҳаси” деган ёзув ярқ этиб кўзга ташланиб турибди.

– Гулчехра... – деди Толибжон пичирлаб.

– Ҳа, Гулчехра! – жилмайди Сервер. – Қобилжон амакидан рухсат сўраганман. “Майли, кизим ҳам газетада чиксин”, деган. Зокир оға, “Бу энг жонли сурат, шедевр-ку!” деб қайта-қайта айтди.

– Раҳмат, Сервер!

– Қўйсанг-чи, дўстим. Сенга раҳмат! Зартопганимизни танитяпсан... Толибжон, энди сен албатта ўқишинг керак!

– Ўқийман! – деди Толибжон дадил. – Қўлимдан келадими, деб иккиланиб юргандим. Энди аҳдим қатъий, Сервер! Қара, ахир суратларимни чоп этишибди-ку.

– Бу бошқа гап. Юр, энди чой ичамиз, иссиқ нон олиб келганман.

Уларнинг ёшлик тўлкинлари мавж уриб турган қалблари беғубор туйғуларга лиммо-лим эди. Муштарак орзулар икки дўстни янаям яқинлаштирди. Чой ичиб ўтиришаркан, Толибжон, онасини кўргани қишлоққа бормоқчилигини айтди. Сервер уни темирйўл бекатига кузатиб чиқди.

10

Толибжон Зартопганда ишининг юришиб кетганини тақдирнинг инояти деб билди. Фақат бу равои йўлда Қўшматнинг пайдо бўлишидан сиқилиб юрди. Сервердан эшитганлари – Қобилжон амакининг ҳам, Гулчехранинг ҳам Қўшматга тиш-тирноқлари билан қарши бўлишгани кўнглига таскин берди. “Кечагина ким эдим, – дея ўйларди. – Оёғимдан айрилиб, касалхонада ётганимда умрим тутагандек туюлганди. Энди омад кулиб боқяпти. Ишлик бўлдим, суратларимни газетада чоп этишяпти...”

У қишлоғига яхши кайфиятда келди. Йўлда учраган ҳамқишлоқлари билан қуюқ сўрашарди. Қўйларини ўтлатиб юрган икки нафар қўшни йигитлар савол ёғдиравериб тинка-мадорини қуриштирди. Ишлари, бегона жойдаги ҳаётини ипи-дан игнасиғача суриштиришди. Болалигидан кадрдон тупроқ кўчадан борар экан, уларнинг ажабланиб қараб қолишганини сезди.

Ўйларига яқинлашганида дарвоза олдида қўлини пешонасига қўйиб ойиси турарди. Муслима опа поезд тўхтаганини уйда ўтириб эшитган, кечагидек бугун ҳам ўғлининг йўлига муштоқ бўлиб қўз тутаётганди. Узоқдан Толибжонни кўриб, кўнгли хотиржам бўлди. Ўғлини қулиб қарши олди. Она-бола етаклашиб ҳовлига киришар экан:

– Ўғлим, ўтган ҳафтада нега келмадинг, мени унутиб юбординг-ку, – дея арз килди.

Толибжон онасидан шундай гап эшитишини билганди. Шунинг учун янгиликларни тўкиб солиб, ўзини оқлай бошлади:

– Ойи, сизга Сервер ҳақида гапириб бергандим, эсингиздами?
– Эсимда, болам, яхши одамлар билан ошна бўлсанг суюнаман. Ўн сўм пулинг бўлмасину, ўнта дўстинг бўлсин, деган гап ҳам бор.

– Сервер мен олган суратларни таҳририятга берди, уларни газетада чоп этишди.
– Боя қўшнилар, ўғлингизнинг номи газетда чиққанмиш, дейишганди, рост экан-да?! Оҳ, болажоним-а, йўлингни топганинг рост бўлсин. – Муслима опа Толибжон-ни қайта кучоқлаб, пешонасидан ўпди. – Мени қўявер, соғиниб ўпкалайман-да.

Она-бола уйга киришди. Толибжон газетада чиққан суратларни кўрсатди. Муслима опа Гулчехранинг кишмиш гужумини ушлаб тушган суратига анча тикилиб қолди:

- Шу суратниям сен олдингми? – деди.
- Ҳа ойи, мен.
- Кўҳлиқкина қиз экан, кулиб туришини қара.
- Бу Гулчехра, қоровулимизнинг кизи, Қобилжон амакини.

Муслима опа Толибжонга маъноли қаради:

– Эсингиздами, болагингизда, дарё ортини кўрсатиб, ўша ёққа олиб боринг, деб хархаша қилардинг?

- Эсимда, ойи.
- Мана, ўша томонларгайм бординг...

Муслима опа, энди мен ёлғиз қолдим, демокчи бўлди. Бироқ бунини ташига чиқармади. Толибжон эса университетга ўқишга кирмоқчилигини айтиб юборай деди. Аммо у ҳам ўзини тийди. “Ўқишга киролмай қолсам, ойим яна ўйланадилар”, деган истиҳолага борди.

* * *

Толибжон кишлоқда бир кеча ётиб, эртаси Зартопганга қайтди. Темирийўл бекатида поезддан тушди. Бозор рўпарасидан ўтаётганида яна Гулчехрани эслади, соғиниб юраги орзиқди. Уни кўриб қоламанми, деган умидда ишхонасига борди. Ёш техниклар марказининг остонасида одатдагидек Қобилжон амаки ўтирарди.

– Келдингми, ўғлим, – деди у меҳрибонлик билан.
– Ассалому алайкум, – Толибжон қўлини кўксига қўйиб салом берди.
– Ваалайкум ассалом.
– Мен кишлоққа кетгандим, нима гаплар, амаки?
– Яхши қилибсан, ота-онадан тез-тез хабар олиб туриш керак. Янгиликлар кўп. Ўйигитларимизнинг газетда чиқарибсан, Шокир роса хурсанд бўлди. Гулчехра кизимниям сурати бор ўша газетда. Барака топ, ёшларга қизиқ-да. Кеча сени катта муҳаррир сўраб келди.

– Нега?! – деди Толибжон иштибоҳ билан.
– Яхшиликка, ўғлим, – жилмайди Қобилжон амаки. – Сени мақтади. Эртага кириб ўтаман, деганди. Ҳозир келиб қолади.

Толибжон хонасига кирди. Онаси бериб юборган патир, мева-чевалар солинган юкхалтани жавонга қўйди.

Шу пайт кимдир эшикни чертди. Хонага узун бўйли, сочиға оқ оралаган, ўрта ёшлардаги одам кирди. Эгнида оппоқ кўйлак, шими қиличдек дазмолланган. Бўйнида кўндаланг йўлли бўйинбоғи бор.

– Толибжон Зайниддиновнинг худди ўзисиз! – деди у дона-дона қилиб. – Қаранг, биз сизни излаб юрибмиз-а. Газетага керак одам экансиз-ку, ука?

Толибжон бу киши бош муҳаррирлигини тахмин қилиб, хижолатдан қизариб кетди. Қирган одам буни пайкади.

– Сизни-и шошириб қўйдим-ов? Узр, ука, камина туман газетасининг муҳарририман.

У Толибжонга қўлини узатди:

– Зокир Қодировман! Зокир ака деяверинг.

– Ассалом алайкум.

– Ваалайкум ассалом! – У қироат билан алик олди.

Толибжон юмшоқ ўриндикни икки қўллаб муҳаррир томонга сурди:

– Ўтиринг, Зокир ака.

– Раҳмат! – У оҳиста ўриндикка чўкди.

Толибжонни дид билан кийинган бу одамнинг салобати босди.

– Укажон, таҳририятга боришим керак, вақт тиғиз, мақсадга қўчақолай, – деди Зокир Қодиров унинг ичидагини ўқиб олмоқчидек синчков тикилиб. – Сервер сиз ҳақингизда кўп гапирди. Суратларингизни кўрдим, менга ёқди. Газетани олдингизми?

– Ҳа, раҳмат!

– Сизга раҳмат айтишимиз керак. Газетамиз шундай суратларга жуда-жуда муҳтож эди! Иллюстрациясиз газета газета эмас, ахир. Янги сонимиз суратларингиз билан ниҳоятда жонли чиқди. Кейингисигаам сурат керак, жуда-жуда керак! Боғдорчилик, чорвачиликдан бўлса янаям яхши. Машина юборсам, тушириб берасизми?

Толибжон бундай таклифни кутмаганди.

– Майли, жоним билан, – деди қувончини ичига сиғдирилмай.

– Қачон бўш бўласиз?

– Тушдан кейин машғулотим йўқ.

– Унда келишдик. Соат ўн тўрт у нол-нолда машина келади. Умуман, бизда ишлаш ҳақида ўйлаб кўринг. Чамамда, эплаб кетасиз. Ўқишга кирмоқчи экансиз?

– Ҳа, Сервер шундай деярди.

– Сервер тўғри айтган. Ўқиш керак, ука!

Муҳаррирнинг газетада ишлаш ҳақидаги таклифи Толибжонни шошириб қўйди. Бу унинг ҳаёлигаам келмаганди. Зокир Қодиров кетганидан кейин ҳам анча пайт шу ҳақда ўйлаб ўтирди. Қўшматнинг қилиқларидан асаби бузилиб юрган бир пайтда бош муҳаррирдек таниқли одамнинг излаб келгани кайфиятини анча қўтарди. Аслини олганда, бу душанба бахтли кун бўлди. “Зартопганда ҳаёти янги изга туша бошлади. Лекин... нахотки у газетада ишласа?!” Шу ўй билан хонасида ўтиролмасдан йўлакка чиқди. Авиамоделчилик устахонасидан дастгоҳнинг гўриллаши эшитилиб турарди. Беихтиёр ўша томонга юрди. Эшикни очиб, хонага кирди. Паст бўй, ихчам гавдали Илҳом кичик дастгоҳда юпка тахта бўлагини аралаётганди. У одам кирганини сезмасдан ишини давом эттираверди. Толибжон халал бермаслик учун хонани томоша қила бошлади. Ўнг томондаги деворга турли-туман самолёт моделлари илинганди, тўғридаги иккита деразанинг ўртасига уруш йилларидаги ҳарбий самолёт тасвири туширилибди. Булар одамда аэропланлар оламига кириб қолгандек таассурот уйғотади. Бироздан кейин дастгоҳнинг шовкини тинди. Илҳом ўтирилиб, Толибжонга қўзи тушди.

– Келинг, уста, – деди Илҳом. – Ўтиринг, – у ёғоч курсига ишора қилди. – Бальсани арраладим, кирганингизни сезмабман. Жуда юмшоқ ёғоч, эҳтиёт бўлиш керак, камёб-да!

– Бальса деган дарахтни эшитмаган эканман?

– Бальса ёғочини самолёт моделларига ишлатамиз, енгиллиги, мустаҳкамлиги учун.

– Бизда ўсмаса керак?
 – Йўқ, тропик Америкада, Ҳиндистондаям ўсади. Бўйи йигирма метргача етаркан.

– Ўх-хўў!
 – Шунака. Камёб, дедим-ку. Лекин бир амаллаб топамиз. Шунинг учун авайлаб ишлатаман-да. Қаранг, оппок, силлик, – у қўлидаги оқ-сарғиш ёғоч парчасини узатди. – Пўккакдек енгил, аммо, мустаҳкам. Бунақаси бошқа йўқ.

Илҳом Толибжонни тирсагидан ушлаб, қатор терилган курсилар томонга етаклади:

– Ўтиринг. Эзмалик қилиб юбордим. Ўзингиздан гапиринг, ишлар яхши кетяптими? Сизга болалар кўп келишади, омадлисиз.

– Ўқувчиларга ўрганиб қолдим... Мени газетага ишга қақаришяпти. Шуни бир маслаҳатлашай, деб киргандим?

– Зўр-ку, Толибжон! Сиз туфайли биз ҳам газетага чиқдик. Тахририятга ҳамманиям қақаришмайди... Энди фото тўгараги нима бўлади?

– Бу ердан кетмоқчимасман. Балки, газетадаям ишлайверарман?
 – Тўғри! Машғулот жадвалини шанба, якшанбага қўйинг, масала ҳал!
 – Бўладими?
 – Бўлганда қандай! Шоқир ака, мактабдан ташқари муассаса дам олиш кунлари ишлаши керак, дейдилар доим. Агар чарчаб қолмасангиз бўлаверади.

– Мен бекорчиликдан чарчайман.

– Унда директор билан гаплашинг!

Бу фикр Толибжонга маъқул келиб, уйига кетди. Зоқир Қодиров ваъда берганидек роппа-роса “ўн тўрту нол- нол”да машина юборди. Ҳайдовчи баланд бўй, котма, тим қора қалин мўйловли ёш йигит экан.

– Зоқир ака юбордилар, – деди у дарвоза ортида туриб.
 – Ичкарига киринг, – Толибжон саломлашиш учун қўлини узатди.
 – Майли, кейин, – деди ҳайдовчи ҳовлига кириб, унинг қўлини сиқиб сўрашаркан. – Исмию Юсуф. Иккита хўжаликка борамиз, вақтимиз оз, тайёр бўлсангиз жўнайқолайлик?

– Мен ҳозир!

Толибжон уйга кириб кетди. Бироздан кейин “ФЭД” фотоаппаратини елкасига илиб чиқди. Тўғарақда ишлай бошлаганидан буён бу кичик форматли камерани пухта ўрганиб олганди. Обьективининг ёруғлик ўтказиш кучи катта, сифатли сурат олиш имконини беради, равшанликка созлаш ҳам қулай.

– Қаерга борамиз? – деди Толибжон машинага чиқаётиб.
 – Олмабоғ билан чорвачилик фермасидан сурат керак, Зоқир акам шундай дедилар.

Юсуф ялтираб турган янги “Газик”ни ўт олдириди. Машина енгил силкиниб, жойидан жилди.

Зартопган марказидаги чорраҳа ўзига хос йўл кўрсаткич вазифасини ўтарди. Бу ердан шаҳарчанинг тўрт томонидаги ҳудудларга йўл бор. Шунинг учун қаерга бормоқчи бўлсангиз ҳам чорраҳага келишингиз шарт. Юсуф чорраҳага етганларида Толибжонга қаради:

– Қай биридан бошлаймиз?
 – Менга фарқи йўқ.
 – Унда, олдин чорвага ўтайлик. Қизлар тушки соғиндан кетишмасидан етиб борамиз. Зоқир акам ферма мудирига тайинлаб қўйганлар.

Юсуф машинани ўнга бурди. “ГАЗ-69” шаҳарча марказидаги биноларни орта қолдириб, катта сой кесиб ўтган қияликка шўнғиди. Кўприкдан ўтаётганларида мавжланиб оқаётган сув кўринди. Бежо оқим сойнинг чап қирғоғида жарликлар ҳосил қилган. Гилтупроқ йиғилган жойларда жилғачаларга бўлинади. Сойнинг бу қисмида дарахт бўлмагани учун илонизи ўзани узоқ-узоқларгача кафтдек кўринади.

– Тўхтаг! – деди Толибжон.

Юсуф хайрон бўлиб машинани секинлатди.

– Кўприкда сурат олмоқчиман.

– Майли.

Машина тўхтади. Толибжон авайлаб кабинадан тушди. Кўприк тўсиғини ушлаб, бир зум атрофни кузатди. Уфқда осмон билан туташиб кетган сув қумушранг тасмадек товланарди. Соҳил яшил майса билан қопланган. Сойдан келаётган салқин ҳаво одамга хуш ёқди. У фотоаппаратини тўғирлаб бир нечта сурат олди.

– Бу сойнинг номи нима? – деди машинага ўтираётиб.

– Тентаксой дейишади, – Юсуф унга, шуниям билмайсанми, дегандек ажабланиб қаради. – Э-э-э, сиз яқинда кўчиб келгансиз-ку.

– Ажойиб, – деб қўйди Толибжон.

– Нима?

– Ғалати сой экан.

– Тўғри, Тентаксой ўзининг номига муносиб, телба одамдек жиловсиз. Зартоп-ганга оқиб кирганда ўйноқи суви қирғоғига сапчийди. Ўтган йили баҳорда сой тошди. Қутурган сув пастдаги уйларни олиб кетди. Олдиндан ҳаракат қилишгани учун одамларга зиён етмади. Бекорга Тентаксой дейишмайди-да.

– Манзараси менга ёқди.

Юсуф “тушундим” дегандек бошини ирғади. Яна икки чақиримча йўл босиш-гач:

– Мана, етиб келдик, – деди машинани тўхтатиб. – Қаранг, катта қилиб ёзиб қўйишибди: “Наслчилик давлат хўжалигининг чорвачилик мажмуаси”.

– Кимни суратга оламиз?

– Ферма мудирига учраймиз, ўзи айтади, Зокир акам шундай деганлар.

Шу пайт дарвозадан ўрта ёш, тўладан келган киши чиқди. Юсуф у билан куюқ саломлашди, нималарнидир тушунтирди.

– Мен ферма мудириман, – деди бояги одам машинада ўтирган Толибжоннинг олдига келиб. – Марҳамат, киришлар. Зокир Қодиров кўнғирок қилдилар, сизларни қутаётгандим.

Улар олдинма-кейин қўш тавақали дарвозадан ичкарига киришди. Ферма ҳудуди катта эди. Мудир тушки соғинни тутатганларга жавоб бермаганини айтиб, сигирхона олиндаги саккиз-ўн чоғли соғувчиларни кўрсатди. Бўйнига фотоаппарат илган нотаниш йигит дарҳол қизларнинг диққатини тортди. Улар бир-бирларига бошларини эгиб пичир-пичир қила бошлашди, кимдир “пиқ” этиб қулди.

– Суратга оласизми? – деди оппоқкина қиз шўх жилмайиб.

– Албатта-да, сизларни суратга оламан, деб келдим-ку. – Толибжон қизларга яқинлашди.

– Мен тайёрман, – ўша қиз оқ халатининг ёқасини тўғирлаб Толибжонга қаради.

Шериғи тирсагига туртди:

– Жим бўл! Уялмайсанми?

Шаддод қиз дугонасига эътибор бермасдан тикилиб тураверди.

– Иш жойида суратга тушираман, – деди Толибжон.

– Сигирларни соғиб бўлдик-ку? – ажабланди қиз.

– Унда, мана бу ерда, – Толибжон ок бўр билан кўрсаткичлар ёзилган катта қора тахтага ишора қилди.

– Майли, – рози бўлди соғувчи қиз.

У тортиниб ўтирмай, Толибжон кўрсатган жойга бориб туриб олди. Қўлидаги мосламасини ерга қўйиб, тахтадаги рақамлардан бирини кўрсатди:

– Мана, мени кўрсаткичим!

Шу лаҳзада фотоаппаратнинг “ширк” этган товуши эшитилди.

– Суратга туширдингизми? – қиз норози бўлиб лабини бурди.

– Ҳа.

– Тайёр эмасдим-ку?

– Майли, шуниси табиий чиқади.

Қиз “тушунмадим”, дегандек елкасини қисди. Толибжон навбат кутаётган қизларни иш жойларига боришга кўндирди. Уларни турли кўринишда тасвирга тушира бошлади. Зокир Қодиров ўргатганидек, исм-шарифлари, кўрсаткичларини ён дафтарига ёзди.

– Тез ишларкансиз, – деди Юсуф машинага ўтираётган Толибжонга.

Улар олмazor боғларга етиб келганларида куёш оға бошлаганди. Боғ катта ҳудудни эгаллаган, меваси мўллитидан ерга эгилган олма шохлари заминга таъзим қилаётгандек ажиб бир манзара касб этганди. Тилларанг, қирмизи олмалар куёш нурида жилоланиб, кўзни камаштиради. Толибжон шу дамда Гулчехранинг битта олмани узатиб, “татиб кўринг”, деганини эшитгандек бўлди. Қўшматнинг нега темир йўл бекатида ўралашиб юрганини ҳам энди тушунди. Ўшанда Гулчехра бекат ортидаги бозорда эди...

Қизларнинг қийқириклари Толибжоннинг хаёлини бўлди. Боғда ёш йигит-қизлар ишлашарди. Тиргакли нарвонларга чиқиб олган қизлар саватларига олма теришар, йигитлар тўлган саватларни яшиқларга бўшатиб олишаётганди. Уни кўрганлар ишларини тўхтатмай зимдан кузата бошлашди. Икки-учта йигитлар қўлларини кўксиларига қўйиб салом беришди. Ўнг томондаги, нарвонга чиқиб олган қиз билан пастдаги дўппилик йигит Толибжоннинг диққатини тортди. Улар ниманидир берилиб гаплашишар, уни пайкашмасди. Қиз олма тўла саватини қарашма билан йигитга узатди. Йигит қизнинг қўлини ушлаб олди.

– Сабо, сени яхши кўраман!

– Вой, қўйиб юборинг! – зорланди қиз. – Ҳар куни шунақа дейсиз.

– Ўлгунимча айтавераман. Сабо, барибир ўзимники бўласан!

Ёнбошдан аллакимнинг овози келди:

– Булар Фарҳоду Ширин!

Йигит билан қиз ялт этиб овоз келган томонга қарашди. Қиз бўйнига фотоаппарат осган Толибжонни кўриб, уялганидан тескари бурилиб олди. Йигит жилмайиб қўйди-да, тез-тез юриб келиб қўл бериб сўрашди.

– Оғайни, бизни Сабо билан суратга тушинг, – деди Толибжоннинг қўлидаги фатоаппаратга имо қилиб.

– Майли, – Толибжон рози бўлди.

– Дадам ўлдирди! – нарвондаги қиз қўли билан юзини яширди.

– Дадамиз, дегин, Сабо, – оппоқ йирик тишларини ялтиратиб қулди йигит.

Уларнинг ишк изхориға томошабин қизлар қикирлаб кулишди. Бу Толибжонни ҳам завқландирди. У Сабохатни суратга тушишга бир амаллаб кўндирди. Вазиятни ҳам дарҳол топди: дўппи кийган боғбон йигит олма тўла саватни кўтарганича завқ-шавқ билан юриб кетяпти. Нарвондаги олма тераётган қиз унинг ортидан қараб қолади...

Чапани йигитининг дадиллиги, ҳиссиётларини яширмасдан очик айтаётгани Толибжоннинг қалбини тўлқинлатди. У ҳам Гулчеҳра билан очик гаплашишни дилига туғиб қўйди. Фақат бунга қачон имкон бўлишини билмасди.

Боғдаги ишларни тасвирга тушириб бўлганидан кейин Зартопганга қайтишди. Толибжон ёш техниклар марказида машинадан тушиб қолди. Хонасига кирди-ю, дарҳол негатив тасмани очиринишга киришди. Қуритиш жавонига илаётганида эшик ортида гўнғир-гўнғир овозлар эшитилди. Эшикни қия очиб, йўлакда Қобилжон амаки билан Гулчеҳрани кўрди.

– Иккаламиз тушган суратни каттартириш керак, – дерди Гулчеҳра куйиниб. – Ромкага солиб қўямиз. Қаранг, қандай яхши чиққан?!

– Майли, қизим. Толибжон шу ерда, кириб ўзинг айтақол?

– Менга нокулай-да, дада.

– Нимаси нокулай? Ўзимизнинг бола, айтавер, қизим.

Толибжон эшикни овозсиз беркитди. Айб устида қўлга тушган боладек ғалати бўлиб қолди. Юраги дуқирлаб қаттиқ урарди. Шу пайт йўлакда қадам товуши эшитилиб, хона эшигини нозик қўл икки марта чертди. “Мумкинми?”, деган майин овоз эшитилди. Остонада атиргулдек ёниб Гулчеҳра пайдо бўлди. Эғнида пуштиранг, ўрик гулли қўйлак, бошида ироқи дўпписи.

– Келинг, Гулчеҳра, – деёлди Толибжон ҳаяжондан энтикиб.

– Илтимос билан келгандим?

– Бемалол, ичкарига кириш.

– Шу суратни каттартирса бўладими? – У хонага кириб, қўлидаги, дадаси билан тушган суратини узатди.

– Нега бўлмасин! – Толибжон суратни қўлига олиб, биринчи марта кўраётгандек тикилди. – Эртага каттартириб бераман.

– Вой, шунчалик осонми?

– Жудаям осон, негативи бор-ку.

– Унда...

– Бугун тайёрлаб қўяман.

– Мана буларни кўрсам майлими? – Гулчеҳра девордаги суратларга ишора қилди. – Ажойиб экан! – У суратларни диққат билан томоша қила бошлади. Бу жажжи кўргазмада ўқувчиларнинг қулиб, ўй суриб, нимадандир завкланиб турган ҳолатлари, Зартопганнинг манзаралари бор эди.

– Мунча яхши! – деди ҳавас билан.

– Йўғ-е, – Толибжон хижолат бўлди. – Репортаж суратларни энди ола бошладим.

– Барибир яхши!

– Раҳмат!

– Нега?

– Эътиборингиз учун.

– Бунақа суратларни журналларда кўрганман. – Гулчеҳра атрофга аланглаб, хонага кўз югуртирди. Кираверишдан чап томонга учта стол қўйилган. Ҳар бирида биттадан фотойириклаштиргич. Хона тўридаги улкан кўҳна жавонга тикилиб қолди. Битта эшиги қия очик. Токчалари фото анжомлари билан тўла.

– Хонани тоза тутаркансиз.

– Суратчилик чангни ёқтирмайди, – тушунтирди Толибжон. – Чанг негативга ўтириб қолади.

– Мениям тозалик жону дилим. Аммам шунга ўргатганлар. Мени аммам катта қилганлар-да.

- Биламан, Қобилжон амаки айтдилар.
- Дадам билан суратга яхши тушибмиз.
- Асли чиройлисиз-да!
- Толибжон ака, мен борақолай, дадам шу ердалар...
- Эртага келасизми?!
- Катта суратга келаман.

Гулчехра ширин жилмайиб чикиб кетди. Толибжон эшикка термилганича туриб қолди. Шу дамда кўнгил уммонида шундай бир шиддатли тўлқин жўш урдики, қудрати тош қирғокларни емиргудек! Бу тўлқин ташига отилиб чиқмоқчи бўлар, бағри-дилини уйғонаётган вулкон сингари безовта қиларди. Қулоч ёзиб ююргиси, овози боришча ҳайкиргиси келди. Беихтиёр олдинга бир қадам ташлади. Қалқиб кетиб, ёғоч оёғи гижирлади. Курсига беҳол ўтириб қолди...

* * *

Толибжон кейинги кунларда сархуш бўлиб юрди. Гулчехра билан бўлган ўша кунги суҳбат кўнглида умид учқунларини уйғотганди. Озурда жони қалбида яралган туйғудан маст эди.

Душанба куни газета таҳририятига чақирди. Таҳририят туман марказидаги бир қаватли бинода жойлашган экан. Қўш тавақали мовий эшикдан кираётганида нуфузли идоранинг салобати босди. Узун йўлак, йўлакнинг икки тарафида хоналар. “Бош муҳаррир” деб ёзилган эшикни очиб, ичкарига мўралади. Тўрдаги столда Зокир Қодиров берилиб ниманидир ёзарди. Эшик очилганида ҳам ишидан тўхтамай, кўз кирини ташлади. Салом бериб кираётган Толибжонни кўриб, дарҳол кўлидаги ручкасини қўйди. Чехраси бирдан ёришди. Ўрнидан туриб, икки қўлини ёзганича унга пешвоз чиқди:

– Келинг, Толибжон, ўз уйингизга! Қалай, соғлиқларингиз яхшими? – деди санимийлик билан.

– Раҳмат.

– Суратларингиз “летучка”да мактовларга сазовор бўлди. Сизда қобилият бор, фотожурналист бўласиз! – Зокир Қодиров жиддийлашди. – Бунинг учун фақат ўқиш ва ишлаш керак!

– Раҳмат!

– Қани, ўтиринг-чи.

Толибжон узун стол четидаги юмшоқ ўриндикка ўтирди. Атрофга аланглаб, хонани кўздан кечириб бошлади. Тўғридаги ойнаванд китоб жавонининг тоқчаларига “Фахрий Ёрлик”, “Диплом”лар, яна аллақандай кичик-кичик ҳайкалчапар қатор қилиб терилган. Катта ромли деразага оч мовий парда тутилганди. Зокир Қодировнинг столида бир даста китоб, қувача шаклидаги қаламдон, унда ихлос билан учини чиқарилган бир даста турфа ранг қалам.

– Толибжон, ука, сизни жойингиз шу ер, бугундан фотомухбир вазифасига ишга оламинг, розимсиз? – деди муҳаррир гапни чўзиб ўтирмай.

Толибжон ишга кириши шунчалик тезлашади деб ўйламаганди, ғалати бўлиб кетди. “Энди у фотомухбир бўладими!? Кеча ким эди? Аросатда қолган бир йигитча. Ёшлик орзу-умидлари тугагандек туюлганди. Ўртоқлари, тенгдошларидан ажралиш, атрофдагиларнинг ачиниш қарашлари... Нахотки, буларнинг ҳаммаси орқада қолди?!” Газетада ишлайди...”

Унинг ўйланиб қолганини Зокир Қодиров ўзича тушунди.

– Ука, сизни жуда-а кийнаб қўймаймиз, – деди. – Бизда ишлашни хоҳлаган суратчилар кўп. Лекин... Ана шу “лекин”и бор, яъни репортаж сурат олишни ҳар ким ҳам эпполмайди. Бунинг учун фикрлаш, хис қилиш ва энг муҳими, қобилият керак. Газетада чиқадиған сурат бутун бошли бир ҳикоя, ҳеч бўлмаганда ахборот бўлади. Истеъдодсиз фотожурналист бўлиш мумкин эмас. Сизда ноёб қобилият бор! Факат изланишингиз, уни ривожлантиришингиз зарур. Розимисиз?

– Шунчалик тезми?

– Бизда фотомухбир ўрни анчадан буён бўш турибди. Ҳар кимларга айтиб сурат олдириб юрибмиз. Сиз бу ишни яхшигина эплайсиз.

– Розиман!

– Ана, келишиб олдик. – Зокир Қодиров столининг тортмасидан бир варақ тоза қоғоз олиб узатди. – Ишга киришга ариза ёзинг! Шокир акангиз билан гаплашганман, у ерда ҳам ўриндошлик бўйича ишлайверасиз.

Толибжон ариза ёзди, бир-иккита топшириқ олиб, хайрлашди-да, муҳаррирнинг хонасидан чиқди. Таҳририят қаршисидаги бекатдан Зартопган автобусига ўтирди. Автобус тўрт-беш чақирим йўлни бир дақиқада босиб ўтгандек туюлди. Хаёл билан уйи олдидаги чорраҳага етганини сезмай қолди. Унинг қувончи ичига сиғмасди. Газетага ишга кирганини кимгадир айтгиси келарди. Шу пайт мактаб томондан шошиб келаётган Сервер кўринди.

– Қаердан келяпсан? – деди у саломлаша туриб.

– Таҳририятга ишга кирдим, – мамнун жилмайди Толибжон.

– Зўрсан-ку! – Сервер қўлини тантанавор қўтариб қўйди.

– Раҳмат, Сервер, ҳаммаси сен туфайли бўляпти.

– Ўзинг тинмай ҳаракат қиляпсан.

– Йўғ-э, унчаликмас.

– Бу мени эмас, Зокир оғанинг гапи. Юришни истамаётган отдек бир жойда депсиниб қолмайлик! Ўқишга кириш ҳақидаги гапимиз эсингдами?

– Эсимда.

– Эртага ҳужжат топширгани борамиз, шуни айтиш учун сени кутаётгандим.

– Дарров-а?

– Сира дарров эмас-да. Математика муаллимимиз билан гаплашдим, мени имтиҳонга тайёрлашга рози бўлдилар. Сен ҳам тайёрланасан, ҳаракатингни бошла, дўстим.

– Тўғри айтасан... Таҳририятда топшириқ ҳам беришди.

– Сурат оласанми?

– Ҳа.

– Қаерда?

– Автотаъмирлаш корхонасида, кейин темир йўлда.

– Иккаласиям Зартопганда экан. Хоҳласанг бирга борамиз?

– Яхши бўларди.

Толибжон уйига кириб, суратчилик анжомлари солинган чарм жилдини елкасига олиб чиқди...

Шу кунни Сервер билан бирга юриб, аввал шаҳарчадаги автотаъмирлаш корхонаси ишчиларини, кейин Зартопган темирйўл бекати фаолиятини тасвирга туширишди. Ишни тугатишгач Сервер уйига кетди. Толибжон суратларни тайёрлашга шошилди. Лабораториясида ишлаш учун ёш техниклар марказига борди. Уни Қобилжон амаки кутиб олди.

– Газетага ишга ўтибсан, шу тўғрими? – деди саломига алик олиб.

- Кимдан эшитдингиз? – Толибжон хайрон бўлди.
- Шокир айтди.
- Хафа бўлмадиларми?
- Э-э, хурсанд-ки, оғзи қулоғида! “Бизнинг кадрлар ўсяпти”, деди.
- Ростданми?!
- Сенга ёлгон гапирармидим? Ўз ўғлимиздек бўлиб қолдинг. Ўссанг ҳаммамиз хурсанд бўламиз-да.

Толибжон Қобилжон амаки билан бир-икки оғиз гаплашиб, хонасига кирди. Ярим соатча негатив фото тасмани очирди. Бир қур кўздан кечириб, қуритиш учун илиб қўйди-да, яна Қобилжон амакининг олдига чиқди.

- Чарчамадингми? – деди қария синовчан боқиб.
- Йўқ. Бугун Сервер билан газетага сурат туширдик, ишлашим керак.
- Сервер яхши йигит. Шу мактабда ўқиган. Онасиям меҳнаткаш аёл. Сен дўстинг кимлигини айт, мен сени кимлигингни айтаман, деган гап бор. Эшитганмисан?
- Эшитганман, амаки.
- Ҳа, балли! Яхшилар билан юрсанг кам бўлмайсан, ўғлим, – Қобилжон амаки ортига бурилиб, дарвоза томонга кета бошлади.

Толибжон ярим тунгача ишлади. Уйига келди-ю, чарчоқ енгиб ухлаб қолди... Кўзини очганида тонг отган, хонага куёшнинг майин нурлари тушиб турарди. “Ухлаб қолибман”, – деди шошиб кийинаркан. Чикиб, дарвозани очганида қаршисида тахририят ҳайдовчиси Юсуф турарди.

- Вақтли келдимми? – деди у хижолат бўлиб.
 - Ундаймас, мен ухлаб қолибман.
 - Зокир акам, суратлар тайёр бўлса ола кел, дегандилар.
 - Тайёр, ишхонамда эди.
 - Кетдик, машинада бориб келамиз.
 - Бир қадам жойга-я?
 - Майли-да.
- Улар машинага ўтиришди. Юсуф двигателни ўт олдириди.
- Мактабдаям ишлайсизми? – сўради Юсуф йўл-йўлақай.
 - Мактабдамас, – Толибжон қандай тушунтиришни ўйлаб жимиб қолди. – Мен ишлайдиган ёш техниклар маркази мактаб ҳовлисида жойлашган. Бу-у, мактабдан ташқари муассаса, турли техника тўғараклари бор.
 - Тушундим, – деди Юсуф бошини қимирлатиб. – Мен ҳам кириб чиқсам бўладими?

- Нега бўлмасин, бемалол.

Машина мактаб рўпарасида тўхтади. Юсуф кабинадан сакраб тушиб, дарвоза олдига бориб олди. Улар мактаб дарвозасидан бирга киришди. Ҳовли бурчагидаги ёш техниклар марказининг остонасида Қобилжон амаки турарди.

- Энди-и газетда ишлайсан, безовта килаверишади, – деди Толибжоннинг саломига алик олиб. – Ҳа-а, зеракли одамсан. Мен бир ой шеригимнинг ўрнигаем ишладим. Отпускеси тугаб, ўзи ишга чиқди. Ҳозир келиб қолади, мен борақолай?

- Қайфятингиз йўқроқ?

- Э-э, анави Қўшмат деганлари сахардан асабимни бузиб кетди. Отаси туппа-тузук одам, бу бола чипқон бўлди. Сахардан ичволиб юрибди. “Қизингизни берасиз”, дейди-я! Олдимга солиб хайдадим. Ўзимниям давлениям чикиб кетди.

Қобилжон амакининг гапи Толибжонга электр токи ургандек таъсир қилди. Ғазабдан лаблари титраб, нима дейишини билмай қолди. Ҳозир ўша Қўшматни

кўрса, бўғиб ташлагудек шахди бор эди. Ўзи билан ўзи овора Қобилжон амаки унинг бу ҳолатини сезмади, ёки ўзини сезмаганга олди.

– Бемалол кетаверинг, шеригингиз келгунича шу ерда бўламан, – деди Толибжон.

Қобилжон амакини беш-олти кадам кузатиб бориб, ортига қайтди. Юсуф билан фото лабораториясига кирди. Юсуф девордаги суратларни томоша қила бошлади. Толибжон тунда чоп этиб, қуритиш учун қолдирган суратларидан энг жонлиларини ажратди. Ортига ён дафтаридаги маълумотларни кўчирди. Бироздан кейин навбатчи қоровул – ўрта ёшлардаги, паст бўй киши келиб қолди.

Толибжон Юсуфга эргашиб кўчага чиқди. Яна машинага ўтириб, ортларига қайтишди. Уни уйининг дарвозаси олдида Сервер кутарди.

– Ў-ўў, зўрсан-ку! – деди у. – Мухбирларни машинада олиб юришади!

– Олиб юрамиз-да! – кабинадан бошини чикарди Юсуф. – Сениям хоҳлаган жойингга олириб қўяман. Машинам – “зверь!”

– Раҳмат, – деди Сервер тавозе билан. – Бугун Толибжон иккаламиз шаҳарга жўнаимиз.

– Оқ йўл! – Юсуф қувноклик билан қўлини кўтарди.

Толибжон оёғини авайлаб машинадан тушди. Юсуф уларга яна бир марта қўлини силкитиб, жўнаб кетди. Ёлғиз қолишганда Сервер Толибжонга танбех берди:

– Дарвозангни очиқ қолдирибсан?

– Бирров ишхонага чиққандим.

– Уйинг йўл устида, эҳтиёт бўлганинг маъқул.

Дўстлар бирин-кетин ҳовлига киришди.

– Ҳаммаёқ тоза, уйга яхши қараяпсан, – Сервер Толибжонни мақтади.

– Қўлимдан келганича. Юр, чой ичамиз.

Улар уйга киришди. Толибжон ташқаридаги электр плитасига чой қўйди. Нонушта қилиб бўлишгандан кейин темирйўл бекатига чиқишди. Беш дақиқа ўтар-ўтмас шаҳарга қатнайдиغان поезд келди.

Тошкент темирйўл вокзали гавжум эди. Куз фасли бўлгани учун мева-сабзавот олиб келган одамлар пакиру қопчилари билан олтиншинчи йилларнинг машхур “Госпиталь” бозорига шошилишарди. Улар вокзал биносига кирмасдан, одамлар оқимида қўшилиб, чап тарафдаги йўлқадан трамвай бекатига чиқишди.

Истироҳат боғида трамвайдан тушиб, педагогика институтига келишди. Институтнинг ичкари ҳовлиси ўқиш иштиёкидаги ёш-яланглар билан гавжум эди. Йигит-қизларнинг кўпчилиги қабул хайъатида навбатда туришарди.

Сервернинг ҳужжатларини дарҳол қабул қилишди. Математика факультетига қирувчилар озчилик экан. Сервер сўровномани бир зумда тўлдириб берди. Маълумотнома қўлига теккач, яна трамвайга ўтириб, тўқимачилар бекатига келишди. Бу ердан 34-автобусда университетга жўнашди.

– Ижодий ишларингиз қани? – деди университет қабул хайъатидаги йигит. – Газетада фотомухбир экансиз, тавсиянома ҳам керак. Сиртки бўлимда матбуотда ишлаётганларга имтиёз бор.

Бу эътирозни эшитиб, шаҳарда асаби бузилган Толибжоннинг тарвузи қўлтиғидан тушди. Энди уни ўқишга қабул қилишмайдигандек тумтайиб олди. Бояги йигит бундайларни кўравериш пишиб кетган чамаси, эътибор бермади. Оқсоқланиб узоклашаётган йигитнинг ортидан бефарқ қараб қолди.

– Бу ёғини Зокир оғадан сўрамаган эканман, – деди Сервер кўчага чиқишганда афсусланиб. – Майли, ижодий ишларни ҳам, тавсияномани ҳам олиб келамиз. Сенга имтиёз борлиги яхши, ўқишга киришинг аниқ!

Шахарда бошқа қиладиган ишлари қолмаганди, Зартопганга қайтишга келишиди. Толибжоннинг кайфияти бузилгани юз-кўзидан билиниб турарди. Поездга чиқишганда ҳам хомуш эди. Сервер дўстининг феълини тушуниб, ортиқча гапирмади. У табиятан ўта таъсирчан, бироқ кайфияти баҳор хавосидек тез ўзгарарди.

Толибжон уйига келганида каттик чарчаганини сезди. Бироз каравотга чўзилиб дам олди. Кечки овқатга уннамасдан, чой-нон билан кифояланди. Уни хужжатларини топшира олмагани эмас, Қўшматнинг Гулчехрага ёпишиб олгани қийнади. Буни бир ёқлик қилиш ҳақида ўйлаб асабийлашарди. Уйқуга кетаётганида ҳам энди ортга чекинмасликни кўнглига тутиб қўйди.

Эртасига таҳририятга келганида одатдагидек бардам эди. Бош муҳаррирга хужжат топшириш учун университетга боргани, қабул хайъатидаги йигитнинг гапларини айтди. Зокир Қодилов ортиқча гап-сўзсиз, дарҳол тавсиянома ёзиб берди. У ҳам Сервернинг фикрини тасдиқлади:

– Ука, ҳаммасини эплайсиз, – деди катъий ишонч билан. – Биласизми, нега?.. Нотўғри тушунманг, сиз вақтингизни беҳудага сарфламайсиз. Ҳа-ҳа, худди шундай! Кўпчилик тенгдошларингиз ўйин-кулгига берилишган. Сиз... бир изга тушиб олгансиз. Бу жудаю муҳим, ука!

Толибжон бош муҳаррирнинг дона-дона қилиб айтган гапларига қулоқ соларкан, яна ўша, вокзалдаги ёқимсиз киёфали ногиронни эслади. Унинг қўлбола аравачада одамлар оёғи остида судралиб юриши кўз олдида гавдаланди... Зокир Қодилов уни тўғри тушунди. “Бу одам жуда кўп ўқиган, ниҳоятда ақлли, – ўйлади у. – Мен ҳам ўқишим керак! Жуда кўп ўқишим керак!”

Орадан икки кун ўтиб, Сервер билан яна Тошкентга боришди. Толибжон хужжатларини, тавсиянома, газетада эълон қилинган фотосуратлари билан қўшиб, университет қабул хайъатига топширди. Зартопганга қайтиб, шу куннинг ўзидан кириш имтиҳонларига тайёргана бошлади. Айниқса, иншо ёзишга кўп вақтини сарфлади. Шокир Исмоилов таништирган адабиёт ўқитувчиси у ёзган саҳифаларни бўйяйвериб, анча-мунча нарсани тушунтириб қўйди.

Имтиҳонларгача бўлган бир ой жуда тез ўтди. Орада яна бир воқеа содир бўлди. Бу воқеа Толибжон билан Гулчехрани бир-бирларига янаям яқинлаштирди...

Толибжон ўша куни туш пайтида таҳририятдан қайтаётганди. Автобусдан тушди-ю, икки қўли билан юзини беркитиб турган Гулчехрага кўзи тушди. Юраги шув этиб кетди. Шошиб олдига борди. Гулчехра Толибжонни кўриб, аввалига кўрқиб кетди, кейин бирдан ўқсиб йиғлаб юборди.

– Гулчехра, нима бўлди?! – деди Толибжон ваҳимага тушиб.

Гулчехра шошиб қолди. Нима деярини билмай, йиғидан тўхтади.

– Ҳеч нима, – зўрма-зўраки жилмайган бўлди.

– Гулчехра!

– Ҳа?

– Ким хафа қилди?

– Ўзим, шундай...

– Йўк, менга айтинг?

– Биттаси...

– Ким?!

– Қўшмат...

– Ни-ма-а?!

– Қўяверинг, у маст.

– Қаерда?! – Толибжон ғазаб билан тишларини ғижирлатди.

Шу лаҳзада анча пайтдан буён ботинида йиғилиб ётган ғазоби вулкондек ташига отилди. Толибжоннинг вазоҳатини кўриб, Гулчехра кўрқиб кетди. Ҳадик билан йўлнинг нариги бетидаги ресторан томонга ишора қилди:

– Газлама дўконидан келаётгандим, – у яна ҳикиллаб йиғлай бошлади. – Йўлимни тўсиб, шилкимлик қилди.

– Мен ҳозир!

– Тўхтанг, у ғирт маст! – Гулчехра унинг ортидан йиғи аралаш зорланди.

Толибжоннинг қулоғига гап кирмасди. Ғазабдан куйиб-ёниб кўчани кесиб ўта бошлади. Катта тезликда келаётган юк машинаси чийиллаган овоз чиқариб тўхтади. Ҳайдовчи кабинадан тушиб, сўкинди. Толибжонга бу ҳам таъсир қилмади. Вужуди болта урилган дарахтдек титрар, юзлари ғазаб ва нафратдан тиришиб кетганди. Фавқулодда тўхтаган машинанинг кишида ҳадик уйғотадиган шовкинига ресторандан уч-тўртта ёш-яланг отилиб чиқди. Уларнинг ортидан Қўшматнинг совуқ башараси кўринди. У гандираклаб, шеригининг тортқилашига қарамасдан, ипини узган букадек ташқарига интиларди. Кўзи Толибжонга тушиб, силтаниб шеригининг қўлидан чиқди.

– О-ов, чўлок, яна сен-н-ми! – деди-да, ресторан остонасига етиб қолган Толибжон томонга ўзини отди.

Буларнинг бари бир лаҳзада юз берди. Остонада турганлар нима бўлаётганини англаб улгуришмади. Қўшмат Толибжоннинг кўйлагига ёпишиб силкита бошлади. Толибжон жон-жаҳди билан унинг қўлини силтаб ташлади. Кўйлагининг тугмалари узилиб кетди. Қўшмат мушт туширмоқчи бўлиб қўлини кўтарганда етиб келган шериклари икки елкасидан ушлаб орқага тортди. У оғзига келганини қайтармай сўқинар, бўйи ўзидан пастроқ ногирон йигитни бурдалаб ташламоқчидек у томонга сапчирди.

Қўшматни бир амаллаб ичкарига олиб киришди. Толибжон турган жойида тошдек қотиб қолган, ғазаб, аламдан бутун бадани қалтирарди. Уни Гулчехранинг овози ўзига келтирди:

– Толибжон ака, юринг, кетамиз, – деди йиғи аралаш.

Толибжон уни кўриб, бироз бўшашди. Тугмалари узилган кўйлагига бир қур назар ташлади-да, уят, аламдан бошини эгиб, Гулчехрага эргашди...

Бу ҳодиса шу куннинг ўзида Зартопганда шов-шув бўлиб кетди. Қобилжон амакининг қулоғига ҳам етиб борди. Шундан кейин унинг Толибжонга меҳри янаям ортди...

Толибжон ёш техниклар марказидан меҳнат таътилига чиқди. Уззукун дарслик китоблардан бошини кўтармай, университетнинг кириш имтиҳонларига тайёрлана бошлади. Имтиҳонларга ортиқча ҳаяжонсиз борди. Сиртки бўлимга кираётганлар ўн кун ичида тўртта фандан имтиҳон топширишди. Толибжон ҳамма имтиҳонлардан ўтди. Бирок “аъло”га топширган йигит-қизлар кўп эди. Шунинг учун бу йил университетда ўқишдан умидини узди.

Тез орада ўқишга қабул қилинганлар рўйхати эълон қилинди. Унда Толибжоннинг исм-шарифи ҳам бор эди. Қабул ҳайъатидаги услубчи йигит унга имтиёз берилганини айтди. Газетада ишлаётгани, матбуотда етишмаётган мутахассислик – фотожурналистика билан шуғулланиши эътиборга олинди.

Шу йили Сервер ҳам педагогика институтининг сиртки бўлимига қабул қилинди. Уни дарҳол мактабга ишга чақиришди. Ўзи ўқиган мактабда математика ўқитувчиси етишмасди. Унга бешинчи-олтинчи синфларнинг математика дарсини беришди.

Толибжоннинг тахририятда ишлари кўпайди. Ҳар куни хўжалик, корхоналарни тинмай кезар, сурат олиб, янги ахборотларни йиғиб келарди. Катта ҳажмдаги фото-суратларга буюртмалар туша бошлади. Унча-мунча пул ҳам жамғарди. Бу маблағ Николай Семёнович таклиф билан келганида асқотди.

– Биз Анна Григорьевна билан Украинага жўнаб кетяпмиз, – деди у. – Уйга харидор йўқ, ўзинг олиб кўяқол?

Бундай таклиф Толибжоннинг хаёлига келмаганди. “Аслида-ку, ижара уйига росмана меҳри тушган. Лекин пули-чи? Қандай тўлайди? Тўғри, нафақаси, ойлик маошлари, ишлаган суратларидан йиғилган жамғармаси бор. Бироқ бу маблағ уй сотиб олишга етмайди”.

– Нархи қанча? – деди бўшашиб.

– Икки минг этади. Қолгани сенга совға.

– Шунчалик арзонми?

Николай Семёнович кулиб юборди:

– Сен ажойиб йигит экансан. Бундай савдолашмайдилар. Нархини ерга уришинг керак. Сен эса, аксинча...

– Мен... уй олиб кўрмаганман.

– Уйни яхши тутяпсан. Шундай ҳам ташлаб кетаверардим, лекин янги борган жойимизда харажатлар бўлади.

– Ҳозирча бир ярим минг сўмим бор?

– Бўлади! Қолганини топганингда, почта орқали жўнатасан.

– Ишонасизми?

– Ишонаман! – деди Николай Семёнович жиддий қилиб.

Уйнинг ҳужжатларини шу куннинг ўзида Толибжоннинг номига расмийлаштиришди. Кечга яқин бу янгиликни кўпчилик эшитиб улгурди. Табриклагани биринчи бўлиб Сервер келди.

– Уйинг муборак бўлсин! – деди у Толибжоннинг қўлини маҳкам сиқиб. – Энди бутунлай зартопганликсан, дўстим!

– Раҳмат! Ҳаммаси сен туфайли бўляпти. Сени учратмаганимда ҳаётим қандай бўлишини тасаввур қилолмайман..

– Тақдир-да, Толибжон.

– Тўғри айтдинг, нима бўлса тақдирдан. Мен оёғимдан айрилган кундан эллик ёшга улғайгандекман, ҳаммасини тушунаман.

– Ундай дема.

– Буни ҳеч кимга айтмаганман, лекин шундай. Сабабини билмайман. Болалигим ҳам, ёшлигим ҳам ўша кунда тугагани рост.

– Энди ойингни олиб кел, – Сервер гап мавзусини бурди. – Уйингни кўриб хурсанд бўлсинлар. Балки “ис чиқариб” юборарсан, уч-тўртта одам чақириб?

– Шундай қилмоқчиман, ёрдам берасанми?

– Албатта-да, дўстим!

Шу куннинг эртасига Толибжон кишлокка кетди. Муслима опа ўғлининг уй олганини кўзида ёш билан эшитди.

– Дунёда яхшилар кўп, болам, – деди. – Сенга ҳам Худо омад берапти, шунга шукр қиламан.

Кейинги куни саҳарда она-бола Зартопганга жўнашди.

Муслима опа ўғлининг ижара уйига аввал ҳам бир неча марта келганди. Лекин энди бу уйга ўз мулкидек, хадди сигиб, бошқача кўз билан қарай бошлади. Уйни, ҳовлини тозалади, жиҳозлар ўрнини ўзгартирди.

Меҳмонларни душанба куни шомга чакирадиган бўлишди. Муслима опа ярим тунгача тиним билмай супур-сидир қилди. Эртасига яна ишини давом эттирди. Бозордан харажат қилиб келди. Енгини шимариб, ҳовлининг бир четига ўчоқ курди. Хўжалик моллари дўконидадан чўян қозон олиб келиб, қатлама, қовурма чучвара пиширишга тушиб кетди. Толибжон онасига бироз қарашди-да, ёш техниклар марказига бораман, деб чиқиб кетди.

Йигитлар уни ҳазил-хузил билан қарши олишди. Улар Толибжоннинг уй олганини эшитишганди. Шокир Исмоилов, Достон, Илҳомлар ўртага олиб, Николай Семёнович билан бўлган келишувларини ипидан-игнасиғача суриштиришди.

– Николай одамгарчилик қилибди, – деди Шокир Исмоилов.

Қобилжон амаки Толибжоннинг ўзидан ҳам кўпроқ хурсанд бўлди.

– Одам кутишнинг ўзи бўлмайди, ўғлим, – деди оталарча қуйинчақлик билан. – Сервер ёрдам бераптими?

– Ойимни олиб келганман.

– Унда, Гулчехраниям чиқараман, ойингга қарашади.

Толибжон бу таклифга ич-ичидан севинди:

– Овора қилманг, – деб қўйди йўлига.

– Овораси йўқ, ўғлим. Газетдагилар ҳам келишар?

– Келишади. Ҳозир таҳририятга бораман.

– Биз зартопганликмиз, уялиб қолмайлик. Нима ёрдам керак бўлса менга айт?

– Уялмаймиз. Ойим бунақа ишларга уста. Келганларидан бери тинмаяптилар.

– Гулчехра ойингга қарашади, ўзиям ўрганади. Қиз бола рўзгор тутишни билиши керак-да.

Толибжон бу сафар эътироз билдирмади. Қобилжон амаки билан хайрлашиб, таҳририятга жўнаб кетди. Уй олганини Зокир Қодировга айтиб, жамоа билан меҳмонга таклиф этди.

– Тайёргарлик кўраверинг, ҳаммамиз борамиз, – деди у қулиб.

Толибжон Зартопганга кўтаринки кайфиятда қайтди. Дарвозадан ҳовлига кирди-ю, Гулчехрага кўзи тушиб, ҳаяжондан энтикиб кетди. Қўшмат билан тўқнашувларидан кейин уни кўрмаганди...

...Ўша куни асаби зўриққанидан титраб-қақшаб уйига етиб олди. Орқасидан Гулчехра эргашиб келаётганди.

– Кўйлагингизни алмаштириб чикинг, – деди у мулоийм товушда.

Толибжон ёкавайрон кўйлагига қаради. “Мен ҳозир” – деди-да, уйга кириб кетди. Бироздан кейин бошқа кўйлак кийиб чиқди.

– Унисини менга беринг, – деди Гулчехра.

Толибжон иккиланиб унга қаради. Гулчехра ҳамон қўлини чўзиб турарди:

– Менда худди шунақа тугмалар бор.

Гулчехра кўйлакни олиб, чиқиб кетди...

Мана ҳозир ўша фаришта унинг қаршисида! Гулчехра ҳовлига жон киритиб юборгандек туюлди. Олдига атласдан тикилган фартук тутиб олибди. Ёш келинчақлардек, қўлида капгир билан Муслима опанинг ёнида турибди. Толибжон унга тикилиб қолди: “Қани эди, бир умр уйда қолса! Шундай юриши ўзига жудааям ярашибди... Имкон бўлди дегунча Гулчехра билан гаплашади... Қобилжон амаки нима деркин?..”

Қобилжон амаки Толибжон билан Қўшмат ўртасида бўлган жанжалдан кейин бир тўхтамга келиб қўйганди. Уруш кўрган, ҳаётнинг аччиқ-чучугини татиган қария қизининг тақдирини кўп ўйлади: “У кексайиб қолди. Эртага нима бўлишини Худо билади. Унда, кўзининг оку қораси, Гулчехраси кимнинг қўлида қолади? Бир-икки жойдан совчилар келишди. Аммо улар дидига ўтирмади. Қизининг оёғи оксайди. Бор-йўқ камчилиги шу. Қиз болага шунинг ўзи ҳам анча-мунча ташвиш келтираркан... Бир куни оқсабини юзига солиб йиғлатишмайдими?..”.

Ана шундай ҳаёл билан юрганида ишхонасида Толибжон пайдо бўлди. Бир оёғи “протез” бўлсаям, чехраси очик йигит экан. Очикқина, қўлида ҳунари бор йигит. Яширмоқчи бўлади-ю, кизига кўнгли борлиги шундоққина сезилиб турибди. Мана шу йигит Гулчехранинг кадрига етади! Бироқ кизи нима деркин? “Ногиронга раво кўрдингизми?”, деса-чи?! Ахир, ёлғизгинасига, жону жаҳонига яхши бўлсин, дейди-да. Гижинглаган тойдек йигитнинг қўлида таъна эшитиб яшагандан кўра... Бор гап-да, шу ёшгача нималарни кўрмади бу бош, пешонаси қайбир деворларга урилмади, дейсиз?.. Бу йигит кизини Қўшматга ўхшаганлардан ҳам химоя қилгучи чиқиб қолди...

Толибжон Қобилжон амакининг режасидан беҳабар. Ҳозир бу гўзални ҳовлисида кўриш бахтидан масрур, кизга тикилганича турган жойида ҳайкалдек қотиб қолганди.

– Вой, Толибжон ака, келдингизми? – дея қарши олди унга кўзи тушган Гулчехра. – Уйингизни ўзгартириб юбордик, қаранг? – У деразаларга ишора қилди.

– Гулчехра кизим деразаларингга парда тикиб келди, – деди кулиб Муслима опа.

– Овора бўлибсиз, Гулчехра?

– Овораси йўқ. Сурат ишлаб берганда овора бўлмаганмидингиз?

– У бошқа гап...

Гулчехра жилмайиб, Муслима опага қаради:

– Кўрдингизми, хола, ўғлингиз билан ҳисоб-китоблимиз.

Бу гапдан учовлари ҳам кулиб юборишди. Ўртадаги кўринмас тўсиқ шу кулгида бартараф этилди. Очиллиб-сочилиб, ҳазил-хузил билан зиёфат тадоригини кўра бошлашди. Толибжон ҳовлида иш билан машғул эди-ю, юрагидаги тўфон босилмасди: “Минг тавалло қилсаям Гулчехра унга киё боқадими? Қобилжон амакининг муносабатларидаги илиқлик шунчаки одамгарчилик юзасидан бўлса-чи? Унда Гулчехрага талпинишлари надоматга айланиб қолмайдими?”.

Толибжоннинг дилхунлигини оналарга хос сезгирлик билан Муслима опа пайқади. Ҳар замонда ўғлига тикилиб-тикилиб кўяр, шу қарашда кўнглидагини бе-хато ўқиб оларди гўё.

Кечга яқин ишлари анча санжоб бўлди. Ҳовлидаги гилоснинг остига катта жой қилишди. Қобилжон амакининг маслаҳати билан ёш техниклар марказидан стол, стуллар олиб келинди. Муслима опа ўчоқда ошнинг зирвагини милтилатиб қайнатиб қўйди. Гулчехра кийиниб келиш учун уйига кетганида она-бола бир муддат ёлғиз қолишди.

– Ўғлим, Гулчехра яхши киз экан, – деди Муслима опа.

– Яхши киз, ойи, – мамнун жилмайди Толибжон.

– Шу кизни келин қилсак яхши бўларди, а?

– Бунга вақтли, ойи.

– Айни вақти, болам, – Муслима опа жиддийлашди. – Ҳайҳотдай уйда ёлғиз қоласанми?!

– Ойи, сиз мени ўйлайсиз, – деди овози титраб Толибжон. – У-чи? Мендай...

– Сенга нима қипти?! Сен дунёдаги энг ақлли йигитсан!

– Ойи!

– У мойилга ўхшайди.

– Гулчехрами?!

– Ҳа-да...

Шу пайт дарвоза очилиб, суҳбатлари бўлинди. Шокир Исмоиловнинг ёнида Достон, Илҳом, яна ёш техниклар марказида ишлайдиган Зафар, Ёқубжон деган йигитлар кириб келишди. Қобилжон амаки, Гулчехра ҳам улар билан бирга эди. Гулчехра аргувон гулли қўйлагини кийиб олибди. Бу либосда шундай очилиб кетгандики, Толибжон билан Муслима опа беихтиёр унга тикилиб қолишди. Муслима опа меҳмонларни гилос остидаги дастурхонга таклиф қилиб турганида Зокир Қодиров билан Юсуфни бошлаб Сервер келиб қолди. Ҳовли бир зумда меҳмонлар билан гавжумлашди. Одамларнинг самимий ҳол-аҳвол сўрашишлари, кулгилари жонсиз деворларга жон киргандек бўлди.

– Шокир, тиловат қилиб юборайлик, – деди Қобилжон амаки дастурхон атрофида ўтиришганда. – Ахир, не-не одамлар ўтишган бу ерлардан.

Давра жимиб қолди. Эрта кузнинг енгил шабадаси гилоснинг бир-икки қуриган баргини узиб тушди. Қобилжон амаки хазин, титроқ овозда Куръон сураларини тиловат қила бошлади. Бир четда омонат ўтирган Муслима опа кўзига ёш олди. Ўғлининг мана шу одамлар орасида эканидан кўнгли ёришди. Болалигида дарё ортига талпинганлари ёдига тушди. У Толибжоннинг тушқунликка тушган қора кунлари ортда қолганига шукр қиларди. Ўғли Зартопганга келиб бутунлай бошқа одамга айланди. Гап-сўзлари шахарликларникига ўхшайди. Тўғри, у авваллари ҳам тиниб-тинчимаслиги, катталардек ўйлаб иш қилиши билан тенгдошларидан ажралиб турарди. Энди эса ана шу феълга қатъийлашибди. Бугун Муслима опанинг олдига ўзига ишонган, чертиб-чертиб гапирадиган Толибжон ўтирарди. Она ўғлига ҳавас билан қараб қўяркан, ич-ичидан қувонди.

Меҳмонлар тез орада бир-бирлари билан чиқишиб олишди. Зиёфат самимий давом этарди. Шокир Исмоилов жамоа номидан Толибжонга катта девор соатини топширди. Сервер дўстининг энг зўр журналист бўлишини тилаб, муаллимларга хос нутқ ирод қилди. Зокир Қодиров Толибжонни университетнинг сиртқи бўлимига ўқишга киргани билан табриклади. Ош сузиб келган Муслима опа билан Гулчехра ҳам даврага қўшилишди. Гулчехра аргувоний либосида жуда гўзал эди. Куёшнинг сўнгги нурлари ётоғига беркинишдан аввал заминга қирмизи олтин упу пуркайди. Ана шу пайтда атроф-теварак эртақдагидек сирли бўлади. Айни пайтда бу рангин олам кизнинг либосида жилваланади. Толибжоннинг назарида Гулчехра болалигида эшитган эртақларидаги маликанинг худди ўзи эди! Меҳмондорчилик тугаб, ҳамма тарқалганида ҳам уни бу ўй тарқ этмади. Хонасига кирганида қаравот бандидаги оппоқ қўйлакка кўзи тушди. Бу Қўшмат билан жанжаллашган кундаги қўйлаги эди. Тугмалари янги, ювиб, дазмолланган...

Гулчехра шу куни Муслима опага қарашиб, анча пайтгача уларникида қолди.

12

Толибжон кейинчалик ҳам бу меҳмондорчиликни бот-бот эслаб юрди. Бир куни кўҳна жомадондаги альбомларини варақлаб ўтириб, ойиси билан Гулчехранинг бирга тушган суратларини кўриб қолди. Бу сурат ўша зиёфатда олинганди. Шу куни ҳадди сиғиб, илк бор Гулчехрага кўнглини ёрди. Меҳмонлар тарқалиб, ёлғиз қолишганда дилидаги гапларни тўкиб солди. Авва-

лига гап бошлаши кийин бўлди. Кейин юрагини кераксиз қоғоздек гижимлаётган изтиробларини баралла айтаверди. Рад жавобидан чўчиганди, ундай бўлмади.

Гулчехра ҳовлидаги чирок ёруғида идиш-товоқларни юваётганди. Ойиси ичкарида уйни йиғиштирарди. Толибжон кизнинг олдига келди. Гулчехра қилаётган ишидан тўхтамай, унга қаради.

– Йигит кишининг бир оёғи йўқ бўлса, бу катта айбми? – деди Толибжон дабдурстан.

Бу калтис савол Гулчехрани довдиратиб қўйди. Қўлидаги косани тутамлаганича туриб қолди. Толибжон жавоб кутарди. Нега бундай савол берганини ўзи ҳам билмайди. Фақат айни пайтда кўнглида мана шу оғриқли сўроқ бор эди. Қизнинг жавоби тақдирини ҳал қилади. Қани эди, йўқ, айб эмас, деса...

Гулчехра Толибжон ўйлаганидан ҳам ақлироқ экан:

– Нега ундай дейсиз? – жиддийлашди у. – Қўл-оёғи бутун, аммо калби йўқ, Қўшматга ўхшаган имони ноқислар бор. Мен шундайлардан кўркаман.

– Гулчехра, мен улардан сизни жоним борица ҳимоя қиламан.

– Биламан, – Гулчехра ширин жилмайди.

– Унда... сиздан умид қилсам бўладими?!

Толибжон у ёғини айтолмади. Тош бойлангандек тили айланмай қолди.

– Вой! Муслима холам келяптилар! – Гулчехра айб устида қўлга тушган боладек кўзини олиб қочиб, қўлидаги косани ювишга тутинди.

Толибжоннинг жисмида ажиб бир титроқ турди. Секин-аста юриб нари кета бошлади. Юраги қинидан чиқиб кетгудек типирчиларди. Сақрагиси, югургиси, бор овозда “Гулчехра-а, сени севама-ан!”, дея ҳайкиргиси келарди. Бу кўнгил даъвати шунчалар кучли эдики, пурвиқор тағлардек буюклиги, бўронлардек шиддатидан ўзини қўйгани жой тополмай қолди.

Агар шу севги бўлса, у оламдаги энг ҳузурбахш, энг қудратли туйғу экан! Гулчехра юрагига ўт ёқди. Айни пайтда бутун вужуди оташ бўлиб ёнмоқда...

Қорачадан келган истарали йигит Гулчехрани ҳам аллақачон мафтун этганди. Унинг ботиний ҳислардан чақнаб турган кўзлари ҳаёлидан кетмасди. Уларни муҳаббатнинг кўзга кўринмас сеҳрли иллари бир-бирларига чамбарчас боғлади.

Севги ақлгамас, калбга қулоқ солади, деганлари шу экан-да.

Йигит билан кизни тақдир учрашгирди. Буни Қобилжон амаки билан Муслима опалар тушунишди. Ўша зиёфатнинг эртасига Муслима опа билан Қобилжон амаки узоқ суҳбатлашишди. Муслима опа кишлокқа Қобилжон амакининг розилигини олиб қайтди...

Шу кунларда Зартопганда совуқ бир хабар тарқалди. Қўшмат ўзининг арокхўр улфатларидан бирини пичоклаб қўйибди. Жароҳат олган йигит касалхонада жон берибди. Қўшматни узоқ муддатга қамалади, дейишди. Шундан кейин Қўшматни ҳеч ким кўрмади. Гулчехра энди ундан бутунлай қутулганига ишонди. Бироқ у адашган эди...

Ўша меҳмондорчиликдан кейин Муслима опа Зартопганга тез-тез катнай бошлади. Ҳар сафар Гулчехрани кўриш учун бирон баҳона топиларди. Толибжоннинг қирларини ювиб, уйни, ҳовлини тозалайди. Бир кеча ётиб, яна кишлокқа қайтади. Кейинги сафар дадаси ҳам бирга келди. У ўғлининг ҳаёти изга тушаётганидан бениҳоя хурсандлигини айтди. Гулчехрага уйланишига розилик берди.

Қобилжон амаки билан Муслима опа маслаҳатни бир жойга қўйиб, келаси йили баҳорда тўй қилишга келишишди. Толибжоннинг Зартопганга кўчиб келишини Мус-

лима опа билан дадаси вақтинча деб ўйлашганди. Бирок ёлғиз ўғилларининг бириўла уйлик бўлиб қолиши уларни анча гангитди. Қишлоқда ногирон ўғилларининг кўнглига қарашмади, кетиб қолди, дегувчилар ҳам топилди. Бундай узунқулоқ гаплар Муслима опага етиб келганда ичидан анча зил кетди. Эрига айтиб кўзёш қилиб олди. Аммо эр-хотиннинг тақдирга тан беришдан бошқа иложлари қолмаганди. Толибжон ўша автофалокатдан кейин ўзгариб кетди. Айтганини қиладиган, нималарнидир излаб, тинч ўтиролмайдиган бўлиб қолди. Бирок буларнинг бари яхшиликка экан, мана, ўзининг йўлини топди. Ногирон бўлиб ҳеч кимдан орқада қолган жойи йўқ. Шундай экан, айтганига қўнмаслик инсофдан бўлмайди...

Тўй масаласида ҳам шунга амал қилишди. Тўйни қишлоқда қиламиз, деб ўзаро қилишишди-ю, Толибжон, тўй Зартопганда бўлгани маъқул, деганида қарши чиқишмади. “Майли, қишлоқдан ҳам меҳмонлар қилишади, шу ерда, ўзингни уйингда тўй қиламиз”, дейишди раъйига қараб. Толибжоннинг нафақаси, ойлик маошлари, буюртмалардан тушган пулни қўшганда анчагина маблағ жамғарилиб қолганди. Бу орада Николай Семёновичга беш юз сўм қарзини ҳам жўнатди.

– Ичмайсан, чекмайсан, топганинг баракали, – деди бир куни Сервер. – Покиза юрганга Худо барака беради.

– Мактовни ошириб юбординг-ку, – хижолат бўлди Толибжон.

– Йўқ, дўстим, бу ҳақиқат. – Сервер доимгидек чертиб-чертиб гапирди. – Биласанми, биз қримлар жуда кўп кийинчиликларни кўрганмиз. Пулни тежашни, ўрнида ишлатишни биламиз. Бизнинг тўйларда бўлганмисан?

– Йўқ... Урф-одатларингизни сени тўйингда кўраман.

– Бу ҳақда гап бўлиши мумкинмас. Куёв жўраликка сени танлаганман... Ий-е, сурат олишинг керак-ку?

– Сурат ҳам оламан, куёв жўраям бўламан.

Улар қулиб юборишди. Йигитларнинг беғубор кулгилари ҳовлини тўлдирди.

– Мен айтмоқчиманки, – қулишдан тўхтаб деди Сервер. – Қримларнинг тўйлари ихчам ўтади. Яқин дўстлар, қариндошлар қилишади. Улар мусиқа билан кутиб олинади.

– Бизни тўй ҳам ихчам бўлади, ҳовли унчалик каттамас.

– Сенинг тўйингда ўзбекча урф-одатларга амал қилиш керак. Фақат ўзингни кийнаб қўйма, дейман-да.

– Гапинг тўғри. Тўйдан кейин уй қурамыз.

– Уй қурмоқчимисан?

– Дарвозадан кираверишга уч хона солишни мўлжалладим. Эски уй сурат ишлайдиган фотолаборатория бўлади. Режам Гулчехрага маъқул келди.

– Шулар ҳақидаям гаплашдингларми?!

– Ҳа, энди...

– Муносабатларинг анча чуқурлашибди.

– Кўнглимдагини айтаман, уям шундай.

– Зўр-ку, сирдош бўлиб қолибсизлар.

– Ундан яширадиган сирим йўқ. Гулчехраям шундай, кўнгли очик қиз, – деди Толибжон мамнун жилмайиб.

Зартопганга яна баҳор келди. Боғларга севалаб ёккан ёмғир қуртак ёзаман деб турган олма шохларини чўмилтириб, топ-тоза қилиб қўйди. Ўнгирларга тўшалган майсазорда сап-сарик очилган қокигуллар бу яшил гиламни келинчакнинг уйи-

дек бебаган. Мовий осмонда чуғурлашиб кушлар парвоз килади. Буларнинг бари кўнгил тубидаги мудроқ ҳисларни уйғотади...

Толибжон Гулчехрага уйланганидан кейин ҳаёт дарёси янги ўзанга тушгандек бўлди. Гулчехра эрининг феълини жуда тез тушуниб олди. У табиатан инжиқ эди. Сурагчилик сир-асрорлари, кимёга оид китобларни соатлаб ўқирди. Вақти келганда, шижоатдан ҳам Худо қисмаганиди. Тўйларидан бироз ўтиб ғайрат билан уй қурилишини бошлаб юборди. Ўзи режалаштирганидек дарвозадан кираверишда учта хонага пойдевор қуйдирди. Енгил машина сиғадиган дарвоза ўрнатиш, уйгача бўлган долонни ҳам унутмади. Уста солиб, шаҳарча четидаги ғишт корхонасига катнаб турди. Баҳорда бошланган қурилиш кузда якунига етди.

Улар янги уйга кўчиб ўтишди. Бу лаҳзаларни интизор бўлиб кутган Гулчехранинг қувончи оламга сизмасди. Хоналарни ўзи билганича жиҳозлади. Баланд, кўркам янги бино қаршисида эски уйлари ғариб кўриниб қолди. Толибжон бу уйни дарҳол фото лабораторияга айлантирди. Польшада ишлаб чиқарилган замонавий фото-йириклаштиргич сотиб олди. Гулчехра деразаларга қоронғилаштирадиган пардалар тикиб берди. Энди Толибжоннинг сурат ишлаш учун ёш техниклар марказига катнашига ҳожат қолмаганиди. У ишга боши билан шўнғиб кетди.

Шундай кунларнинг бирида Сервер онаси уларни меҳмонга қақираётганини айтди.

– Бизда шундай одат бор, – деди у. – Янги келин-куёвларни меҳмонга қақирамиз.

Толибжон билан Гулчехра маслаҳатлашиб, Серверларникига боришди. Бу пайтда Сервернинг синглиси турмушга чиққан, уйда она-боланинг ўзлари қолишганди. Анифе она уларни очик чехра билан кутиб олди. Гулчехрани елкасидан қучиб, уйга бошлади. Унинг Серверларникига биринчи келиши эди. Чиннидек тоза ҳовли, йўлка четидаги қийғос очилган гулсафсарларга қараб ҳаваси келди. Кираверишдаги даҳлиз ошхона вазифасини ўтаркан. Ошхонадан аллақандай пишириқларнинг иштаҳани китиклайдиган ҳиди келиб турарди. Ҳол-аҳвол сўрашиб, ичкарига киришди. Шинам меҳмонхонада стол тузалган, оппоқ дастурхонга чинни ликопчалар, қошиқ-санчқилар тартиб билан терилганди. Сув солинган шаффоф шиша финжонга тўрт-бешта жажжи қошиқчалар солиб қўйилган. Бежирим идишларда ҳар турли пишириқлар. Гулчехра лагандаги яшил баргли таомга тикилиб қолди.

– Бу қандай таом, Анифе она? – деди ажабланиб.

– Пазандалиққа қизиқар экансиз-да, жоним?

– Жудаям!

– Биз буни “япрак сармаси” деймиз. Гуруч билан гўшт қиймасини узум баргига ўраб димланади, қизим. Сизга ҳам ўргатаман.

– Майли, жон деб ўрганаман.

– Бугун сизларни чибурек билан меҳмон қиламан.

– Чибурек?

– Қарашиб юборсангиз чиберекниям ўрганиб оласиз, жоним. Бу қрим татарларининг ичига қийма солинган пишириғи.

Аёллар чиқишиб қолишганидан Толибжоннинг кўнгли кўтарилди. Анифе она чойга шакар, бир бўлакдан лимон қўшиб, қошиқчалар билан аралаштириб, меҳмонларга узатди.

– Ораста экансиз, – деди Гулчехра ҳавас билан.

– Унчаликмас, жоним, қариб қолдим. Юринг, энди чибурек пиширамиз.

Аёллар ўринларидан туриб, чиқиб кетишди.

– Онанинг қўллари ширин, – Сервер ойисини мақтади. – Ошқовоқли бурмаларини бир татиб кўрсанг эди!

– Ҳар гал сизларникига келганда семириб кетаман, – кулди Толибжон.

– Хавотир олма, тўлишмайсан. – Сенчалик тиниб-тинчиманимда аллақачон математика профессори бўлардим.

– Шундай ҳам профессордан қолишмайсан, ўқувчиларинг макташгани макташган.

– Кўнглим учун айтяпсан-да.

– Сен улар учун куйинасан, болалар ҳамма нарсани тушунишади.

– Институтни битирай деб қолдим, ойимнинг орзулари ушалапти. Муаллим бўлишимни жуда-жуда хоҳлардилар. Онам ҳаётда жуда қийналганлар.

– Энди роҳат кўрадилар.

– Юракларида яна бир катта армон бор.

– Қандай?

– Ойимни Ватан соғинчи қийнайди, аслида отам ҳам шу армон билан ўтдилар. Қора денгиз бўйидаги Месхор кишлоғимизни унутолмайдилар.

Толибжон нима дейишини билмасдан бироз жим қолди. Сервер туғилган кишлоғи ҳақида илгари ҳам гапириб берганди.

– Ватанга қайтиш тез ҳал бўладиган иш эмас, – деди. – Юр, менинг хонамга кирамиз.

Толибжон Сервернинг кичиккина хонасини ёқтирарди. Бу хонада шифт баробар тоқчаларга китоблар терилган, деворларга математикага оид жадваллар илиб қўйилганди.

– Дарс беришга қийналмайсанми? – деди Толибжон хонага кириб келишганда.

– Сен билан қандай гаплашсам шундай дарс ўтавераман.

– Дарс бошқа.

– Математиканинг “тили” рақамлар, белгилардан иборат. Ўқитувчи учун энг асосийси, уларни ҳаёт билан боғлаб тушунтириш.

– Ҳа, математика адабиёт ёки тарих эмас.

– Тарихни эслатганинг яхши бўлди, Зартопганнынг тарихини биласанми?

– Йўқ.

– Ўтир! – Сервер юмшоқ ўриндикқа ишора қилди.

Улар ёнма-ён ўтиришди.

– Мактабда ўқиётган муаллимимиз Зартопганнынг тарихини яхши биларди. Тарих муаллимини айтяпман. Бизга қайта-қайта ҳикоя қилиб берган. Шунинг учун ҳаммаси эсимда.

– Айтиб берасанми?

– Майли, эринмай эшитсанг, бу жуда қизиқ. Буни қараки, Зартопган ўтган асрдagi паровозлар туфайли шаҳарчага айланган экан.

– Қандай?

– Биласан, паровозларнинг сув захираси вақти-вақти билан тўлдириб турилган. Бунинг учун сув миноралари керак эди. Тентаксой яқин бўлгани учун ана шундай миноралардан бири йигирманчи асрнинг бошларида Зартопганда қурилган. Сув минорасида паровозларга хизмат кўрсатадиган ишчилар ҳам керак эди. Россиядан мутахассис ишчиларни кўчириб келишади. Улар асосан ери йўқ дехқонлару “дордан кочган”лар, бадарға қилинган жиноятчилар эди. Шундай қилиб, Зартопганда маҳаллий аҳоли билан бирга бошқа миллатлар ҳам кўпая бошлайди. Маҳаллий аҳоли – ўзбеклар, асосан боғларда ишлашарди. Бу боғларни Юсуп Давидов, Жемчужников деган бойлар сотиб олишган. Темирийўл ёқасидаги аҳоли ҳудудлари шундай барпо бўлган. Кўпинча бу бекатларга темирийўл қурувчиларининг “Первушка”, “Кауфманская”, “Вревская”, “Хилкофф” сингари номлари берилган. Инкилобдан кейин бу томонларга яна шимолликлар кўчиб кела бошлашади. Айниқса, Россияда бугдой

хосили бўлмаган йигирма биринчи, йигирма иккинчи йилларда бу жараён тезлашган. Ўттинчи йиллар – колхозлаштиришда яна бир оқим келди. Шундай қилиб, Зартопганда аҳоли кўпайди. Мактаб керак бўлиб қолди. Биринчи мактаб эски ертўлаларда очилган экан. Ҳозиргисини 1935 йилда ўқитувчиларнинг ўзлари қуриб олишган.

– Бугунги ўқувчилар қўлбола қурилган мактабда ўқишаётган экан-да.

– Шундай десаям бўлади. Тўғри, кейинчалик синфхоналар қўшиб, кенгайтирилган.

– Мен шахар мактабларини кўриб ҳавас қилганман, жуда-а кўрам, кўп қаватли.

– Биздаям бўлиб қолар.

– Қачон?

– Бу ҳозирча муаммо, Толибжон... Ўқувчиларимга Зартопган тарихини айтиб бердим. Аслида, мозийдан гапириш математика муаллимнинг вазифаси эмас. Математика натурал сон, арифметик амаллардан иборат, деб тушунилади. Фикримча, буларни ўқувчига ҳаёт билан, масалан Зартопгандаги ҳаёт билан боғлаб тушунтирса ҳам бўлади. Акс ҳолда, бола ёдлаб олади-ю, вақт ўтиб ҳаммасини унутиб юборади... Кечирасан, булар мактабдаги услубий кенгашда айтиладиган гаплар, – деди Сервер икки кўлини ёзиб. – Эзмалик қилиб юбордим.

– Хижолат бўлма, – далда берди Толибжон. – Мен газетада ишлайман, буларни билишим керак.

– Сен математика – риёзиётга бениҳоя катта ҳисса қўшган аждодларимиз ҳақида ҳам албатта билишинг керак. Бугунги дарсликларда улар ҳақида жуда кам ёзилган.

– Гапинг ҳақ, Умар Хайём математика олими эканини яқинда билибман. Шу пайтгача машҳур рубойлар ёзган шоир деб юрардим. Ахир, “Тўғарак жажонни узук деб билсак, Шаксиз, унинг кўзи – гавҳари ҳам биз”, дея олиш учун чуқур фалсафий мушоҳадага эга бўлиш керак-ку?!

– Умар Хайём – унинг тўлиқ исми Гиёсиддин Абдулфатх Умар ибн Иброҳим – тенгламани геометрик усулда ечишнинг содда йўлини топган катта олим! – дея кўрсаткич бармоғини кўтарди Сервер. – Хоразм фарзанди Абу Райҳон Беруний-чи?! Ўнинчи асрда ер қуррасининг биринчи моделини яратган. Нега биз улар ҳақида жуда оз биламиз?!

– Балки айб ўзимиздадир? – Толибжон ёғоч оёғини тортиб тўғирлаб қўйди. – Кўпроқ китоб ўқишимиз керак. Умуман, университет дарсликларидаям Шарқ мутафаккирлари ҳақида маълумот кам.

– Биз нима қилиб ўтирибмиз?! – қуйиниб кетди Сервер. – Сен журналистсан, шулар ҳақида ёз!

– Мен суратчи, фотожурналистман.

– Ёзишнияма эплайсан.

– Эплашга-ку, эпларман. Бирок фото журналистликнинг ўзи бир олам. Тинмай ишлашим керак.

– Гапингда жон бор.

– Олган суратим, Зокир Қодиров айтганидек, бир хикоя бўлса, дейман. Бу унчалик ҳам осон эмас. Ижодкорда қалб кўзи бўлиши керак.

– Албатта, шундай... Сен суратни жуда яхши оласан.

– Ўша “яхши сурат”ни излаяпман, Сервер. “Қундалик дафтари”га ўхшаган ёзувларим ҳам бор. Кўрган-эшитганларимни ёзиб боряпман. Қундалик одамни фикрлашга ўргатади.

– Сир бўлмаса, нималар ҳақида ёзасан?

– Сенга айтаман, мени доим тўғри тушунгансан... Биласан, нолийвериш йигит кишига ярашмайди. Масалан, кимга кераги бор менинг оҳ-воҳларим? Ўша автофа-

локатдан кейин, – Толибжон оёғига ишора килди. – Аламинми ичимга сигдиrolмай колдим. Ёш боладек ойим ёнимдан кетмасалар, дердим.

Дадам геология-кидирув экспедициясида ишлайдилар. Уйда кам кўрардим. Баъзан-баъзан уруш хотираларини гапириб қолардилар. Ўша пайтда бир хикоялари менга каттиқ таъсир килди. Кўп одамларнинг ҳаётлари меникидан оғир бўлган экан-ку, деган хулосага келдим. Бу воқеани дафтарга ёздим. Ўзим учун, унутиб қўймаслик учун. Билсанг, шундан кейин қандайдир енгил тортдим. Ўшандан буён каттиқ таъсир килган воқеаларни шу дафтарга ёзман.

– Даданг айтиб берган воқеа ҳаётингни ўзгартириб юборган экан-да?

– Шундай десаям бўлади.

– У қандай воқеа эди?

– Дадам урушда разведкачи бўлган эканлар. Чап билакларига снаряд парчаси тегиб, дала госпиталида ётадилар. Суяклари майдаланиб кетганди. Даволаниш учун сен туғилган томонларга, Қора денгиз бўйидаги ҳарбий госпиталга юборишади. Госпиталда ярадорлар кўпайиб кетган, жой етишмасди. Хашак тўшалган полда ётиб даволанаётганлар ҳам кўп экан. Шунинг учун маҳаллий ҳокимият ташаббуси билан тузала бошлаганлар хонадонларга жойлаштирилади...

“– Мен госпиталда қолдим, – деб ҳикоя қилгандилар ўшанда дадам. – Бир куни госпитал дарвозасидан чиқиб, кунгай жойда исиниб турсам, кўчадан бир аёл менга қараб келаверди. Елкасида обкаш, қудуқдан сув олиб келаётган экан.

– Ярадормисан? – деди олдимга келиб.

– Ҳа, – дедим.

– Қаерликсан?

– Ўзбекистондан.

– Юр меникига, ўзим парвариш қиламан, – деди. – Ҳамма қўшниларим биттадан ярадор олишяпти.

Мен унинг уйида яшай бошладим. Ўрта ёшлардаги бу украин аёли ўғли, қизи билан тураркан. Эри фронтда эди. Шунинг учун болалари мени оталарининг дўстидек қабул қилишди. Ҳар куни даволанишига, уч кунда бир “сухой паёк” учун госпиталга қатнардим.

Денгиз бўйидаги бу кичкина шаҳарчага ҳам урушнинг қора сояси етиб келганди. Баъзан узоқ-узоқлардан бомба портлашлари эшитилиб қолади. Гоҳида немис самолётларининг гўнгиллаши қулоқни қоматга келтиради. Бир куни жасароҳатимни қайта боғлаш учун борганимда госпитал ўрнида теп-текис сайҳонликни кўрдим. Иморат қолдиқлари тутаб ётарди. Уруш кўрган аскар бўлсам ҳам бегона шаҳарда, бошқа жойга келиб қолдимми, деб ўйладим-да. Қаҳратон қили эди. Музламада сирпаниб учаётган икки болага кўзим тушиди. Секин-секин юриб ҳалиги болаларнинг олдига бордим.

– Госпитал шу ерда эди, ё адашдимми? – деб сўрадим.

– Шу ерда эди, амакжон! – қичқаришди улар. – Фашистлар бомбардимон қилишди. Сизни госпиталда эмаслигингиз яхши бўлибди, тирик қолдингиз!

Афтодаҳол бўлиб, яшаётган уйимга қайтдим. Касаллик тарихини ўзимизга бериб қўйишганди. Қоғозларимни олиб маҳаллий ҳокимликка бордим. Уларнинг тавсияси билан фуқаро поликлиникасига қатнаб даволана бошладим...”

Толибжон отасининг уруш хотираларини марок билан хикоя қиларди. Ниҳоят тўхтаб, Серверга қаради.

– Сен билан сира зерикмайман, – деди уни диққат билан эшитаётган Сервер. – Энди меҳмонхонага кирайлик, чибурекни пишириб бўлишгандир.

Улар олдинма-кейин Сервернинг хонасидан чиқишди.

Давоми бор

ОРЗУЛАР ОҒУШИДА ВАТАН МУҲАББАТИ

Акрам ИНОМОВ

Айрим инсонларга нисбатан кексаларимиз “Тоza жойдан чиққан, авлоди, палаги тоза” деган сўзларни бежиз айтишмаган. Атоқли давлат ва жамоат арбоби, ёзувчи Шароф Рашидов ҳам ана шундай палаги тоза кишиларнинг фарзанди.

Кўхна ва ҳамиша навкирон Жиззахнинг Совунгарлик маҳалласида таваллуд топган бу инсоннинг авлоди, насл-насаби барчага ибрат эди. У ҳам оддий кишлоқ болалари сингари кетмон чопган, мол боккан, отасининг оғирини енгил қилиш учун ҳаракат қилган. Гоҳида боболарига совун пиширишда кўмаклашган. Аммо кўлидан дафтар, қалам, китоб тушмаган. Доимо мутолаада бўлган, изланган, ўз устида тинимсиз ишлаган.

Айтишларича, боболари Мулла Сойиббой, Халил ота, Азим боболар ўз даврининг етук инсонлари бўлган. Уларнинг хонадонига Фозил Йўлдош ўгли тез-тез ташриф буюрар, дўмбирасини кўлига олиб дostonларни шунаканги маромига етказиб айтганки, бундай ижро мазкур дostonларнинг тингловчилари ёдида бир умр сақланишига сабаб бўлган. Шунинг учун ҳам айна киш пайтида кишлоқ болалари бир жойга тўпланиб, боболаридан эртагу дostonларни эшитган ва янгисини тинглаш учун кеч бўлишини орзикиб кутишган. Эртакчи боболар эса фарзандларидан ҳар бир дostonнинг маъзи, моҳияти ва интиҳосини доимо сўраб туришган. Шу аснода ўспиринларнинг онгу тафаккури, дунёкараши шакллана борган.

Эзгулик йўлида қилинган савоб ишлар вақт ўтган сайин ўзининг самарасини бера бошлаган. Бу авлоддан Ҳамид Олимжон, Шароф Рашидов, Сарвар Азимов, Асил Рашидов, Ҳамрокул Носиров, Орифжон Икромовдек улуг инсонлар чиққанлиги ҳайратланарли, айна пайтда ибратланарли ҳолдир.

Сув учун талашиш азалдан ечимталаб муаммолардан бўлиб, бу одат кононимизга сингиб кетган. Совунгарликда ҳам сулоалар ўртасида сув устида анчагина кўнгилхираликлар бўлиб турган. Масалан, Мулла Сойиббой билан Халил ота сулоласи ўртасида. Кишлоқнинг икки забардаст авлодлари орасидаги зиддиятни юмшатиш борасида ён-атрофдаги сулоалар ҳам кўп қайғуришган. Шу ўринда айтиб ўтмоқчимизки, Мулла Сойиббойдан Аширмат, Носирбой, Одилбой, Қобилбой,

Акрам ИНОМОВ – 1952 йилда туғилган. Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган журналист, “Эл-юрт ҳурмати” ордени соҳиби.

Юнусбой исмли ўғиллар ва Комила киз (Ҳамид Олимжон ва Сарвар Азимовнинг онаси) туғилган. Мамасоат, Мамарашид, Мамазухур, Мулла Холмат, Хидирназар, Мамарасул, Қўшақбойлар эса Халил отанинг фарзандлари.

Аҳиллик ва инокликни вужудга келтириш, икки авлод ўртасида дўстлик ва биродарликни мустаҳкамлаш учун Мулла Сойиббойнинг ўғли Носир оксокол кизи Қўйсинийни Халил отанинг фарзанди Мамарашидга унаштиришга рози бўлади. Ўртадаги гина-гудуратлар унутилади. Қўп ўтмай, Мамарашид бобонинг хонадонида Камолиддин, Шарофжон, Сахобжон, Исомжон, Асилжон, Носиржонлар дунёга келади.

Бола бошидан дейишгани айни ҳақиқат. Рашид ота (қишлоқда ота деган ном олиш катта обрў) ва Қўйсиний аммалар фарзандларини ок ювиб, ок тарашиди. Уларни ҳалол ва покиза, ўқимишли қилиб тарбиялашди. Ўзингиз бир ўйлаб қўринг, қимматчилик, қаҳатчилик йилларида олти ўғилни олий маълумотли қилиш ҳар кимга ҳам насиб этмаган. Рашид ота колхозда аввал кетмончи, кейин звеновод

бўлиб ишлаганлар. Ўз сўзи ва ваъдасининг устида турадиган, интиланган мақсадига эришиш учун бор куч ва имкониятини ишга солишга қодир бўлган бу инсон айни пайтда кўпларнинг бошини қовуштириб яхши йўлларга сафарбар этиш қудратига эга бўлган. Ғалла ўрими авж олган пайтларда ёшгина Шароф ҳам отасининг этагини тутиб ҳашарда иштирок этган. Рашид ота гоҳида топширикни бажармаганларни қойийдиган бўлса ёш Шароф “Дада, уларни кўп уришаверманг, юмшоқроқ гапиринг. Ҳаммасини бажаришди”, деб қўяр экан.

Ўша кезларда Ҳамрокул ота Носиров янги ташкил этилган колхозда ферма мудири бўлиб ишлаган. Бир куни у Рашид ота ҳақида шундай деганди: “Айни пахта йиғим-терим пайти. Ишдан қайтаётсам қаёқдандир ок булут пайдо бўлди-да, жала қуйиб юборди. Не кўз билан кўрайки, пахтазорнинг ўртасида поччам ок яқтакда уст-боши ҳўл бўлган ҳолатда турибдилар. “Ия, бу нима қилганингиз почча, шамоллаб қоласиз-ку”, дедим. Поччам эса “Ҳамрокул бу пахтани не-не қийинчилик билан етказдик, уни асрашимиз ҳам керак-ку”, дейдилар тажанг ҳолатда. Фидойиликни қарангки, эгиларидаги қийимларини ечиб, икки қанор келадиган пахтанинг устига ёпиб қўйибдилар.

Шароф Рашидов ҳам фидойилик, жонқуярлик, садоқат ва вафони отасидан ўрганган. Зеро, ёшлигидан ана шу йўсинда тарбияланган инсоннинг келажаги ҳам порлоқ бўлди.

Урушдан қайтиб мактабда ишлаган кезларида Фориш йўлида узок масофага югуриш бўйича мусобақа бўлиб ўтади. Бир кўли жароҳатланган бўлишига қарамасдан мусобақада иштирок этган Шароф Рашидов биринчи ўринни эгаллайди ва қўл соати билан мукофотланади.

Соат – оддийгина бир буюм. Лекин унинг замирида кўз юмгунча ўтиб кетадиган лаҳзалар акси мужассам. Эҳтимол, Шароф Рашидов вақтни беҳуда ўтказмасликка ишора натижаси ўларок, кейинчалик пахта йиғим-теримида иштирок этган кўпгина теримчиларга бошқа нарса эмас, айнан соат совға қилган. Республика раҳбарининг

шахсан қўлидан олинган бу эсдалик соатлари кўпчилик одамларнинг уйида хануз сақланиб, Шароф Рашидов барҳаётлигини акс эттириб турибди.

Ҳаётга теран қарайдиган, кенг мушоҳада юритадиган бу инсон ҳамма нарсага синчковлик билан қараган. Амакиси Соатбойнинг турмуш ўртоғи Хосият она билан Кўйсиной аммалар деярли тенгдош бўлган. Улар ҳар гал бир-бирлари билан учрашиб қолишса, қучоқлашиб, “Дугонажон, бормисиз, омонмисиз?” дея сўрашар экан. Айнан шу нумдақи қўшиқ яратилишига ҳам ана шу икки дугонанинг сўзлари асос бўлганига аминмиз.

Олий ўқув юртининг иккинчи босқичида ўқирдим. Чуқур, тошлок, чанг кўчадан учта енгил машина келиб ҳовлимиз ёнида тўхтади. Қўлимда болта. Янги уйга кўчиб ўтаётганлигимиз туфайли ўзим эккан теракни қирқмоқчи эдим. Машинадан тушганлар тўғри ҳовуз бўйи томон йўл олди. Уларнинг бири Шароф Рашидов, колганлари – район партия комитетининг биринчи котиби Эркабой Исломов, шахар ижроия комитетининг раиси Убайдулло Тўрақулов ва колхозимиз раиси Ҳамроқул Носиров эди.

Қўлимдаги болтани бир четга қўйиб, ийманибгина уларга пешвоз чиқдим. Узоқдан кузатиб келаётган эканлар шекилли, саломлашганларидан сўнг “Болта билан нима қилмоқчи эдингиз?” дедилар Шароф ака. “Мана бу теракни бутаб қўймоқчи эдим”, дея жавоб бердим. “Жуда тўғри қиласиз. Бутаб қўйинг-у, аммо кесманг”, дедилар нимтабассум билан. Ўзим ҳакимда суриштириб кетдилар, дадам, аямнинг хол-аҳволини сўрадилар. Хуллас, қишлоқдаги барча одамларнинг номини тилга олиб, улар ҳақида суриштирдилар. Гарчанд Шароф ака анча йиллар олдин қишлоқдан чиқиб кетган бўлсалар ҳам маҳалладошлари исмларини ёддан чиқармаганликларига қойил қолдим.

– Қайси институтда ўқияпсиз?

– Самарқанд давлат педагогика институтининг ўзбек тили ва адабиёти факультетида.

– Ҳа, Орифжон ректор бўлган институтдами? Қандай касбни танламоччисиз?

– Журналист бўлмоқчиман.

– Билиб қўйинг, журналистнинг нони каттиқ бўлади. Журналист адолат тимсолидир. У – даврнинг виждони. Буни ҳеч вақт унутманг. Сизга омад, – дедилар-да, қучоқлаб бағирларига босиб, бошимга қўлларини қўйдилар. Бу мен учун катта бахт эди.

Кўп ўтмай боғимиз ёнида туман ижроия қўмитасининг меҳмонхонаси қад ростлай бошлади. Ўшанда Шароф ака “Ҳадемай Жиззах вилояти ташкил топади. Ташкилий қўмита аъзолари айнан шу жойда туриб воҳани бошқаради. Уларга шароит яратаямиз”, деган эдилар. 1973 йилнинг декабрига келиб Ўзбекистон харитасида Жиззах вилояти пайдо бўлди.

Газетамиз бош муҳаррири, устоз Тожи Одилов (Шароф Рашидовнинг ҳам устози) 1976 йилнинг 25 март куни “Мен билан бирга юрасан. Маржонбулоқда олтин кони очилади, шунда иштирок қиламиз”, дедилар. Ҳаво бироз совуқроқ эди. Кўп ўтмай минбарга ҳукумат раҳбарлари кўтарилишди. Маржонбулоқ олтин конининг очилишига бағишланган митинг бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби Шароф Рашидов оташин нутқ сўзлади. Ўша кезларда иш бошлаганимга эндигина уч йил бўлган эди. Ҳали ҳамон Шароф Рашидовнинг сўзлари қулоқларим остида жаранглайди. “Шундай кунлар келади: Ўзбекистон дунёда манаман деган давлатлар билан тенглаша оладиган буюк мамлакатга айланади. Биз бирлашиб, биргалашиб аниқ мақсад сари интилиб ҳалол ишласак ҳар бир ўзбекнинг остонаси тиллодан бўлишига аминман. Чунки биргина Жиззах вилоятининг ўзида Менделеев даврий жадвалидаги барча элементлар мав-

жудлиги биз учун катта бойлик. Билиб қўйинглар, Маржонбулоқдан Олтиҳовузгача бўлган тоғ бағрида минглаб тонна олтин захиралари ер қаърида яшириниб ётибди.

Аммо бизни ташвишлантирадиган масала ҳам йўқ эмас. Айримлар нима дейишяпти, бу олтин конларида фақат бир миллатга мансуб одамлар ишлаши керак эмиш. Бундай лўттивозлар эшитиб қўйсин, ҳамма бойликлар ўзимизники, демак, унда ўзимиз ишлашимиз керак. Гоҳида юқоридагилар билан кўпгина мунозараларга борамиз. Айтинглари-чи, Ўзбекистоннинг заррин қуёш нурларидан баҳраманд бўлган меваларимизнинг бир килосини 15–20 тийиндан сотиб олишиб, Болтиқбўйи мамлакатларидаги меваларнинг бир килосини 40–50 тийиндан харид қилишади. Бунга сабаб нима?”

Ўша кезларда, қайсики, ажал машинаси ғилдираги ҳар қандай кучларни янчиб ташлашга қодир бўлган бир пайтда бундай сўзларни айтиш ҳақиқий қаҳрамонлик, жасорат, матонат, Ватанга, халқига муҳаббатнинг ёрқин кўриниши эди. Кўп ўтмай, яширин олтин кони очик олтин конига айланиб кетди. Сабаби шуки, Ғаллаорол туманининг “Меҳнат байроғи” газетасида “Маржонбулоқда олтин кони очилди” сарлавҳали мақола бериб юборилган эди.

1978 йилнинг айна баҳорида Жиззах туманида янги еттинчи давлат хўжалиги ташкил топди. Хўжалик марказининг очилиши маросимида Шароф Рашидов иштирок этдилар. Келажак авлодга битилган мактуб капсулага қўйилиб биринчи пойдевор ўрнатилди. Унда биринчи котиб сўзлади: “Аҳолимиз кун сайин кўпайиб бораёпти. Уларга уй-жой керак, ишлаш учун ер зарур, озиқ-овқат захирасини яратишимиз керак. Бу хўжаликни ташкил этганлигимиз бежиз эмас. Келгуси йилдан бошлаб Сирдарё суви Фориш тоғ тизмалари бағрига олиб келишга киришамиз. Янги Зарбдор тумани ташкил топади. Айнан шу туманда иккинчи насос станцияси барпо этилади. Бу билан 50 минг гектардан зиёд майдонни суғориш имконияти яратилади. Биласизлар, Фориш ўзининг узуми билан дунёда машҳур. Аммо бу жойда кўпчилик аҳолининг турмуши фақат чорва билан боғланиб қолган, ишсизлар кўп. Бунинг олдини олиш мақсадида айнан шу хўжалиқда яна бир кичик насос станцияси қурилади. Бу насос станцияси орқали биз тоғ бағрида 10 минг гектар жойда узумзор барпо этишга эришамиз, натижада минглаб одамларнинг бандлиги таъминланади.

Яна бир муҳим лойиҳамиз шундан иборатки, келгусида чўл бағрида учинчи насос станциясини барпо этамиз. Унинг ишга тушиши баробарида Зомин ва Равот текислигидаги минглаб гектар майдонлар инсон измига бўйсундирилади. Оқибатда янги-янги боғ-роғлар барпо этилибгина қолмай, кўплаб одамларимизнинг уй-жой билан таъминланиши йўлга қўйилади”.

Ҳақиқатан ҳам кўп ўтмай, 1982 йили Зарбдор туманида иккинчи насос станцияси қурилиб ишга тушди. Шу билан бирга Еттинчи давлат хўжалигидаги насос станциясига Сирдарё суви етказиб келинди. Фориш туманига қарашли “Меҳнатобод” хўжалиги ташкил этилиб, бу жойда 2 минг гектардан зиёд майдонда узумзор вужудга келди.

Шароф Рашидов нафақат бутунни, балки халқимизнинг узоқ йилларга мўлжалланган турмуш даражасини янада юксалтиришга алоҳида эътибор берар эди. Тўғри, ўша пайтда Ўзбекистон собиқ Иттифокнинг асосий пахта хомашё базаси бўлган. Аммо Москвага етказиб берилган хомашёнинг маблағини баҳоли қудрат мамлакатга қайтариб келиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келмасди. Бунинг учун инсонда мустаҳкам ирода ва Ватанга муҳаббати бўлиши керак эди.

1961 йили Мирзачўлни ўзлаштиришга киришилди. Бевосита чўлни ўзлаштириш билан машғул бўлган инсонларнинг айтишича, Шароф Рашидовнинг бу ташаббуси кўпчиликка ёқмаган. “Ажратилган сармоёга қуйиб қолишимиз мумкин, шўрхок

ерларни ўзлаштириб бўлмайди”, дея бу ташаббусга қаршилиқ кўрсатганлар анчагина эди. Ҳатто, улар ўз фикрларини тасдиқлаш учун бевосита ўзлаштирилаётган ерларнинг тупроқ шароитини ўрганиш мақсадида АҚШдан бир гуруҳ мутахассисларни чақиришган. Шунга қарамасдан, Шароф Рашидов барибир ҳар қандай ҳолатда марказни бу ғояни амалга оширишга қўндириш имконини топган. Ниҳоят, халқимизнинг метиндек иродаси ва бирдамлиги, меҳнаткашлиги туфайли чўл чекинди. Куш учса қаноти, одам юрса оёғи қуядиган чакалакзорлар ўрнида пахтазорлар, боғ-роғлар барпо этилди. Нафақат Мирзачўл, балки Сурхон, Шеробод, Қарши чўллари ҳам ҳазрати инсонга хизмат қила бошлади.

Чўлда бунёд этилган ҳар бир шаҳарга ном танлашга Шароф Рашидов ижодий ёндашган. Масалан: Абдурахмон Саъдийнинг “Гулистон ва бўстон ёхуд ахлоқ” асарига киёслаб, Мирзачўл бағрида бунёд этилган шаҳарларнинг бирига Гулистон, иккинчисига Бўстон деб ном берган. Чўлни ўзлаштириш ўнлаб, юзлаб қаҳрамонларни яратди, десак асло муболага қилмаймиз.

Халқнинг азиз фарзанди элини доим севган, ардоқлаган, қувончини кўриб севинган, ташвиши бўлса дил-дилидан ачинган. Ўзбекистонимизнинг Биринчи Президенти Ислон Каримов айтганларидек, “Биз бугун тўлиқ ишонч билан айта оламизки, Шароф Рашидов мустақиллик пойдеворига муносиб ғишт қўя олган арбоблардан эди”.

Дарҳақиқат, Тошкентдаги ерости йўли, яъни метро қурилиши билан боғлиқ воқеаларни ёдга олайлик. “Шароф ака уйда ҳордиқ чиқарар эдилар. Шу тобда кимдир у кишига қўнғирок қилди. Ҳаял ўтмай, негадир тўсатдан телефон гўшагини қўлларидан тушириб юбордилар ва уни яна қўтариб: “Менга Байбаковни улаб беринг”, дедилар зарда билан. “Иванов деган ходимингиз миллатимизни ҳақорат қилибди. Мен барча ишларни Леонид Ильич билан маслаҳатлашганман, розилигини олганман, сиз билан ҳам келишганман. Нега энди бу инсон бизни ҳақоратлаши керак экан, сиздан масалага ойдинлик киритишингизни сўрайман”, дедилар-да, гапни тугалладилар. Кейин билсам, ўша Иванов деган шахс Ўзбекистонда метро қурилиши лойиҳасини давлат план қўмитасига олиб борган вакилга бўлмағур сўзларни айтиб, унинг устидан қулибди.

Бу ҳолат Шароф акага қаттиқ таъсир қилди. У киши бетоб бўлиб касалхонага тушиб қолди. Ўша кезларда Ҳиндистон сафарига отланган Л. Брежнев қарийб икки соат мобайнида Тошкентда тўхтаб, касалхонада Шароф ака билан суҳбатлашиб ўтирди. Бу воқеа 1975 йил рўй берган эди”, дея эслаганди Шароф Рашидовичнинг турмуш ўртоғи Хурсандой Ғофуровна.

Бугун баралла айта оламизки, мамлакатимизнинг пойтахтида бунёд этилган бу ерости касри Шароф Рашидовдан эсдалик сифатида эъзозланади, миннатдорлик рамзи ўларок тилга олинади.

Ўзидан ўлмас мерос қолдирган Шароф Рашидов тоталитар тузум даврида ўша тузумга хизмат қилиш баробарида одамларимизни ёмон кўзлардан, офатлардан омон-эсон сақлаб қолган.

Мана бу воқеага эътиборингизни қаратмоқчи эдим: тунларнинг яна бирида Ўзбекистон давлат хавфсизлик қўмитасининг раиси Бесчастнов Шароф Рашидовга қўнғирок қилиб “Шерали Жўраев Эркин Воҳидовнинг “Ўзбегим” шеърини тўйда қўшиқ қилиб айтибди. Бу шеър миллатчилик руҳи билан йўғрилган. Биз шоирнинг устидан жиноий иш қўзғаймиз ва қамоққа оламиз”, дея дўқ-пўписа қилади. Шароф Рашидов эса уни бундай йўл тутмасликка ундайди. Шунда Оқил Умрзоқович Салимовга қўнғирок қилиб “Оқилжон, Эркин бир-икки кун кўзга кўринмай тур-

син, хозирок бу сўзларимни унга етказинг”, дея тайинлайди. Бу билан у Эркин Вохидовни авайлаб, асраб қолишга эришади.

Шароф Рашидов кўнгли пок, бағрикенг раҳбар эди. У шу Ватанда яшаётган ҳар бир инсонни ўзига яқин оларди. Керак бўлса, дардига шерик бўларди. Ўзтиборсизлик унга бегона эди. Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигининг тўртинчи Бош Бошқармаси бошлиғи Анвар ака Ботирбеков у кишининг бу хислатлари тўғрисида шундай эслаганди:

– Нима бўлди-ю, нуронийларимиздан бири Расул Ғуломов оғир бетоб бўлиб касалхонага тушиб қолди. Ўша куннинг ўзидаёқ бу ҳақда Шароф Рашидовга хабар қилдик. Шароф ака ҳаял ўтмай касалхонага Расул аканинг ҳол-аҳолидан хабар олиш учун етиб келди. У билан узоқ суҳбатлашди. Бизга қанақа дори-дармон етишмаслигини ва яна қанақа ёрдам зарурлигини сўрадилар. Ҳамма нарса муҳайёлигини у кишига уқтирдик. Расул Ғуломов то касалхонадан чиқиб кетгунга қадар ҳар куни эрталаб ва кечкурун унинг ҳолати ҳақида сўраб турдилар. Республиканинг биринчи раҳбари бир инсоннинг тақдирига шунчалик вақт топиб, ўзтибор қаратганлигига фақат имон келтираман. Шароф ака ҳар доим халқимиз учун жон қуйдирган, Ватанимиз равнақиға меҳнати сингган, касалхонамизга тушган ҳар бир фуқаронинг ҳолидан ана шу йўсинда хабар олиб турарди. Бундай бағрикенглик ҳаммамизни ҳайратга соларди.

Эл ардоғидаги инсон бутун қалби билан мустақиллик эркинлари тобора яқинлашаётганлигини ҳар лаҳза сезиб турган.

Ҳайкалтарош Якоб Шапира ҳар гал учрашганимда Шароф Рашидов ҳақида тўлқинланиб шундай дерди:

– Ўз миллатини, тарихини, анъаналарини севган бундай инсонни кўрмаганман, ҳаётимда. У бизлар билан ҳам яқин мулоқотда бўларди. Ҳайкалтарошу мусаввирларни атрофига тўплаб, уларни доим эзуликка, яхшилиқка йўллаб турарди. Бир куни ҳузурларига чақириб, “Биласанми, Якоб, мен сени нега қабулимга чақирдим. Жиззаҳга борсанг, Темур дарвозасини бориб кўргин. Бир кунмас-бир кун биз бу ерда буюк Сохибқирон бобомиз Амир Темурга ҳайкал ўрнатамиз”, дедилар-да, кўлларимни маҳкам сиқиб кузатиб қолдилар.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг Шароф Рашидович ўша даврда нега бунга ишора қилганлигини англадим. Вақт-соати келиб, у киши орзу қилганидек, албатта, Темур дарвозасида Амир Темурга ҳайкал ўрнатилишига аминман. Чунки, бу ўзбек халқининг ардоқли фарзандининг орзуси эди. Уни рўёбга чиқариш эса сиз билан бизга қолди”.

Тақдир тақозоси билан тожикистонлик икки марта Меҳнат Қаҳрамони бўлган Абдуғофир ота Самадов билан айнан Шароф Рашидов ҳақидаги хотираларни билиш учун суҳбатлашгани Ғўлакандозга борган эдим. Ота Шароф Рашидов ҳақидаги хотираларни шундай эслаганди:

“Шарофжон дилбар йигит эди. Ҳар гал СССР Олий Советининг съездига борганимизда бирга Москва шаҳрини сайр қилдиарди. Йўл-йўлакай “Ўзбекистонда кўплаб давлат ҳўжаликларини ташкил этдик, янги-янги қўрғонлар қуриляпти. Бу ишларни тезлаштирмасак ютқазиб қўямиз. Нима бўлса ҳам, берган пахтаимизнинг ҳақини қайтариб олиш чораларини кўришимиз керак, ота”, дея алланималар ҳақида ҳаёл суради. Узоқ ўтмиш ҳақида, тожик ва ўзбеклар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ҳақида суҳбатимиз анча узоқ давом этарди. Очиғини айтсам, Шарофжон билан учрашгудек бўлсам Хизрни кўргандек бўлардим. У шундай ҳам ақли ва фаросатли, диди кучли инсон эдики, биз учун арзимаган нарсайдай бўлиб кўринган масалага ҳам ўзтибор қилишдан эринмасди.

Биласизми, ўғлим, айтмай деяпман-у, лекин кўнглимда қолиб кетмасин. Барибир ҳақиқатга тик бокиш керак. Шарофжондан кейин унинг ўрнига бўлган раҳбар камокдан чиқиб хузуримага келди. У ўзини оқламоқчи бўлди. Мен эса унга “Устоз отангдек улуғ” деган нақлга амал қилиш керак”, дедим. Ҳар қандай шароитда ҳам миллатни сотиш бу Ватанга хиёнат эканлигини унга тушунтирдим”.

Хиёнат – ҳеч вақт кечирилмайди. Шароф Рашидов вафотидан сўнг бўлиб ўтган ўша машғум XVI пленумда кўнгли оқ пахтадек оппоқ, фариштасифат инсонга қанча тошлар отилди. “Пахта иши”, “Ўзбеклар иши”, “Рашидовчилик” деган уйдирмалар ўйлаб топилди. Оддий колхозчидан тортиб юқори лавозимдаги шахсларгача чоралар кўрилди, ноҳақ айбланди.

Эсимда, кечга яқин Учтепага ҳарбий десантлар келиб тушди. Кун ботиши билан Шароф Рашидовнинг Жиззахга қўйилган бюсти олиб ташланди. Ҳамма қаҳрда, ғазабда, лекин оғир кунларни бошидан ўтказган бу азим шаҳарнинг одамлари тишларини тишларига қўйиб, сабр-бардош қилишди. Қарангки, ўша кезларда вилоят ички ишлар бошқармаси тизимида хизмат қилаётган жиззахлик ички ишлар ходимлари қўшни Қозоғистон Республикасининг Еттисой шаҳрида бўлиб ўтаётган кўпқарида тартиб-интизомни сақлаш баҳонасида у жойга сафарбар қилинди. Жиззахликлар қон тўкилишига йўл қўймади, ёруғ кунларни кутиб яшадилар.

1990 йилнинг 21 январь куни навбатдаги газетани чиқаришга тайёргарлик кўраётган эдик. Ўша куни Қангли кишлоғида яшовчи оддий ишчи Имомкул Бердиев Шароф Рашидов ҳақида “Ёв қочса...” сарлавҳали мақоласини кўп газеталарга тақдим этганлигини ва бирорта нашр уни босишга журъат қилмаганлигини таъкидладилар. Хуллас, 22 январь куни Шароф ака Рашидов ҳақида “Жиззах овози” газетасида мамлакатда биринчи бўлиб ана шу оқлов мақоласи чоп этилди. Эртаси куниёқ вилоят партия комитетининг биринчи котиби А. Ф. Клепиков партиянинг бюро йиғилишини чақириб, бу мақолани муҳокама этди ва уни босган газета бош муҳарририга нисбатан партиявий чора кўриш, вазифасидан четлаштириш масаласини ўртага қўйди. Суриштирув ишлари бошланди. Айнан шу йилнинг 12 февраль куни Фарғона вилоят газетасида беш нафар СССР халқ депутатлари номидан “Ўзбекистонга тош отманг ёҳуд Ўзбекистон ССР Олий Совети раиси Р. Нишоновга очик хат” сарлавҳали мақола босилиб чиқди. Биз эса бу мақолани газетамизнинг 13 февраль сонидида кўчириб босдик. Вазият шу даражада таранглашдики, газетанинг ҳар бир сонини Комфирка вакиллари назорат қила бошладилар. Аммо Шароф Рашидовни оқлаш йўлидаги тамал тоши қўйиб бўлинган эди. Чунки бизнинг бу ҳаракатимизни Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов қўллаб-қувватладилар.

Ўша йилнинг 6 ноябрь куни Жиззахдаги Шароф Рашидовнинг хонадонидида эҳсон маъракаси ўтказилди. Унда нафақат республикамиздан, балки қўшни мамлакатлардан ҳам кўплаб одамлар ташриф буюрди. 7 ноябрь куни эса Ислом Каримов Шароф Рашидовнинг хонадонидида унинг оила аъзолари билан суҳбатлашди. Ана шу аснода эзгулик, яхшилик йўлидаги улуғ ишлар бошланиб кетди.

1991 йилнинг ноябрь ойи эди. Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод Ислом Каримов ўзининг вилоятдаги ишончли вакиллари билан салкам тўрт ярим соат суҳбатлашди. Бу суҳбатнинг асосини Шароф Рашидов ҳақидаги хотиралар, у кишининг амалга оширган ишлари ташкил этди. 1992 йилнинг бошларида Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигини нишонлаш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг қарори эълон қилинди. Муаззам диёр тўйхонага айланди. Унда Президент Ислом Каримов иштирок этди ва нутқ сўзладилар.

Ўзида китоб аксини мужассам этган “Ўзбекистон” меҳмонхонаси олдидаги майдонда яна салобатли давлат ва жамоат арбоби, бутун ҳаёти ва фаолиятини шу заминнинг инсонлари учун сарфлаган Шароф Рашидовнинг бюсти қад ростлади. Бу муҳташам хиёбоннинг очилиш маросимида иштирок этган оппоқ соқолли нуруний оқсоқолдан тортиб, кайвони онахонларгача ҳамманинг кўзларида ёш қалқирди. Бу кўз ёшлар адолатнинг, ҳақиқатнинг қарор топганлигига умидворлик белгиси эди. Мустақиллигимизга ишонч эди. Юртбошимизнинг жасорати ва матонатига миннатдорлик ифодаси эди, назаримда.

Шароф Рашидов адабиёт ва санъатнинг ҳақиқий шайдоси эди. Бевосита унинг ташаббуси билан Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари фестивалларининг доимий равишда Тошкентда ташкил этилиши, бошқа давлат санъаткорлари, адиблари иштирокида турли халқаро симпозиумлар уюштирилиши, адабиёт ва санъат декадаларининг ташкил этилиши бунинг ёрқин намунасидир. Шу ўринда айтиш жоизки, 1979 йили Жиззахда вилоят матлубот уюшмасига қарашли савдо базасининг очилиш маросими бўлди. Савдо павильонига жаҳон ва маҳаллий тасвирий санъат муаллифларининг асарлари деворларга илиб қўйилган эди. Шароф Рашидов бир суратга ишора қилиб, “Бу кимнинг асари?” дея сўраб қолдилар. Ҳамма жимиб қолди. Шунда ўша пайтдаги вилоят Давлат хавфсизлик хизмати бошлиғи Шавкат Шарифхўжаев “Леонардо да Винчи асари”, дея жавоб берди. Шароф Рашидов унга миннатдорлик изҳор этиб, барча асарлар муаллифлари ва суратларнинг номи тўғрисида бу ерга тўпланганларга тушунтира кетдилар. Йиғилганлар Шароф аканинг билимдонлигига ва сезгирлигига қойил қолиб, қарсак чалиб юборишди.

Атоқли давлат ва жамоат арбоби Шароф Рашидов фаолият кўрсатаётган кезларда фақат олдинга қараб ҳаракат қилиш, ҳар бир вақтни беҳуда сарфламаслик, ундан унумли фойдаланиш зарур эди. Хурсандой Ғофуровнанинг айтишларича, “Шароф Рашидович бугун ҳеч жойга бормадим, деганларида 100 километр йўлни босиб қўйганликларини ўзлари ҳам билмасдилар”.

Одатда, у киши бирор вилоятга сафар қилсалар, албатта, поездда борар ва ўзи учун ажратилган вагонда яшашга одатланган эди. “Шароф ака ҳар куни эрталаб соат бешдан еттига қадар ижод билан шуғулланардилар. Навоий вилоятига борганимизда қизиқ воқеа рўй берди. Эрталаб уйқудан турсак, Шароф ака йўқлар. Тансоқчи ҳам негадир ўша куни ухлаб қолибди. Унинг аъзойи бадани титраб, “Янга, Шароф акани кўрмадингизми?” дея мендан сўрайди. Ёмон ҳолатга тушиб қолдим. Вагондан пастга тушсак, тўрт нафар милиционер иршайиб турибди. Улар бизнинг кистовимиздан сўнг, “Кечирасиз, янга бизга айтманглар деган эдилар, турмага кетдилар”, дея жавоб беришди. Шоша-пиша автомашинага ўтириб турмага йўл олдик. Не кўз билан кўрайликки, Шароф ака маҳкумлар олдида туриб уларга одоб-ахлоқдан, ҳаёт сабоқларидан сўзлаётган эди. Шунда соқчи “Булар ашаддий жиноятчилар-ку! Нега бундай қилдингиз?” дея савол берди. Шароф ака хоҳолаб қулиб, “Тарчанд улар маҳкум бўлсалар ҳам, бизнинг оғаларимиз, фарзандларимиз, шуни унутманг”, дедилар-у, кафтлари билан соқчининг елкасига қоқиб қўйдилар”.

Ҳа, Шароф Рашидович шу заминда туғилган ҳар бир инсонни бахтли қилиш учун, керак бўлса, жонини ҳам фидо қилишга тайёр инсон эди. Бугун бахтиёрлар мамлакатига халқимиз ўзининг ардоқли фарзанди Шароф Рашидовнинг 100 йиллигини кенг нишонламоқда. Бевосита Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Атоқли жамоат арбоби ва ёзувчи Шароф Рашидовнинг юз йиллигини нишонлаш тўғрисида”ги қарори қабул қилиниши ана шу эзгу ниятнинг амалдаги ифодасидир.

ЭЛ БАХТИ УЧУН ЯШАГАН ИНСОН

Абдуллажон
ТУРДИҚУЛОВ

Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан “Атоқли давлат арбоби ва ёзувчи Шароф Рашидов таваллудининг 100 йиллигини нишонлаш туғрисида”ги қарор чиққанини эшитиб юртимиздаги миллионлаб инсонлар каби мен ҳам тўлқинланиб кетдим. Кўзларимга севинч ёшлари келди. Чунки бу қарор аҳамияти ва қадрини ҳаммадан кўра Шароф Рашидов билан ўша долғали йилларда елкама-елка ишлаганлар яхши эслайдилар. Бугунги кун ёшлари эса ўзлари яшаётган мана шу гўзал, тинч-омон юртимизнинг ҳозиргидай жаннатмонанд ўлкага айланишида ўз вақтида республикамиз раҳбари бўлган Шароф Рашидовнинг ҳам муносиб ҳиссаси бўлганлигини билиб қўйишлари ҳам қарз, ҳам фарз деб ҳисоблайман.

Чунки бу инсонни мен нафақат меҳрибон, куйинчак, фидойи одам, балки кучли давлат раҳбари сифатида ҳам яхши билганлардан бириман. Шароф Рашидов юртимизда жуда кўп иншоотлар, муҳим объектлар қурилишига бош-қош бўлгани, келажакни ўйлаб, аҳолининг турмуш тарзи яхшиланиб бориши учун Ёзёвон, Сурхон-Шеробод, Мирзачўл ва Қарши чўлларини ободонлаштириш ишларини амалга оширгани, натижада аҳолининг турмуш тарзи бора-бора муайян даражада яхшиланиб борганидан хабардорсиз. Айниқса, 1966 йилдаги Тошкент зилзиласидан кейин пойтахтни қайта тиклаш, замонавийлаштириш ишларида ҳам катта жонбозлик кўрсатган, метро қурилишига ҳам бош-қош бўлган. Ваҳоланки, ўша пайтлар собиқ Марказ Тошкентда метро қурилишига қарши чикиб, зилзилаю ерости сувларини баҳона қилиб, бу ҳаракатга тиш-тирноғи билан қарши турган. Аммо Шароф Рашидов шу лойиҳани амалга ошириш учун энг тажрибали мутахассислар билан таҳлилий маълумотлар тайёрлаб, пойтахтимизда мазкур қурилишнинг амалга оширилишини таъминлай олган эди.

Шароф Рашидов давлат арбоби сифатида яна кўплаб хайрли ишларни амалга оширган. Улардан бири, собиқ иттифок даврида, айнан АҚШ ва СССР давлатлари ўртасида ядро уруши бошланиши хавфини бартараф этишга ҳисса қўша олган. Ўша пайтлар “Совук уруш” муаммосини ечишда ўзига яраша ўрин тутган. Айниқса, Куба давлати раҳбарлари билан музокаралар олиб боришдаги закийлиги ва фаоллиги таҳсинга лойиқ бўлган.

Абдуллажон ТУРДИҚУЛОВ – Меҳнат фахрийси. 1936 йилда туғилган. Тошкент қишлоқ хўжалиги институтини (ҳозирги Тошкент давлат аграр университети) тамомлаган. Узоқ йиллар давомида Сирдарё ва Жиззах вилоятлари идораларидаги қатор масъул лавозимларда хизмат қилган.

Хуллас, мен, оддий бир кишлок йигити ана шундай тарихий шахс билан учрашиш, бу одамнинг мадади билан халқимизга хизмат қилиш бахтига мушарраф бўлганлардан бириман.

Асли Баландчақир кишлоғида туғилиб, улғайдим. Болалик чоғларим кўп кийинчиликлар кўрган бўлсам-да, нолимайман. Буларнинг барчаси бир мен эмас, бутун элнинг бошига тушган оғир йиллар эди. Мактабни битирдим. Ишлай бошладим. Энг мураккаб, оғир йилларда Меҳнатобод, Боёвут, Зомин ва Зарбдор, Ховос туманларини бошқариб, кейинчалик Жиззах ва Сирдарё вилоятларида масъул ва-зифаларда ишладим. Шукрки, меҳнатим ва тинимсиз изланишларим туфайли эл орасида обрў-эътибор ва эъзоз топдим. Аммо менинг бу даражага эришишимда Шароф Рашидовнинг хайрли ишга қўл урган ҳар қандай инсонни оталарча қўллаб-қувватлаши каби феъли ҳам сабабчи бўлди, десам хато қилмайман.

Хуллас, агрономлик техникумини тугатиб, Ховос совхозида бригадир, агроном, бўлим бошлиғи ҳам бўлиб ишлаб, 1970 йилда Пахтакор туманидаги 26-совхознинг 6-бўлимига бошлиқ этиб тайинландим. Ўшанда илк бор 12 центнер ҳосил бериб келаётган далаларнинг ҳар гектаридан 24 центнердан пахта йиғиб олишга эришиб, зиммамдаги режани биринчи бўлиб бажаргандим. Бунинг учун “Запорожец” машинаси билан тақдирланганман. Ҳаётимдаги ана шу илк олий мукофотимни эсларканман, бугунги кунда давлатимизнинг кишлок ҳўжалигида фаолият юритаётганлар ҳамда фермерларга нақадар катта имкониятлар эшикларини очиб бераётгани, ерларнинг ҳосилдорлиги ҳам йилдан-йил ошиб, ўз ҳалол меҳнати билан юзи ёруғ бўлган қанчадан-қанча деҳқонларимизнинг энг замонавий ва кўркем машиналар миниб юргани ёки ҳукуматимиз томонидан тақдирланаётганларини кўриб, уларнинг ҳаяжон ва қувончини бошқаларга нисбатан теранроқ ҳис этишимнинг боиси ҳам шу бўлса керак. Чунки бу соҳанинг нону тузини еган, ёшлиғи куч-қувватини меҳнатга берганлардан бири сифатида буни яхши биламан...

Шу ютуқларим сабаб бўлдики, 1971 йилнинг ёз ойларида Ховос ҳўжалигига директорликка тайинландим. Ўшанда бу хабарни ҳеч кимга айтмай, бола-чақам билан кишлоғимга кириб борганимда, онам: “Нега пахта терими олдида бу ерга келдинг, ёки ишдан бўшатиб юбордиларми?” деб роса уришгандилар...

Албатта, у пайтлар ҳўжаликнинг аҳволи ҳароб, одамлари жуда камбағал, ҳатто улар яшайдиган уйлар томларининг бирортаси шиферланмаган эди. Аммо ундан ҳам ачинарлиси, йил давомида машаққат билан ишлаб, топганини 4-5 қўнлаб тўй қилиб, дастурхониға 25–30 яшиқлаб ароқ қўйиб, номи чиккан артист борки, олиб келиб, бор-будини сочадиганлар ҳам топиларди. Шу боис, директорлигимда биринчи мустақил ишим тўйларни тартибга солиш ва ичкиликбозликка чек қўйиш бўлди. Афсуски, айнан шу ҳаракатим туфайли ҳам жуда кўп жабр кўрдим. Чунки нафақат ҳамқишлоқларим, балки ўз қариндошларим маломатига ҳам қолган пайтларим бўлди. Одамларнинг бетизгин, келажакни ўйламай, ичкиликбозлик ва ортиқча дабадаларга ўрганиб қолганлари етмагандай, айрим зўравон, ўзини ўша пайтларнинг “бойваччаси” деб билганлар дўқ-пўписаларини ҳам кўтаришимга тўғри келган. Сикувлардан, атрофимда қўллаб-қувватлайдиганим йўқлигидан зор йиғлаган кунларни ҳам бошдан ўтказдим. Аммо чекинмадим. Қандай бўлмасин жамиятни, одамларнинг фикри, муҳими, турмуш тарзини яхши томонга ўзгартириш керак эди. Тун ва кун фарқиға бормай, далада қорайиб ишлашдан ор қилмадим. Устимдан ёзганларға қўл силтадим. Ҳўжалик деҳқончилиги билан шуғулланиб, илгари қаровсиз ётган жойларни ҳам ободонлаштиришға уринар эдим. Ўратепа, Ховос-Баландчақир йўлининг ҳар икки ёқасини текислаб, дарахтлар экидик.

Ана шундай кунларнинг бирида, янглишмасам, 1974 йилнинг май ойи охирларида ҳўжалигимизга Шароф Рашидов келадиган бўлди. Ўшанда республика раҳбарини кутиб олиш учун Ховос темирўлига бориб турдик. Тошкентдан жуда кўпчилик, республиканинг катта-катта амалдорлари ҳам ташриф буюришган экан. Шароф ака мени ўзи ўтирган машинанинг олд ўриндиғига таклиф қилди, самимий суҳбатлаша кетди. Ҳол-аҳволлашгач, ёшимни, ота-онамни, касбимни сўрадилар. Ҳўжалик ҳаёти билан кизиқдилар.

– Илгари халқимиз узумчилик ва боғдорчилик билан шуғулланган. Бу ерларда тўртта вино ишлаб чиқарадиган завод бўлган. Кейинчалик Боёвут чўллари ўзлаштирилганлиги сабабли ҳозирги аҳоли кўчирма қилинган, қаровсиз қолган боғ, узумзорлар тугаб кетган эди. Эндиликда узумзор, боғлар қайтадан тикланди. Ҳозирги пайтда кишлоғимизда йигирма икки ярим мингдан зиёд аҳоли яшайди. Мана шу уч тарафимиз Тожикистон, кун ботар томонимиз Зомин райониға қарашли, – дедим.

Кейин Шароф Рашидов кизиқиб, Ём кишлоғи ҳақида ҳам суриштирди. Сабаби, 1937 йил Ёмда ўқитувчи бўлиб ишлаб юрганларида, Жиззахдан болалар уйига ўқувчиларни олиб келган экан. Бориб кўрамиз, деб қолди. Совет кишлоғининг ичидан ўтаётганимизда эса йўлда 10–12 нафар аёллар бир эракни сувға пишиб чиқаётганига кўзи тушиб, ҳайдовчисига машинани тўхтат дегандай ишора қилди.

– Булар нима қилаётганини биласизми, Абдуллажон? – сўрадилар Шароф ака шўх жилмайиб.

Елка қисдим. Рост, ўзим ҳам бунақа манзарани биринчи кўриб туришим эди.

– Билиб қўйинг. Улар Худодан ёмғир сўраётдилар. Бу “Суст хотин” деган энг қадимги урф-одатимиз бўлади.

Машина тўхтаб, Шароф Рашидов тўғри ўша одамлар томон юра бошлади. Аёллар ҳурматли меҳмонни дарров таниб қолишди ва ўраб олишиб, советчасига “айланай-ўргилай”лаб сўраша кетдилар.

Аёлларнинг бири эса “суст хотин” маросимига олиб чиқилган нонни Шароф Рашидовға узатди. Шароф ака нонни синдириб, ҳаммага бир бурладан улашиб чиккач, аёллар билан бироз суҳбатлашди. “Менға нима илтимосларингиз бор?”, деб сўради.

Аёллар аҳоли ҳам, далалар ҳам сувсизликдан қийналаётганини, шунинг учун кишлокда фақат қариялар қолиб, ёшлар иш излаб, чўлларға кетиб қолаётганини айтишди.

Буни эшитиб, Шароф ака менға юзланди:

– Бу масалада нима қилиш керак деб ўйлайсиз, Абдуллажон?

– Анчадан бери бир нарсани режалаштириб юрибмиз. Бу муаммони ечиш учун кичикроқ сув омбори қуриш мумкин. Чунки бу ерларда кишин-ёзин булок суви қайнаб чиқиб туради. Бундан ташқари, манави Туркистон тизма тоғларидан сел сувлари келлади... – ёшлигимға борибми, ёки бу инсоннинг мулоийм ва самимий муомаласи таъсир қилибми, шартта-шартта дилимдаги барча орзу-ниятларимни айтиб ташладим.

Ўша кун раҳбар қайта-қайта ҳўжаликлар ахволи, одамларнинг турмуши билан кизиқди. Кўп жойларда бўлди. Қишлоқларнинг манзараси, кенг, текис ерларини кўриб, бу жойларда катта имконият борлигини айтди. Кейин ёлғиз қолганимизда, бир таклифини ўртаға ташлади: “Сиз ҳеч насаға эътибор қилмай, ҳозирғидай яхши ишланг. Бу ерларда узумчилик ва боғдорчилик райони ҳам ташкил этамиз. Ҳалол ишласангиз, шу районни ўзингиз бошқарасиз!” деб елкамға уриб қўйдилар.

– Аммо Шароф ака, устимдан кўп ёзишади. Бундан ҳар замонда хафа ҳам бўлиб кетаман... – беихтиёр оғзимдан чиқиб кетди бу гап.

– Сиз бундай ҳолатларда хафа бўлманг. Мана мен, Жиззах шахридан 1937 йилда чиқиб кетганман. Яқинда Москвадан комиссия келиб, текшириб кетди. Сабаби менинг устимдан ҳам шикоят хати ёзилибди. Бундан хафа бўлишим керакми? Мухими, ҳалол ишлайверинг, – деди.

Икки кундан кейин Гулистон шахрида катта йиғилиш бўлиб, унда Шароф Рашидов сўзга чиқди. Вилоятда бажарилган ва қилиниши шарт бўлган ишлар тўғрисида гапириб, Ховос райони, унинг тарихи, одамлари ҳақида алоҳида тўхталиб ўтди. Шу таширфдан сўнг, 1975 йили Сирдарё вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ва Ховос туманининг юқори қисмида йилига 100 минг тонна мева, узум ва сабзавот маҳсулотлари берадиган Жўрахон Усмонов туманини ташкил қилиш ҳақида қарор қабул қилинди. Бундан ташқари, Ховос хўжалигининг Сармич ҳудудида, Совотда бошқа хўжаликлар ташкил этилди. Кейинроқ Хўжамушкент ўрмон хўжалиги очилди. Сармич ва Баландчақирда булоқ ва сел сувларини тўплайдиган сув омбори қурилиши ҳам режалаштирилди. Бир ярим-икки ойлар ўтгач, республика сув хўжалиги вазири келиб, сув омбори қуриладиган жой билан танишди ва тез орада Хўжамушкент ва Сармич сув омборлари қурилди. Сармич ва Баландчақирда булоқ ва сел сувларини тўплайдиган сув омбори бунёд этилиши масаласи ҳам қўрилди.

Бундай ўзгаришлардан, қолаверса, Шароф Рашидовнинг эътиборидан руҳланиб, янада ғайрат билан ишладик. Қанча қийинчилик бўлишига қарамай, уни мардонавор енгилга уринар, бошқаларни ҳам шунга ундардик. Эсимда, 1978 йилнинг киши жуда оғир келганди. Гарчи совуқ 12–15 даражага тушиб кетган бўлса ҳам, ерларнинг шўрини ювиш керак эди. Ва биз шундай қилардик ҳам. Аммо тунги аёзларда лоток ариқлар юзини муз қоплаб, сув остидан оқарди. Доимо пахтали шим ва куртка, этик кийиб, кеча-кундуз сувчилар билан юрган кунларнинг бирида совукдан сув лотоклари ёрилиб кетаётгани учун шўр ювишни тўхтатиш ҳақида вилоят партия кўмитасидан буйруқ олдик. Бу буйруққа амал қилиб, ишни тўхтатганимизда эса Шароф Рашидов имзоси билан телефонограмма келганини хабар қилишди. Унда, айнан шўр ювиш масаласи бўйича йиғилиш ўтказилиши айтилганди. Ўша йиғилишда республика раҳбари шундай аччиқ киноя қилган эди: “Сирдарёликлар мисли оқ канд, сувга тушса эриб кетади. 10–12 даража совукни совуқ деб, шўр ювмасдан юришибди. Хоразм ва Қорақалпоғистонда ҳозир 20–25 даража совуқ! Шундай бўлса ҳам улар шўр юваяпти”.

Шундан сўнг Марказий Комитет бюроси томонидан Сирдарё вилояти хўжаликлари вакил бириктириш тўғрисида қарор қабул қилинган, тўхтатилган сув яна қайта очилди. Бироқ совуқ ўз ишини қилган, лотоклар ичи тўла муз, сув юрмасди. Кундуз кунлари муз синдириб, сув ҳайдаймиз, кечаси эса бетон ариқ юзаси қалин бўлиб яна музлайди. Қайтадан бу муздан сувни ажратамиз... Аҳвол жуда оғир эди. Совуқ жондан ўтар даражада...

Бир кун борсам, одамлар жунжикишиб, нима қилишларини билмай туришибди. Сабаби, бу гал муз жуда қалин экан. Сув ажратишнинг иложи йўқ! Табиатнинг бундай қайсарликларидан бешиб кетган эканман, ишчилардан бирининг қўлидаги қувалдани олиб, жон-жаҳдим билан музни тешишга тушдим. Аммо бир-икки урганимни биламан, муз ёрилиб, унинг остидаги сув ичига тушиб кетдим. Муз остидаги сувнинг шиддати 15–20 метрларгача оқизиб борди. Бошимни кўтарсам, музга тегади. Чикиб олгудай бирор ёриқ жой йўқ. Ахйри нафасим қайта бошлаб, тақдирга тан берганимда, одамлар амаллаб кутқариб олишди. 10–15 минут ўзимга келиб олгач, машинага ўтириб, жикка ҳўл уст-бошим билан, кийимларимни аламаштириб келаман, деб уйимга жўнадим. Лекин уй ҳам совуқ, чунки у вақтлар ҳали газ йўқ, ҳатто

ўтин тақчиллигидан уйлар ҳам иситилмасди. Энди у кунларни аччиқ хотира сифатида эсласам-да, хали-хануз ўша шамоллашнинг азобини тортиб келаётганим ҳам рост.

Шароф Рашидов ҳақида ўйласам, ўша оғир йилларда кечган умр саҳифаларим беихтиёр ёдга тушаверади. У киши республикамизни ривожлантириш, одамларнинг яшаш шароитини яхшилаш йўлини тинимсиз ўйлар, ўз оромидан кечган фидойи инсон эди. Шу боис, бутун республикани қадам-бақадам кезиб, доимо оддий халқ билан мулоқотда бўлиб, уларнинг дардини тингларди. Ёш, ғайрати ичига сиғмаган, фидойилик билан меҳнат қилган ёшларни доимо қўллаб-қувватларди.

Ўзим ҳам ёшлигимдан сув чиқариш ва боғ-роғ яратишни орзу қилиб юрганим учундир, қачонки фойдаланилмай ётган жойни кўрсам, шу ерда нимадир барпо этиш ёки боғ қилишини режалаштириб бораверардим. Шунинг учун “Ховос” совхозида бўлим бошлиғи, директор бўлиб ишлаган пайтларимда биринчи ўринда йўл бўйларига кўплаб дарахтлар экдик, бўлимлар, чўлдаги ровот, дала шийпонларига йўл олиб бориб, ер остидан сув чиқариб, боғ яратдик. Орзум – Мирзачўлда ҳам одамлар дам оладиган бир мевазор боғ яратиш эди. 1975 йил декабрь ойи охирида Баландчакирга қайтаётиб шу ҳудудда узунлиги 100–150 метрлик, баландлиги 15–20 метр бўлган қирнинг ярмини текислаб, ишни тўхтатиб, кетишга чоғланиб турган техникаларга кўзим тушди. Секин ўша қирни айланиб кўрсам, айнан шу ерда боғ ва дам олиш учун иморат қуриш мумкинлигини сездим. Эртасигаёқ қозикча ва аркон олиб, мутахассислар билан қурилажак дала шийпони, ховузнинг ўрни, йўлакларини белгиладик. Аста-секин бу жойда боғ, иморат, йўлаклар, ховуз, ҳатто иссиқхоналар қурилди. Хуллас, юқорида тилга олганим, ташландик жойда барпо этилган боғ гуркираб яшнади.

1977 йил кузи оғир келиб, вилоятимизнинг пахта тайёрлаш режаси бажарилмай қолди. Бор-йўғи 13 тагина хўжалик йиллик режасини уддалаган, уларнинг бири бизнинг хўжалик эди. Шу боис кўплаб хўжалик раҳбарлари ишдан олинди. Ўшандай нохуш ҳолатлар ҳам кўп бўлишига қарамай, республика ва вилоят раҳбарларининг бизга нисбатан эътибори яхши эди. Шароф Рашидов ҳар қачон Жиззахга келсалар, ёки бошқа вилоятлардан қайтишларида, албатта, бизнинг хўжалигимизда тўхтаб ўтар эдилар. Бу инсоннинг туғилиб ўсган жойларига нисбатан яна бир ҳурмат ва эътиборини шунда ҳам кўриш мумкин. Бир сафар, 1978 йилда, Жиззахдан қайтаётганларида, Шириндаги ГРЭСга боришда бизнинг хўжалик орқали ўтиб, мен билан учрашмоқчи бўлибдилар. Бир кун аввал менга бу ҳақда хабар берилиб, ҳатто “Мабодо чойга таклиф қилиб юрмагин, Шароф Рашидович Боёвутда чой ичадилар, сўнг ГРЭСга ўтиб кетадилар”, деб қаттиқ огоҳлантиришди.

Жазирама қуёш остида, қок туш пайти Шароф Рашидовни чегарада кутиб олдик. У киши билан бир неча бошқа раҳбарлар ҳам бор экан. Улар йўл ёқасидаги биринчи бўлим пахта даласига тушдилар. Бўлим бошлиғи Қўлдошев Шарифбой деган киши ва бошқалар билан суҳбатлашдилар. Ҳаммадан ҳол-аҳвол сўраб ишларимизга омад тилаб, энди йўлга тушаётган эдилар, тунов кунги огоҳлантиришларни унутиб: “Шароф ака, бир пиёла чой ичиб кетинг”, дебман шошиб. Улар астагина: “Чойингиз борми?”, дедилар ҳорғин жилмайиб. Мен: “Ҳа!”, деб жавоб бердим. “Ундай бўлса машинага ўтиринг”, дедилар. Мен машинанинг олд томонига ўтирдим. Раҳбарлар менга ёмон қараш қилди. Ўша боғдаги дачанинг бир хонасига кондиционер улатиб, совитиб қўйган эдим. Уйда қатикли ош қилдириб, бозордан мева-чева олиб дастурхон тайёрлаганман. Меҳмонлар бу ерга киришгач, кайфиятлари кўтарилди. Бир косадан совиган қатикли ош ичилгач, Шароф ака: “Менга шунақа овқатни онам раҳматли қилиб берар эдилар”, деб яна ярим коса ичдилар. Ташқарига чиқсам, айвонда қўриқчилар

менга норозилик билан қараб туришарди. Мен уларга “Ахир шунчаки, кўчада бўлса ҳам саломлашган одамни-да, урф-одатимиз бўйича, бир пиёла чойга таклиф қиламиз-ку!”, дедим. Хонага қайтиб кирсам, нимадандир таъбим хира бўлганини сезган Шароф ака мулоимлик билан “Хафа бўлманг, уларнинг вазифаси шунақа”, деб кўнглимни кўтардилар ва мен билан бир соатча суҳбатлашиб ўтирдилар. Туғилган кишлоқларимиз, у ернинг одамлари, келажаги ҳақида гаплашдик. Хўжалик ҳақида ҳам оғиз очилишини пойлаб, меҳмонлар бирин-сирин ташқарига чиқиб кетганидан фойдаланиб, ерларни ўзлаштиришда кўп хато ва камчиликлар борлигини айтдим. Шароф ака мийғларида кулиб: “Сиз кам-кўстига қараманг, кейин ўзимиз тўғрилаб оламиз. Бор имкониятдан фойдаланиб, ғайрат билан ишланг. Республикамиз иқтисодини ривожлантириш учун, биласизми, бир рублни ҳам Москвадан сўраб олишимиз керак. Бу осон эмас-да, – дедилар аллақандай ўйчанлик билан. – Қолаверса, аҳоли сони ортиб борапти, уларни иш билан таъминлаш ва боқиш керак”. Сўнгга ҳақиқий ҳолатни менга оддий тилда, батафсил тушунтирдилар.

1978 йилнинг июнь ойи охирларида ҳам Шароф Рашидов шу бокка яна келиб, бу сафар энди уни эринмай айланиб чиқиб, меҳнатимиз учун раҳмат айтиб, “Қилса бўлар экан-ку”, деб, экилган дарахтларнинг тури билан кизиқдилар. Нега дарахтларни ариқ ичига эккансиз, четига эмас, деб сўрадилар. “Чунки бу ерлар баҳаво жой бўлса ҳам, тупроғи шўр. Дарахтлар эса чўл шароитида кўпроқ сув талаб қилади. Ариқ сувлари бу шўрни тепага, дарахт илдизига қараб ҳайдайди. Шунинг олдини олиш учун дарахтларни ариқ ичига экдим. Энди тупрокнинг шўри илдиздан юкорига, ариқ лабига чиқиб қоляпти. Натижада, кўчатларимиз бу шўрдан халос бўлиб куч олиб, гуркираб ўсаяпти”, дегандим, ёш боладай қувониб кетди. Мамнунлигидан елкамга қоқиб, раҳмат айтиб, атрофдагиларга: “Қаранглар, қандай тажриба! Ўрганса арзийди”, дедилар. Мактовдан яйраб, ўзларидан ток қаламчасини экиб беришларини сўрадим. Улар менга қараб: “Ахир ҳозир ёз-ку, қандай бўлар экан?”, деганларида мен ота-боларимиз арпани ўриб олиб, кейин ток қаламчасини экканларини айтганимдан кейин, ўша кўчатни астойдил экиб бердилар. Бу ток шу бугунгача кўкариб турибди.

Биз Шароф Рашидов ҳар сафар Жиззахга келиб-кетганларидан катта қувват олиб, руҳланиб ишга шўнғиб кетар эдик. Бир воқеа ҳеч эсимдан чикмайди. Шароф ака тўсатдан Меҳнатобод районига келдилар. У киши билан республика ва вилоят раҳбарлари ҳам бор эди. Тушликдан сўнг қўл ювгани турдилар. Бирга чикдим. Янги катта-кичик сочиқлар илиб кўйилган экан, мен бориб кичикрок, юмшоқ сочиқни олиб у кишига тутдим. Улар қўлларини артиб менга: “Қулоғингизни тутинг”, дедилар самимий кулимсираб. Яқинлашиб, кулоқ тутдим. Шароф ака кўзлари билан сочиқларга имо қилиб, бошқалар эшитмайдиган тарзда паст овозда дедилар: “Шуни билиб олинг, бундай сочиқларнинг каттаси билан бадан, кичикроғи билан бош ва менга берганингиз билан оёқ, силлиғи билан эса қўл артилади”, деб тушунтирдилар. Ўша пайтдаги менинг аҳволимни кўрсангиз эди. Ҳамма қараб турибди. Мен қизариб, уялганимдан кулиб турсам-да, хижолатдан ҳар тола сочимдан тер оқаяпти гўё. Аммо Шароф ака: “Уялманг, бундан кейин кўплаб меҳмон кутасиз, билиб олсангиз, керак бўлади”, дедилар. Иккаламизнинг гапимизни ҳеч ким эшитмади. Бошқалар қизиқиб, Шароф Рашидов сизга пичирлаб, қулоғингизга нима дедилар, деб сўраганларга “Яхши бир гап айтдилар, аммо бу – сир”, деб қўя қолдим...

1979 йили Ғанишер Юнусов номли янги хўжалик ташкил этдик. Аста-секин бу ерда ҳам боғ-роғ, дарахтзорлар пайдо бўлди. Газ ва сув келтирилди, янги уйлар ва клублар қурилди. Одамлар ўтрок бўлиб қолди. Шу тарзда чўлда яна бир қанча янги хўжаликлар барпо этилди. Кейинчалик Меҳнатобод номли янги район

ҳам ташкил қилинди. Менга шу тумanning район ижроия қўмитаси раислиги ва райкомлигини ҳам қўшиб олиб бориш вазифаси топширилди. Шу сабаб билан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетига бориб, ҳужжатларини топширдим. Менга 6-каватга чиқиб, раҳбар қабулхонасида кутиб туришимни айтишди. Бу ердан мендан бошқа одамлар ҳам бор экан. Улар бирин-кетин ичкарига кириб-чиқиб туришибди. Ниҳоят, қабулхонада қолган 12–15 кишини ичкарига таклиф қилишди. Шароф Рашидов бюрони очиб, масаланинг моҳиятини тушунтириб, чакирилганларни биттадан турғизиб, вазифаларга тасдиқлай бошладилар. Меҳнатобод райони ташкил бўлгани ва мени шу районга раҳбар қилиб тасдиқлашларини сўраб, таржимаи ҳолим ва меҳнат фаолиятимни ўқиб-эшиттирдилар. Сўнгра зиммамдаги вазифанинг оғирлиги, мен раҳбарлик қиладиган ҳудуддаги шароит, тупроқ ҳолати ҳақида ҳам муфассал тушунтирдилар. Айниқса, бу жойларда ернинг шўрлиги, гипс қатламининг юзада жойлашганига тўхталгач, оғир тин олиб, “Меҳнатобод бу Мирзачўл учун “Бермуд учбурчаги”дай гап. Шароити, тупроғи бизга нима беради, нима йўқ? Аммо биз шундай ишлашимиз керакки, бу ерларда ҳам одамлар яйраб яшаб, меҳнат қилсин!” дедилар. Менга омад тиладилар.

Икки кун ўтиб, янги районнинг Қаҳрамон кўрғонида тикланган биргина хонада иш бошладим. Телефон ва бошқа жиҳозлар ҳам қўйилмаган хона совуқ. Қалин кийиниб олганман. Шу тарика 83 та вагон келтирилиб, шуларда ижроия қўмита идораси ташкил этилди. Гулистон билан телефон алоқаси ўрнатилиб, янги туман раҳбарларини Янгиер ёки Гулистонга олиб бориш учун битта УАЗ автомобили ва иккита микроавтобус ажратилди. Зиммамизда эса давлатга 23.800 тонна пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етказиб бериш вазифаси юклатилган эди. Шароит оғирлигига қарамай, техника тайёргарлиги, одамларнинг яшаш шароитларини яхшилашга ҳаракат қилдик. Аҳоли ўртасида тушунтириш ишларини олиб бордик. Натижада водий, Самарқанд, Жиззах, Тошкент вилояти, ҳатто Тожикистон Республикасидан одамлар қўчиб кела бошлади. Уларни хўжаликларга жойлаштирдик. Мен учун бу вазифа оғир, сира район раҳбари бўлиб ишламаганман. Тайёр район бўлганда ҳам майли эди, ишни келган жойидан давом эттириш мумкин бўларди... Аммо яйдок чўлда ҳамма-ҳамма ишни нолдан бошлаш керак эди. Хўжаликларда уй-жой, мактаб, боғча қуриш, ичимлик суви, газ йўқ... аммо барча тармоқларни йўлга қўйиш зарур эди. Хўжаликлар билан гаплашай десанг, телефон, касал бўлганларни даволаш учун касалхона бўлмаса... Кимгадир тиббий ёрдам керак бўлса, уйда кўрсатилар, оғирроқ беморлар эса бирор ўткинчи машинадами амаллаб Гулистондаги шифохоналарга етказиларди. Бунинг устига қишлоқ хўжалиги ишлари бошланган, ер ҳайдаш, шўр ювиш, техника тайёргарлиги...

Аммо ҳамжихатликни қўлдан бермадик. Тезлатиб уй-жойлар, чойхона, ошхона, дўконларни қурдик. Ўша йили биринчилар қаторида пахта тайёрлаш режасини ҳам бажардик.

Ана шундай кунларнинг бирида, аниқ санаси эсимда йўқ, аммо пахта тайёрлаш режасини бажарганимиз ҳақида ғалаба рапортини берадиган кунимиз эди. Шунинг учун эрталаб соат саккизларда телефонда хўжаликларнинг энг охириги ҳисоботларини олдим. Ишга бориш учун турмуш ўртоғим авайлабгина тутиб турган байрамона костюмимнинг бир енгига энди қўл солган пайтим телефон қаттиқ жиринглаб қолди. Олсам, сизни Тошкентдан сўрашяпти, деб улаб беришди. Аёл кишининг овози эшитилди: “Сиз Турдикуловми? Шароф Рашидович сизни сўраптилар”, деди.

Бугун ҳам телефондаги ўша сўзлашувимизни эсласам, кўзларимга ёш келиб кетади. Бунчалик самимият ва меҳрибонлик билан қилинган муомала... Аввало,

Ўзимни ўнглаб олгунимча Шароф ака биринчи бўлиб, мендан илгари салом бердилар. Кейин мени тарбиялаган онам, халқимга, шундай ишлашим учун шароит яратиб берган оилам, турмуш ўртоғимга раҳмат айтдилар. Мен эса ҳамон нима дейишни билмас, фақат кўзларимдан тиркираб ёш оқарди. Ўзимни босиб олиб, зўрға “Раҳмат, Шароф ака” дея олдим. Бундай қарасам, ҳамон кийгизишга улгурмаган байрамлик костюмимни ушлаганча хотинимнинг ҳам ёноқларидан милдир-милдир кўз ёшлари куйилиб турибди. Телефондаги сўзлашув тугагач, эр-хотин ўтириб, иккаламиз Худога минглаб шукрлар қилдик. Ахир ким эдиг-у, ким бўлдик! Бошқалар ҳатто кўришнигина орзу қиладиган шундай улуг инсон онамга, оилам аҳлига, мени етиштирган халқимга раҳмат айтди. Энди жонимни жабборга бериб бўлса ҳам, шундай инсоннинг ишончини оқлашим керак, деб, қаттиқ бел боғладим. Худо хоҳлаган экан, бутун фаолиятим даврида шу одам мен учун идеал бўлиб қолди. Доимо қилган ишларимни Рашидов тарзиси билан ўлчаб юрдим. Ҳатто ҳозир ҳам бирор иш қиладиган бўлсам, “Шароф ака тирик бўлганида нима дер эдилар”, деб ўйлайман...

Ҳар қанча оғир шароитга қарамай, 1981 йил пахта тайёрлаш режасини уддалаганимиз учун республика кўчма байроғини олдик. Шу йили Боёвут районига биринчи секретарликка тавсия этилдим. 1982 йилнинг февраль ойида эса Шароф Рашидов бошчилигида раҳбарлар Боёвутга ташриф буюриб, жойларда амалга оширилган ишлар билан танишдилар. Қандай камчиликлар борлиги, уларни ҳал этиш йўллари ҳақида мулоқотлар қилинди. Ана шундай халқпарварлиги учундир, Шароф Рашидов вилоятга келармиш, деб эшитса, оддий одамлар дарҳол кўчалар ва хонадонларни ҳам саранжом-саришта қилиб кўярдилар. Меҳмонлардан холи тарзда Шароф Рашидов мени ёнига чақириб, Боёвут тумани мамлакатнинг пахтачилик бўйича лабораторияси, ҳатто академияси ҳисобланишини таъкидлагани сира ёдимдан чиқмайди.

– Шунинг учун сиз, биринчидан, билдирилган ишончини оқлашингиз керак.

Иккинчидан, пул топаман деб, обрўйингизни тўкманг. Пул топиш мумкин, обрўни эса – йўқ.

Учинчидан, сиз ҳалол ишлаб, халқ ишончини қозонсангиз, халқнинг ўзи сизни тўйдиради, буни унутманг!

Тўртинчидан, сиз келишган йигитсиз, аммо оилага хиёнат қилишни ҳаёлингизга ҳам келтирманг.

Бешинчидан, халқ ичида кўпроқ бўлинг! Касалхона, мактаб ва боғчалардан тез-тез хабар олиб турунг, – дея оталарча насиҳат қилдилар.

Шароф Рашидовнинг ўша унутилмас учрашувда менга айтган бу гаплари бир умрлик дастуриламалим бўлди. Айнан шу ўғитларга таяниб, кўпроқ иш ўрганишга, қарорларни тайёрлаш ва тажрибали инсонлардан сўраб-ўрганишга, кам гапириб, кўпроқ эшитишга ҳаракат қилдим. Бу ўрганганларим кейинчалик Зомин, Зарбдор ва Ховос туманларида ишлаганимда ҳам мен учун бебаҳо қўлланма вазифасини ўтади.

Кейинчалик Ўзбекистонда биринчи бўлиб, ҳашаротларга қарши биологик усул билан курашишни йўлга қўйдим. 1983 йил кишлоқ хўжалиги институтининг вакиллари билан ғўза зараркунандалари ўргимчаккана, кўсаккуртига қарши биоусул билан курашиш учун “Хабробракон” капалаги, олгинкўз, каби ҳашаротларни кўпайтириш учун лаборатория ташкил этиб, натижада ўша йили ҳашаротларга қарши захарли дори сепувчи машиналардан воз кечдик. 1984 йилда зарарли ҳашаротларга қарши тўлиқ биологик усулда кураш йўлига ўтдик. Бу ишларнинг яхши натижа берганлигини йил якунидаги юқори кўрсаткичлар билан исботлаб ҳам бердик.

Ўша йили туман пахтачилик, ғаллачилик, чорва, полиз, сабзавот етиштиришда катта фойда кўрди. Энди олинган бу фойдани меҳнат ҳақиға тақсимлаб, колхозчиларга

катта-катта мукофот пуллари ажратдик. Ўша кунларни одамлар ҳали-ҳамон миннатдорлик билан эслайди. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, биргина 1-Боёвут хўжалигида ҳар бир илғор оилага ўртача 55 минг рублдан (бу ўша вақтда 75.500 АҚШ доллариغا тенг пул) таркатгандик-да! Шундай оилаларнинг 20 тасига бир йиллик йиғилган даромадларини умумий йиғилишда тантанали равишда топширдик.

Шу тарзда пахта тайёрлаш режасини бажардик, ер ҳайдаб, шўр ювиш вақти келди. Ер ҳайдаб оркама-орка пол олиб шўр юва бошладик. 9-совхоз чегарасидаги йўл тагига ётқизилган қувурга туякорин тикилиб қолиб, сув дамланиб йўлни босиб қолган эди. Мен шу қувурнинг оғзини очиб юбориш учун экскаватор олиб бориб ишлатиб турган эдим, ГАИ машинаси сигнал бериб Янгиер шаҳри томон ўтди. Мен машинанинг орқасидан қараб турган эдим, олдимга бошқа бир машина келиб тўхтади. Бундай қарасам – Шароф Рашидов! Мен билан кўришиб, ўнг кўлимдан тутиб, чап кўлларини елкамга қўйиб туриб: “Сикилманг, бу кийинчиликларнинг роҳати ҳам бўлади”, деб хайрлашиб кетдилар.

Менимча, бу даражадаги оғир шароитларга қарамай меҳнат қилаётганимни кўриб, жуда раҳмлари келди. Балки шунгадир, 1981 йилнинг декабрь ойи мени вилоят партия кўмитасига чақиришди. У ерда менга Боёвут туманининг биринчи секретарлигига тавсия этилаётганимни айтишди. Мен ҳайрон бўлиб қолдим, “Боёвут катта жой, мен учун оғирлик қилади” дедим. Аммо “Бу эътирозингизни Шароф Рашидовга билдирасиз”, деган жавоб олдим. Кўлимга ҳужжатларни бердилар. Соат ўн иккида Тошкентга, Марказий Кўмигага етиб бордим. Боришим билан кўлимдан ҳужжатларни олиб, 6-қаватга чиқинг дейишди.

Шароф Рашидовнинг қабулхонасидаги яна ўн чоғлик одамлар билан ичкарига кирдик, эшик олдидаги охириги ўриндикқа ўтирдим. Шароф ака бюро аъзоларига масаланинг моҳиятини тушунтириб тақлиф қилинганларга бир-бир қараб менга тўхталдилар ва “Абдуллажон келдингизми, биз сизни Боёвут райониغا биринчи секретарликка тавсия қилдик”, деб, мени ўтирганларга таърифлаб кетдилар. Бюро аъзолари ҳам менинг Меҳнатободдаги ишларимни макташди. Шароф аканинг менга омад тилаб айтган сўзлари ҳамон эсимда: “Район анча оғирлашиб қолган. Шу ерлик-сиз, одамларни яхши биласиз, Ховос шу райондан ажралиб чиққан. Тупроқ шаронти, одамлари сизга таниш. Меҳнатободда қилган меҳнатингиз учун сизга катта раҳмат! Бу янги районда ҳам сизга омад тилаймиз” деб, мени ушбу вазифага тасдиқлашди.

Кўлдан келганча бу ишончни оқлашга ҳаракат қилдим, албатта. Аммо шу йили содир бўлган бир воқеа асло ёдимдан чиқмайди. Собиржон ўғлим қишлоқ хўжалиги институтида ўқир эди. Пахта теримига чикиб, шамоллаб, бетобланиб қолди. Тана ҳарорати 39-40 даражадан тушмагач, уйга қайтиб келди. Онам раҳматли билан бориб, уни Гулистон касалхонасига ётқиздик. Фойдаси бўлмади. Декабрь ойида Тошкентга олиб келиб, ҳукумат стационарига жойлаштирдик. Бу ерда ҳам бирор аниқ ташхис қўя олмадилар. Ҳар куни академик ва профессорлар келиб кўриб, турли ташхисларни қўйиб кетардилар. Болам ҳолдан тойиб тура олмайдиган даражага келиб қолди. Эр-хотин нима қилишни билмаймиз. Охири бош шифокор кабинетидан Шароф Рашидовга телефон қилдим. Қабулхоналарида Мая опа деган аёл ишлар эди. Мен саломлашиб, воқеани тушунтириб, раҳбарни улаб беришларини сўрадим. Телефонда Шароф аканинг овозларини эшитиб, ёш боладай йиғлаб юбордим. Улар мени овутиб, ҳаммаси яхши бўлишига, бу ишни ўзлари назорат қилишларига ишонтирдилар. “Сиз ўша ердан кимирламанг”, деб тайинладилар. Ярим соат ичида профессорлар гуруҳи йиғилди. Консультация бошланиб кетиб, менинг чикиб туришимни сўрадилар. Кейин боланинг боши рентген қилинса, қулоғининг орқасида

калла суяги лат еб, ўша ердан катта қон томирига зарар етказган экан. Чириган суякни шундай кириб олишлари билан, тана ҳарорати жойига тушди. Бу ҳақда Шароф Рашидовга хабар қилдик. У киши мени телефонга чакириб, кўнглимни кўтариб қўйдилар. Худога шукр, Собиржон ўшандан буён соғ-саломат. 6 фарзанднинг отаси бўлди. Унинг жонини асраб қолишда ўз ёрдамини аямаган Шароф ака ва барча шифокорлардан умримнинг охиригача миннатдорман.

Шароф Рашидов вафотидан кейин, 1984 йилнинг июнь ойида Ўзбекистон Компартиясининг XVI пленуми бўлиб ўтди. КПСС МК секретарлари Лигачёв ва Ельцинлар иштирок этишди. Усмонхўжаев ва Абдуллаевалар бир овоздан марҳум Шароф Рашидовни ёмон отличка чикардилар. Ўзбекистон кадрлари Рашидов даврида айниган деб, марказдан кадр уйборишларини сўрадилар. Бундай шармандагарчиликни ҳеч кўрмагандим!

Жиззахда эса вазият ундан-да оғир эди. “Шароф Рашидовнинг туғилган юрти” деб, бу инсонга яқин бўлган бирорта ҳам одам ишда қолмади, кўпчилик вазифасидан бўшатилаб, устидан жиноий ишлар очилди.

Ҳар куни обком бюросида 2–3 нафар раҳбар ишдан олиниб партиядан ўчирилди. Собик иттифокнинг барча марказий газеталарида, хусусан, “Правда” ва “Известия”да Ўзбекистонни, унинг марҳум раҳбарини қораловчи мақолалар тинимсиз чоп этилар, Москвадан келган “десантчи”ларнинг гаплари, шунингдек, уларнинг ногорасига ўйнаган, халқимиз ичидан чиққан “Ёв қочса ботир кўпаяди” тоифасидагилар урчиганди. Боболаримизнинг “Бир йигит халқ бахти учун туғилса, бошқаси шўри учун туғилади”, деганлари шудир, эҳтимол...

Сира тушунолмасдим, Шароф Рашидовдан кейин республика раҳбарлигига чиққан кишиларга бу улуг инсонни қоралаш, унинг пок номига қорақуя суркаш нега керак бўлиб қолган эди?

Ўйлаб кўрсам, бу аслида собик Иттифок, яъни Москванинг иши, сиёсий ўйинлари экан. Ҳатто, ўша пайтлари собик Иттифок марказий газеталарининг бирида Беженский деган олчок бир кимсанинг Ўрта Осиё республикалари ҳақидаги катта бир мақоласи чиққан эди. Унда очикдан-очик ўзбекларнинг обрўси ошиб кетаяпти, Шароф Рашидовнинг обрўси шу қадар баландки, халқи уни ниҳоятда ҳурмат қилади, яхши кўради. Буни ўйлаб кўриш керак. Бу ахволда келажакда СССРни Москва эмас, Ўрта Осиё “бошқариши” ҳеч гап эмас”, деб ёзганди. Кўряписизми, қанчалар ичикоралик билан ғараз мақсадлар илгари сурилган.

Халқимиз чиндан ҳам Шароф Рашидовни яхши кўрар эди. У киши ноҳақ қораланаётганини ҳамма ич-ичидан сезиб, билиб турарди. Аммо замон каттол, айрим буқаламундек турланадиган кимсаларга бу қўл келган эди. Шароф Рашидовнинг яқинлари, қариндош-уруғлари рўйхатга тушди, ҳатто у кишига кимлар “хайрихоҳ” эди деган гап-сўзлар болалаб кетган эди...

Шукрки, юртимиз Мустақилликка эришгач, Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти Ислам Каримов ташаббуси билан 1992 йил Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллиги мамлакатимизда кенг миқёсда нишонланди. Бу Шароф Рашидовга нисбатан халқимизнинг юксак эҳтироми эди. Чунки Шароф Рашидов ўзи яшаган ва ишлаган давр ва тузумнинг ҳеч бир таъқиқ ёки қаршиликларига қарамай, доим эли тарафида бўлди. Унинг дардини билди. Бу дардга қўлдан келганча малҳам бўлишга ҳаракат қилди.

Шароф Рашидов билан боғлиқ хотираларим жуда кўп. Очиги, бу инсон билан ҳар гал кўришганимда мен ўзимга чексиз куч, далда олар эдим. У киши бир гал менга: “Абдуллажон, доим ёдда тутинг. Одамлар касалхона ва қамоқхонага ўз ихтиёри билан бормайди. Шу сабаб у жойларга бориб қолганлар аҳволидан хабар олиб туринг. Сиз элнинг устида юрган одамсиз. Ҳаммага ибрат бўлинг, ёмон ишлардан

узоқ юринг. Обрў орттиринг, элу халкка чин юракдан хизмат қилинг. Одамлар ташвиши билан яшанг. Қўлингиздан келганча элга яхшилик қилаверинг. Пул-бойлик топаман деб, асло номингизга доғ туширманг. Шундагина сизни шу элнинг дуоси баландликка олиб чиқади. Яхшиликларнинг ўзи сизни излаб топади”, деган эди.

Бутунги Баландчақир қишлоғи худуди ва ён-атрофи 1980 йиллари куп-қуруқ адирликдан иборат жойлар эди. Шароф Рашидов Жиззах вилоятининг бу худудларида янги хўжаликлар очиш, обод қилиш ҳақида кўп гапирар эдилар. Ҳамон қулоқларим остида мана бу гаплари ҳам жаранглаб тургандек:

– Абдуллажон, юргимизнинг ҳар бир гўшаси жаннатмонанд, қут-баракали, ҳали кўрасиз, бу жойларда гўзал боғ-роғлар яратилади. Одамлар ҳавас қиладиган хўжаликлар, туманлар ташкил этилади. Бу ерда етиштирилган ширин-шакар мевалар нафақат республикамиз, балки дунё аҳолисини боқади. Ўшанда бу гапларимни эслайсиз ҳали.

Йиллар ўтиб, бу гаплар ҳақиқатга айланди. Шароф Рашидовнинг бу улуғ орзуси ижобатини мухтарам Шавкат Миромонович амалга оширдилар. У киши Жиззах вилоятида ҳоким бўлиб ишлаган пайтлари Янгиобод тумани ташкил этилишига эришдилар. Туманга қарашли Баландчақир қишлоғи ҳам бутунги кунда фаровон, гуллаб-яшнаётган гўзал масканга айланди. Шу жойларда озми-кўми меҳнатим синггани, шундай улуғ инсонлар назарига тушиб, ишлаш бахтига муяссар бўлганимдан ҳамиша фахрланаман, Яратгanning бу иноятдан доимо бошим осмонда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг шу йил 12 январдаги “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича Комиссия тузиш тўғрисида”ги фармойиши эълон қилинганда, қолаверса, давлатимиз раҳбарининг турли йилларда фарзандларимизни китоб ўқиши, китобга қайтиш лозимлиги ҳақидаги гапларини эшитиб, Шароф Рашидовнинг кутубхонаси, шахсий китоблари билан боғлиқ бир воқеа ёдимга тушди. Буни кўплар билмаса керак. Ўшанда мен Жиззахда Обком котиби эдим. Шароф ака вафотидан кейин, у кишининг турмуш ўртоғи Хурсаной опа бир “Зил” машинасида Шароф аканинг кутубхонаси, яъни китобларини Жиззахга олиб келди. Ахир, ул зот нафақат республикамизнинг биринчи раҳбари, балки ҳаммамизга маълум буюк ёзувчи, катта адиб ҳам эди. Умри давомида пул, мол-дунё йиғмаган, йиғанлари шу бир катта машина китоб бўлган. Ўшанда одамларнинг китобдан ҳам шунчалар кўрқилини кўриб ҳайрон қолганман. Бошим балога қолмасин, деб ҳамма ўзини четга олган. Ана шу китобларни Жиззах шаҳридаги ота уйига олиб келдик. Мен ўзим чиқиб Хурсаной опани кутиб олдим. Китобларини тушириб олдик. 1990 йилда Биринчи Президентимиз Ислам Каримов бу ҳақда кимдандир эшитиб, мард йигит экан, раҳмат айтиб қўйинглар деб айтибдилар. 1992 йилда Рашидовнинг номи оқланиб, Жиззахда ош берилди. Ўшанда, Хурсаной опа қўлимдан ушлаб элга қарата ўз миннатдорлигини билдирган эди. Менинг эса кўзларимдан дув-дув ёш тўкилганди.

Жорий йилда Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Шароф Рашидов хотирасини абадийлаштириш ҳақидаги қарори эълон қилинганда яна кўзларимга ёш қуйилиб келаверди. Бутун халқимизнинг дилидаги умид, истакнинг рўёби бўлди бу.

Мана орадан шунча вақт ўтиб, Шароф Рашидов номи қайта эъзоз ва ҳурмат билан тилга олинмокда. Давлатимиз раҳбари Шароф Рашидов амалга оширган эзгу ишлар мазмун-моҳиятига алоҳида эътибор қаратмокдалар. Зеро, мамлакатимиз дунёда ўз ўрни, ўз салоҳиятига эга бўлишида муносиб ҳисса қўшган улуғ инсонлар номини унутмаслигимиз, улар ҳаётини ёш авлодга ўрнак қилиб кўрсатишимиз ҳайрлидир. Чунки бу улуғ зотлар Ватани, халқи учун амалга оширган ишлар, доим одамлар юрагида ва эъзозидадир. Ва бундан кейин ҳам шундай бўлиши шубҳасиз.

Исҳоқ ИСМОИЛОВ

ҚИРМИЗИ ҚОР

Ҳикоя

Тушунтириш хати

Мен, Чориев Толли, Оқсойда тураман. Кичкантай кишлағимиз товдинг орасида, ўн тўрт кўжалик жашаймиз. Ойиламда олти жон борийди – қотиним, қизим, уч улим ва мен. Катта улим алдинги қотинимдан. Оти Бозор, ўттиз жошта. Қизим Зеби ўгай, кейинги қотиним ияртип кеган. Қоған улларим мен экинчи марта уйланганимнан сўнг пойда бўғон, ҳали ўлар кичкана.

Жакин тўккиз-ўн жилдан бери Қидир пермердинг қўлида қўй боқаман, ўндан алдинлариям чўпонлик қиғанман. Ота касп.

Қотинимдинг жаврашлариға этибар бермангизлар. Аламдан, ичи куйганидан шуйтияпти. Мна, воқеяни туврисини, ониғини ўзим ойитип перай.

Қидир пермердан пул қорз олип ўн саккизинчи жанвар куни зарил иш чигип уйга келдим. Қор жоғип турибиди. Кечка томон Зеби қизимизам ўқишидан кеп қолди.

Илгари ваъдалашганимизга кўра мен ертаси куни Роботка – укамдикига боришим лазимийди. Укам экков у-бу нерсалар қарид қип бўламдикига боришимиз керагийди. Бўламам буннан қабардор бўп, кутип ўтирибийди. Қизини Бозор улимға унаштириятибидик.

Қизимиз Зеби ошқонада кечки овқатка ўннап журган пайти қотиним уйга кирип:

– Зеби ертан-мертан шаҳарға қойтип кетиши керагакан, ўқишиға пул зарил бўп копти,– деп ойтди.

Қотиним зардалик, бирдан чачрап кетатўғон адати борлиғидан мен эҳтияттан индамай турдим. Кейин мураса излап:

– Ўндай бўса энди шашмай турсин, алдин мунов ишти бир жақли қип келай, – деп ойттим. – Эртан қойтишта бир жайдан пул топип келарман.

Бу гапим қотинимға жоқмади. Барибир жони чикти:

– Ертан кетмаса бўмайдиякан дедим-ку, жер жуткирди, – деди лаби учип. – Қор жоғип жотир, ҳамма жақ куртук бўп кетса гўрига борама кейин? Жашайдиган жайимиз бир тупканинг туби, қор босип ҳапта ўқиштан коп кетса маллимлари хайдап жубармайма?!

Исҳоқ ИСМОИЛОВ – 1960 йилда туғилган. Тошкент гидрометеорология техникумини (ҳозирги Гидрометеорология коллежи), Жиззах педагогика институти қошидаги чуқурлаштирилган инглиз тили курсини тамомлаган. Республика нашрларида қатор ҳикоя ва қиссалари эълон қилинган.

– Эй қотин, тоғин жаврашти бошламай тур, – деб ойттим. – Тушуммайсамма, кистамиздаги пулди Зебига берип жубарсам, ертан ўзим қойтаман? Роботта укам кутип ўтирипти ишидан қоп, ўнда бўлам уйига қориндошларини жийип кутип ўтирипти. Бормасам бўлама?

Қотиним гапка кўммай силтаниб налийберди. Бозорам ранги рўйи оқарип бир чеккада жер чизип ўтирди. Зеби уйга кирип қоса бу овҳолдан изза бўп жилап журмасин деп жайимнан кўзғолдим: “Кўнгишилардан пул сўрап кўрай-чи”, деб ойттим.

Қишлакта ҳамманикига бир-бир кирип чиқтим. Уйга куруқ қойтқонимди кўрип қотиним: “Сизга кима пул берарийди, сизда мамила бўмаса, илгариттан мундой алди-берди қимоғон кимсани бирав одом дейма”, деп маламат қилди.

Бозорман савбат қип Қидирдан оғон пулди Зебига берадўғон бўлди. Бўламга қиған лабизимиз синсаям уйда тинчлик бўсин дедик. Буннан Зеби кизимизам тозо қижолат тортти. Пулди омайман деб ойтти. Аврап-аврап қўндирдик. Шуман жотип қолдик.

Оқсойдан тош жўлгача эки-уч километр жўл-ов. Автолобос сахарда ўтип кетади. Тонг озонда чиқмасанг қоп кетасан. Бошқо улов бўмойди. Қор қолинлашса автолобосам журмаслиги тойин. Озонга жақин, қоронғида ўййондик. Тошқарида қор бир қоричтай бўп қопти. Ҳали жовип турганакан. Зебини тош жўлдаги останопкага Бозор оборип қўятўғон бўлди. Бозорға: “Жетип борип остановкага жақин жердаги тошқўрада паналап туриглар, автолобос кўринса жугурип чиқослар”, деп ойттим.

Бозор Зебини апкетти. Мен эсам мўлжоллоғон ишим питмагнаннан сўнг тоғин кўроғо қойтип кеттим.

Кун пешиннан овғанда қўроға мунов шум кабар жетип порди.

Меған ишанинг. Ўзимда киз жўк. Зебини қизим деп ойтибидим. Эмасам ўқитармидим. Мундай воқея бўлишини тиш кўриппамма.

Улим Бозорди бу қилиғини оқлош қийин, биламан. Енди, барибирам ўни кечиринглар. Ўзи дарди овор. Ошқозонида жараси бор.

Пешананг курсин Зеби қизим. Мениям, энангдиям, мунов Бозордиям, ҳаммамизди кечир. Тангрим ўзи сеган...

Тушунтириш хати

Мен, Чориева Ёркиной, ёшим ўттиз саккизда, Зебининг энасиман. Қизим биринчи эримдан туғилган. Собик эрим ўзи тракторчи, пиёниста эди. Ичиб келиб уйда тўполон кўтарарди. Арзимаган нарсани баҳона қилиб мени урарди, сўкарди. Қизим эсини таниганидан бери кун кўрмаган. У икки яшарлигида дадасининг касрига қолиб ўзига кетмас дард ортириб олган. Бир куни алламаҳал тунда эрим маст-аласт уйга кириб келди. Қоронғида, чирокни ёк, деб бақирди. Бундан қизим ҳам уйғониб кетди. Ўрнимдан туриб чирокни ёккан эдим, эримни бир аҳволда кўриб капалагим учиб кетди. Эримнинг икки чеккасидан қон оқарди, бетлари шилиниб кетган, бадбашара эди. Трактори авария бўлган экан. Башарасини кўриб Зеби жонҳолатда қичқириб юбориб, тошдек қотиб қолди. Чулдираб гап талашадиган қизалоғим бир зумда тилидан айрилди. Бир нарсадан сал чўчиса акашак бўлиб қотиб қоларди. Кўрсатмаган табибимиз, эскичамиз, дўхтиримиз қолмади. Эримнинг ўзиям пушаймон бўлиб кўп югурди. Бироқ натижа кам бўлди. Кўп ўтмай эрим тракторнинг тагида қолиб қазо қилди. Уч йил акамникида сизинди бўлиб ўтирдим. Қизим аста-аста тузала борди. Қайтадан тили чиқди. Кейин Оқсойдан, бир чўпондан мени сўраб келишди. Жигарларимга оғирлигим тушмасин деб, кўп суриштириб ўтирмай унга турмушга чиқдим...

Зеби Каттасой кишлоғидаги мактабда оқсойлик болалар билан катнаб ўкиди. Нутки жойига тушиб кетгани билан дардининг “қотиб коладиган” қусури тузалмаган эди, шунинг учун унга мактабда “тутқаноғи бор” деган тамғани ёпиштириб қўйишди. Қиз боланинг шаънига бу ёмон гап-ку, шуларни ўйлаб нима қилиб бўлсаям уни ўқитишга қарор қилдим. Ўқиса, бировга мухтож бўлмай, ўзини ўзи эплаб, таъминлаб юрар дегандим.

Эрим тўртинчини битириб кейин ўқимаган, отасининг этагидан тутиб чўпонлик қилиб кетган бир авом киши. Шу пайтгача топиш-тутиши ночор, ҳеч ёлчимайдди. Бунинг устига ўғли Бозор ҳам ошқозон касал, бир оғир ишга ярамайди. Ёши ўттизга борибди, ҳали отаси бошини иккита қилолмаган.

Қизим мактабни битиргач, товуқ, тухумдан йиғиб юрган пулларимни ишлатиб ҳамшираликка ўқишга киргиздик. Рост, эримга кўпам оғирлик туширмадим. Жун титиб йигирдим, олача тўқидим, гилам қилдим...

Эрим мендан домангир бўлмасин. Ўғли шу пайтгача уйланмаган бўлса айб мендами? Аёл бошим билан мен нима қилай? Кўрпа-ёстигини, майда-чуйдасини, тўй таралдудини эрим пул топиб келса қиламан-да. Қўлимдан келгани ўғлининг заҳарига парҳез овқат қилиб бериш. Унгаям масаллиқ топилса... У-бу сабзовот бўлса димлаб берарман, қайнатиб берарман, лекин бу арзандага оқ нонни, жўжа гўштини... қайдан олай...

Қизим бечора ўн саккизинчи январь куни уйга келди. Ўқишига кўпроқ пул зарил бўлиб қолибди. Эрталаб кетиши керак экан. Эрим пул беришга берди, бироқ норози бўлиб берди. Зебининг сағирлиги билинди.

Рози бўлиб берса ўлармиди? Уй ичи, рўзғори деб шу икки қирди орасида умрим ўтяпти-ку. Яшашда на шароит, на ҳузур-ҳаловат бор бу жойларда. Ҳаммасига кўнсам... Бошқаларга ўхшаб яхши қияман, еб-ичаман демасам...

Икки қўлим Бозорди ёқасида. Қизимди шу кунига сабабчи бўлди.

Тушунтириш хати

Мен, Чориев Бозор, оилада тўнғич ўғилман. Тўққан энам ўн яшарлигимда оламдан ўтган. Касалманд эди. Рўзғорда аёл кишисиз қийин экан. Орадан беш йил ўтгач, оғайнилар ўртага тушиб дадамни уйлантириб қўйишган. Бизникига келганида Зеби беш яшар эди. Келган кунёқ уни ёқтириб қолганман. Бирдан сингиллик бўлиб қолганимдан ўзимда йўқ хурсанд эдим. У ҳам менга тездан ийиб кетди. Акам деб жон-жаҳонини беришга тайёр эди.

Ёшлиқдан ошқозон касалига йўлиққанман. Парҳез қилмасам мазам қочади. Мактабни битирар кезларимда ошқозоним бирдан приступ берди. Ичим қаттиқ оғриб, букланиб қолдим. Мошинда туман марказидаги касалхонага олиб бориб текширтиришди. Ўн икки бармоқ ичагимда яра бор экан. Дўхтирлар операция қилдирмасанг бўлмайди дейишган. Мактабни битириб отамнинг ёнида қўй бокиб юрдим. Бир куни кўрада ошқозоним яна приступ берди. Шундан сўнг отам менга, сен уй ишини қилиб юравер деб жўнатиб юборди. Ўшандан бери уйдаяман. Экин-тикин қиламан, энамга ёрдамлашаман, қўшниларикининг юмушларига қарашиб бир-икки сўм пул ишлайман. Операцияга ҳали имкониятимиз йўқ.

Жайдари ундан қилинган нон, қовурилган овқатлар менга бўлмайди. Бирда парҳез қиламан, бирда йўқ.

Ёшим ўтиб бораётгани учун одамлар дадамга, ўғлиниги уйлантирмайсанми, деб таъна қилаверишганидан сўнг уйдагилар мени операциядан олдин камҳаражат қилиб уйлантириб қўйишга қарор қилишди. Отамнинг бўласи бир қизини берадиган бўлибди.

Рост, Зебининг ўқишга кирганига мен ҳеч қачон норози бўлган эмасман. Қайтага қувонганман. Синглимнинг оқ халат кийиб одамларни даволаб юрганини кўз олдимга келтириб ичимга сиғмай кетардим. Бечора синглим ўзи кийналиб ўқирди. Қап-қатта эркак киши бўлатуриб Зебининг ўқишга ҳомийлик қилолмаётганлигидан эзилиб, ич-ичимдан қийналардим. Синглим буни сезиб ҳар доим кўнглимни кўтаришга ҳаракат қиларди. “Ҳали ўқишни битириб олсам ишимни сизни даволатишдан бошлайман”, дерди. Ҳар келганида шаҳардан менга бирор дори, у-бу парҳез овқатлар келтириб берарди. Бундан энам аччиқланарди, мен ноқулай аҳволда қолардим. Зеби бўлса ҳар иккаламизни овутиб, тинчлантирарди.

Энамнинг аҳволини тушуниб турибман. Қарғишлари амалга ошиб ерга кирсам қани эди. Шу ишимдан кейин мен ҳам ака бўлдимми? Бундан бу ёғига бошимни кўтариб юролмасам, бировнинг бетига қараёлмасам, бу дунёда яшаб нима қилдим. Бундай ака бўлгандан кўра ер билан яксон бўлганим афзал эмасми?..

Ўн саккизинчи январь куни Зеби ўқишдан келиб қолди. Отам ҳам кўрадан келган, эртаси куни қиз унаштирувга бориши лозим эди. Синглимнинг ўқишга пул зарил бўлиб бизга айтилмаган, энамдан билдик. Уйда озроқ тортишув юз берди. Пулни Зебига берайлик, деб отамни кўндирдим. Зеби пулни олмайман деди. Ўшанда бермай қўяқолсак бўлмасмиди?

Эртаси куни азонда уйғондик. Мен Зебини бекатга кузатиб қўядиган бўлдим. Отам кўрага жўнади.

Кун совук, қор ёғиб турганди. Бекатга йўл олис, автобусга етиш учун қоронғида тез-тез юриб кетдик. Ярим йўлга борганимизда орқа томонимиздан изғирин турди. Бекатга етай деганимизда изғирин бироз кучайди.

– Ака, – деди Зеби. – Сиз энди уйга қайтиб кетаверинг, тонг ҳам ёришиб борапти.
– Автобусга солиб юбораман сени, Зеби, – дедим мен. – Отам айтган тошқўрада паналаб турамиз.

– Энди қўяверинг, ўзи автобус келар вақт бўлиб қолди. Ана бекат.
Ғира-ширада бекат кўзга ташланди. Қўшни кишлоқлардан ҳам йўловчилар шу овлоқ бекатга чиқишади. У ёқдан-бу ёққа юриб турган кимсаларнинг қораси ҳам кўринди.

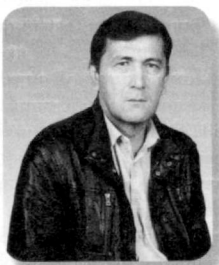
– Ҳали автобус ўтмайди, – дедим мен. – Ана, одамлар кутиб ўтиришибди.
– Ҳа, – деди Зеби. – Энди сиз кетаверинг. Қайтишда шамол олдингиздан эсади, кучайса қийналасиз.

– Автобус келсин...
Зеби тўхтаб, қайтиб кетишимни талаб қилиб туриб олди. Тонг унча-мунча ёришиб қолган, бекатда одамлар бор эди. Негадир кўнглим таскин топиб, хотиржам тортидим.

– Унда яхши бор, Зеби, – дедим.
– Хўп ака, сиз ҳам яхши боринг.
Мен ортимга қайтиб изғиринга қарши юриб кетдим.
Тушга яқин кимлардир шўрлик синглимнинг сумкасини, қонга беланган у-бу кийимларини Оксойга кўтариб келишибди.

Кейин маълум бўлишича, биз азонда тош йўлга етмай автобус ўтиб кетган, бекатдаги қора шарпалар эса одамлар эмас... урчиш мавсумидаги сандирақлаб юрган маст-аласт бўрилар экан...

Илтимос, мени жазага тортинглар. Бу ёруғ оламда мендан ўтар жиноятчи, қўрқок, ношуд кимса йўқ. Ўша қашқирлар сингилжонимни эмас, мени ғажиса бўлмасмиди?.. Шундоқ ҳам энди қолган умрим қийнок, изтиробларда ўтади, бу аниқ...

БУЛБУЛ САЙРАМАГАН ТОНГ

Ҳикоя

**Баҳром
МИРЗАҚОБИЛОВ**

Қирқим пайти кишлоқда ҳамма худди пахта йиғим-теримидек чўпон-чўликка ёрдамга отланади. Гарчи хашар аталса-да, барча бригад ёрдам учун навбат билан одам ажратиши мажбурий. Азалий анъана бўлганидан, айтилганлар тонгдан жун қайчисини олиб, еб-ичарини тугунга солиб, гап-сўзсиз фермага келаверади. Ҳазилми, хўжаликнинг бўлак-бўлакка бўлинган уч минг бошли суруви бор. Барининг жунини олиб, саралаб, омборга топширгунча она сутинг оғзингдан келади. Ота-бобоси чорвадор ўтган, танглайи туёқ билан кўтарилган эл буни яхши билади. Қолаверса, хўжаликка қўшимча даромад. Кўпдан куён кочиби кутуладими? Кўпчиликланинг қудрати шунда кўринади.

Бир сурувнинг бош чўпони Тоштемир ота. Исми жисмига мос, чайир, умри қўй-қўзининг орқасидан ўтган, тилга ботир, жажли чикса бўралаб сўкишдан ҳам қайтмайдиган, тенгқурларининг ярми Тош, ярми Темир деб чакирадиган қариянинг суруви бугун фермага қамалган. Ота тонг қоронғисидан ишни ёрдамчилари билан бошлаб юборган, сал кечиқиб келганларга ёвқараш қилиб кўяди.

Қирқим пайти қўйларни то жуни олингунча яйловга ҳайдаб бўлмайди. Кун қизигач ҳам живор қийналади. Шунинг учун жун қирқиш жараёни икки-уч кунга чўзилади.

Иш аини қизиган пайт, идорадан велосипед минган даракчи келиб қолди:

– Ҳорманглар... Тоштемир ота кани, ҳов, Тоштемир ота. Тез идорага борармиш-сиз, раис айтиб юборди...

– Ҳе йўқ, бе йўқ нималар деяпсан ўзинг? Бу ердаги ишларни катта холат қиладими? – деди Тоштемир ота жажли чиқиб.

– Бунисидан биз беҳабар. Тез айтиб ке, дейишди, келдим. Раис бова сизни ҳақ деб кутиб ўтирибди... Давлат аҳамиятидаги иш эмиш...

“Пишиқ-да бу ёшлар. Раис ҳақ деб кутиб ўтирса ўтиргандир, бошқа гапларни ўзидан қўшиб айтди-ёв”.

Шундай ўйласа-да, Тоштемир ота ноилоҳ идорага отланди...

Йўрғасини идора ёнидаги дарахтга боғлаб, ичкарига йўналди.

– Мумкинми? – деб сунъий чарм қопланган хона эшигини очиб ичкарига кирди.

Баҳром МИРЗАҚОБИЛОВ – 1969 йилда туғилган. Тошкент давлат университети-нинг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “От минган одамлар” ҳикоялар тўплами чоп этилган. “Ҳаёт кўзгуси фидойилари” тўпламининг ҳаммуаллифи.

Ичкарида раис билан бирга ёшгина йигит ўтирарди. Отанинг ҳурмати учун у ҳам раисга қўшилиб ўрнидан турди.

– Эй, Тоштемир ота. Келинг, келинг, – шундай деб раис кучоқ очиб у томон юрди.

Одати шу, бегоналарнинг олдида ўзини кўрсатиш учун, барчани бағрига босиб кўришади. “Кўриб қўйинглар, мен буларнинг раиси эмас, отасиман”, деса керак-да...

Салом-аликдан кейин, раис отани меҳмонга таништира кетди:

– Элим деб, юртим деб ёниб яшайдиган энг илғор чўпонларимиздан... Касбини сув килиб ичиб юборган. Профессор, йўқ, академик десак ҳам бўлади... Ўзи яқинда Давлат мукофотига тақдим этамиз, деб турибмиз.

Нотаниш йигит кулимсираб, отага тикилиб ўтирарди.

Ота билди, раис ниманидир илтимос қилмоқчи. Мукофот, деб сўз бошлади, бўлди. Нимадир сўрайди ёки илтимос қилади. Ҳа, майли. Бермасаям, бергандай бўлди...

– Энди Тоштемир ота, сизни бир маслаҳатли иш билан чакиргандим, – деди раис худди ҳар доим у билан кенгашиб иш қиладиган одамдай. – Биласиз, мактабимизга бир ўқитувчи беринглар, деб бошимни урмаган идорам қолмади. Энди болларимиз пахта, чопиқ деб куни ўтадиган пайтлар ўтиб кетди. Энди улар ўқисин. Мана, ниҳоят илтижомиз етиб бориб, ўқитувчи юборишибди. Танишинг, исми Эгамберди. Миллий университетни тугатган. Олий маълумотли филолог. Шоир, ёзувчи... Бўлажак Нобель мукофотининг лауреати...

Эгамберди эси бор бола экан, раиснинг гапларига мийиғида кулиб қўя қолди.

– Бир кенгашли гап, Тоштемир ота. Шу муаллимни сизнинг уйингизга жойлаштирадик. Сизга шерик. Гурунглашиб ўтирасизлар. Ўғил ўрнида кўрасиз энди... Ҳа, айтгандай. Эгамбердижон, отанинг ўғиллариям Тошкентда ишлайди. Ўзимизнинг кадрлардан...

Яшириб нима қилади, раиснинг охириги гапи отага мойдай ёқди.

– Бош устига, раис бова, – деди Тоштемир ота қўлини кўксига қўйиб.

Ташқарига чиқишди. Ота йўл бошлади. Меҳмон эргашди. Гарчи, ишини кўзи киймаётган бўлса-да, камгап, одоб-ахлоки юзидан, маъноли кўзларидан билиниб турган йигитдан беихтиёр ажралгиси келмай қолди. Бошқа бўлганда, уйини кўрсатиб: “Эшик очик, қўшнига айтсангиз, кириб жойлаштириб қўяди”, дерди, лекин Эгамбердини ўзи олиб бориб жойлаштиришга қарор қилди. Кампири қазо қилгандан бери уй усиз ҳам хувуллаб ётибди. Ўзининг умри дала-даштда ўтса. Ўғил, раис айтмоқчи пойтахтда ишда бўлса. Кир-чири, иссиқ-совуғи қўни-қўшни, кишлокқа келин бўлиб тушган катта қиз билан невараларнинг зиммасида. Бирок, бир замонлар “хайё-хуйт” килиб от чоптирган аждодларининг тўпори феъли қон суриб, қон суриб “бир қошиғи” Тоштемир отага ҳам ўтиб қолганми, қизлардан таркаган невараларни кўп эркалайвермайди. Қизи ҳам сал тутилиб қолса, кетишга ундайди: “Борақол қизим, куёв уйга келиб, сени кидириб юрмасин. Борақол уйингга”. Тўғри-да, чиққан киз чийдан ташқарида. Бахтига куёв қобил, меҳнаткаш, уйим-жойим, бола-чақам, деган йигит. Ҳовлисиниям, рўзгориниям гулдай килиб қўйган. Бир йил олдин ўғилларига суннат тўй қилди. Тоштемир отанинг ҳурматиниям жуда жойига қўйди. Барака топишсин. Чироғини ёкиб, супуриб-сидириб ўтиришибди.

Эгамбердини уйига жойлаштириб, яна ишга шўнғиб кетди. Қирқимни тугатиб, сурувни яйловга ҳайдади. Ўрнига “смендоши” келгунча уч кун ўтди. Бу орада меҳмон пакқос ёдидан кўтарилган экан.

Шом пайти йўргасида қайтар экан, узоқдан уйида чирок ёниб турганини кўрди. Ғалати бўлиб кетди. Баданига титроқ туриб, бирдан ховлиққанча отига камчи босди. Етар-етмас отдан тушиб, туртиниб-суртиниб уйига югурди. Эшикни муаллим бола очди.

— Келинг, Тоштемир ота, — деди.

Ўз уйингда меҳмон одам сени келинг, деб кутиб олса қизик бўларкан. Нима қилишини билмай қолди. Беихтиёр уни бағрига босиб кўришди. Кўнглидаги туғённи билдирмади. “Ҳозир, болам”, деб ортига қайтди. Хуржунни олган киши бўлиб, отни эгар-жабдуқдан бўшатди, тушовлаб қўйиб юборди. Кейингина ўпкасини босиб уйига қайтди... Ўзидан ўтганини фақат ўзи билди...

Эгамберди, дарҳақиқат, яхши йигит экан, тезда чиқишиб кетишди. Унча-мунча одам билан ош-хатик бўлишга қийналадиган Тоштемир ота ҳам унга меҳр қўйиб қолди. Айниқса, кечқурунлари айвонда бир гала кишлоқ болалари “Муаллим, мумкинми?” деб кириб келганда, дили яйраб кетадиган бўлди. Бир чеккада ўтириб унинг болаларга берадиган сабоқларига қулоқ тутади. Агар бирорта бола саволга яхши жавоб берса, “Баракалла, отангга раҳмат. Фалончининг боласи-да отасига тортибди, занғар”, деб ичида севинса, баъзан саволга жавоб бера олмай чайналган боладан жahlи чиқади: “Ўзи отасиям шунақа бўш-баёв эди, олма олмадан узоққа тушармиди?” деб ижирғанади. Айниқса, Эгамберди муаллимнинг топшириқларини бажариб келмаганларни жини суймайди: “Қулоқ-чаккасига тортиб юборсанг-да”, деб кўяди ичида.

Беихтиёр болалигини эслайди... Урушдан кейинги қаҳатчилик йиллари эди. Ота-си бетоб бўлиб ётиб қолди. Гарчи уруш тугаган бўлса-да, кимдир жангтоҳлардан қайтиб келмаган, кимдир жароҳатланиб майиб бўлиб қайтганидан ҳўжаликда ишчи кучи етишмас, оғир юмушларнинг кўпи хотин-халаж, ўспиринлар зиммасида эди. Отаси ҳам ноилож чўпон таёғини ўғли Тоштемирга топширар экан, аввал дуо қилди: “Бошинг тошдан, жонинг молнинг туёғидан ҳам қаттиқ бўлсин. Ҳалол бўл... кейин-кейин эҳтиёт бўл”. Шундай деб кўзларида ёш милтиллаган эди. Тоштемир эса ерга урсанг қўкка сапчийдиган кишлоқнинг бўз боласи эмасми, катталар уни ўзларига тенг олиб муомала қилишганидан, унга бутун бошли ҳўжаликнинг молини ишониб топширишганидан сармаст, отасининг ҳолатига эътибор бермай, даштга югурибди. Кейинчалик эси кириб, ўйлаб кўрса шўрлик отаси ўзим чўпон ўтдим, энди болам ўқисин, деб ният қилиб юрганидан, бироқ орзулари жувонмарг бўлганидан ўқисиниб кўзига ёш олган экан...

Шунинг учун қаттиқ киришиб, белига туккан тўрт-беш сўмини сарфлаб ўғлини ўқитишга астойдил киришди. Бироқ, баъзан шу ишидан афсус қилган чоғлариям бўлди. Кетмаганда балки ёнимда юрармиди, уйланиб бола-чақали бўлармиди? Ўзи ҳам невараларини бўйнига мингзиб катта қилармиди? Ҳа майли, омон бўлсин, ҳар ҳолда шаҳарда юрибди. Ўқиди, ишляпти. Айтишича, яқинда катта амалдор бўлиб кетаркан. Ўғли ҳар йили уч-тўрт жўралари билан кишлоққа келади. Тоштемир ота ният билан бокиб қўйган қўчқорини сўйиб, ҳамкишлоқларини чакиради, уларнинг гап-сўзларидан, мулозаматларидан бир коп семиради. Ўғли ўртоқлари билан тўрт-беш кун қўноқлайди, лекин уйида турмайди. Бир “маёвка”, деб токка чиқиш кетади, кейин яна бир юмуши чиқиш қолади... Кейин ота қўй-молини сотиб йиғиб қўйган уч-тўрт танга жамғармани чўнтакка жойлаб, катта ваъдаларни бериб жўнаб кетади...

Ёз чилласи Эгамберди муаллим таътилга чиқиш, ота юртига кетадиган бўлди. Тоштемир ота яйловдан бир тўқлини отнинг эгарига ўнгариб қайтди. Муаллим-

нинг эътирозига қарамай, тўқлини сўйиб, гўштини гўштга, ёғини ёққа ажратди-да, ирим-сиримига амал қилиб хуржунга жойлади. Сафар олди раис ваъда қилган машинани кутиб, ҳовлидаги сада тагида анчагина ўтиришди. Икковиям ўз хаёли билан андармон. Лекин, негадир бетокат бўлиб безовта бўлаётган Тоштемир ота муаллим билан гаплашгиси, дилидан чиқариб қандайдир илиқ гапларни айтгиси келарди. Бирок, тили қурғур калмага келмасди. Одатда каллада бошқа хаёл, кўнгилда бошқа ҳис бўлса одам шу ҳолатга тушади. Бир пайт беихтиёр “Китобларингдан хавотир олма ўғлим, ўзим кўз-қулоқ бўлиб тураман”, деди. Эгамберди бош ирғаб қўйди.

– Уйингга бориб, яқинларингга мендан салом айт, бир қариндош топдим, дегин, – деди яна бироздан сўнг.

Эгамберди бу сафар ҳам бош ирғаб қўйди.

– Уларниям бир меҳмон қилиб олиб келгин ўзинг билан. Тоғ хавосини олиб, эт, қимизга тўйиб кетишади..

– Раҳмат, Тоштемир ота, албатта. Насиб қилса, сизни ҳам қишлоғимизга олиб бораман. Уйдагилар роса хурсанд бўлишади, – деди Эгамберди мулозаматга мулозамат билан жавоб қилиб.

Ниҳоят, раиснинг “Виллис”и кўринди. Муаллимнинг ҳурматини қилиб ўзининг хизмат машинасини юборганини кўриб, Тоштемир ота хурсанд бўлди.

“Бироз ўпқароғу, лекин ёмон бола эмас”, – деб қўйди ичида.

Қучоқлашиб хайрлашишди. Тоштемир ота чанг-тўзон кўтариб кетаётган машина ортидан анчагача кузатиб турди. Бирдан кўнгил хувуллаб қолганини, юраги ғашланаётганини сизди. Раҳматли кампири омонатини топширганда шундай сикилган эди.

Шу-шу ота яна далада тунашга ўтди. Бирор воқеа сабаб, хаёли яна Эгамбердига бошлайдиган, унинг гап-сўзларини эслайдиган бўлиб қолди. Баъзан, кўз олдида сал қулимсираб турган чехрасиям жонланиб қоларди. Кун бўйи сурув ортидан таёғини судраб юрар экан, кўнгил қурғур қай кўчаларга кириб чиқмайди дейсиз. Бир пайтлари хўжалиқдан муқофотга деб берилган радиодан жаҳонда бўлаётган гап-сўзларни эшитилади. Айниқса, тушлик пайтлари бир пайтлар ўзи яхши кўрган, “Чорвадор” эшитиришининг йўқ бўлиб кетганига ачинади. Ёш-ялангнинг туз матраси йўқ қўшиқларини эшитиб қолса, жони ҳалқумига келади. Ким тарбия берган буларга? Ким ўқитган буларни? Шуям ўзбекнинг боласими, деб ажабланади. Бундай кезлар яна Эгамбердини эслайди. Мумтоз адабиётдан ғазал ўқиб шарҳлаганда, дунёда кечаётган воқеаларни гапирганда, у билан талашиб-тортишганлари, муаллимнинг куйиниб, хавотирланаётганини кўриб, унга ҳазиллашиб таскин берганлари ёдига тушади, ўзининг гапларини эслаб мийиғида кулиб қўяди.

– Эй ўғлим, пошшомиз одил бўлса, армиямиз қудратли бўлса, бир гала ғаламис нима қила оларди?.. Тоза бўлмаса, мана, жингил кўтариб ўзимиз чиқамиз. Элни бузаман деган шу таёғимдан яхшилаб уч-тўрттасини еса, эси кириб мулла минган эшакдай бўлиб қолади, муаллим болам.

– Эй, ота, сизга гап йўқ, – дерди бундай кезлар муаллим самимий кулганича..

Кейин-кейин ўзи билан ўзи гаплашадиган одат чиқарди. Тўғрироғи, чиқарибди. Буни қирқдан ошган бўлсаям ҳали ёш чўпон деб ҳисобланувчи, қишлоқда ҳамма “Далли”, фақат Тоштемир ота Достонбек, деб қақирадиган ёрдамчисининг гапидан сўнг қилиб қолди. Қоқ туш пайти қўйлар ер искаб қолганда, сурувни сувликка хайдаб, қимдир экиб кетган учта қайрағочнинг тагига жой қилиб, тушликка ўтиришган эди. Қуймаланиб юрган ёрдамчиси:

– Тоштемир ота, нима-а, пичир-пичир қиладиган бўп қолдингиз, – деди Далли минғиллаб, баъзи сўзларнинг охирги харфларини ичига ютганча. – Айтувдим-у сизга Жийдажарга борманг, деб. Энам айтган, Жийдажарда жинлар бор, деб. Энди Сапар муллага ўзингизни ўқитиб ташланг. Лекин, қулоғига эн солинмаган, бутун қулоқ тўқли атайсиз. Бир маза қилиб қайнатма ичиб, эт еймиз-да ўзиям...

Жаҳли гув этиб миясига урди.

– Акл ўргатмаган сен қолувдинг, ўзи. Бор ишингни қил, э... Далли...

Бошқа аччиқ гапдан ўзини тийган бўлса-да, бутун кишлоқ, ёш-яланг ҳам Далли деса парво қилмайдиган ёрдамчи Тоштемир отанинг Далли деганини оғир олди. Қовок-тумшуги осилиб, аразлаб қолди.

– Бекор қилдим, – деб ўйлади Тоштемир ота. – Далли-девона бўлсам шу бола чўпон-чўлиққа аралашиб турибди. Ёш-яланг шаҳарга интилади. Бунақада эртага подани, қўйни ким боқади?..

Кайфияти баттар бузилди. Еганиям ичига тушмади. Кўзи илинган экан, бир пайт Даллининг ҳовликиб бакирганидан уйғониб кетди:

– Тоштемир ота, ҳов Тоштемир ота. Қаранг, нима ушлаб олдим...

Қараса, Даллининг кафтида сўфитўрғайнинг энди учирма бўлаётган полапони.

– Буни уйга обориб боқсам. Қўлга ўрганармикан? Зўр бўларди-да... Сурувнинг тепасида учиб, сайраб юрарди-да...

Тоштемир ота бир эшкиннаб турган Даллига, бир унинг кафтида типирчилаётган полапонга қаради.

– Достонбек, эсинг кўп йигитсан-у... Яхшиси уни қўйиб юбор, энасининг олдига борсин. Сен энангни яхши кўрасан-ку, тўғрими? Уям энасини яхши кўради. Шундай қил, болам.

Далли бироз отанинг гапларини ҳазм қилолмай ўйланиб турди, кейин ортига йўл олди.

– Яна қаёққа?..

– Топган жойимга оппориб қўйиб юбораман, бўмаса энасини тополмайди.

Нималарнидир минғиллаб кетаётган ёрдамчисининг оркасидан қараб турар экан, унинг охирги гапларидан кўнгли юмшади. Шу кез бесабаб Даллигаям, полапонгаям, нимагадир ўзигаям ачиниб кетганидан кўзи намланди. Яна хаёл олиб қочди...

Бир куни Эгамберди иккаласи ҳовлининг ортидаги тепаликка чиқиб ўтиришган эди. Муаллим бирдан савол бериб қолди:

– Тоштемир ота, ҳеч булбулнинг сайроғини эшитганмисиз?

Савол негадир отага малол келди. Ҳамкишлоқлари айтмоқчи, елка томири тиришди. “Нима дейди бу бола. Бизни ҳеч нарсани билмайдиган кишлоқи ҳисоблаётими?” – деган ғаразли ўй ўтди хаёлидан.

– Йўқ... Ўзинг сўпитўрғайнинг сайрашини эшитганмисан?

Томдан тараша тушгандай кескин берилган саволдан Эгамберди мийиғида қулиб қўйди.

– Йўқ, эшитмаган эканман, Тоштемир ота...

– Шунақа. Сен бўлсанг булбул, булбул дейсан...

Орага нукулай жимлик чўкди. Тоштемир ота ноўрин кизишганини сезди. Доим шундай, салга ловуллаиди-ю “поп” этиб ўчади. Қаттиқ хижолат бўлди. Ўйлаб кўрса, ҳақиқатан ҳам булбулнинг сайрашини эшитмаган экан. Тўғриси, бунга қизиқмаган ҳам экан. Эгамбердидан бошқа бўлганда балки ота камчилигини ўлақолса тан олмаган бўларди. Бирок, муаллимда қандайдир “сирли” ҳислат бордек эди. Ҳатто

Тоштемир отадай ҳам тош, ҳам темир одам ҳам негадир кўнглини ёриб, дардлашишга эҳтиёж сезиб қоларди. Бу сафар ҳам шундай бўлди.

— Йўқ, ўғлим... Эшитмаган эканман. Эрта-ю кеч мол дебмиз, қўй дебмиз. Балки эшитсам эшитгандирман, эътибор бермагандирман...

Шу суҳбатнинг эртасига тонгда булбулнинг сайроғини эшитди. Эгамберди айтган гаплардан кейинми, ёки чинакамигами бир сел бўлди, бир сел бўлди. Шунинг баробарида ажабланиб ҳам қўйди:

— Кара-я, бизнинг қишлоқдаям булбул сайракан-а?

Эгамберди муаллимни қўмсаб, хаёлан ўзи билан ўзи гаплашиб юрган шундай қуларнинг бирида ҳар доимгидек ўғли яна уч-тўрт ҳамтовоғи билан келиб қолди. Анъанага айланган одат такрорланди. Яна қўчқор сўйилди. Яна ҳамқишлоқлар саҳий ота, унинг орзуларини рўёбга чиқараётган, шаҳарда ҳадемай каттакон амалдорга айланиб кетадиган ўғил шаънига алёрлар айтишди. Лекин Тоштемир ота ҳар галгидек бир қоп семирмади. У зимдан ўғлини, унинг ўртокларини кузатарди. Семириб, тарвуздеккина қорин қўйган ўғил гарчи, “Бизнинг бобой маладес. Шу отам бўлмаганда мен шаҳарда ўқирмидим. Шу даражага эришармидим”, деб қайта-қайта елкасидан кучса-да кўнгли кўнчикмади. Тунда ҳамма тарқади. Қўни-қўшни, куёв, кизи, неваралар зиёфатдан кейин ҳамма ёқни чиннидай қилиб тозалаб, меҳмонларни “бир пиёла” чойга таклиф қилишганича тарқашди. Ўғил эса... Зиёфатдан кейин ҳам ҳамтовоқлари билан ичкарида базми жамшидни давом эттиришга тушди. Дераза тагида Тоштемир ота ҳам уларнинг суҳбатларига қулоқ тутиб ўтирди. Оқиб ойнадан “бизнес-мизнес”, “доллар-поллар”, “банкрот-манкрот”, “кредит-мредит” деган гапларни эшитиб, мияси ғовлаб кетди. Ҳеч нарсани тушунмай, секингина бош чайқаб узоқлашди.

Замона зайли билан бўлаётган барча ўзгаришни қабул қилолмай қийналадиган Тоштемир ота ҳеч ўғлининг юриш-туриши, феъл-атвориға баҳо бермаганини, ўғлини нуқсонсиз, деб қаттиқ ишониб хато қилганини англади. Биринчи марта ичганида, “Ўғлим йигит бўлиб қолди”, деб суюнганини эслаб, ўзидан ажабланди. Ўшанда чаккасига тортиб юбормайдими? Бировнинг боласига баҳо бергунча, ўғлига сер сомайдими?... Шу тарвуз қорин олифта наҳотки унинг зурриёди бўлса?... Яна бобой деганига ўлайми? Ўзи қачон “Ота”ни йигиштириб, “Бобой”га ўтди? Нимага шунгаям эътибор бермади?... Ич-этини ўртаётган бу саволларга жавоб излар экан, ўғли билан нақадар узоқлашиб кетганини, уни ҳалиям узун иштон қийиб, ёғоч от минган болақай, деб юрганини англаб қолди. Четдан қараган ҳолис одамга шу йигит Тоштемирнинг ўғли деса ишонармикин?..

Туни билан уйқуси келмай, тиканак устида ётгандек у ёндан, бу ёнга ағдарилиб чиқди.

Тонг саҳар ўрин-тўшак қилмай тўғри келган жойда донг қотиб қолган меҳмонлар ётган хонага бош суқди. Меҳмонхона тамаки ва ичимлик ҳидидан буруқсиб кетганидан бир ўқчиб кўнгли ағдарилди. Бурнини жийириб, ўзини мажбурлаб уйга кирди. Токчада териб қўйилган Эгамберди муаллимнинг китобларига қўзи тушиб: “Шундай ҳикматли китоблар турган жойда-я... Увол-а, увол”, деб қўйди ичида. Ўғлини туртиб уйғотиб, “ортимдан юр” ишорасини қилди. Минг азоб билан қўзини очган ўғил аввалига биров гаранг бўлиб турди. Афтидан қаердаман, деб ўйлади, шекилли. Сўнгра “Ҳозир ўттиздан ошдинг, уйлан, деб мияни қотиради. Қайтамиз, чидаймиз-да, энди”, деган ўй билан малол келганини яширмай тўнғиллаганча отага эргашди.

— Энг курмаса афт-башарангни чайиб ол, — деди Тоштемир ота айикдай лапанглаб

эргашган ўғлига. Ўзи эса индамай уй ортидаги тепаликка йўл олди, Эгамберди билан ўтирадиган ерга бориб чўккалади. Бироздан кейин ўғил ҳам етиб келиб отанинг ёнига инди. Лекин, ўғил кутганидай ота унинг бошини қотирмади. Ҳатто уйланиш тугул, бошқа мавзулардаям гап очмади.

“Қариб қопти, уйлантириб қўйсаммикин?.. Йўғ-э, эртага биронтаси ияртмаси билан келса, уй-жойга, мол-мулкка эга чикиб бошни қотиради”, деб ўйлади қотмалигидан елкалари чўкиб қолган, пешонасидаги тиришлари кўпайган, бир пайтлар юзига қайсарлик бериб турадиган қўкиштоб соқоллари оқариб сийраклашган отасига тикилиб.

Гап-сўзсиз анчагина ўтиришди. Тоштемир ота ўғлини нимага уйғотди-ю нимага бу ерга чақирди, мақсади нима, шу кез сўрасангиз ўзи ҳам билмасди.

– Ўғлим, ҳеч булбулнинг сайраганини эшитганмисан? – деди ниҳоят.

Ўғил ҳайрон бўлиб отасига тикилди. Энци қотди.

– Шу гапни айтаман деб каллайи саҳарлаб уйғотдингизми? Эй, бобой, булбул дейсиз. Ҳозир пул бўлса чангалда шўрва. Ўша сиз айтган булбулни олтин қафасга солиб сайратиб қўйса бўлади... Ана уйда “ўчиб” ётган боллар кимлигини биласизми? Бири каттакон амалдорнинг ўғли. Иккинчисининг отаси таникли тадбиркор. Учинчисининг тоғаси хориж билан бизнес қилади. Мен ким бўпман. Бир чўпоннинг ўғли. Лекин, шулар билан тенгма-тенг юрибман. Нима деб юрибсиз, бобой...

Оҳангидан “Ҳа, энди сиз бир чўпон бўлсангиз, бунақа гапларга ақлингиз етармиди?” деган писанда ҳам йўқ эмасди...

Бошланди... Ҳали сархуш ўғилнинг гап халтасидаги манманликка йўғрилган увоклар сочила бошлади. Анчагина жавради. Ҳар гал бировга сўзини бермайдиган, билса-билмаса паст кетмайдиган Тоштемир ота, бу гал жим туриб эшитди, балки жим туриб эшитмагандир... Ҳамсухбати билан тортишмади ҳам, чунки у ўғли эди. Ниҳоят жаврай-жаврай фалсафа сотишдан чарчаган ўғил қулочини кенг ёзиб керишди.

– Ҳа, мен бораи. Ҳали тонггача анча борга ўхшайди. Бир мизғиб олай... Оғайнилари тепага Оқтошга олиб чиқаман, деб ваъда бериб қўйувдим, – деди кейин сирли килиб кўшиб қўйди: – Бари керакли, сувзлари катта. Менинг ишимга-ям ёрдамлари тегадиганлардан. Сал хизматларини килиб, кўнгилларини олмасам бўлмайди. Шогирдларингизга айтсангиз, бир қўйни нимталаб, машинанинг багажига солиб беришар-а, бобой...

Тоштемир ота индамади. Ўғлининг кетганини ҳам сезгани йўқ. У қутарди. Нимани?... Балки, ўша Эгамберди муаллим билан булбул сайраганини илк бор эшитган тонгда қалбига инган илиқ туйғуни яна бир бор ҳис қилишни истагандир... Балки... Аммо... аммо, булбул ҳеч сайрай демас, аксинча кишлоқни итларнинг ҳурган овозлари тугиб кетган эди.

Тоштемир ота анча ўтирди. Бир пайт ўпкаси тўлиб, кўзларидан оққан ёш соқолини ювди. Шундагина у ўғлида ўзи меҳр қўйган Эгамберди муаллимнинг сийратини кўришни жуда-жуда истаганини англади. Беихтиёр пичирлади:

– Қаерлардасан, болам?... Қачон қайтасан?... Сени соғиниб кетдим-ку, болагинам... Муаллим болам...

ОЛИЙҲИММАТ ОДАМЛАР

Мурод АБДУЛЛАЕВ

“Тошкентнинг буюк қалби” фильмининг Америкадаги довруғи

Иккинчи жаҳон уруши даврида Ўзбекистонга эвакуация қилинган ва шу заминда паноҳ топган юз минглаб қочоқлар тақдири ҳақида ҳикоя қилувчи “Тошкентнинг буюк қалби” ҳужжатли фильми Венадан Нью-Йоркка қадар катта муваффақият билан намоён этилди. Асар жаҳон тарихидаги энг ваҳшатли қирғинбарот юз берган дамларда бу мудҳиш воқеаларнинг зидди сифатида муҳташам Осийнинг қоқ маркази бўлган Тошкентда юз кўрсатган инсоний жасорат ва буюк қаҳрамонлик саҳифаларига бағишланган.

Тошкентнинг ўзига хос тарихи, уруш йилларидаги оғир вазият ва истиклол йилларида Ўзбекистон эришган ютуқлар ҳақида сўзлар экан, бошловчи Михаил Гарбузенконинг вазмин ва шикаста овози Россия халқ артисти Юрий Стояновнинг дил сўзлари билан уйғунлашиб кетади:

– 1942 йилда бувимнинг оиласи ҳам бошқалар катори Сталинграддан эвакуация қилинган. Йўлда фашист самолётлари бомба ташлаб эшелонни ўкка тутлади. Бувим бири олти ёш, иккинчиси тўрт ёшли набираларини йўқотиб қўяди. Тошкентда улар ўзбек оиласи бағрида кўним топадилар. Олийҳиммат одамлар парокандаликка юз тутган оилани тўзиб кетишдан сақлаб бир-бири билан топиштиради ва ўз уйдан жой беради. Ўша оиланинг барча аъзолари ерда, оддий тўшақда ётиб, ёлғиз кроватини ҳам онамга берган экан. Ўзлари ночор яшаса-да, уруш туфайли бошпанасиз, оч-юпун қолганлар очликдан ўлмаслиги, ўсиб-улғайиши учун бор бисотини аямаган. Волидам ўзбекларнинг саховати ва ҳиммати билан жон сақлаган. Бунинг учун бутун умр улардан миннатдор бўлиб ўтди. Менинг оилам ҳам бу яхшилиқни ҳамиша ёдда сақлаб келди ва бундан кейин ҳам асло унутмайди.

Режиссёр Ҳожимурод Валиев Борис Бобоев сценарийси асосидаги сюжетларга мос тарихий суратлар, уруш йиллари хроникаси, шу давр ҳақида яратилган бадиий ва ҳужжатли фильмларнинг муҳим эпизодларини катта маҳорат билан бир-бирига

Мурод АБДУЛЛАЕВ – 1948 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎЗМУ) битирган. “Қариш чўли қаҳрамонлари”, “Нажот кутган дарёлар”, “Мозордаги бешиқлар”, “Тўмарис она”, “Сабр онаси”, “Улуғ Темурга алла айтган эл” каби бадиий-публицистик китоблари ва тарихий эсселари нашр этилган.

“пайвандлайди”. Асарнинг муваффақиятли чиқишида тажрибали операторлар – Абдулла Тўлаганов (Ўзбекистон), Роман Кайков (АҚШ), Семён Кацив (Исроил) ва Александр Келипалов (Россия)нинг ижодий маҳорати айниқса муҳим аҳамият касб этганини таъкидлаш лозим.

Иккинчи жаҳон урушида Ўзбекистондан 1,5 миллиондан ортиқ жангчи иштирок этган. Уларнинг 420 минг нафари қирғинбарот урушда ҳалок бўлган, 640 минг киши эса фронтдан она юртига ярадор бўлиб қайтган... Ўзбек халқи ўша оғир йилларда уй-жойидан айрилиб, эшелон-эшелон бўлиб келаётган одамларни қабул қилди ва буюк инсонпарварлик намунасини кўрсатди. Тошкент фашистлар бостириб кириб вайрон қилган ҳудудлардаги қишлоқ ва шаҳарларни ташлаб чиқишга мажбур бўлган бир миллиондан ортиқ қочоқлар учун кадрдон гўшага айланди. Эндilikда улар Тошкентни халоскор шаҳар сифатида хотирлайдилар.

Шу ўринда, фильмда ўз хотираларини эслаётганлардан яна бири – Ўзбекистон халқ артисти Галина Мельникованинг қалб сўзларига эътибор қаратсак: “Уруш бошланганда мен тўрт ёшда эдим, – дейди у. – Ўша оғир йилларни яхши эслайман. Отам, онам, бобом ва бувим радиодан уруш хабарини эшитиб, худди отувга олиб кетилаётган одамлардек ваҳимага тушиб қолишганди. Бу манзара хотирамда муҳрланиб қолган... Бизнинг оиламиз ҳам, Санкт-Петербург камалида жигарбандлари ҳалок бўлиб, ёлғиз қолган бир аёлни бағрига олганди. Унинг ёши катта бўлса-да, худди ёш болага қарагандек эътибор кўрсатишимизга тўғри келган. Туғишганларидан айрилгани боис асаби издан чиққан, нигоҳи нурсиз, бир сўз демасдан суратдай қотиб турарди. У камалда руҳий фалаж ҳолатига тушган экан...”

Ўзбекистон ўша йилларда 1,5 миллион қочокни бағрига олган бўлса, шунинг 250 минг нафари фашистлар таъқиби ва бешафқат зулмдан жонини қутқариб қолиш учун паноҳ ахтарган яҳудий миллатига мансуб кишилар эди. Тошкент вокзали туну кун эвакуация қилинганларни қабул қиларди. Шаҳар оч-юпун, азоб тортган, уй-жойсиз кишиларни бағрига оларди. Бомбалар остида вайрон бўлган шаҳар-қишлоқлардан қочиб чиққанлар дарёдай оқиб келарди. 1941 йилнинг кузида Тошкент вокзалининг қиёфаси бирданига ўзгариб кетди. Ҳар ярим, бир соатда қочоқлар билан тўлиб-тошган эшелонлар келиб тўхтар, улардан аёллар, болалар ва кексалар тушарди. Нафақат вокзал атрофидаги майдону кўчалар, хиёбонларгача оёқ қўйгани жой топпилмасди. Ҳамма ёқ сумка, корзинка, жомадон кўтарган жабрдийдаларга тўлиб кетганди. Улар дуч келган очик ерга, йўлкалар, кўчаларга жойлашиб олгандилар. Ўша кезлар Тошкентдан паноҳ топганларни “омадли чипта соҳиблари” деб аташарди.

Фильмда қочоқларни қабул қилишни ташкил этиш бўйича амалга оширилган улкан ишлар ҳам ўз аксини топган. 1941 йил 25 ноябрдан бошлаб темирйўл вокзалида уруш бораётган ҳудудлардан юборилган болаларни қабул қилиш бўйича эвакуация пункти ва унда туну кун навбатчилик ташкил этилади. Эшелонлар перронга келиб тўхташи биланок носилка кўтарган, дори-дармон ва болалар кийим-бошини олиб чиққан одамлар, врачлардан иборат махсус бригадалар ҳозир у нозир бўларди.

Ўзбекистонга эвакуация қилинганларнинг 400 минг нафардан ортиғи ёш болалар, ота-онасидан ажраб қолган етим ва сағир болалар эди. Фильмда кинодраматург Жасур Исҳоков шу ҳақда фикр юритаркан, “Бугун Евроиттифок атиги бир миллион қочокни сиғдирмасдан бутун жаҳонга айюҳаннос солмоқда”, деб киноя қилади. Бу борада Германиянинг Ўзбекистондаги элчиси жаноб Найхарт – Хафер – Висингнинг фикри ҳам Жасур Исҳоков мулоҳазасини тасдиқлайди: “Ўзбекистон биз – Евроиттифок учун ҳам яхши ибрат-намуна бўлиши керак”.

Иккинчи жаҳон уруши йилларидаги бу жасорат, бағрикенглик кўплаб ижодкор-

ларнинг шеърий ва насрий асарлари, кинофильмларига мавзу бўлган. Уларнинг қаҳрамонлари калбига ўзбек халқининг олийжаноблиги муҳрланиб қолган. Бундай асарлар орасида Дина Рубинанинг “Кўчанинг кунгай томонида” номли романи ва шу асар асосида яратилган бадиий фильм алоҳида ажралиб туради. Муаллиф Тошкентда туғилиб-ўсиб, олий маълумот олган, ўттиз йил шу заминнинг тузини тотган. Д. Рубина романида юзлаб тақдирлар тасвирланган. Унда давр манзарасини нихоятда аниқ ва ёрқин акс эттирувчи ҳаяжонли саҳифалар жуда кўп. Хадича исмли бир аёл очликдан ҳолсизланиб, ориқлаб кетган қизалоқнинг ҳаётини сақлаб қолиш учун ўғлининг этигини соттириб, пулига сут олади. Қамал ҳолатидаги Санкт-Петербургдан келганлар орасида Катя исмли қизалоқ ҳам бўлган. Хадича сутни ўша қизалоқнинг оғзига томчилаб томизади ва кўп ўтмай мўъжиза рўй беради. Чин инсоний ҳиммат олдида ўлим ортга чекинади. Хадича Катянинг ҳаётини сақлаб қолади. Дина Рубина шу саҳифадан сўнг ёзади: “Катя учун ўша ёздан сўнг дарахтлар қуюк соя ташлаб турган бу ҳовли ҳаётидан ҳам ортиқ масканга айланди”.

“Тошкентнинг буюк калби” фильми муаллифлари Дина Рубина билан у истикомат қилаётган Исроилнинг Иерусалим шаҳрида учрашадилар. Борис Бобоев Дина хоним билан суҳбат қураётган экан, кадрларда унинг уй-жойи, умр бўйи йиккан осори атиқалар, ўзбекона миллий жиҳозлар, адиба учун кадрли бўлган барча буюмлар кўз олдингизда шарқона манзара яратади. “Ҳар бир ёзувчи учун бениҳоя кадрли бир манзил бўлиши табиий. Мен учун Тошкент шундай шаҳардир, – дейди у. – Онам эвакуация қилинганлар қаторида Тошкентга келиб, Ўрта Осиё давлат университетида ўқишга кирган. Ўшанда у ўн етти ёшда экан. Мен эвакуация боис Ўзбекистон пойтахтига келиб қолганлар авлодидан. Барча буюк тамаддунлар ҳаётнинг энг қайнаган жойларида пайдо бўлади. Биласизми, геологларда “гамана” деган тушунча бор. Яъни қайноқ тошлар. Сўғдиёна қаби тамаддунлар ҳам ҳаётнинг энг қайноқ нуқталарида намоён бўлган. Тошкент ана шундай буюк тамаддун, буюк инсоний жасорат юз кўрсатган шаҳардир... Отамнинг айтишича, у урушдан сўнг фронтдан тўғри Тошкентга келади. Кўчама-кўча, уйма-уй юриб, қўлидаги ёзилган манзил бўйича ўз жигарбандларини ахтаради. Ҳолдан тойиб, адашиблар ҳам кетади ва дуч келган эшикни тақиллатса, ичкаридан кекса бир ўзбек отахон чиқиб келади, ҳолаҳвол сўрайди. У отам кидираётган жойнинг қайси томондалигини тушунтириб: “Ўғлим, бирпас тўхтаб тур, – дея ичкарига кириб кетади. Бир дақиқадан сўнг бир пиёла сув ва нон олиб чиқиб, – буни ичиб ол, кўп юриб чарчагансан”, дейди. Отам бу лаҳзани бутун умр эслаб юрди ва мен яна қаерда, қайси республикада мана шундай олийҳиммат одамлар яшашини билмайман. Бу шунчаки меҳмондўстлик эмас, Шарқда меҳмондўстлик оддий ҳол саналади. Ундаги ҳар бир лаҳза ва ҳолат эса ҳаётнинг ўзи қаби бебаҳодир. Буни ҳамиша ёдда тутиш керак”.

Фильмда машҳур ҳайкалтарош Яков Шапиро ўзининг ёшлиги, ижод йўллари, яратган асарлари ҳақида ҳикоя қилади. Фашистлар Украинада Шапиронинг бобоси – скрипкачи устани яҳудий бўлгани учун отиб ташлашади. Шунинг учун у яҳудийларнинг фашистлар томонидан оммавий қиргин қилинишига бағишлаб яратган асарини “Реквием” (“Мотам қуйи”) деб атади. “Холокост” даврида бир миллиондан ортиқ яҳудий ўлдирилган.

“Холокост” атамаси ўтган аср қирқинчи йилларида Германия ва фашистлар томонидан босиб олинган мамлакатлар ҳудудида яҳудий миллатига мансуб аҳолининг оммавий тарзда таъқиб этилиши ва қиргин қилиниши билан боғлиқ воқеаларни англатади. 1933–1945 йиллар орасида нацистлар ва уларга иттифоқчи давлатларнинг яҳудийларни йўқ қилиш борасидаги умумий сиёсати туфайли улар

муттасил равишида таъқиб этилган ва ўлдирилган. 1933–1939 йиллардаги илк босқичда яҳудийларга нисбатан қўлланган камситиш, таҳқирлаш, ҳақ-ҳуқуқини чеклаш, ҳуқуқий жисҳатдан бошқалар билан тенг кўрмаслик ва талаш оқибатида уларнинг ҳаммаси Германиядан кўчиб кетишга мажбур қилинган. Иккинчи жаҳон уруши бошланганидан сўнг эса яҳудийлар Шарқдаги лагерлар ва геттолар (ирқий, миллий ёки диний жисҳатдан паст тутилган аҳоли гуруҳлари учун ажратилган ҳудудлар)га кўчирилиб, оммавий тарзда қиргин қилинган. Натижада Иккинчи жаҳон урушининг охирига келиб, Германияда ўн минг нафаргина яҳудий миллатига мансуб аҳоли эканлиги сақлаган. Ҳозир бир қатор Европа мамлакатларида “холокост”ни инкор этиш ёхуд унинг миқёсларига шубҳа билан қараш расман жиноят деб қаралади. 1951 йилда яҳудийларнинг Германияга моддий даъвоси бўйича ассоциация таъсис этилиб, ҳозирга қадар ГФР ҳукумати томонидан 70 миллиард доллар тоvon тўланган).

Кадрлар бирин-кетин алмашган сайин янги-янги эпизодлар, ўзбек халқининг саховати, олийҳимматлигидан сўзловчи, Иккинчи жаҳон уруши йилларида намоён бўлган бу ҳақиқатга бевосита гувоҳ бўлган кишиларнинг дил изҳорлари билан танишасиз. Ҳозир АҚШда яшайётган собиқ Мелиорация ва сув хўжалиги вазири ўринбосари Аркадий Нисниевич шундай дейди:

“Икки ҳафта печкали юк вагониди роса йўл юрдик, сўнг бизларга Қариш шаҳридан бошпана беришди. Ўлмай қолдик. Ўзбек халқига бош эгиб таъзим қиламан!”.

Россия Федерацияси халқ артисти Иосиф Кобзон:

“Биз кўпчилик эдик ва ҳаммамиз битта ўзбек оиласида яшадик. Бу оиладагилар бизларсиз ўзлари алоҳида таом емас эдилар. Ўзбекистон меннинг иккинчи Ватанимдир!”.

Фильмдаги мазкур икромномаларга гувоҳ бўлар экансиз, суратга олиш жараёни тугаганидан анча вақт кейин Америкадан Тошкентга келган таниқли ҳофиз (Фузулийнинг “Қурбон ўлам” ғазалини кўйлаб машҳур бўлган) Изро Малаков бу киноасар ҳақида эшитиб айтган дил изҳорлари ёдга тушади:

“Шу мавзунини кўтариб улуг иш қилибсизлар. Ҳақиқатан ҳам ўзбек халқи бизни оқ юшиб, оқ тараган, камолга етказган. Биз ўзбек халқининг тарбиясини олдик”.

Бошқа кўплаб машҳур санъаткорлар ҳам “Тошкентнинг буюк қалби” фильмида ўзбеклар улардан меҳр-муҳаббатини дариг тутмаганини эҳтиром билан тилга оладилар. Фильмни томоша қилар экансиз, собиқ иттифокнинг Россия, Белорусия, Украина каби республикалари ҳудудидаги фашистлар томонидан босиб олиниб, вайрон қилинган районлардан келган минг-минглаб кочоқлар, шу жумладан, яҳудий миллатига мансуб кишилар айнан Тошкентда очлик ва ўлимдан жонларини кутқариб қолгани ҳақидаги ҳақиқат оғир бир симфония каби онгу шуурингизни эгаллайди.

Ушбу фильм Нью-Йоркда катта муваффақият билан намоиш этилиб, Иккинчи жаҳон уруши йилларида халқимиз кўрсатган матонат ва жасорат минг-минглаб кишилар қалбида акс-садо бераётган кунларда мазкур шаҳарда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессияси бўлиб ўтди ва унда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев сўзлаган нутқ жаҳон жамоатчилиги томонидан юксак эътибор билан тингланди. Давлатимиз раҳбари илгари сурган амалий таклифлар барча тинчликсевар кишиларда катта кизиқиш уйғотди. Мазкур нутқ теран таҳлилларга бойлиги, бугунги куннинг долзарб муаммолари тилга

олингани туфайли анжуман катнашчилари томонидан қизғин муҳокама қилинди.

Президентимиз Ўзбекистон бугунги кунда мамлакатнинг янги қиёфасини шакллантириш йўлидан бораётганини айтиб, ташки сиёсатда Марказий Осиё минтақасига устувор аҳамият берилаётгани ва бу ҳар томонлама чуқур ўйлаб танланган йўл эканлигини алоҳида таъкидлади. Ўтган қисқа вақт мобайнида минтақамизда мутлақо янги сиёсий муҳит яратишга эришилди. Бу тенденциянинг мустаҳкамланиши Марказий Осиё давлатлари Президентларининг мунтазам учрашувлар ўтказиши учун кенг имконият яратиши таъкидлангани бежиз эмас. Шу муносабат билан давлатимиз раҳбари ноябрь ойида Самарқандда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти шафеълигида *“Марказий Осиё: ягона тарих ва умумий келажак, барқарор ривожланиш ва тараққиёт йўлидаги ҳамкорлик”* мавзусида юқори даражада халқаро анжуман ўтказиш режалаштирилганига эътиборни жалб этди. Бу анжуман сўзсиз минтақадаги фундаментал муаммоларни муҳокама қилиш учун ҳам катта йўл очади.

* * *

Нью-Йорк ҳамда унинг Квинсе ва Бруклен шаҳарларида мамлакатимиз мустақиллигининг 26 йиллигига бағишлаб ўтказилган “Тошкентнинг буюк қалби” фильми тақдирот маросимларида кенг жамоатчилик вакиллари, адабиёт ва санъат намояндалари, диний ташкилотлар, Америкадаги ватандошларимиз иштирок этганидан қўпчиликнинг хабари бор. Мазкур фильм продюсери ва “Фавворафильм” студияси раҳбари Келдиёр Хўжаёров бизга бу ҳақда қуйидагиларни сўзлаб берди:

– Москвадаги талабалик йилларимданоқ И. Кобзон, Г. Боровик, М. Жванецкий, А. Райкин, Ф. Раневская каби машҳур санъаткорларнинг ёшлик йиллари Ватанимизда кечганини яхши билар эдим. Улар Иккинчи жаҳон уруши даврида халқимиз меҳридан баҳраманд ҳолда камол топганларини миннатдорлик билан эътироф этганларига қўп гувоҳ бўлганлар. Ўша йиллардан бошлаб бир хужжатли кино асар яратишни орзу қилиб келар эдим. Таниқли журналист ва сценарийчи Борис Бобоев билан ҳамкорлигимиз шу маънода баракали бўлди.

Фильмимизнинг Нью-Йоркдаги тақдирот тadbирлари “The Bukharian Times” газетаси, шунингдек, АҚШ ва Канада бухоролик яҳудийлар Конгресси ва бошқа жамоат ташкилотлари томонидан ташкил этилди. Бухоро яҳудийлари марказида ўтказилган тақдиротда студия раҳбари сифатида мен, фильмнинг сценарий муаллифи Борис Бобоев ҳамда таниқли телесуҳандон, Ўзбекистон халқ артисти Галина Мельникова иштирок этдик.

Ўзбекистон Республикасининг Нью-Йоркдаги вице-консули Улуғбек Ахмедов Ўзбекистоннинг АҚШдаги элчихонаси, Ўзбекистоннинг БМТдаги Доимий ваколатхонаси, шунингдек, Нью-Йоркдаги Бош консуллик номидан тadbир катнашчиларини Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 26 йиллиги билан самимий қутлади.

АҚШ ва Канада бухоролик яҳудийлар Конгресси координатори Рафаэл Некталов фильм ижодкорлари – серкуёш Ўзбекистондан ташриф буюрган меҳмонлар шарафига миннатдорлик сўзларини айтиб, “Муаллифлар ўзбек халқининг саховатли қалби, айни чоғда, бениҳоя бағрикенглиги туфайли уруш даврининг азобуқубатли йилларидан омон чиққан европалик яҳудийларнинг миннатдор хотираси ҳақида ажойиб экран асарини яратганлар”, дея қайд этди.

Ўзбекистон халқ артисти Галина Мельникова мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистонда кенг қўламда олиб бораётган ислохотлари, миллий тараққиётнинг янги босқичи манзаралари, мамлакат ва халқ ҳаётида юз бераётган бемисл ўзгаришларга йиғилганлар эътиборини қаратди: “Бугун биз сизларга олиб келган ва эътиборингизга ҳавола этадиган “Тошкентнинг буюк қалби” хужжатли фильмини кўриб, ҳаммамизнинг умумий уйимиз бўлган, сизлар ўз урф-одатларингиз ва анъаналарингизни кадрлаб яшаган, фарзандларингиз туғилган ва камол топган, тупроғида ажодларингиз хоки қолган Ўзбекистон билан янада кўпроқ фахрлана бошлайсизлар”.

Тақдимот маросимида иштирок этган Нью-Йорк шаҳри бош ревизори Скотт Стрингер, таникли публицист ва жамоат арбоби Ари Каган, Нью-Йорк шаҳри Кенгаши депутати Карен Козловец, АҚШ ва Канада бухоролик яҳудийлар Конгресси президенти Борис Қандов, “Надежда” журнали ношири ва бош муҳаррири Эдуард Катанов ва бошқалар тақдимот маросимидаги ўзаро мулоқотларда оғир уруш йилларидаги инсоний тақдирлар, ўзбек халқининг бағрикенглиги туфайли ҳаётда ўз ўрнини топган турли миллат вакиллари ҳақида тўлкинланиб сўзладилар. Улар: “Биз таваллуд топган ва ўсиб-улғайган, камолга етган тупроқдан абадулабад миннатдормиз. Мазкур киноасарнинг яратилиши эса дунёдан ўтиб кетган ажодларимизнинг ҳам руҳларини албатта шод этгусидир”, деб ишонч билдирдилар.

АҚШ оммавий ахборот воситалари, хусусан, Америка – рус телдевидениесининг RTN канали, ўзбек ва рус тилларида 16 саҳифада нашр этиладиган “Zamon-times” газетаси, шунингдек, рус ва инглиз тилларида чоп қилинадиган 52 саҳифали “The Bukharian Times” ҳафталиги тақдимот маросимлари ва ижодий мулоқотларни кенг қўламда ёритиб борди. RTN каналидаги мулоқотимизда фильмнинг яратилиш тарихи ҳақида сўз борар экан, Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонда бор-йўғи 6,5 миллион аҳоли яшашига қарамай, унинг 1,5 миллион нафари фронтга жалб этилгани ва яна шунча миқдорда (1,5 миллион) бошпанасиз қолган одамлар эвакуация қилингани, ўзбек халқи уларни бағрига олиб, иссиқ жой бергани, ош-нонини баҳам кўргани, озик-овкат, кийим-бош билан таъминлагани, меҳр-муҳаббат кўрсатгани чинакам қахрамонлик намунаси сифатида тилга олиниб қолмай, хужжатли фильмдаги кадрлар, тарихий хроника суратлари орқали изохлаб ҳам борилди. Ана шу тарихий воқеаларнинг бевосита гувоҳи бўлган Иосиф Кобзон, Дина Рубина каби ўнлаб ижодкорларнинг дил изҳорлари эфирга узатилди. Уларнинг миннатдорлик сўзлари минг-минглаб томошабинларни бежиз ҳайратга солгани йўқ.

Мазкур хужжатли кино асарни томоша қилганлар атрофимизни ўраб олиб савол устига савол беришар, уйларига таклиф этишар, Ўзбекистонни доимо соғинч билан эслашларини айтишар, ўзбек халқининг уруш йилларида кўрсатган бемисл қахрамонлиги ва жасорати жаҳонда уруш оловини ёқаётганларга нисбатан ҳамиша огоҳликка чорлашини таъкидлашарди. Айтиш мумкинки, санъат воситасида чин дилдан самимий қилиб айтилган сўз ҳамиша бошқаларнинг ҳам юрагига етиб боради ва инсониятни меҳр-муҳаббатни, дўст-биродарликни кадрлаб яашагга даъват этаверади.

Кўкнинг чизгисидан дил топгай таскин

Она ер

Булут қочар, осмон кулар, тинди ёмғир томчилари,
Кўк денгизи узра пайдо камалакнинг йўлчалари.
Юрак оти қайга чопар, дупурлайди кўними йўк,
Ҳайратларнинг тандирига ёпилган ишқ кулчалари.

У бир ишқки, она замин тупроғига сингиб кетган,
Отам юрган, онам юрган йўлларига меҳрим тушган.
Ишқим бўлак, рашқим бўлак шу сойларга қўшилгуси,
Она Ватан болам дея, буғдойига ризқим қўшган.

Энг чиройли севгидир бу, юрак ёнгай юрт ишқида,
Онам эккан райҳонларнинг ифориини қучгай юрак.
Майсаларнинг кулгусидай кулиб яшар кўнглим менинг,
Шу тупроқдан узилмайман, аммо, кўкка учгай юрак.

Қушлар кўшиқ қуйлаб келса, боғларингдан жой топади,
Она Ватан тоғларингдан садо янграб жоним дея.
Ҳеч кимда йўқ меҳримизга Ватанжоним кўз тегмасин.
Адо бўлсин кўролмаслар, юрак бағри куя-куя.

Тупроғида ризқим менинг, борлиғим шу борим — Ватан,
Эй дил, гулга кўниб юрган шаббодога кўнгилни бер.
Гоҳо оғир қадам боссам, болажоним ботди демая,
Юзимни оқ, йўлимни оқ қилиб юрган шу она ер.

Ишқим

Кўкнинг чизгисидан дил топгай таскин,
Миллионлаб қалбларни етаклайди ой.
Юлдузлар қувнайди, кўриб ишқ васлин,
Андоза бўлгайдир қалбдаги чирой.

Қуёш эркаланган дилдаги тафтим,
Мудроқ юрагимни титратар хислар.
Ишқни тутиб яшаб, қуймаса кафтим,
Тебранма дунёни тебратар хислар.

Оҳ, қайга юзланай, юкинай, ахир,
Васли дил юпанчи, юкинчим ўша.
Юрак ёғдуларни ёнингга чақир,
Кўкнинг чизгисидан ҳайратда яша!

Абдулла
ШАРОФИДДИНОВ

Абдулла ШАРОФИДДИНОВ — 1993 йилда туғилган. Жиззах давлат педагогика институтининг педагогика-психология йўналиши учинчи босқич талабаси.

Куёш, юрагимни уйғотиб яша!

Югуриб бормокда, олдинга дунё,
Кутиб туролмайди, тополмас фурсат.
Ишкнинг дунёсида дил бўлар дарё,
Кўнглим, осмонингга осмонни кўрсат.

Тотмагил қисматнинг аччиқ таъмини,
Ширин дийдор керак суйган юракка.
Осмонинг ўкситма, тўлдир камини,
Ёмғирлар кор қилмас куйган юракка.

Ишким, юракдаги очик осмоним,
Тутдай тўкилмайман дунё пойига.
Гулларга гул тутиб ўтгай хар оним,
Нур элтиб фалакнинг офтоб, ойига.

Кўкнинг чизгисидан дил топгай таскин.

“АДАБИЁТ ЯШАСА – МИЛЛАТ ЯШАЙДИ”

Бугунги кунда мустақил юртимизда ёшларимиз истаган соҳада ҳоҳ у адабиёт, ҳоҳ у фан-техника, ҳоҳ у санъат, ҳоҳ у спорт ёки бошқа соҳа бўлсин ўз салоҳиятларини тўлиқ намоён қилмоқдалар.

Маълумки, Жиззах замини азал-азалдан ўзининг бахшилари, сўз усталари, шоир ва ёзувчилари билан ҳам донг таратиб келган.

Бахт ва шодлик куйчиси Ҳамид Олимжон, Шароф Рашидов, Назир Сафаров, Асил Рашидов, Оқилжон Ҳусанов, Сарвар Азимов каби ижодкорлар халқимизнинг қалбидан жой олган.

Айнан, устозлар яратган эзгу анъаналарни давом эттираётган ижодкор ёшларнинг сафи кундан-кунга кўпайиб, маҳоратлари ошиб, қаламлари чархланиб бораётгани эса кишини қувонтирмай қолмайди. Сўнгги йилларда, айнан, адабиёт йўналишида жисзахлик ёш ижодкор қизлар Дилфуза Маҳкамова, Бахтижон Исроилова, Юлдуз Зоирова, Шоҳида Мирзаева, Шоҳида Мўминова, Маъмура Ёқубова, Лазиза Шокирова, Моҳигул Раимқуловалар Зулфия номидаги Давлат мукофотиغا лойиқ қўрилгани фикримизнинг исботи.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюмчасининг “Истеъдод мактаби” танловларида иштирок этиб, устозлар эътирофига сазовор бўлган вилоятимиз ёш ижодкорлари Шоди Отамурод, Чарос Ёқубова, Сайфиддин Окановларнинг илк тўпламлари уюшманинг “Ижод” фонди томонидан “Биринчи китобим” лойиҳасида чоп этилиши бу борада олиб борилаётган ишларнинг ёрқин ифодасидир.

Президентимиз ташаббуси билан қайтадан ташкиллаштирилган Республика ёш ижодкорларининг Зомин семинари жорий йилнинг 5–7 июль кунлари ёш истеъдод эгаларини яна сўлим ўрикисой бағрига чорлади. Мамлакатимизнинг барча вилоятларидан ташириф буюрган ижодкор ёшлар адабиётнинг назм, наср, драматургия, болалар адабиёти, бадий публицистика йўналишлари бўйича ўз иқтидорларини намоён этиб, таниқли устозлардан керакли зарурий маслаҳатлар олдилар. Семинарда иштирок этган Абдулла Шарофиддинов, Муқаддас Саримсоқова, Ўткир Тотлибоев, Муқаддас Мамарасулова сингари жисзахлик ёш ижодкорлар устозларнинг эътиборига сазовор бўлдилар.

Ёшларимиз бугун ўз ижодларида Ватанни, одамни, оламни, эзгуликни, меҳру оқибатни, садоқатни, муҳаббатни, ёшликни, меҳнатни тараннум этишига, юртдошларини, тенгдошларини эзгу мақсадлар сари йўллашга ҳисса қўишига интиломоқдалар. Уларнинг ижод намуналарида шу озод ва обод Ватanning фарзандлари эканликларидан фахр ва ифтихор туйғулари баралла барқ уриб турибди.

Меҳрибон АБДУРАҲМОНОВА,

Ўзбекистон Ёзувчилар уюмчаси Жиззах вилоят бўлими масъул котиби

**Нурхонбегим
ЁҚУБОВА**

* * *

Менга таянч учун тоғлар керакмас,
Оилам – ишонган тоғим бор.
Муҳаббат боғбони қўллари билан
Меҳр-ла яратган боғим бор.

Севги бу – меҳрибон ота-онамнинг
Сўзлашмоқлик учун кўнгил шеваси.
Биз эса синашта икки юракдан
Яралган муҳаббат меваси...

* * *

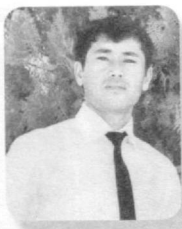
Қаҳратондан қотиб қолди тан
Дил музласа нима қиламиз?
Мен совукни ёмон кўраман,
Юр, баҳорни топиб келамиз!

Аёз қўйди кўнглимни ғашлаб,
Кун зимистон, то тонгдан бошлаб,
Қайга кетди бизларни ташлаб,
Юр, баҳорни топиб келамиз!

Беркитилган қалб дарчалари,
Андух сира кетмайди нари,
Таскин бермас қалб парчалари,
Юр, баҳорни топиб келамиз!

Қорлар қувиб бири-бирини,
Англолмайди юрак сирини,
Ёмғир ювсин виждон кирини,
Юр, баҳорни топиб келамиз!

Қиш қилмади заррача шафкат,
Қишлигини қилар, биламиз.
Ўқсинмагин бир куни, албат,
Биз баҳорни топиб келамиз!

Улуғбек
ҲОЖИМУРОД

Режа

Мен режа тузишни кўп хушламайман,
Тасоддифга тўла бу дунё, ахир.
Вазият сойида оқиб яшайман,
Елкамга минг ташвиш ортади такдир.

Лек, окимга ўзни сира топширмам,
Ташвишлардан дилга тополгим панох.
Менинг дунёдаги бирдан-бир режам –
Бутун умр сени севиб яшамок.

Мобил муҳаббат

«Кириш» текин эди кечаю кундуз,
Якка «абоненти» эдим қалбингнинг.
«Меҳр бонусларин» берардинг сонсиз,
Мен ҳам бажарардим ҳар қандай шартинг.

Чексиз мулоқотда эди кўнглимиз,
Улангандик, ахир, «иш таърифи»га.
«Висол аксияси» йўқолди изсиз,
Тушдим «блокланганлар»нинг сафига.

«Ошиқлар филтрин» этгансан жорий,
Энди таҳаллусим – укубат, азоб.
Юракдан «чиксам» мен, сенинг қалбинг-чи,
Бошқа йўналишга бермоқда жавоб.

Энди, шартномани бузмоқ керакми,
Қалбим қувватини олдинг кўчириб.
Вакт керак, дейсанку, ахир, юракни
Бўлмайди вақтинча ёкиб, ўчириб.

Ватан

Ватан ишқинг бирла юрагим олов,
Ёнаман бир лаҳза ўчиб бўлмайди.
Танамдаги жондан кечиш мумкину
Сендай жонажондан кечиб бўлмайди.

Учсам – парвозимда канотим ўзинг,
Қанотсиз кўкларга учиб бўлмайди.
Элга хизмат этмоқ улуғ шарафдир,
Бу шарафли бурчдан кечиб бўлмайди.

Кўнглим либос кийган миллий ғурурдан,
Бу азиз либосни ечиб бўлмайди.
Юртинг суви қолиб, ўзга юрт сувин
Зам-зам десалар ҳам ичиб бўлмайди.

Ватан ишқинг бирла юрагим олов,
Ёнаман бир лаҳза ўчиб бўлмайди.
Танамдаги жондан кечиш мумкину
Сендай жонажондан кечиб бўлмайди.

Бу кун

Бу кун масрурликнинг ҳисоби ортиб,
Самодан юксалар ҳисларим мавжи.
Кўшиқлар айтаман, бахт торин чертиб,
Табассум бўлади кўшиғим авжи.

Дунё нима экан? Дунёнинг ўзи
Кўзимда кўз очиб, бўлгандай бунёд.
Йиғласам, ёшимдай ситамкор экан,
Кулсам, кулгичимдай беғубор дунё.

Кўринг, қарашларим ўзгача рухнинг
Кўксида ниҳолдай дафъатан энди.
Бахтга ошно бўлиб, севинчдай кулиб,
Йиғласам, қувончдан йиғлайман энди.

Дилим денгиз бўлди, ҳисларим тўлқин,
Илҳом парилари денгизга чўкди.
Сохта, баландпарвоз гапларни қўйиб,
Юрак сирларини юракка тўқдим.

Зухра ЙЎЛЧИЕВА

Ҳусан РАВШАН

Хаёл

Суратию сийратини мен
Гўзаллик деб атадим бу кун.
Жар солмадим бутун оламга,
Лек, бўлганман ўзига мафтун.

Кўксим аро туйғулар асов,
Тўлғонади, жўш урар нукул,
Тиғдай кескин сўзларим нечун,
Қаршисида лол колар буткул.

Мунгли, маъсум унинг нигоҳи,
Унинг билан дунё чароғон.
Мўъжизадир, фариштадир у,
Кўнгли фақат ўзига аён.

Бугун сохир тонглар хам, бироқ
Ўзгачадир оромбахш хаёл.
Таърифлашга лол колар тилим,
Ёнгинамда бир гўзал аёл.

Мени севсанг

Ширин орзу, висолни кутгич,
Сен порлаган юлдузим десам.
Шамолларга бермасдан тутқич:
Мени севсанг, мен сени севсам.

Қачондир ишқ илмин ўрганиб,
Кўнгил тўлиб кошингга келсам.
Ўшандаям диллар ўртаниб:
Мени севсанг, мен сени севсам.

Менга сўзинг бўлса бир оғиз,
Юзларингни кўз ёшга ювсанг.
Икки дилни қолдирмай ёлғиз:
Мени севсанг, мен сени севсам.

Юрак топса ором-осойиш,
Дил қўмсаган тилакка етсам.
Асло, тугамаса бу хохиш –
Мени севсанг, мен сени севсам.

Ҳусан РАВШАН – 1987 йилда туғилган. Умумтаълим мактабида таҳсил олган.

**Мафтуна
РАИМҚУЛОВА**

Сурат

Жим! Сўз дема, кўзларимга бок,
Чизиб олай қалбда суратинг.
Токи, сени ҳар соғинган чоғ,
Менга ҳадя эт мурувватинг.

Шу калбдаги биргина сурат
Менинг учун ҳаёт, аслида.
Изҳор учун топмадим журъат,
Сен учраган баҳор фаслида.

Қара, жоним, энди юракка
Суратингни мен жойлаб кўйдим.
Шу суратни чизмоқлик учун
Мен калбимнинг деворин ўйдим.

Жим! Сўз дема, кўзларимга бок...

Кема

Қалбим денгизида сузган кемасиз,
Қошингизда юрдим кушдек айланиб.
Қанотларим куйди нигоҳингиздан,
Эй, воҳ! Шу нигоҳга қолдим бойланиб.

Учиб кетолмасман олисга, нетай,
Шу кемада, ахир, менинг юрагим.
Энди, ишқингиздан дил бунёд этай,
Унда, кема бўлмоқ менинг тилагим!

Ориф ХОЖИ

ТҮЙ – МАЪНАВИЙ ТАДБИР

Тўй сўзига, унинг мазмун-моҳиятига эътибор қаратган киши тўй ўзига ҳос хайр-эхсон тадбири эканига амин бўлади. Афсуски, бутунги тўкинчилик замонида ана шундай хайрли тадбирни мақтанчоқлик намоёйишига айлантириб олган айрим юртдошларимизнинг сафи тобора кенгайиб бораётгани кишини ўйга толдиради.

Аввало, тўй янги ҳаётга кадам қўяётган ёшларнинг эзгу қарорини эл-юртга маълум қилиш ва ёшу қари, эркагу аёл, қўни-қўшни, яқину йироқ, таниш-билишларнинг дуосини олиш мақсадида ёзган хайрия дастурхони эканини назарда тутсак, биринчи навбатда, ана шу санаб ўтилганлардан муҳтожроқларини таклиф қилиш лозимлиги аён бўлади.

Тўйга фақат ўзига тўқ, бой-бадавлат кишиларни таклиф қилиш камида риё, кўпи билан пора ҳисобланади. Риёлиги – тўй баҳона кимлигини, кимлар билан алоқаси борлигини элга қўз-қўзлаш бўлса, поралиги – таниқли кишилар ва мансабдор одамларга ёкиш учун ёзилган дастурхон ўзига ҳос хушомаднинг бир туридир. Айни пайтда, эл устида юрган кишига ёкиш учун ортиқча мактов сўзларни гапириш ҳам пора ҳукмида бўлади. Шунинг учун ҳам сизни юзингизга мактаган кишининг кўзига тупроқ сочин, деган кескин гап борки, боиси, у “пора бераётгани” учун шундай таҳқирга лойиқ бўлади. Булар тўйнинг моҳияти ҳақидаги мулоҳазаларга илова йўсинидаги фикрлардир.

Ҳозир айрим тўйларга борган киши у жойдаги исрофгарчиликни кўриб, ейилмасдан, ичилмасдан қолиб кетаётган, эртасига аҳлатга ташланиши аниқ бўлган ноз-неъматларга қараб, қайфияти бузилиши, тўй эгасининг нодонлиги ва калтабинлигидан дили хуфтон бўлиши тайин. Биз ўзини мусулмон деб ҳисоблайдиган миллатмиз. Мукаддас китобларимизда “Енглар, ичинглар: исроф қилманглар!” деган ҳукм борки, бу ҳар биримизга, тааллуқлидир. Бинобарин, базмга келган одам бир коса овқат еса, тўяди. Айниқ, кечки базмларда ошқозони ёрилгудай кўп овқатланиш ҳар қандай соғлом организмни ҳам вақт ўтиб емириши кундай равшан-ку! Масалага бошқа томондан қарайдиган бўлсак, худди шу исроф этилаётган маблағларга муҳтож оилалар

Ориф ХОЖИ – 1966 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини битирган. “Оптоққина қушигинам”, “Оқ тулпор” номли ҳикоялар, “Банди руҳ”, “Озод руҳ”, “Янги оҳанглар”, “Самарқанд сайқали”, “Қирқ ҳадис ва бир ривоят”, “Оналар оёғи остида жаннат”, “Ишқ йўли”, “Кўнғил қуши” номли шеърый тўпламлари чоп этилган.

хар бир маҳаллада топилади. Тўй соҳиби фарзандлари учун дуо олмоқчи бўлса, ана шундай оилаларга ёрдам қўлини чўзиши мантиқан тўғри бўлмайdimи?

Энди тўй куни келинларимизнинг бир кун, бир неча соатгина киядиган европача либослари ижараси учун миллионлаб сўмларни ҳавога совураётган ота-оналарнинг нодонлигига, уларни шунга мажбур қилаётган эрка-тантқ фарзандларнинг тийиксиз орзу-ҳавасларига қараб нима дейиш мумкин? Булар ҳам камдек яна бир янгилик одат тусини олибди: тўйи бўлаётган ёшларга вальс ўргатиш учун икки юз доллардан минг АҚШ долларигача пул оладиган тадбиркорлар пайдо бўлибди. Қойил! Тадбиркорга ҳеч бир эътирозимиз йўқ, аммо шу бели оғримай пул топадиган ишбилармонларга тайёр лукма бўлаётган, хою-ҳавасини ўзига “Худо” қилиб олган ҳамюртларимизга эътирозимиз бор. Аё нодон! Сен бўлажак жуфтингни кимларнинг кучоғига ташлаб муқом ўргатаяпсан? Сен шу ўн беш дакикалик кўргазма учун фалон пул тўлаб ўрганган ҳунарингни тўйдан кейин қаерга сарфламоқчисан? Ёки турмуш қуриш рақс тушишдангина иборат деган содда тушунчанг борми? Сенга Худо давлат берган бўлса, шуни ўз фойданга ишлатсанг, одамгарчилик сабоғини олсанг ва бир умр ундан умр йўлингни ёритишда фойдалансанг бўлмасми?..

Шу ўринда бир мулоҳаза. Тўйларда қатор-қатор машиналар билан шаҳар кўчаларини танг, қулоқларни батанг қилиб юрган шоввозларнинг ҳеч бири оддий деҳқоннинг ё ҳунарманднинг болалари эмас. Уларнинг амалдор, қўли узун ёки пулдор оталари керакли жойларга қўнғирок қилиб, “Яшил чирокларни” ёкиб қўядилар. Аё фарзандига эзгулик тилаган ота-она! Унутмангки, шаҳар кўчаларини шовкинга тўлдириб, ахлоқсизлик қилиб юрган фарзандларингиз ва уларнинг дўстлари бундай бетайин қўнғилхушликлари билан кексалар, ҳомиладор аёллар ва беморларнинг қарғишини бир умрга етадиган қилиб захирага жамғариб олмоқдалар. Ишонмадингизми? Сабр қилинг, вақт ўтиб сўзларим ҳақлигига гувоҳ бўласиз. “Эй Худо! Сенга нима ёмонлик қилган эдим!” деб нола чекканингизда ана шу ёмонликлар учун қилган ҳомийлигингиз эсингизга тушармикин? Оллоҳ ўзига қилинган гўстохликни кечиради, аммо бандаларига қилинган гуноҳни асло кечирмайди.

Бизнинг бу сўзларимиз кимгадир оғир ботса, узр сўраймиз. Негаки, табиб тиг уриб малҳам қўяди. Бунинг учун табибдан ранжимайдилар, балки миннатдор бўладилар.

Яқинда кўп йиллардан буён менга яхши таниш бўлган отахонни учратиб қолиб, сўраша бошладим, у негадир аянчли жилмайиб нима десам, бош силкиб тасдиқлар ва ўзини зўр-базўр хурсанд кўрсатишга ҳаракат қиларди. Бийрон ва зукко, кўп китоб ўқиган бу отахоннинг сўзларимни эшитаётганига ишонмадим. Минг истиҳола билан, қулоқларига яқин бориб, деярли бақириб сўрадим:

– Мени эшитаюпсизми?

Шунда у сир очилганини билди ва қулиб-қулиб, бор гапни айтиб берди. Маълум бўлишича, отахон туман марказига тўйга бориб, тасодифан карнай-сурнай овози янграб турган овоз кучайтиргич олдида ўтириб қолибди-ю бирор соатдан кейин ташқарига чикса, қулоқлари эшитмас эмиш.

– Шу-шу қар бўлиб қолдим, – деди отахон йиғлагудай бўлиб.

Менга бу воқеа ёмон таъсир қилди ва ўша куни кун бўйи қўлим ишга бормай юрдим. Уйга келиб ҳам шунинг таъсиридан чиқа олмадим. Мана кераксиз дабдаба-бозикларнинг касофати, одамларга зиён-заҳмати!..

Мутахассисларнинг таъкидлашларича, “80 децибелл (дБ) ва ундан ортиқ даража баланд товуш ҳисобланади ва асабга тегади, 130 (дБ) эса, миёда чидаб бўлмайдиган даражада оғриқ пайдо қилади”. Ана энди ёпик залларда ўтказилаётган тўйлардаги шовкиннинг даражасини ўлчанг ва ўзингиз хулоса чиқараверинг.

Қачонгача тўйда шовқиндан тўйиб, бу ҳақда бир-биримизга ҳасрат қилиб юра-верамиз? Амалий чора кўришнинг иложи борми? Иложи бўлса, у қандай ва уни ким амалга оширади?

Юкорида таъкидлаганимиздек, тўй аслида маънавий-маърифий тадбирдир. Ота-боболаримиз тўй баҳонасида энг яқин қариндош-уруғларини чорлаб меҳр-мурувват изҳор этганлар. Бундай тўйлар ортиқча дабдабаларсиз ўтказилган. Тўйларда даврабоши ибратли ҳикоятлар, ҳикматли сўзлардан айтиб, кишиларга сўз берган ва улар ҳам тарбиявий аҳамияти кучли шеърлардан ўқиб йиғилганларни эзгуликка даъват этганлар. Шунингдек, байтбараклар айтилган. Бугун ҳаёт тарзимизга ёт бачкана-лиқлар урфлашиб, бундай эзгу одатлар унутилиб бормокда.

Биз ижод аҳли чиройли анъаналаримиз саклаб қолинган тўй-томошаларни ўрни келганда тарғиб-ташвиқ ҳам қилишимиз лозим. Жиззах вилоятининг айрим туман-ларида даврабоши маърифий шеърлардан ўқиб, ҳикоят ва ривоятлардан айтиб, чиройли бир тарзда даврани олиб боришларига ғувоҳ бўлдик ва ана шу хайрли анъанани мамлакат бўйича оммалаштириш керак экан, деган фикр кўнглимиздан кечди.

Дарвоқе, Жиззах шаҳрида тўйга келган раққоса ўзига ажратилган жойдан ташқарига чиқмас экан, яъни давра ораламайди. Ким хоҳласа, саҳнага чиқиб тавозе билан атаганини беради. Раққоса ҳам таъзим билан қабул қилиб олади. Бир чиройли манзара: ҳам раққосанинг ҳурмати жойида, ҳам тўйга келган меҳмон хижолатдан холи, хотиржам ўтириб, санъатдан баҳраманд. Наҳот ҳамма жойда шу тартибни йўлга қўйишнинг иложи бўлмаса? Ахир, бугун дунёга юз тутган юртимизга етти иқлимдан меҳмонлар келади, уларни тўйларимизга ҳам олиб бoramиз. Оммавий тўйларимиз тўрт-бешта маст-аласт улфатларнинг базмидан фарқ қилмай турса уят бўлмайdimи? Нега аксар ҳолларда тўй бошида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари раислари ёки диний-маърифий ишлар бўйича маҳалла маслаҳатчилари кўринмайдилар? Нега улар тўйларда жиловни қўлга олиб маънавий-маърифий тадбирларга айлантириш борасида жонбозлик кўрсатмаётирлар? Бизнингча, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларига сайловларда маҳаллада ўз сўзини ўтказиб, халқни ўзига эргаштира оладиган, тўй-маъракаларда жиловни қўлга олиб, уларни тарбиявий-маърифий тадбирга айлантироладиган маърифатли кишиларни сайлаши лозим.

Бу масалада фикр юритганда биз — жамият аъзолари бўлган қалам аҳлининг ҳам камчиликлари яққол кўзга ташланади. Нега биз зиёлилар, ижодкорлар ўз фикримизни ошқор айтиб маънавийтсизликка маърифат билан қарши тура олмаямиз? Ахир, Президентимиз Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан бўлган учрашувда таъкидлаганларидай: *“Тўй-маърака — бу фақат шахсий иш эмас, балки ижтимоий масала!”* Бас, шундай экан нега халқнинг виждони деб улуғланган биз ижодкор зиёлилар қулочни кенг ёйиб халқ ичига кириб бормаслигимиз керак? Нега, керак бўлса, микрофони олиб олиб ўз сўзимизни айтмаслигимиз керак? Юртбошимиз таъбири билан айтганда *“...тўй-ҳашамлар, маъракаларни ўтказиш бўйича мусобақа ўйнаб, турли-туман янги одатларни ўйлаб топаётган... маънавий савияси паст кимсалар”* ҳам шу жамият аъзолари, қолаверса, сизу бизнинг маҳалладошимиз, қариндошимиз, дўстларимиз ёки танишларимиз-ку! Ташаббусни қўлдан бериб қўйган аслида биз, ўзимиз эмасмизми? Кучли давлатдан кучли жамиятга ўтишимиз учун биринчи навбатда жамоатчилик фикрини шакллантиришимиз керак эмасми? Ижтимоий ҳаётга таъсир кўрсата олмайдиган фикрдан эса ҳеч қандай манфаат йўқ. Ҳар қандай ғоя қачонки унга амал қилинса, ҳаётга татбиқ этилса, қадрлидир. Келинг, ислоҳ қилишни аввало ўзимиздан, яқинларимиз, дўстларимиз, маҳалладошларимиздан бошлайлик. Бу ибратнинг таъсири бўлакча бўлади деб ишонаман.

МАТН ТИЛГА КИРГАНДА...

Мухаммаджон
ХОЛБЕКОВ

Жаҳон адабиётшунослигида структурализм ғояси ва усулини XX асрнинг 60-йилларида Барт, Тодоров, Женетт, Лакан, Лиотар, Фуко, Деррида, Греймас каби олимлар кўтариб чиққан. Структурализмга асосланган адабиётшунослик дастлаб француз илмий мактабларида узоқ йиллар қўлланиб, тарихий ва биографик адабиётшуносликка қарши акс таъсир ўлароқ майдонга келган. XX асрнинг 50-йилларида АҚШ ва Англия адабиётшунослигида юзага келган “янги танқид” каби структурализм ҳам, биринчи навбатда, матнга “қайтиш”, унга жиддий эътибор қаратишга ҳаракат қилади. Шу билан бирга, матнни, унинг таркибий қисмларини муайян назарий методологик услубсиз аниқлашнинг имкони йўқ дегувчи фикрга ҳам таянди. Айни пайтда, “янги танқидчилик” да ҳар қандай адабий асар ўзигагина хос бўлган қоидаларга мос равишда, ҳеч қандай “дастлабки англаш усули” сиз ўқилиши талаб қилинарди. Структурализм тарафдорлари эса бадий дискурс¹ ва талқинда жорий этилган тамойилларга нисбатан таснифий ёндашиш ғоясини кўтариб чиқадиладар.

Адабиётни структурализм нуктаи назаридан ўрганишнинг тўртта жихатини алоҳида кўрсатиш мумкин: 1) Якобсон, Греймас каби олимлар томонидан адабиётни, аниқроғи, бадий асар матнини тилшунослик нуктаи назаридан тавсифу таърифлашга бўлган ҳаракат; 2) нарратология ёки матннинг асосий таркибий қисм (структура)ларини, уларнинг жой эгаллаши ва алмашиши, ўзаро уйғун бирикма ҳосил қилиши, “қурама шакл”га кириш қоидаларини тавсифловчи ҳамда бадий матн негизини ташкил қилувчи турли баён услубларини ўзида сақлаган “ҳикоя қилиш” илмини ривожлантириш; 3) олдинги адабиётга хос бўлган турли концепция ҳамда мумтоз асарлар орқали яратилган турли кодларни тадқиқ қилиш; 4) бадий асар ўз маъно-мазмунига эга бўлишига ўқувчининг муносабати, шунингдек, ўқувчи

¹ **Дискурс** (лотин. *discursus* – фикр-мулоҳаза) – “акл-идрокка (фаҳм-фаросат ёки эс-хушга) оид, ҳис-туйғуга эмас, балки мулоҳазага асосланган, қўнгилга эмас, ақлга қараб қилинадиган”; “биввосита ифодаланган”; “мантийкий” тушунчаларни англатади.

Мухаммаджон ХОЛБЕКОВ – филология фанлари доктори, профессор. 1950 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг роман-герман филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Ўзбек адабиёти Францияда”, “Амир Темурнинг Европа қироллари билан ёншиқмалари”, “Уильям Шекспир”, “XX аср модерн адабиёт манзаралари”, “Марло ва Шекспир” каби рисоалари нашр этилган.

кутаётган натижага, унинг ижобий ёки салбий тахминларига қарши чиққани, бинобарин, ўқувчи талабини қондирганини тадқиқ қилиш.

Структур адабиётшуносликнинг ижобий жиҳати шундаки, структурализм ғоялари адабий танқидчиликда замонавий адабиётга нисбатан ўзига хос акс таъсир сифатида намоён бўларкан, таъсир қўламини, бадий асар яратиш жараёнида ўз аҳамиятини аниқлашга, шу билан бирга, бадий асар тилидан амалда фойдаланиш, бадий образни қуриш амалиётидаги қоида бузилишларни намоён қилишга ҳаракат қилади. Салбий жиҳати эса – структурализм ўзининг асосий диққат-эътиборини таркибий қисмлар ва қодларга қаратганлиги билан “адабиёт – дунёга тақдид” деган тушунчани рад этади ҳамда уни тил ва маданий қодлар билан тажриба ўтказишдек кўриб чиқади. Структурализм тамойилларига асосланган ғоя ва қарашлар негизида адабиёт муҳим бир жиҳати учун қадрланадики, унга кўра, биз дунёни англашга ва муайян тартибга солишга ёрдам берувчи таркибий қисм (структура)лар, асосий ташкилий материал ва жараёнлар айнан адабиётда жиддий синовдан ўтказилади. Аниқроқ қилиб айтганда, объектив воқелик, айнан, адабиётда ўз аксини топади, демак, бизнинг ижтимоий дунёмиз муайян концепция замирида ривожланиши муқаррардир.

Тарихга назар ташлайлик. Собиқ иттифок даврида структур адабиётшунослик ўтган асрнинг 20-йилларида шакллана бошлайди. Унда икки оқим бир-бирига қарама-қарши чиқади. Масалан, формализм оқими, яъни назарияни амалиётдан, шаклни мазмундан ажратишга интилувчи идеалистик йўналиш тарафдорлари бадий матнни нарса (артефакт)га тенглаштириб, дастлабки назарий атама сифатида “материал” ва “усул” тушунчаларини илгари сурган бўлсалар, адабиётшунослик соҳасида структурализм тамойилларини жорий қилишга интилган олимлар матн ва унинг тузилишини бир-биридан фарқлашга ҳаракат қилдилар. Уларнинг фикрича, айнан матнда сюжетнинг намоён бўлиши, сюжет негизини ташкил қилувчи қисмлар ўртасидаги муносабатларнинг матн орқали ифодаланиши “ўзгармас қилип”га ўхшайди. “Структур адабиётшунослик” атамасини Ю. Н. Тиньянов (1894–1943) илк бор истеъмолга киритаркан, бадий яхлитликка боғлиқ ҳолда бадий асарнинг (хоҳ у шеърӣ, хоҳ насрий бўлсин – М. Х.) “конструктив белги”ларини тадқиқ қилишни такозо этувчи дастурни тақдим этади.²

Структур адабиётшуносликка оид ғоя ва қарашларнинг кейинги ривожига Прага тилшунослик мактаби вакиллари фаолияти билан боғлиқ. Улар бадий ижодни ўзига хос фикр алмашув жараёни сифатида кўриб чиқарканлар, “бадий белги” муаммосини қўндаланг қўйишади. Бу ерда матнга нисбатан фаол ёндашиш ғояси қўлам жиҳатидан анча кенгроқ бўлган белгилар тизимида (семиотик) ёндашиш ғоясига мос келади. Таъкидлаш жоизки, белгилар тизими кейинчалик структур адабиётшуносликка сезиларли даражада таъсир кўрсатди. Бу борада матнни структуравий таҳлилдан ўтказиш жараёни, шунингдек, адабий асарни ташкил қилишда “қатнашувчи” таркибий қисмларнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашга имкон берувчи “бинар опозиция” (икки нарсани қарама-қарши қўйиш) назарияси муҳим аҳамият касб этди.

Структур адабиётшунослик тамойилларининг кенг майдон бўйлаб ривожланишида бир-бири билан рақобат олиб борган тенденциялар ўртасида чегара ўрнатишнинг ҳозирча имкони йўқ. Лекин бугунги кунда структуравий методнинг хилма-хиллиги яққол кўзга ташланмоқда. Бу метод турлича талқин қилинмоқда. Улар орасида психоанализ (Ж. Лакан) ва социология (Л. Голдманн) ғояларига асосланган талқинлар эндиликда етакчи ўринга кўтарилди.

² Қаранг: Тиньянов Ю. Н., Якобсон Р. О. // Проблемы изучения литературы и языка // Тиньянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. – М., 1977. – С. 282–283.

Кенг маънода – адабий ҳодиса, тор маънода – адабий асарни фақат тилга оид структурага олиб бориб такашга бўлган ҳаракатлар билан бир қаторда, структурализм XX аср охирида семиотик (ёхуд семиологик) ёндашувга қарама-қарши қўйилди. Аниқроқ қилиб айтганда, милoddан аввал, милoddан кейин мавжуд бўлган мафкуралар тарихини тадқиқ қилишда семиотик таҳлилдан (Ю. Кристева) кенг фойдаланила бошланди.

Адабиётшунослик илмига структурализм тамойилларининг кириб келиши масаласи бугунги кунда ҳам долзарблигича қолмоқда. Бу масала атрофида қизғин баҳс-мунозаралар бўлиб ўтмоқда. Танкидий фикрлар, асосан, “формал услуб”ларга қайтиш, аксарият ҳолларда матнларнинг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш ўрнига бадий асар элементлари орасидаги мавҳум алоқаларга эътибор қаратиш, асарнинг кадр-қимматини тарихий-маданий жиҳатдан баҳолашда асосий мезонларнинг йўқлиги масаласи атрофида баҳс олиб борилмоқда. Ушбу танкидий фикрларга жавобан структурализм тарафдорлари матннинг мазмун-маъносини аниқлашда семиотик таҳлил воситаларининг мавжудлиги, бадий асарни чуқур ва кенг қўламда ўрганиш муаммосини ҳал этишда структуравий таҳлил самараси, умуман олганда, структур адабиётшунослик адабиётдаги классик метод ва методологияни инкор этмайди, балки тўлдиради деган фикрни илгари сурмоқдалар.

Шу билан бирга, илмий тавсиф ва таърифлашнинг статик (синхрон) моделларининг тарихий (диахрон) моделлардан устунлиги структур адабиётшуносликнинг заиф томони бўлиб қолмоқда. Фольклор, медиовистика, синтактика каби турғун, кам ўзгарувчан бадий системаларни ўрганишда ўзининг самарадорлигини оқлаган синхрон ёндашув семантика ва прагматика, айниқса, уларнинг ҳозирги адабиётга тегишли жиҳатларини тадқиқ этишда етарли эмаслигини кўрсатди. Бугунги кунда структур адабиётшунослик ўзининг тадқиқот доирасига диахрон муаммони қўшганлигига қарамасдан, узлуксиз кечаётган тарихий-адабий жараён кўп ҳолларда “узук-юлук парчалар кетма-кетлигида” намоён бўлмоқда. Модомики, бадий системаларнинг статик ҳолати уларнинг тадрижий ривожланиш суръатини кўрсатса, бадий системаларнинг махсус диахрон концепцияларини яратиш ҳозирги адабиётшунослик талабларига тўлиқ жавоб беради, деб айтиш мумкин.

АҚШда яшаган рус тилшуноси Якобсон (*Roman Jakobson*, 1896–1982) янги ғоялари билан гуманитар фанлар тараккиётига катта ҳисса қўшди. Олим каламига мансуб рус тили грамматикаси, рус адабиёти, поэтика, психоллингвистика, семиотика, тилнинг умумий назариясига оид китоблари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмай, филологик тадқиқотларнинг методологик асосини ташкил этиб келмоқда.

Бундан келиб чиқадики, структур тилшунослик нутқ жараёнини эмас, балки “структуравий яхлитлик”ни ўрганади. Якобсон ишлари тилга оид белгилар фақат улар бажараётган вазифа жиҳатидан ўрганилиши мумкин деган ғояга асосланади.

Ўтган асрнинг 60–70-йилларида структурализм Францияда етакчи илмий йўналишга айланди. Айнан шу даврда табиий ва аниқ фанлар соҳасида атомнинг парчаланиши, элементар зарралар назарияси, кибернетика, структуравий таҳлил каби қатор муҳим кашфиётлар илм-фан хусусидаги тасаввурларимизни тубдан ўзгартирди. Структура тушунчаси умумилмий аҳамият касб эта бошлади.

Дарҳақиқат, структурализмнинг гуманитар фанлар соҳасига кириб келишига француз этнографи ва маданиятшуноси Клод Леви-Стросс (*Claude Lévi-Strauss*, 1908–2009)нинг ҳиссаси бекиёс. У маданият, мифология, тилларнинг қардошлиқ тизими каби ҳодисаларни ўрганишда Де Соссюрнинг лисоний қолипни татбиқ этиб, катта натижаларга эришди. Леви-Стросс олиб борган тадқиқотлар илмнинг

турли соҳаларида лисоний назариядан фойдаланиш ўз самарасини беражagini кўрсатди. Леви-Стросс структурализмнинг асосий ғоясига эътибор қаратиб: “*белгилар тизими, қайси маданиятга тегишли бўлганлигидан қатъи назар, ягона тамойилларга бўйсунди*”, деган тезисни илгари сурди.

Структурализм мустақил йўналиш сифатида ўтган асрнинг 70-йилларида ўз тараққиётининг чўққисига кўтарилди, илм-фаннинг кўпгина соҳаларига таъсирини ўтказди. Бироқ структурализм методологияси Ғарбий Европа, Россия, қисман АҚШда кенг татбиқ этилди, ҳолос. Структурализмнинг фанлараро эгаллаган мавқеи, ҳаётнинг турли соҳаларида изланишлар олиб борган олимларнинг қизиқиш доирасига структурализмга оид ғоя ва тамойилларнинг жорий этилиши структур тадқиқотлар учун умумий ҳисобланмиш ягона лисоний (семиотик) методология мавжудлиги билан изоҳланди.

Мухими шундаки, структурализм мустақил йўналиш сифатида тилшунослик назарияси ва семиотика асосида ривожланди. Адабиётшуносликда эса структурализм даставвал бадий матнни *иккиламчи йўсиндаги тизим* сифатида кўриб чиқди, шунга мос равишда, адабиёт тилдан, яъни *бирламчи йўсиндаги тизимдан* фойдаланади. Шундай экан, бадий матнни структур адабиётшунослик кенг ва чуқур тадқиқотга бўйсунувчи қурилма тарзида тақдим этади.

Дарҳақиқат, яширин кодларни аниқлаб, адабиёт қолиплари исканжасидан қутулиб чиққан туйғун ўқувчи қай тарзда матнни англашини тушунтириб бериш структурализмга асосланиб изланишлар олиб бораётган мутахассиснинг бирдан-бир мақсадига айланди. Структурализм ғоясига асосланиш, бу — онгсиз равишда қилаётган ҳаракатимиз устидан онгли равишда теран фикр-мулоҳаза юритиш саналади.

Структур адабиётшуносликнинг асосий мақсади — тилшунослик фани негизи ҳисобланмиш семиотика назариясига асосланиб, қатъий қоид ва яширин кодлар системасини икки хил тушунишга йўл қўймайдиган ифодани мисоллар асосида тушунарли қилиб изоҳлаб беришдан иборат. Структурализм назарийгчиларидан Жонатан Каллер: “Тил тилшунослик негизини қандай ташкил қилган бўлса, худди шундай адабиёт негизини ташкил этувчи бадийликни қуриб чиқиш асосий вазифамиздир”,³ деса, Тодоров: “...ҳар бир муайян матн бадийликни, адабий тил меъёрларига мослигини таърифлаб беришга имкон яратувчи мисолга айланади”,⁴ деган фикрни олдинга суради.

Юқорида келтирилган фикр ва мулоҳазаларга таянган ҳолда структурализм методологиясини тилни синхроник тарзда “моделлаштирувчи” дейиш ҳам мумкин.

Структурализмнинг дастуруламали ҳисобланган муҳим тамойиллар ҳусусида фикр юритадиган бўлсак, уларни қуйидагича тақсим этиш мумкин: 1) инсон дунёни тил орқали идрок қилади, яъни дунё унинг онги ва тафаккурида тил тарафидан муайян структурага солинади; 2) инсон онги аввал бошдан структурага солинган, яъни инсон онги тил воситасида вужудга келади; 3) “дунё ҳар доим аллақачон ёзилиб бўлган шаклда кўз ўнгимизда намоён бўлади” (Ролан Барт).

Бу тамойилларга батафсил тўхталайлик: биринчидан, структурализм ва семиотик таҳлил негизида ётган муҳим тамойил шундаки, тилсиз англаниши мумкин бўлган “реаллик” мавжуд эмас. Шубҳасиз, мавҳум тушунчалар ҳам, конкрет нарсалар ҳам ҳиссий ва моддий жиҳатдан англаниши мумкин. Бироқ улар, биринчи навбатда, тил орқали ифода этилганидагина ўз маъно ва мазмунига эга бўлади. Мазкур фикр тилни анъанавий тарзда тушунилишини ўзгартириб юборади, ваҳоланки,

³ Culler, J. *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics, and the Study of Literature* London. Ithaca: Cornell University Press, 1975. Бундан буён инглиз, француз ва русча манбалардан келтирилган иқтибослар муаллиф таржимасида берилди. — М. Х.

⁴ Todorov, Tz. *Poétique // Qu'est-ce que le structuralisme?* Paris: Seuil, 1968.

тил – бу “реаллик”ни акс эттиришнинг “шаффоф ойна”дек воситасидир. Структурализм нуктаи назаридан олиб караганда, аксинча, тил “хира ойна” каби тушунар-сиз, ноаниқдир. Биз соддаларча “тилни назорат қилаёلمиз”, деб ўйлашимиз мумкин, аслида эса, тил бизни назорат қилади. Шундай экан, “структура” тушунчаси бадиий матнда асосий ўринни эгаллайди. Бу жиҳатдан структуранинг ҳам функционал, ҳам ғайришуурий хусусияти муҳим аҳамиятга эга.

Ғайришуурий (англанмайдиган) структура – бу ўзига хос “шакл тузувчи” механизм, у инсоннинг ижтимоий (нутқ, феъл-атвор, хатти-ҳаракат, қариндошлик муносабатлари, урф-одат ва расм-русум), иктисодий, маънавий-ахлоқий, ижодий ва ҳоказо фаолиятларининг ҳосиласини вужудга келтиради. Хуллас, бу ҳар қандай мазмун-моҳиятнинг тартибга солувчи мезонлардан “тўқилган” мато. Шу тариқа, тилга оид структуралар – тафаккур структуралари, қолаверса, инсон онгидаги дунёни тузиш тамойилларига айнан ўхшатилади.

Юқориди айтиб ўтилган бинар оппозициялар (икки элемент қарама-қаршилиги) хусусида фикр юритганимизда таъкидлаш лозимки, бу структурализм учун фундаментал аҳамиятга эга бўлган тушунчадир. Бинар оппозициялар дейилганда, аввало, объектив воқеликдаги ҳодисаларни ғайришуурий равишда муайян структурага солишни тушуниш лозим. Улар ҳақида илк бор рус тилшуноси Н. С. Трубецкойнинг фонология масалаларига бағишланган тадқиқотларида сўз юритилади. Фонологик оппозиция ҳодисаси Н. С. Трубецкой тадқиқотларида атрофлича кўриб чиқилиб, амалда ўзининг асослилигини намойиш қила олди. Бу тамойил кейинчалик гуманитар фанларнинг деярли барча соҳаларига ёйилиб кетди десак янглишмаган бўламиз. Масалан, К. Леви-Стросс ибтидоий жамиятлар томонидан *ҳаёт-ўлим; тинчлик-уруш; хом овқат-пишган овқат; оқ-қора; ҳўл-қуруқ* каби онгсиз равишда ўзлаштириб олинган бинар оппозицияларни шу асосда аниқлайди. Р. Барт ўзининг “Мифология” (*Mythologies*, 1957) рисолида кундалик ҳаётимизда кўп учрайдиган кўпириб юювчи воситалар рекламаси таъсири, самарадорлиги хусусида сўз юритаркан, унингча, рекламада *чуқурлик-юза қисм; кукун-гель* оппозицияси келтирилиши харидор онгида “бундай “ажойиб восита” албатта кир ёки доғ тушган жойнинг ич-ичига кириб, тоза қилиб ювиб ташлайди” дегувчи тушунчани ҳосил қилиши муқаррар. Барт мантиғига қараганда, харидор онгсиз, ўзи билмаган тарзда “чуқурлик”ни “танлаб” олади.⁵ Шунингдек, Р. О. Якобсон ва Ю. М. Лотман ишларида ҳам бинар оппозициялардан фойдаланишнинг ёрқин мисолларини учратишимиз мумкин. Бошқача қилиб айтганда, адабиётшуноснинг: “Наҳотки муаллиф бундай мураккаб йўл тутган бўлса?” деган саволига, тилшунос иккиланмасдан: “Ҳа” деган жавобни беради. Ва охирида: “Албатта, англамаган ҳолда, муаллиф ўрнига тил гапиради”, деб қўшиб қўяди. Иккови ҳам структурализм тарафдорлари эканлигини унутмайлик.

Иккинчидан, ҳар қандай тарихий-маданий ҳодисани муайян белгилар системаси воситасида англаш мумкин. Белгилар системаси эса – тил.

Адабиёт ҳам коммуникациянинг бошқа кўринишлари каби белгилар системасидир. Маъно ва мазмун, ўз ўрнида, релеция (таркибий қисмларнинг ўзаро ҳаракати), яъни мазкур системанинг белгилари ўртасидаги муносабат натижасида намоён бўлади. Тадқиқот методининг тўлиқлигича структуравий таҳлилга асосланганлиги ўрганилаётган объектдаги маъно ва мазмун таркибий қисмларининг жойлашуви-га боғлиқ эканлигини англатади. Бу ерда Р. Якобсон, Р. Барт, М. Серр каби олимлар илгари сурган “модель – намуна – тақдимо” тамойилига эътибор қаратиш

⁵ Barthes, R. *Mythologies*. Paris: Seuil, 1957.

лозим. Масалан, Р. Якобсон: "...асосий вазифа системанинг ички конуниятларини аниқлашда ётибди",⁶ деб таъкидлайди.

Ролан Барт фикрича, "...адабиётшунослик бадий асарда айнан қайси маънони ахтаришни кўрсатишга мўлжалланган дегувчи фикр билан хайрлашниш лозим: у бадий асарга ҳеч қандай маъно "бағишламайди", унда маъно аниқлашгача бормайди ҳам. Аксинча, у ҳар қандай маъноларни вужудга келтириш мантиғини таърифлайди. Ўз ўрнида, таърифланган мантик, худди французча ибора ва сўзлар французларнинг тилига қандай мувофиқ келса, инсоннинг рамзий мантиғига ҳам худди шундай тўғри келади".⁷

Француз файласуфи ва ёзувчиси М. Серр (*Michel Serres*, 1930–2004) структурализм хусусида ўз фикрини билдираркан, шундай ёзади: "Муайян тарихий-маданий мазмунга нисбатан, ҳоҳ у шахс, ҳоҳ нарсa бўлсин, ўтказилаётган таҳлил ушбу мазмунни намуна сифатида юзага чиқарса, демак, у структуравий таҳлил бўлади".⁸

Ва, ниҳоят, учинчидан, структур адабиётшуносликнинг яна бир муҳим жиҳати матн концепциясидир. Анъанага кўра, асар деб номланувчи ҳодиса тасвирланадиган реаллик (мимесис) ва муаллифнинг яширин ва ошқора интенция (ижодий концепция, ижодий индивидуаллик, психологизм ва ҳоказо)лари билан ўзарo муносабатда бўлади. Интенция (лот. *intentio* – "интилиш", "ният") – инсон онги, тафаккурининг муайян предметга қаратилганлигини англатаркан, аслида унинг замирида хоҳиш, олдиндан ўйлаб қўйилган режа ётади.

Структурализм тарафдорларининг фикрича, "асар" атамаси МАТНга, аниқрок қилиб айтганда, адабий шарт ва кодларга мувофиқ муайян структуранинг таркибий элементлар ўртасидаги алоқаларга асосланган ёзув усулига алмаштирилади. Ушбу элементлари тасвирланаётган нарсa ёки ҳодисанинг ҳаққоний чиқишига даъво қилмасдан, фақат реаллик (яъни, реал воқелик асосида яратилган ҳар бир ўқувчи идрокидаги ўзга воқелик иллюзиясини ҳосил қилади. Бундан имманентлик (бирор предмет, ҳодиса ёки жараённинг ички хусусиятига ҳос бўлган, унинг табиатидан келиб чиқадиган конуният) ва функционаллик (муайян муносабатлар системасида объект хусусиятларининг ташқи намоён бўлиши, бажараётган вазифаси) тамойиллари келиб чиқади. Тушунча, тасаввур идрокимиз тадқиқот объекти (бадий асар – М. Х.) хусусиятларини нотўғри талкин қилмайди, бузиб кўрсатмайди, балки матнга ҳос бўлган категория, унинг ички тузилиши билан айнан тўғри келади, унга мос тушади. Муҳими шундаки, матн таҳлили унинг генезиси (келиб чиқиши) ва рецепция (лот. *receptio* – тор маънода: қабул қилиш, тушуниш; кенг маънода – идрок қилиш)сини ҳисобга олмаган ҳолда амалга оширилади.

Ролан Барт фикрича, "Имманент, дохилий тадқиқотнинг мақсади – муайян объектда тузилиш, алоқа ва ўзарo муносабат структурасини қай тарзда ташкил топишини ўрганишдан иборатдир. Бунинг натижасида асар бир бутун яхлит ҳолда, ўзига ҳос система, тузилма сифатида намоён бўлади".⁹ Шу тариқа, илмий метод воситасида асарнинг яхлитлиги ва ўзига ҳос система сифатида намоён бўлишини аниқлаш пировардида унинг нисбатан тўғри эканлигини намоён қилади.

Структурализм тарафдорлари матнни ўзига ҳос "ёпик система" сифатида кўриб чиқарканлар, унда асосий ўринни ташқи дунёни акс эттириш эмас, балки структура, яъни таркибий қисмларнинг ўзарo ҳаракати, мазкур системанинг белгилари

⁶ Ю. Н. Тынянов, Р. О. Якобсон. "Проблема изучения литературы и язык", М., "Новый Леф", 1928, № 12, с. 36–37.

⁷ Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – с. 360.

⁸ Serres, M. *Hermes*. Vol. I. La Communication. Paris: Seuil, 1968.

⁹ Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. / Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – с. 360.

ўртасидаги муносабатлар, уларнинг бир-бирини такозо этишлари эгаллайди. Шундай экан, тадқиқотчилар асосли равишда барча тилшунос ва адабиётшунослар қўллаган “ичида / ташқарида”; “бор бўлмоқ / йўқ бўлмоқ”; “ижобий қаҳрамон / салбий қаҳрамон”; “эркакларга хос / аёлларга хос”; “устки қисм / пастки қисм”; “муттасил / муваққат”; “оқ / қора”; “ёруғлик / қоронғилик” каби “бинар оппозиция” ёки, бошқача қилиб айтганда, қарама-қарши жуфтликларга мурожаат қиладилар.

Бу ерда структурализмнинг пойдеворини ташкил қилувчи “Муаллиф ўлими” концепцияси хусусида тўхталиб ўтиш жоиздир. Аслида, “Муаллиф ўлими” (*La mort de l'auteur*) Р. Бартнинг 1967 йилда нашр қилинган эссесининг номидир.¹⁰ Унда муаллиф анъанавий танқидчиликка қарши фикр билдиради. Аниқроқ қилиб айтганда, анъанавий танқидчиликда муаллифнинг ижодий нияти ва биографияси матн талқинига қўшилишини танқид остига олиб, Барт ёзилган нарс ва ёзувчи ўртасида ҳеч қандай алоқа мавжуд эмас, уларнинг ўртасида муносабат йўқ, деган фикрни илгари суради. 1968 йил “Manteia” журнаlining 5-сонид а қайта эълон қилинган ушбу эссе адабиётшунослик ва танқидчиликда катта шов-шув қўтарилишига сабаб бўлди.¹¹

Р. Барт ушбу эссесид а таниқли адабиётшунослар, бадий асарни таҳлил қилишда асосий диққат-этиборни муаллиф шахсиятига қаратишган Гюстав Лансон (*Gustave Lanson*, 1857–1934) ва Шарл Огюстен де Сент-Бёв (*Charles Augustin de Sainte-Beuve*, 1804–1869)ларнинг назарий қарашларига қарши чиқиб, улар билан баҳсга киришади.

Ролан Барт бадий асарнинг мазмун-моҳиятини очиб беришда муаллифнинг сиёсий қарашлари, диний этиқоди, этник мансублиги, психологияси, таржимаи холи ва шахсий ҳислатлари каби жиҳатларга таянган танқидий методни қораларкан, асосий этиборни матнни “тушунтириб бериш”да муаллифнинг тажрибаси ва кизиқишлари ҳал этувчи аҳамиятга эга эканлигини ёқлаб чиқади. Барт фикрича, ушбу метод аниқ ва қўлай, бироқ амалда ишончсиз ва талай камчиликларга эга: “Матнни муаллиф ёзди” деб уни шунга мос равишда талқин қилиш “матнга чеклов қўйиш” демакдир. Матнни тўғри талқин қилиш мақсадида ўқувчилар бадий асарни муаллифга этибор бермаган ҳолда ўқиб чиқишлари лозим”.¹²

Шубҳасиз, ҳар бир матн бир нечта қатлам ва маънолардан иборат. “Матн – шахсий тажрибадан эмас, балки беҳад кўп маданиятлардан олинган сўзлардан тўқилган мато”, деб Барт матн ва мато ўртасида ўхшашлик жиҳатларни аниқлайди.¹³ Матннинг асосий маъно-мазмун и ёзувчининг “иштиёқ”и ёки “таъб”ига эмас, ўқувчилар таассуротига боғлиқдир.

Асосий ижодий таъсир ўтказмайдиган муаллиф, Барт талқинида, шунчаки ёзувчидир. Аниқроқ қилиб айтганда, “муаллиф” ва “муаллифлик” атамалари ўртасида анъанавий изчиликни йўқотиш учун Барт *scriptor* сўзидан фойдаланади. Унинг фикрича, “ёзувчининг вазифаси ишни “изоҳлаш”дан эмас, “бажариш”дан иборат. Ёзувчи матн билан бир вақтда “туғилади”; у ёзиш чоғида ҳам, ундан кейин ҳам ҳеч нарсага эгалик қилмайди; айни замонда, предикат (кесим) сифатида субъект (эга) ҳам эмасдир. Ҳар бир китоб “шу ерда ва ҳозир ёзилган”, ҳар бир янги ўқилишда янгитдан яратилади, чунки маъно манбаи фақат тилнинг ўзида ва ўқувчининг таассуротида ётибди”.¹⁴

Барт ўз фикрини давом эттираркан, адабиётга нисбатан анъанавий танқидий

¹⁰ Барт Р. Смерть автора / Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. / Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – с. 384–391.

¹¹ Barthes, R. La mort de l'auteur // Manteia, 1968. № 5.

¹² Барт Р. Смерть автора / Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. / Пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – с. 386.

¹³ Ўша манба, 385-бет.

¹⁴ Ўша манба, 388–389-бетлар.

ёндашув мураккаб бир муаммони кўтарганлигини таъкидлайди: ёзувчи матнга бағишлаган, унга сингдирган маънони биз англай олармиканмиз? Барт йўқ деб жавоб беради. Ёзиш, кайд килиш, “ҳар қандай товушнинг парчаланиб кетиши” ягона талкин килиш ёки тахмин килишга йўл қўймайди.

Бу муаммо XIX аср охири–XX аср бошида адабиётшунос ва мунаққидлар ишларида у ёки бу даражада ўрганилганлигини тан олиб, Барт ўз эссесида француз шоири, символизм шеърятни дарғаси Стефан Малларме (1842–1898)нинг: “Тилнинг ўзи гапиради”, деган машхур иборасини келтиради. Барт, шунингдек, XX асрнинг машхур ёзувчиларидан бири, “Йўқотилган вақтни ахтариб” номли романлар туркуми муаллифи, француз адиби Марсел Пруст (1871–1922) ижоди ҳақида ҳам тўхталиб ўтади. Унинг назарида, “Пруст доимо ёзувчи ва у яратган рамзий маънолар ўртасидаги алоқанинг мукаррар равишда “емирилиши”дан ташвишланарди”.¹⁵

Хуллас, “муаллиф” ва “муаллифлик” атамалари ўртасидаги тафовутни аниқлаш – “Муаллиф ўлими” эссесининг асосий ғоясини ташкил қилганди. Барт бу ғояни илгари суриб: “Матн маъносини кашф этиш ўрнига ўқувчилар ёзилган нарсани “кўп ўлчовли макон”дек қабул қилади, уни “ўқиб” бўлмайди, у факат “ойдинлаштирилиши” мумкин холос”, деган хулосага келади.

Демак, структурализм нуктаи назаридан олиб қаралганда, асар муаллифи, хоҳ у насрнавис, хоҳ шоир бўлсин, ўзининг ижодий дастури, ижодий индивидуаллиги, психологияси, қолаверса, дунёқараши, имон-этикоди, феъл-атвори каби ҳислатлар жиҳатидан ном-нишонсиз “ўчирилади”. Майдонга тил, матн, код, структура чиқади. Яъни “сунъий қолипга солиш”, тайёр қолиплар асосида тасвирий-ифодавий воситаларни яратиш ва уларни амалда қўллаш, инвариант (ўзгармайдиган) структураларни ахтариш, “бутун борлиқни камраб олувчи объективлик” каби тушунчалар билан боғлиқ бўлган тил, матн, код, структура – буларнинг ҳаммаси структурализм тамойилларига асосланган тадқиқотнинг диққат марказида туради.

Бундан ташқари, матн шахсга боғлиқ бўлмаган ўзига хос конструкция, тилга оид система фаолиятининг маҳсули сифатида намоён бўлади. Муаллифнинг иродаси, ижодий нияти ва бошқа “инсонпарвалик” руҳидаги интенциялар ўрнига матн маконида “лисоний ғайришуурийлик” ҳаракат қилади. Аниқроқ қилиб айтганда, муаллиф ўрнига матн гапиради, бироқ тил муаллифнинг тили эмас, балки кодлар тилига айланади. Шу нуктаи назардан, “муаллиф ўлган”, чунки унинг онги, тафаккури, қолаверса, “Мен” – инсоннинг ўз-ўзини англаши, унинг руҳий маркази иккиламчи даражага тушиб кетади.

Таъкидлаш жоизки, структурализмнинг бир қатор муҳим ғояларини ўзида мужассам этган “Муаллиф ўлими” эссеси Женетт, Тодоров, Кристева, Бодрийяр, Компаньон, Деррида, Фуко каби структурализм ва постструктурализм тарафдорларига таъсир кўрсатди.

Шунга қарамасдан, структурализмнинг ашаддий рақиблари ҳам бўлган. Улар фаолиятига батафсил тўхталиб ўтирмаймиз, аммо структурализм ғояларини танқид қилган баъзи бир қарашларига эътибор қаратиш лозим: биринчидан, структурализм тарафдорлари дунёни англаш ва идрок қилишда тилнинг муҳим аҳамияти хусусидаги асосий концепцияси бадий матнга мимесис (таклид) нуктаи назаридан ёндашувларга қарама-қарши қўйилади; иккинчидан, адабий ҳодисаларга қатъий равишда синхрон ёндашиш туфайли, структуралистлар тадқиқот доирасидан адабиёт тарихи, адабиёт социологияси, маданият-тарихий шароит, муаллифлик интенцияси, матнни яратиш тарихи каби муҳим жиҳатларни чиқариб ташлайди. Бу эса тадқиқотнинг бир ёклама олиб борилишига олиб келади; учинчидан, шахс биографияси, психологияси, психоанализ, феноменология, экзистенциализм нуктаи

¹⁵ Ўша манба, 389-бет.

назаридан бадий асарни муаллиф билан боғлашга ҳаракат қилувчи адабиётшунослар “муаллиф ўлими” концепциясини илгари сурган структуралистларнинг “ғоявий рақиб”ларига айланишди; тўртинчидан, эркин идрок қилиш, бевосита англашга барҳам берилди, чунки структуралистларнинг тадқиқот доирасини асослаб берувчи назарий қарашлари рецепция “модель”ини ҳам тайёр ҳолда тақдим этади. Масалан, америкалик адабиётшунос Каллер “Структурализм руҳидаги поэтика” асарида, Чомский ва Греймасдан кейин “адабий компетенция” (бадий асардан яхши хабардор бўлиш) услубини ишлаб чиқди. Унга кўра, ўқувчининг адабий тил конунларини яхши билиши гўёки олдиндан “матнга ёзилган” бўлади. Бу нуктаи назардан, структурализм бадий эстетика ва ўқувчиларнинг бадий асар юзасидан билдирган танқидига қарши туради; бешинчидан, структурализмнинг кенг маънода эстетикага қарши қўйилганлигидир. Структурализм нуктаи назаридан олиб қаралганда, бадий асар маълум кодлардан ташкил топган. Агарда код моҳиятан ва мазмунан бошқа кодга ўтказилиши, кўчирилиши мумкин бўлса, бадий асарни осонлик билан математика формулалари кўринишида тасаввур қилиш мумкин. Бу ерда бадий асарнинг эстетика жихатдан ноёблиги ўз аҳамиятини йўқотади.

Хуллас, танганинг иккинчи томони ҳам бор дейилганидек, анъанавий адабиётшунослик ва структур адабиётшунослик ўртасида ҳам ўхшаш, ҳам фарқ қилувчи жихатлар мавжуддир. Муҳими шундаки, анъанавий адабиётшунослик доирасига кирувчи, унинг негизини ташкил қилувчи методология ва таҳлил воситалари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган ва кенг қўлланилмоқда. Структур адабиётшунослик доирасига кирувчи методология ва таҳлил воситалари эса эндиликда махсус тадқиқотларгагина хизмат қилади, десак янгилишмаган бўламыз.

Шунга қарамаздан, структурализм методологиясидан фойдаланиш асосан икки соҳада, яъни адабий асарларни семиотика нуктаи назаридан таҳлил қилишда ҳамда муайян жанр (роман, трагедия, қисса)ларда сюжет негизини ташкил қилган комбинация ва вариациялардан иборат структураларни таҳлил қилишда олиб борилмоқда. Шу билан бирга, структур поэтиканинг нарратология (хикоя қилиш назарияси) соҳасида тадқиқотлар олиб боришда ҳам аҳамияти каттадир.

Таъкидлаш жоизки, структурализм кўп ҳолларда асосли равишда танқидга учраган. Бу илмий методнинг танқидига келганда, қуйидаги масалаларга эътибор қаратилади:

1) Постмодернизм тараққий этиши билан боғлиқ равишда структуралистларнинг таҳлил кўлами, кўлга киритган натижалари, илмий-назарий ва амалий асосларнинг бир маънода ўқилишига даъво қилиши, “ёки / ёки” дегувчи бинар оппозицияларнинг катъий тақдим этилиши илм аҳли томонидан “интеллектуал таҳдид” деб баҳоланди;

2) Айрим адабиётшунос ва тилшунос олимларнинг таҳсинига сазовор бўлган назарий ишлар структурализм тараққиётига ҳисса қўшганига қарамаздан, бадий матнда таҳлилнинг аниқ натижалари нуктаи назаридан, шаклни мазмундан, назарияни амалиётдан ажратиш, математик методларни татбиқ этиш, “чизма адабиётшунослик”ка интилиш, муаллиф дунёқарашини, унинг ўзига хос услубини формулаларга олиб бориб тақаш, бадий асарни матрицага ўхшатиш, “энг охириги структура”ни кашф этишга бўлган тенденциялар яққол кўрина бошлади.

3) Структурализм ғоя ва тамойилларига асосланган тадқиқотлар эстетиканинг асосий, яъни асарга нисбаган эстетик ва бадий кадрият нуктаи назардан ёндашиш муаммосини ҳал эта олмади. Асарни бир ёклама таҳлил қилиш, яъни унинг технологик (структура, тузилиш) томонини кўриб чиқишда, асарнинг манбаси, яратилиш тарихи, эстетик таъсири ва бадий аҳамияти, маънавий-ахлоқий кадрияти каби жихатлар инобатга олинмаслиги асарни жозибадорлик, тароват, ҳиссий таъсирчанликдан маҳрум этади.

Зухра
МАМАДАЛИЕВА

“ИККИ ОЛАМДИН КЕЧИБ ТОПТИМ ВИСОЛ...”

Низомиддин Мир Алишер Навоийнинг “Бўлмиш андоқ мунқатиъ...” деб бошланувчи ғазалини биз ориф инсоннинг шарҳи ҳоли тасвирланган фалсафий ғазаллар туркумига киритамиз. Ғазалда инсон руҳияти очиқ-ойдин инкишоф этилади. Ўқувчи кўз олдида бир умр халқ ғами деб елиб-югурган Навоийнинг ўзлиги билан ёлғиз қолган пайтдаги аҳвол-руҳияси, ўз-ўзига ҳисоб берган лаҳзалари жонланади.

Ундаги маълум байт ёки байтлар инсон руҳиятидаги айни бир ҳолатни ифодалайди. Кейинги байт эса бошқа ҳолатга ўтиш учун кўприк вазифасини бажаради шу билан бирга ўша ҳолатни ифодалашга хизмат қилади. Оддий киши кўнглида бир лаҳза қарор қилмаган долға буюк инсон қалбини вақтнинг лаҳзадан-да кичикроқ дақиқасида безовта қилиши, бўронлар кўтариши, қуюндек саргардон этиши, вулкондек лавалар сачратиб, зилзилага сабабчи бўлиши ва ўз ўрнини бундан-да тез, шиддаткор бошқа туйғуларга бўшатиб бериши шубҳасиз. Файласуф Блез Паскаль айтганидек “Инсоннинг тафаккури қанчалик кучли бўлса, туйғулари ҳам шунчалик кучли, ўткир бўлади”. Шу ўринда Навоий ғазалини байтма-байт шарҳлашни жоиз деб биламиз.

Биринчи байт (матлаъ):

*Бўлмиш андоқ мунқатиъ аҳли замондин улфатим
Ким, ўзум бирла чиқишмас ҳар замоне суҳбатим.¹*

Мазмуни:

Замон аҳли билан улфатлик (яқинлик, сирдошлик)дан шундай узилганманки, ҳар-ҳар замонда ўзим билан ҳам суҳбатим чиқиша олмайtir.

Инсон ҳаёлларининг мураккаб ва қарама-қаршилиги, бир-бири билан чиқиша олмаслиги, бир нуқтада узок вақт турмаслиги бу унинг юксак тафаккур соҳиби эканлигидан далолатдир. Масалан, улуғ мутафаккир Ибн Сино бир ғазалида:

¹ Ушбу ғазал профессор Н. Комиловнинг “Маънолар оламига сафар” китобида қисқача таҳлил этилган. Қараңг: Комилов Н. Маънолар оламига сафар. Тошкент: TAMADDUN, 2012. Б. 133.

Зухра МАМАДАЛИЕВА – 1977 йилда туғилган. Жиззах давлат педагогика институтида (ҳозирги ЖДУ), Ўзбекистон Миллий университети қошидаги Олий адабиёт курсида ва шу университет аспирантурасида таҳсил олган. Шеър ва ҳикоялари республика матбуотида ҳамда ёш ишодкорларнинг “Қалдирғочим”, “Ватаним деб сени уйғондим” тўпламларида эълон қилинган.

*Бўлурман охири жинни юрак сиррин тутиб пинҳон,
Менинг кўрганларим кўргай на дев, на жин ва на инсон, —*

дейди.

Улуғ шоир ўз кечмишидан, балки ижодидан кўнгли тўлмаган лаҳзалар – кўнглига кил сиғмаган онлар тасвири бу байт. Балки мутафаккир даҳонинг нафақат аҳли замондан, балки имкониятлари улуғ ва юксак бўлгани ҳолда, бу имконлардан фойдаланмаган, арзимаган нарса ёки фисқу фасод билан умр ўтказган одамзоддан кўнгли тўлмаганлигидир. Балки ҳар иккала туйғунинг коришмаси, ўзи мисолида инсониятдан, инсоният мисолида ўзидан қониқмаслигининг ифодасидир. Ахир ҳар икки ҳолат инсон калбида бир байтнинг икки сатри каби бир-бирига мутаносибдир.

*Эй ҳуш улким, тутмиш эрди ваҳш ила саҳрода унс,
Мудҳиш аҳволе мангаким, бор ўзумдин ваҳшатим.*

Мазмуни:

Қандай яхши унгаки ваҳшийлар билан саҳрода унс – дўстлик ришталарини боғлаган эди, бироқ менинг аҳволим мудҳиш (даҳшатли)роқ, мен ўзимдаги – ваҳшийликдан кўрқаман.

Мумтоз адабиётда мудом танқид қилиниб, аждаҳо киёфаларида талқин этилган ҳар хил иллатлардан иборат ва инсонни турли ёмонликларга бошлайдиган нафсни Навоий тоғдаги ваҳший ҳайвонлардан ҳам хавфли, демоқда. Эсласангиз, “Лайли ва Мажнун” достонининг қаҳрамони Мажнун нафсдан озод бўлганлиги учун саҳрода унга ваҳший ҳайвонлар дўст ва улфат бўлган эди.

*Истарам қочмоқ адам водийсидинким, кирғали
Вомиқу Фарҳоду Мажнун, бас гулудур хилватим.*

Мазмуни:

Йўқлик – адам водийсига ором истаб киргандим, бироқ у ерда Вомиқ, Фарҳод ва Мажнун каби ишқ ўтида покланиш натижасида фано даражасига етганлар ҳам киришди. Шунинг учун менинг хилватим гулуга айланди ва у йўқлик водийсидан ҳам безор бўлиб қочиш чқишини истаб қолдим.

Илоҳий яқинлик – фано ёки адам ҳолатида ҳам бегонага ўрин йўқ. Ушбу байт билан шоир руҳиятидаги биринчи кайфият чизгиларига – ўзидан ва инсондан кўнгли тўлмаслик ҳолатига яқун ясалади. Навбатдаги байтда шоир кайфияти ўзгаради. У энди ўзлигидан – нафсдан қутулолмаётган саргашта руҳнинг изтиробларини тасвирлайди.

*Тўлганурмен ўзлугумдин чиқғали буким эрур,
Дард водийсида саргардон қўюндек ҳайъатим.*

Мазмуни:

Ўзлим – нафсимдан чиқиш учун гўё дард водийсидаги қўюн каби бесаранжом тўлганаман.

Рух нафс кутқусидан чиқмоқ – ўзлигидан ҳалос бўлиб, Илоҳий Висолга етмоқ учун ҳаракат қилмоқда. Шоирнинг лирик қаҳрамони энди ўзидан ва аҳли замондан кўнгли тўлмаслик билан кифояланмай, бу ҳолатдан чиқиш учун интиляпти. Бироқ бунга ҳали эришгани йўқ. Фақат интилиб, саҳродаги саргашта қўюндек бекарорлик билан талпинмоқда, ҳалос.

*Эй ажал, тан хирқасин куйдурки, бўлмиш бас оғир,
Бу маломат ўқлари бирла тикилган қисватим.*

Мазмуни:

Эй, ажал, маломат ўқи ҳар томондан тегиб, гўёки игна каби вужудим кўйлагини тиккандай бўлди. Бу ўқлар билан “тикилган” оғир хирқамни куйдириб юбор.

Дард водийсида қуюн каби бекарор кезган шоир рухияти энди ором истаб, ажалга мувожаат қилишининг тасвири бу билан аввалги байтни мантиқан боғлайди ва дав-ваткорлиги билан шеър пафосини кучайтиради. Айни пайтда ушбу байт билан шоир кайфиятининг навбатдаги чизгиси бошланади. Дунёдан тўйган, яшашдан маъно топмаган, ажални ўзига халоскор деб билган кайфият чизгиси бу. Бироқ навбатдаги байтда кутилмаган ҳолда кўтаринки кайфият билан шоир фалакка мурожаат қилади:

*Эй фалак, анжум ушоқ тошин йиғиб бошингга ур,
Чун фано майхонаси хиштидин ўлди турбатим.*

Мазмуни:

Эй фалак, анжум ушоқ тош (майда юлдузлар)ин йиғиб, бошингга ур, чунки менинг турбатим – қабрим фано (йўқлик, тасаввуфдаги энг олий мақом) майхонасининг гиштидан бўлди.

Яъни “Мен ўлмай туриб ўлдим”, фахрланади шоир. Бу нафснинг ўлдирилиши, тасаввуф таълимоти талабининг энг юкори кўриниши эди. Назаримизда, ғазалнинг энг авж, юкори нуқтаси мана шу байтда намоён бўлади. Кўнглига қил ҳам сиғмайдиган, йўқлик водийсидан ҳам қочиб чиқмоқчи бўлган (яъни ҳар икки дунёга сиғмаган инсон) ўзлигидан қутулолмай дард водийси аро қуюндек саргардон бўлган рух ва ажалга “танзим хирқасини ёндир”, дея илтижо қилаётган кайфият соҳиби бирдан осмонларга, балки тақдирга ҳам даъво қилиб сенинг ҳукминг менга ўтмайди (балки ўтмаган ҳам) чунки мен фано даражасига етдим, бунинг алаmidан юлдузлар тошини йиғиб бошингга уриб, хумордан чиқ, демокчи бўлади. Бу инсон зотининг тақдирини ўзгартира олмаслик алаими, ёки ростдан ҳам ундан ғолиб бўлиб, сурган бир лаҳзалик даврони нашидасими?!

Ҳар нима бўлганда ҳам ушбу байтда улуғ шоир рухиятининг долғалари бирдан тескари томонга бурилади ва юқоридаги тушкунлик, хокисорлик, маҳзунлик, илтижо оханглари эмас, ўз ҳаётинда фахрланиш, ўз менлигидан (ва балки инсон эканлигидан) ғурурланиш садолари янграй бошлайди. Айни пайтда бу шоир рухиятидаги навбатдаги ҳолат чизгисидир.

*Етти кўкни кўк варақлардек совургай ҳар тараф,
Тоқи минойий аро чирмалса оҳи ҳасратим.*

Мазмуни:

Минойий тоқига (яъни мовийранг фалакка) ҳасратимнинг оҳи чирмалса борми, етти осмонни худди кўк варақлардай ҳар томонга совуриб юборади.

Байтда даъво билан бошланган кайфият кучайиб боряпти. Шоир ҳасратининг оҳи кучлилигини, дардининг улуғлигини айтиш баробарида дард берган, ҳасратини ичига солган ва етти кўкни Яратган Зот қаршисида (инсоннинг) мартабаси улуғлигини ҳам ички бир фахр билан эътироф этмоқда. Шеър пафоси байтдаги муболағанинг энг юкори тури – гулув билан юкори пардага етмоқда.

Ўз-ўзидан фахр, ички қониқиш навбатдаги байтда янада кучлироқ ифодаланади:

*Кўй дуру феруза баҳсинким, нужуму чархни
Нилуфар барги уза шабнамча кўрмас ҳимматим.*

Мазмуни:

Юлдузни дурга, осмонни ферузага тенглаштирма, менинг ҳимматим шунчалик юксакки, унинг олдида фалак ва юлдузлар нилуфар баргига томган шабнамчалик эътиборга эга эмас.

Малаклардан зиёда "азиз ва мукаррам килиб яратилган одам боласи"нинг ҳиммати ҳам шу мартабага муносиб бўлиши керак.

Лаълдек бошим осилсун гарқай хуноб ўлуб,

Лаъл тиккан салтанат тожига бўлса рағбатим.

Мазмуни:

Лаъл тиккан салтанат тожига рағбатим (иштиёқим) бўлса, бошим лаълдек қонга беланиб, осилсин.

Буюк шоир тасаввури энди олис фалак пучмоқларидан ерга тушади. Ҳазалдаги ҳолат яна бир бор ўзгаради. Бироқ бу байтнинг кўприк эканлиги юқоридаги фахрия байтларига яқинлиги бўлса, аммо унда акс этган дунёга бўлган бефарқлик муносабати ундаги ҳолатнинг айричалигидан далолат беради. Шоир энди фахр билан эмас, алам билан қасамёд қилгандай туюлади.

Турфа кўрким, халқ қолми бирла умрум бўлди сарф,

Турфароқ буқим: бировга ёқмади бир хидматим.

Мазмуни:

Қизиги шундаки, халқнинг мақсади, дарди билан умримни сарф қилдим, бироқ, янада қизикроғи шундаки, бирор хизматим ҳам бировга ёқмади.

Юқоридаги алам ва изтиробнинг сабаби ойдинлашмоқда. Одамзод учун умрбод яхшилик ва меҳнат қилган ҳамда ундан ёруғлик кўрмаган улуғ инсоннинг надоматлари акс этган байт айни пайтда юқори ва қуйидаги байтлар орасида кўприк бўлиб хизмат қилмоқда.

Эй Навоий, икки оламдин кечиб топтим висол,

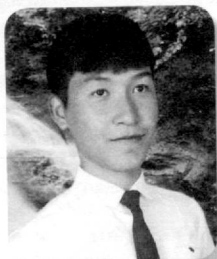
Бу икки бутхонадин эрмиш бу йўлда офатим.

Мазмуни:

Дунё аҳли шундай (ношукр) экан, бас, икки оламдан кечиси керак, ва ана шундагина инсон азалий мақсадига – Илоҳий висолга етишиши мумкин, икки дунё (орзу ҳаваслари, интилишу изланишлари) эса икки бутхона каби бу йўлда фақатгина офат бўлади, холос.

Бу байт билан улуғ шоир асло инсонни узлатнишинликка, фаолиятсизликка чақирмаяпти, аксинча ҳар бир фаолиятни, ҳаттоки инсонларга яхшилик қилиш каби эзгу ҳислатларни ҳам бойлик, шон-шухрат, амал-мартаба, бу дунёнинг хою-ҳаваслари ёки жаннатдан умид, дўзахдан қўрқув каби охират орзулари учун эмас, балки ҳолис Оллоҳ йўлида амалга оширилиши лозимлигини таъкидламоқда. Акс ҳолда бу орзу-ҳаваслар бутхонадаги тош ва ёғоч санамларга сиғиниш сингари инсон ҳаёлини асл мақсад – Яратган висолдан чалғитиши мумкин.

Ҳазрат Навоийнинг ушбу ғазали бир қараганда инсон руҳиятининг пароканда ҳолатлари инкишофидан пайдо бўлган. Бироқ бу парокандаликни бир мақсад боғлаб турибди. Бу мақсад, ғазалдаги байтларни бир-бирига боғлаган мантиқ ипи – аҳли замондан меҳр топмаган, ўз-ўзидан ҳам қоникмаган, бироқ буюк қалбининг акс-садосига қулоқ тутган, умр бўйи излаган неъматни Яратган Висолига адалоқибат ўзини муносиб кўрган улуғ шоир ҳасратларининг денгиз тўлкинлари мисол пўртаналари инкишофидир.

Ўткир ТОТЛИБОВЕВ

Ойнинг нури таралади жимир-жимир

От ва чавандоз

Учкур отим пойгада
Ўзиб кетар,
Тупрокқа узун чизик
Чизиб кетар.

Ҳа, чув, чоп деб, дўстларим,
Кувиб етмас,
Биронтаси тезликда
Биздан ўтмас.

Чарчаб, терлаб айгирда
Тураман ғоз.
Ҳозирча отим чўпдан,
Мен – чавандоз.

Осмоннинг эртаги

Кўкда юлдуз маржонлари
Живир-живир,
Чўпчак айтар бир-бирига
Шивир-шивир.
Ойнинг нури таралади
Жимир-жимир.
Мен-чи, ойнинг эртагини
Тинглаб ётдим.
Кўзларимга уйку келиб,
Тошдек қотдим.

Ўткир ТОТЛИБОВЕВ – 2001 йилда тугилган. Жиззах шаҳридаги 22-ихтисослаштирилган мактаб ўқувчиси.

Меҳмон кутиб

Меҳмонга деб сингилчам,
Нонча ёпти берилиб.
Қозонга гуруч солди,
Чой дамлади берилиб.

“Келинг, олинг, еб кўринг”,
Деб, ликопча тузади.
Лойдан патир, тошдан ош,
Дастурхонин беади.

Тушимда

Кўриб қолдим ўрмонда,
Айиқ билан Бўрини.
Айёр Тулки Куённинг,
Қуритмоқчи шўрини.

Юлдузлар жимирлашиб,
Оймомо ялтирайди.
Қуён шўрлик шумшайиб,
Оёғи калтирайди.

Тулкини қуваман деб,
Сал ҳаддимдан ортибман.
Уйқусираб синглимнинг
Сочларидан тортибман.

Тошбақа

Тонг сахарда турволиб,
Довонлардан ошаман.
Тошбақа бўлсам ҳамки,
Мактабимга шошаман.

Чорраҳада йўл белги,
Қўймас мени ўтишга.
Сабаб, кизил чирокни,
Тоқатим йўк кутишга.

Ўз вақтида бормадим,
Тўрт юз йилда кўп бора.
Имконимга йўл бермай,
Умрим ўтар начора.

Типратикон

Тиконлари нинадек,
Типратикон боласин.
Эркалатиб кучолмас,
Уни ғамхўр онаси.

Онасига овунчок,
У меҳрга серталаб.
Кенжасини ардоқлар:
“Юмшоғим” деб, эркалаб.

Конфет

Бувим билан доимо,
Бирга юргим келади,
Чўнтакда кандларини,
Шимиб, сўргим келади.

Одоблилар узатмас
Конфет дея қўлини,
Бутун топдим ширинлик,
Шимиб ётиш йўлини.

Ўз хонамга кўчириб,
Улар билан ухлайман,
Дейман: беринг конфетни,
Мен оғзимда сақлайман.

Куз – асли ҳижрон қўшиғи

Шарофат БОТИРОВА

Туркум

I

Умримдан яна бир фасл ўтганин
Тиллоранг меҳри-ла тасдиқлади куз.
Умидла энтикиб тунни қутганим,
Ўзники айлади қасди бордай куз.

Ёмғирлар кўп бўлди, кўпчиди ерлар,
Йўқолиб бормоқда хазон босган из.
Рўмолим торткилаб совуқ шамоллар,
Ўзники айлади қасди бордай куз.

Кулокка япрокни сирғадай илдим,
Унида тиллазеб айлар ҳоким – куз.
Булутлар подасин бош узра кўрдим,
Ўзники айлади хазонрезги куз.

Кўк томон отилар дарахтлар охи,
Япроғин катида мунг яшар тиғиз.
Ҳар дамда сарғаяр ҳижроннинг боғи,
Ўзники айлади шудгорланган куз.

II

Вужудим гул тўла дарё мисоли,
Қузнида кузатиб, нурга инаман.
Алдоқчи туйғулар, ўзники этманг,
Уч ой куз, сўнг, яна баҳор, биламан.

Шарофат БОТИРОВА – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1943 йилда туғилган. Тошкент давлат чет тиллар институтининг (ҳозирги ЎзДЖТУ) француз тили факультетини битирган. “Оловранг уфқ”, “Бедорлик”, “Юракдаги кўз” шеъррий тўпламлари нашр этилган. Шоира 2001 йилда вафот этган.

Қишнида кузатиб, оппоқ қорларни,
Бошимга қўндириб, шукрлар қилдим.
Кузатган бўлсамда кўп қуналаримни,
Олтин куз, ўзингдан фикрлар қилдим.

Не бўпти сарғайса сўлгин япроқлар,
Сўлгинлик – аслида юракнинг доғи.
Махзунлик қўйлагин қийган фироқлар,
Қошқийди, мен сизга бўлсам вақт чоғи.

III

Донга тўла бошоқлар ўрилди-кетди,
Қимгадир етмади, қимгадир етди,
Қимгадир бироз кам, қимни бой этди,
Шунданми барчага тенг дунё эмас?

Минг йиллик ўрмонни тарқ этар қушлар,
Қиличин қайрайди олдинда қушлар,
Нечун алғов-далғов бугунги тушлар,
Шунданми ишқ-жафо, лек сафо эмас?

IV

Кечиринг, пойингизга тиз чўқолмадим,
Лекин бир гул учун эгилди қаддим.
Армоннинг тўрида ғоз чиқолмадим,
Лек, гулга лаб босдим, бу недир раббим?

Бир одам қиймати зироатдан кам,
Ё кўқдан баландроқ, бу қандай изхор?
Саволнинг ўзидан келади жавоб:
– Гуллардан кўнгулга етмаган озор.

Кечиринг, пойингизга тиз чўқолмадим.

V

Тутуни буруксаб тургандай қуланг,
Далалар бағридан кетмоқда кўқлар.
Сариқ япроқларнинг дарди ҳамоҳанг,
Ўлкани тарқ этар дайди – турналар.

Ўрмонлар вовайло айтарлар ҳаққа,
Яланғоч дарахтлар бу тонг азадор.
Қаққулар, тўрғайлар айрилиб тўпдан,
Учиб кетмоқдалар, бағри ғуссадор.

Ҳой, кузак, боғларни бузиб қуласан,
Ғолиба онлардан кўксинг тоғ мисол.
Боз яна мевалар тутиб сайлайсан,
Қим телба, сенми ё оламини, алҳол?

Биламан уч ойдир тахти бебақонг,
Барглардай юласан одамларни ҳам.
Гулмисол не каслар қолса беватан,
Тириклар бу ҳолга чидар кандоғам?

Мен-ку, чидай олдим айроликларга,
Жонга тенг жигарлар этса-да рихлат.
Кўз тикма навжувон гўдакларимга,
Тайёрман, бўлса гар бунга зарурат!

VI

Узилган япроқда сирли оҳлар бор,
Видо бор унинг ҳар шивирларида.
Тупроқдан куйик хид таралар беҳол,
Соғинч бор отларнинг дупурларида.
Соғинч бор.

Яхшиям ўртада дарахтлар девор,
Улар ҳам йўқотар тинмай япроғин.
Умидла бўй чўзар занжирбанд хаёл,
Унинг ҳар катида ўтли соғинч бор.
Соғинч бор.

Ҳар гулнинг нуксида сарик чизгилар,
Ҳар япроқ охида ингранади нур.
Кушларнинг галаси инларин бузиб,
Иссиқ ўлкаларга соладилар кўр.
Соғинч бор.

Ушбу тонг ўзим ҳам неварам кучиб,
Аждодлар тусига мен зарб турибман.
Умримнинг кузини сезмай ё сезиб,
Ҳадикнинг бариға юзим бурибман.
Соғинч бор.

Соғинчлар – дарахтдан тўкилган япроқ,
Энди то кўкламда юз кўришгунча
Соғиниб яшайман яшилликни бот,
Бугунчи, кузга-да эврилдим шунча.
Кўкни соғиниб.

VII

Кузнинг исёнига дош бермас ҳамма,
Ҳамма ҳам менингдек уни сийламас.
Дунёнинг етмиш бир кавати ғамми,
Хазонлар – армонга қаратилган қасд?

Илдизи кўксимда унади қайта,
Муҳаббат даласин лолагуллари.
Ҳилолни бошига рўмолдай қадаб,
Лайлолар сайр этмиш ойдин тунлари.

Рухимга айтаман Қайснинг қўшиғин,
Минг бир томиримда уйғонар дарё.
Зухролар йиғлайди менга қўшилиб,
Сен асли кузмисан умри қил дунё?

Кузнинг исёнидан синади дарча,
Ёмғирлар шитобла қирар хонамга.
Кимга дўк уради табиат бунча,
Нечун сиғмаяпман бугун оламга?

Лабимда учади эски оятлар,
Ҳижронда ёнмоқлик Қумушдан мерос.
Нодира тилида битдим баётлар,
Тушуниб бораяпман ўзимни бироз.

Сарғайган япроққа битилган ашъор,
Аслида, соғинчдан туғилган ҳур ишқ.
Ҳижрон қисматиға бўлмайн душвор,
Қўқламдай барг ёзсин умидвор қўшиқ.

Бўдмаса ишқ, икки жаҳон бўдмасун,
Ўкки жаҳон демаки, жон бўдмасун!
Ўшқсиз ул танки, анинг жони ўшқ,
Ҳусни немсун кишиким, ону ўшқ!

Алишер НАВОИЙ

ҲАҚИҚАТ ТУРЛАНМАЙДИ, ТУСЛАНМАЙДИ

Илҳом ҲАСАНОВ

Ҳамид Олимжон ўзбек шеърлатига ўтган аср йигирманчи йилларининг иккинчи ярмида кириб келди. Янги ҳаёт, янги муносабатлар ва уларни ишонувчан содда кўз билан маъсумона кузатишдан пайдо бўлган хайрат унинг бу даврдаги шеърларининг асосини ташкил этади. “Шодлик куни”, “Биз ким?”, “Кашшоф”, “Ҳозирланамиз”, “Янги ёшларга” – 16–17 ёшли ўспирин қаламига мансуб дастлабки шеърлар ана шундай номланади.

Бу шеърларнинг лирик қаҳрамони давр суронларидан ўз мувозанатини йўқотган, ҳар қандай довлонларни инқилобий бир зарб билан эгаллашига қаттиқ ишонган. Келажакни оппоқ бахт кучоғида тасаввур этиб, бутун борлиғи, жону жаҳонини ўртага қўйиб унга интилувчи шахс сифатида кўринади.

Ёш лирик қаҳрамон янгилашиш, яратиш ишқи билан ёнади. У қизиққон, салгина шубҳа-гумон унга бегона, у бу туйғуларни ўз душмани, деб билади. “Тонгдаги гудқондан олдиқ илҳомлар” деб ёзар экан, ўз тенгдошлари номидан хайкиради:

Биз олов, ўт каби қураишини севамиз,

Янги турмуш – улуг жаҳон қураимиз.

“Янги турмушга”

Ҳамид Олимжоншунослик ёш шоир лирикаси бош қаҳрамонининг янгиликка ошуфталигини таъкидлар экан, бу ошуфталиқнинг бир қадар чекланганлиғи ҳақида ҳам гапирса, яхши бўларди...

Иброҳим Ғофуров ўзининг “Мунис хол ва шарпа” номли мақоласида (“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1990, 18 май) таъкидлаганидек, “1934 йилгача Ҳамид Олимжонда янги турмушдан олинган ранг-баранг таассуротлар ёшлиқнинг романтик эхтиросларига қўшилиб кетади. У шўро ўқув даргоҳларида миясига сингдирилган ғояларга шеър либосини кийдиради” деб ёзади. Чиндан ҳам шоирнинг 30-йиллар ўрталаригача ёзилган шеърларида нозик инсоний ҳис-туйғулардан кўра синфий қураш ғояси салмоқлироқ ўринни эгаллайди.

Илҳом ҲАСАНОВ – филология фанлари номзоди. 1959 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини битирган. “Йидоқ далада”, “Бири кам дунё”, “Бухорои шариф дерлар” каби китоблари чоп этилган. 1991 йилда вафот этган.

Сарвар Азимов шоирнинг 1951 йилда нашр этилган танланган асарларига ёзган сўзбошида шундай деб қайд этади: “Ҳамид Олимжон биринчи беш йиллик томонидан кун тартибига қўйилган барча муҳим масалаларга ўз овозини қўшган. Бунга қаноат ҳосил қилиш учун унинг “Ўлим ёвга”, “Ўлка сафарбар”, “Қадр”, “Мудофаа кунларида”, “Сергак” каби шеърларини эслатишнинг ўзи кифоя”. Аммо кизиғи шундаки, 1957–1960 йилларда Сарвар Азимовнинг ўзи таҳрир қилиб чиқарган Ҳамид Олимжоннинг уч томлик танланган асарларида “Ўлим ёвга”, “Сергак” шеърлари ўрин олмайди. Бу шеърларни ўзбек ўқувчиси ўшандан буён ўқиган эмас. 1970–1972 йилларда нашр этилган беш томликда ҳам, нашр этилган ўн томлик “Мукаммал асарлар тўплами”да ҳам бу шеърлар учрамайди. Ҳолбуки, сўнгги ўн томлик нашр ижодкор меросини тўла қамраб олиши шарт эди.

30-йилларнинг ўрталарида келиб Ҳамид Олимжон лирикасида табиий бир қуйма оҳангдорлик пайдо бўлди, халқ оғзаки ижодининг таъсири тобора кучлироқ тарзда кўрина борди...

Адабиётнинг абадий мавзулар – муҳаббат ва табиат гўзаллигига бағишланган “соф” шеърларидагина унинг истеъдоди уфқлари бутун улуғворлиги билан очилади. Шоир бундай шеърларида эркин нафас олаётгани, туйғуларини ҳеч бир ийманмай, ўткинчи бўёқлар-ла бўямай тўкиб ташлаётгани, ўзини эркин сезаётгани, толиқтирувчи, сиёсатлашган назмдан сал узоқлашиб тин олаётгани билинади.

30-йилларнинг ўрталарида Сталин томонидан мамлакатда ўрнатилган улкан қатағон машинаси яна ҳаракатга келди. Бу машинанинг ўткир тиглари энг аввал эркин, хур фикрловчи бошлар устида ялтиради. Бутун мамлакатда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам етук давлат арбоблари, талантли маданият, санъат ва фан намояндalари бу машинанинг қурбони бўлдилар. Шундай муҳит юзага келдики, одам биров тугул ўзига ҳам ишонмай қўйди. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир сингари адабиётимизнинг йирик намояндalари тақдир хамманинг дилига ваҳм солди. Қора булутлар Ҳамид Олимжонни ҳам четлаб ўтмади. 1937 йил 2 ноябрда Уйғун, Ойдин, Шокир Сулаймоновлар билан биргаликда Ҳамид Олимжон ҳам бўҳтонга учраб, Ёзувчилар уюшмаси аъзолари сафидан чиқарилади.

Ана шундай ялпи ишончсизлик, демакки, ялпи бахтсизлик, жоҳи шароитида Ҳамид Олимжоннинг лирик қахрамони ўта қайсарлик билан қайта-қайта бахт ва шодлик ҳақида қуйлайди: “Толеним шулким”, “Ўлка”, “Ўрик гуллаганда”, “Дарё тиник, осмон беғубор”, “Бахтимиз тарихига”, “Розимасман бир ёш томса кўзимдан”, “Бахт тўғрисида”, “Шодликни қуйлаганимнинг сабаби” ва ҳоказо. Бу шеърларда, адабиётшунослигимиз тўғри қайд этганидек, бахт фалсафаси бадий талкин этилган.

Қисқаси, давр ва қахрамон муносабатлари фонида олиб қаралганда, Ҳамид Олимжоннинг бу давр лирикасидаги бахт ва шодлик мавзуидаги шеърлари сал ғамгинроқ таассурот қолдиради. Масаланинг бу киррасини ёритиш эса Ҳамид Олимжон ижодини тўғри тушунишда муҳим аҳамиятга эгадир. Ялпи бахтсиз-

Ушбу мақола Мустақиллигимиз арафасида ёзилган эди. Ҳамид Олимжон ва бошқа ўша давр адибларининг ҳам асарлари поэтикасини тушуниш ва таҳлил этишда ҳар бир сўз, ибора, ҳатто тиниш белгиларининг ҳам муҳим роль ўйнаши маълум ҳақиқат. Шу билан бирга асар ёзилган давр руҳини ҳис қилиш учун ҳам матнни аслидай ўқиш муҳим. Марҳум адабиётшунос, ёзувчи Илҳом Ҳасановнинг мазкур мақоласи бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмагани боис мақолани бироз қисқартириб чоп этишга жазм этдик.

Таҳририятдан

лик шароитида ҳадеб бахтини, шодлигини пеш қилавериш бахтсизликнинг бир кўриниши, ўзига хос қалқон эканлигини унутмаслигимиз лозим.

Илгари ўрта мактабдаёқ, ўзбек ўқувчиси қулоғига Ҳамид Олимжоннинг “Мен бир қора кунда туғилдим, Туғилдиму шу он бўғилдим” мисралари қуйиларди. Аммо синчков ўқувчи бундай мисралаи шеърни Ҳамид Олимжоннинг сўнгги йиллардаги тўпламларидан, ҳатто мукаммал асарлар тўпламидан ҳам тополмай ҳайрон бўлиши табиий. Нега бундай? Ахир, бу парчадан ягона давлат сиёсатининг хиди шундоққина уфуриб турибди-ку!

Биз адабиётимиз тарихини бу ёрқин истеъдод соҳибисиз тасаввур этолмаймиз. Унинг бахшиёна дostonлари ҳали минг-минглаб мурғак онглар эшигини кенг дунё томон очади: ҳали минг-минглаб ошиқлар ўз дил изҳорларини унинг серхарорат мисралари орқали ифодалашади; ҳали минг-минглаб дилларга Ватан муҳаббати, Замин харорати унинг ёниқ, жанговор шеърлари орқали кўчади.

Аммо бу ҳеч кимга унинг асарларини истаганча таҳрир этиб, зўрма-зўраки талқин қилиш ҳуқуқини бермайди. Ҳамид Олимжондай шоир бизнинг таҳрирларимизга, ёлғон-яшиқ талқинларимизга муҳтож эмас. У ўз даврининг фарзанди эди, бутун фазилати, қусурлари билан ўз даврининг шоири бўлиб қолиши керак. “Жануб кечасида”, “Ҳаёлимда бўлдинг узун кун”, “Қолбуки, тун”, “Соғинганда”, “Бутун олам бир оппоқ сийна”, “На бўлғай бир нафас мен ҳам...” каби замонасозликдан йироқ ўнлаб асарларининг ҳар бири унга адабиётимиз тарихидан муносиб ўрин олиб беради. Бизнинг у ёки бу шеър Ҳамид Олимжон ҳақидаги қарашларни ўзгартириб юборади, деган ўйда уларни таҳрир қилишимиз, ҳатто баъзан яшириб қўйишимиз, замона тўнини қийғизишга уринишимиз ортиқча. Ўқувчини ёлғонлар қўмагида эзгуликка йўллаб бўлмайди. Ҳақиқат эса ўжар бўлади, уни замона йўриғи-ю битта-иккита одамнинг орзу-истакларига мослаб турламаслик, тусламаслик керак. Шундан келиб чиққан ҳолда кейинги нашрларда Ҳамид Олимжон асарларининг асл матнини тўла тиклаш зарур.

Арастудан қолган шундай қимматли бир гап бор: “Афлотун – менинг қимматли дўстим, лекин ҳақиқат ундан қимматлироқдир”. Дунёнинг ўзи каби қадимий ана шу ҳақиқатни қанча тезроқ англаб, унга амал қилсак, ўз виждонимиз олдида ҳам, келажак китобхонлар қаршисида ҳам юзимиз ёруғ бўлади. Бу бизнинг ёш – баҳор умрида ҳазон бўлган Ҳамид Олимжоннинг порлоқ хотираси олдидаги энг катта қарзимиздир.

Николай РУБЦОВ

МАЪЮС БИР ЁҒДУ

Эсимда

Учгин, учавергин, умр елканим,
Хаёт уммонида тинма бир нафас.
Фақат йиллар ўтиб – қарилик маним
Букилмас вужудим дол қилмаса, бас!

Лекин хотиралар чулғаб дамодам,
Кўнглим тубларидан кетмаслар нари;
Гуё сузиб чиқар туман ичидан
Олис болаликнинг манзаралари.

Эсимда – чанада сирпанган қирлар,
Қиров ойналарга муҳр этган нақшлар.
Эсимда – чорпахил, алпқомат эрлар
Қуйлаган қўшиқлар, жайдари рақслар.

Эсимда – буғдойзор адир бағрида
Сергак юмронқозиқ – боқар мен сари.
Эсимда – кеч кузнинг саҳарларида
Жунжиккан қушларнинг ғамгин саслари.

У пайт сирли эди уфқлар – йироклар,
Мўъжиза учарди кадамда – ҳар он.
Энди улар барин ёдида сақлар
Қуюк қайинзор ва арчазор ўрмон...

Николай РУБЦОВ – 1936 йилда туғилган. Горький номидаги адабиёт институтида ўқиган. Шоирнинг “Тўлқин ва қоялар”, “Далалар юлдузи”, “Мудом қалбимда”, “Қайинзорлар қўшиғи” номли шеърӣй тўпламлари нашр этилган. 1971 йилда вафот этган.

Уйдан чиқиб кетганда

Шамолни севаман баридан кўпроқ,
Бўзлаши юракка солгайдир титроқ!

Ахир, ким унингдек тинмай оҳ тортар,
Оҳ тортгани сайин хасрати ортар!

О, шамол! Қулоғим остида зувлар,
Теграмда тирик жон мисоли увлар!

Бетаскин дард ила қалбинг тилар у.
Сенга дунё ғамин сўйлай билар у.

Раҳмат, шамол! Аён англадим барин –
Ҳам азоб, ҳам таскин менга дардларинг!

Танишдир сендаги ҳар нола, ҳар ун,
Мен ҳам ташлаб кетдим уйимни бутун!

Ғуссага лиммо-лим менинг ҳам қалбим,
Бирок сендек бўзлай олгайми дардин?

Йўлим ҳеч унмайди – уфқлар хира,
Бирок шамол увлар. Тин олмас сира...

Элегия

Қоқдим бир чўнтакни – унда ел ўйнар,
Қоқдим иккинчисин, эҳ, бўм-бўш у ҳам.
Чиройли фикрлар, о, зўр фикрлар –
Кетдилар қайгадир олмоқ учун дам.

Бирок, унутгум мен турмуш захрини,
Шамолга чиқаман бошьяланг, юпун –
Кечган йилларимнинг хасратларини
Қолган сочларим-ла юпатмоқ учун.

Тўкилар ўйларим қўлимдан кумдек,
Оёғим остидан сирғалар ёшлик.
Ботувчи ҳар бир кун умргадир чек,
Сурурсиз дамлардан – кўнгилда ғашлик.

Қоқдим бир чўнтакни – унда ел ўйнар,
Қоқдим иккинчисин – ўйларим маҳзун...
Бир кун машҳур бўлиб кетсам мен агар,
Бораман Ялтага дам олмоқ учун...

Қарағайзор

Яна руҳим чирмар хаёллар,
О, бу гўша – тенгсиз очунда!
Қумуш еллар, октўш шамоллар
Баҳслар қуриб тинмайди бунда.

Ўрис қавмин тукқан кишлоқлар,
Шовуллаган, о қарағайзор!
Қораяркан уфк, ўтлоқлар,
Қалбим менинг нурланар такрор.

Овлоқ туман меҳмонхонаси,
Ўлтирибман ўкиб, ёкиб печ.
Тун уйқусиз кечар, чамаси,
Бундай пайтлар ухлаб бўлмас ҳеч.

Қандоқ ухлай, зулмат комидан
Келар мозий саслари шоён
Ва рўбарў деразалардан
Қорға тушар шуълалар ҳамон.

Майли, бўлсин режалар бекор,
Тонгда пушмон олсин қасдига,
Қулоқ, тутиб ётгум мен бедор
Қарағайзор шовуллашига...

Тунги ташриф

Итлар овоз берди бевақт, дафъатан,
Тағин – ярим тунда, бу қандайин ҳол?
Кимнингдир шарпаси кўринди шу дам,
Келарди далани кесиб бемалол.

Меҳмонлар йўқ эди – келишди мана,
Қанча гурунг керак – тинглагин, яйра!
Қирмизбарг толларнинг остига яна
Шинам жой тўшалди – бошланар байрам.

Кечиргин сен бизни, хориган дала,
Сингил ё акадек кечиргин бизни:
Балки биз сўнгги бор қилиб ҳафсала,
Ловуллаатдик юрак гулханимизни.

Балки охирги бор ташрифимиз бу,
Балки биздан кейин келмаслар истаб.
Хазонрез боғ ичра – маъюс бир ёғду,
Барглар шивирлайди ғамгин, охиста.

Жўшди дилда бир зум ҳислар талоши –
 Юртим, фарзандингман, бўл мендан рози!
 Биз яна отландик йўлларга шошиб,
 Ортда қолиб кетди итлар овози...

Энкайган ёғоч уй қароргоҳида –
 Октан қайинларни оралаб хушҳол
 Кезаман, мевалар териб гоҳида –
 Кеч кузак шафағи товланганда ол.

Кўм-кўк, мовий осмон бағрида бу дам
 Учади турналар солиб арғимчок;
 Қайиқ из қолдириб сувда кумуш ранг,
 Жилар жимжит ўрмон ичига шу чок.

Ҳаво жунжиктирар ва соф – нақ биллур,
 Қирғокни қиёқлар хиди этмас тарк.
 Дарахтда – бир лаҳза титрар-да масрур,
 Ерга учиб тушар намхуш хазон – барг.

Оддий туйғулардан вужуд осуда,
 Қалб эса калқийди уфқдан нари –
 Кўм-кўк, мовий гумбаз осмон остида
 Учаётган бир тўп кушлар сингари.

Бутун борлигини ажиб бир ғусса
 Комига сўроксиз тортар шу они,
 Бамисли сокин шом ойдин бир шуъла
 Чулғай бошлагани янглиғ дунёни...

Хотирот

Тинмас бунда бўронлар харгиз,
 Қиш қаҳридан тушмайди сира.
 Кўринар бир ёғоч уй ёлғиз,
 Учкунлаган қор ичра хира.

Эсимдадир, юлдузлар бунда,
 Нурин сочар эди равшан, хўб.
 Эсимдадир, бўрилар тунда
 Изғир эди ҳадиксиз, тўп-тўп.

Бари сингди йўкликка рўйроост,
 Оғрик туяр дилларим менинг.
 Бунча шошқин, бунча жарангос –
 Солиб учди йилларим менинг?!

О, мен ҳамон кўзимни юмсам,
Кўраман у қулбани тагин.
Изғиринлар жунжиктирса ҳам
Жимирлайди юлдузлар ёркин.

Тинмас унда бўронлар харгиз,
Қиш қахридан тушмайди сира.
Кўринар бир ёғоч уй ёлғиз,
Учқунлаган қор ичра хира...

Рус тилидан Мирпўлат МИРЗО таржимаси

**Ўтмиш юки елкага бўлмағу. Ўт-
миш юки одамлар юрагига уя қурган.
онгини эгаллаган бўлғу.**

Озод ШАРАФИДДИНОВ

Мирпўлат МИРЗО

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1949 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Шоирнинг “Тонг жилваси”, “Ишқ фасли”, “Атиргул ва юлдузлар”, “Яхши кунлар”, “Сунбула”, “Онажон”, “Сайланма” каби қатор тўпламлари чоп этилган.

ЮЛДУЗЛАР БАШОРАТИ

Муродбой НИЗАНОВ

Тўғрисини айтсам, ҳафталик газеталарда чоп этиладиган “Юлдузлар башорати”ни ўқишни ҳуш кўраман. Фолбинга ишонгандай ишонаман-да бу башоратларга. Чунки кўпинча само ёритқичларининг қароматлари тўппа-тўғри чиқади. Унча-мунча чамалашмаса, ўзим тўғрилаб юборавераман.

Кечаги якшанба куни газет дўконининг олдида тўхтамай ўтиб кетмокчи эдим, лекин ойнага қистириб қўйилган ҳафталик газетага кўзим тушиб, беихтиёр ортимга бурилганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. Олиб кўрай-чи, юлдузлар башоратида хотиним билан аразлашиб юрганим ҳақида ҳам ёзилганмикин?

Тахминим тўғри чиқди.

“...Умр йўлдошингиз билан орангиздаги гина-кудурат сешанба куни барҳам топади. Албатта, бунинг учун ўзингиз ҳам ҳаракат қилишингиз керак. Чоршанба куни мўмай даромадга эга бўласиз. Шанба-якшанба кунлари эса сизни марокли саёҳат кутиб турибди...”

Юлдузларнинг ёқимли башоратидан кайфим чоғ бўлиб уйга қайтдим. Кела солиб, хотинимнинг қош-қовоғига назар солдим. Йўқ, ҳали арази тарқамабди. Қайтанга қошлари баттар чимирилган. Майли, ҳозирча ноз-фироқ қилаверинг, хоним, сешанба келса кўрамиз аҳволингизни, дедим ичимда.

Эрталаб дастурхон бошида хотиним орқага қараб, мен қиблага қараб чой ичдик. Афтидан унга унча-мунча юлдузнинг кучи етмайдиганга ўхшайди. Шу пайт бирдан башоратдаги маслаҳат ёдимга тушиб қолди. Ахир, унда “умр йўлдошингиз билан муромага келиш учун ўзингиз ҳам ҳаракат қилмоғингиз керак” дейилган эди-ку!

Нима қилсам экан-а? Қандай гап айтсам бунинг қовоғи очилади? Уйланмасдан бурунгидай “жоним-асалим” деб ҳушомад қилишга болалардан уяламан. Таваккал, дея газетанинг охириги саҳифасида босилган “Фойдали маслаҳатлар”дан гап очдим.

– Одам эрталаб чой ўрнига бир коса сут ичса, кун бўйи ичагига ёпишган захарли моддаларни ювиб юбораркан.

– Мен сизга ўхшаб кунда-кунора “захар” ичиб юрганим йўқ! – дея хотиним кўлидаги косани столга дўк этиб қўйиб, ўрнидан туриб кетди.

Муродбой НИЗАНОВ – Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси. 1952 йилда туғилган. Нукус педагогика институтида таҳсил олган. “Текин парвоз”, “Телефон жинниси”, “Қулдиргани учун айбдор” номли ҳажвиялар тўпламлари, “Душман”, “Охират уйқуси” романлари, “Ақчагул”, “Икки қонхўр” қиссалари нашр этилган.

Ана холос! Қош қўяман деб кўз чиқардим, шекилли. Бу дейман, осмондаги юлдузлар ҳам ердаги фолбинларга ўхшаб ёлғонга уста бўлиб кетган, шекилли.

Нихоят, орзиқиб кутилган сешанба ҳам етиб келди. Умр йўлдошимнинг дийдаси юмшайдиган кун!

Тушлик пайти уйга гўё қанот боғлаб учиб келдим. Хотиним ғамхўр юлдузларнинг хайрли таъсирига тушганига ишончим комил эди. Аммо хотиним менга кўзи тушиши билан лабини буриб ичкарига кириб кетди.

Тушлик ҳам унча татимади. Чунки мен овкатланиб бўлгунимча хотинбой дастурхонга яқин йўламади. Чикмаган жондан умид дея сабрсизлик билан кеч тушишини кутдим.

Оқшом тим-тире ўтириб гуртик едик. Хонада фақатгина оғизларимизнинг шапиллаган товуши эшитилади, холос. Эр-хотин тумшайиб ўтирганимиз учун болалар ҳам бир нарса дейишга ботинолмайди. Ортик чидолмадим. Муросанинг йўлини топишим керак, ахир.

– Худо хохласа, эртага мўмайгина даромаднинг иси келиб турибди, – дедим илжайиб. – Бозорда тузукрок мато бўлса, ўзингга икки қўйлақлик олиб, тиктириб ол.

– Биров сизга қўйлақ олиб беринг, дедими? Худога шукр, яланғоч ўтирганим йўқ. Кафан керак бўлса, кизларим ҳам олиб беради, – деб хотиним қўлини сочикка артиб, ўрнидан туриб кетди.

Бу замоннинг юлдузлари “халтуралашиб” кетибди, дедим ичимда ғижиниб.

Хотин билан муросамиз келишмаган бўлса-да, эртанги мўмай даромад ҳақидаги ширин орзулар билан тўшакка ётдим. Туни билан қўлимга қанча пул тушиши мумкинлиги-ю уни нималарга сарфлаш ҳақида бош қотирдим. Лекин ғойибдан келажак ақчанинг аниқ миқдорини билмагандан кейин уни нимага сарфлашни чама-лаш ҳам кийин экан. Нима бўлганда ҳам ўша пулнинг қаттагина қисмини хотинга бахшида этишга қарор қилдим. Эгнига пальто, оёғига этик, бошига яхши бир рўмол олиб бераман. Боя икки қўйлақлик матони эшитиб бекорга аччиқланмади. Ўзим ҳам жуда хасислашиб кетибман, шекилли.

Эртаси куни ишхонада тушга довр эшикка умид билан кўз тикиб ўтирдим. Лекин ҳеч ким ҳеч нарса келтириб бермади. Аслида, мўмай даромад қаердан келишини ўзим ҳам билмайман. Бирортасига бериб қўйган омонатим ҳам, бирор ердан келадиган пулнинг дараги ҳам йўқ. Шундай бўлса-да, мўмай даромаддан кўнгиш узганим йўқ. “Юлдузлар ёлғон сўзламайди. Кутилмаган бир жойдан мўл-қўл фойда келиб қолса ҳам ҳеч гап эмас”, деган яхши ниятда кечгача идорадан ташқарига чиқмадим. Лекин бефойда. Кеч тушганда ҳафсалам пир бўлиб кўчага чиқдим.

Машинада уйга қайтаётиб жаҳл устида газни қаттиқрок босибман, шекилли, қаршимдаги теракнинг панасида пойлаб турган йўл ҳаракати нозирини йўлга югуриб чиқиб, ола таёғини кўтарди.

– Тинчликми иним, биздан нима хатолик ўтди? – дедим унга хужжатларни узата туриб.

– Тезликни оширдингиз, – деди у пинагини бузмай.

– Сизмай қолибман.

– Баённома ёзамиз, кейинги гал эҳтиёт бўласиз.

– Иним, бир мартагина...

– Иложим йўқ, хизматчилик!

Баённома тузилди. Каттагина жарима тўлайдиган бўлдим. Мана сенга “мўмай даромад!” Хотинга янги пальто оламан эмиш! Кийиб юрган пальтосини эски бозорга чиқариб сотмасам ҳам катта гап хали!

Пайшанба-жума кунлари одатдагидай тинч ўтди. Юлдузлар башоратида бу кунлар хақида ҳеч нарса ёзилмагани учун алағда бўлмадим.

Безовталиқ шанба куни бошланди. Башоратдаги гаплар рост бўлса, бугун кўнгилли саёҳатга чиқишим керак. Ҳайронман. Саёҳатга чиқиш учун самолётга ҳам, поездга ҳам чипта олганим йўқ эди.

Ўйлаб-ўйлаб, “ёр-биродарларнинг бирортаси уйига меҳмонга айтса керак”, деган тўхтамга келдим. Изласа тополмай юрмасин деб кечкурун телефонни бошимга кўйиб ётдим. Ҳар куни эрмакка жиринглаб ётадиган телефон ҳам жўрттага қилгандай шу куни “гунг-соқов” бўлиб олди.

Дам олиш кунлари жудаям сокин ўтди. Хотин эрман қараб, мен берман қараб овқатландик. Уй жимжит бўлганидан ҳар бир ютган луқмам томоғимдан қандай ўтаётгани ҳаммага эшитилиб турарди.

Бир амаллаб тонг оттирдим. Душанба куни эрталаб ғазаб отига миниб таҳририятга йўл олдим. Котиба қизнинг хай-ҳайлашига ҳам қарамай муҳаррирнинг хонасига бостириб кирдим. Куйиб-пишиб, ора-сира столга мушт тушириб бўлган воқеани унга айтиб бердим. Муҳаррир гапларимни эшитиб бўлгач мийиғида қулди.

– Мен ҳам сизга ўхшаб юлдузлар башоратига ишонаман, – деди у пинагини бузмай. – Лекин шу гал башоратнинг янғисини тополмай, бултурги газетадан кўчириб босган эдик.

Қорақалпоқ тилидан Гафур ШЕРМУҲАММАД таржимаси

Гафур ШЕРМУҲАММАД

1973 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. “Саман той” китоби чоп этилган. “Қудук тубидаги фарёд”, “Париқшилоқ афсонаси”, “Кўзларида холи бор” пьесалари, “Қудук” қиссаси муаллифи. Унинг адабий сценарийлари асосида “Чавандоз”, “Аросат”, “Таъзиядаги тўй” каби бадиий фильмлар суратга олинган.

Театр ихлосмандларига яхши маълумки, мутафаккир шоир Алишер Навоий таваллудининг 576 йиллиги муносабати билан Фарғона вилоят мусикали драма театрида илк бор сахна юзини кўрган “Навоий ва Бойқаро” спектакли сентябрь ойининг иккинчи ўн кунлигида Ўзбек миллий академик театри сахнасида фарғоналик санъаткорлар томонидан пойтахтлик томошабинларга тақдим этилган эди.

Шу йил 28 сентябрь куни Жанубий Қозоғистон вилояти Ўзбек драма театрида “Навоий ва Бойқаро” спектаклининг тақдими бўлиб ўтди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, режиссёр Марат Азимов сахналаштирган буюк аллома Алишер Навоий ва Султон Хусайн Бойқаро ўртасидаги дўстликка бағишланган ушбу драма Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али қаламига мансуб. Тақдирот маросимида Қозоғистон Маданият вазирлиги, Ўзбекистон ва Қозоғистон дўстлик жамияти, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вакиллари, театр ихлосмандлари иштирок этишди.

Жиззахликлар яна бир байрамни кўтаринкилик билан нишонладилар. Она тили ва адабиёти фанларини чуқурлаштириб ўқитишга ихтисослаштирилган, юртимизнинг атоқли шоирлари Ҳамид Олимжон ва Зулфия номи билан аталган янги мактаб-интернат ўз ишини бошлади.

Президентимиз жорий йилнинг 27 апрель куни Жиззах вилоятига ташрифи чоғида эл севган шоирлар хиббонини барпо этиш, уларнинг мактабларини ташкил қилиш юзасидан берган тавсиялари, Вазирлар Маҳкамаси томонидан имзоланган қарор асосида қад ростлаган билим даргоҳи адабиётга иштиёқи баланд ўқувчилар учун ажойиб тухфа бўлди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Халқ банки ҳамкорлигида юртимиз бўйлаб кўплаб маънавий тадбирлар ўтказиб келинмоқда. Жумладан, яқинда Халқ банки ходимлари, бир гуруҳ ёш ижодкорлар ҳамда Ёзувчилар уюшмаси қошидаги “Онажоним шеърят” тўғараги аъзоларининг Ғафур Ғулом уй-музейига экскурсияси уюштирилди.

Самарқанддаги тарихий обидалар ва муқаддас қадамжоларни зиёрат қилиш мақсадида бир гуруҳ таниқли ёзувчилар, шоирлар Халқ банки томонидан ташкил этилган автобусда Самарқанд шаҳри бўйлаб ижодий сафарда бўлиб қайтишди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси билан Халқ банки “Дўстлар клуби” ҳамкорлигида Андижон вилоятининг Асака, Олтинкўл, Андижон, Бўз туманларида пахтакорлар билан ҳашарчилар ҳузурида ижодий учрашувлар бўлиб ўтди.

Шундай тадбирлар Қорақалпоғистонда яшаб ижод қилаётган адиблар, шоирлар ва Халқ банки ходимлари иштирокида Нукус шаҳри, Хўжайли ва Шуманай туманларида ҳам ўтказилди.

Яқин ҳамкорликда ўтказилаётган бундай кенг қамровли ва сермазмун тадбирларимиз давом этмоқда.

6–8 октябрь кунлари Бўстонлик туманидаги “Ёшлар оромгоҳи”да юртимизнинг турли ҳудудларида ўзбек, рус ва инглиз тилларида ижод қилаётган 150 дан зиёд ёш ижодкорларнинг I Республика форуми бўлиб ўтди.

Ушбу анжумани ташкил этишдан мақсад адабиёт майдонига кириб келаётган янги овоз соҳибларини аниқлаш, улар ижодини ривожлантиришга қўмаклашиш, ёш ижодкорлар ўртасида ҳамкорлик ўрнатишдир. Шунингдек, форум доирасида китобхонлик маданиятини янада ривожлантириш, устоз-шогирд аънааларини сайқал топтириш, Ёш ижодкорлар кенгашининг келгуси фаолиятига доир таклиф ва лойиҳалар ишлаб чиқиш масалалари ҳам муҳокама қилинди.

Тадбир қатнашчилари учун назм, наср, драматургия, публицистика ва таржима йўналишларида семинар-тренинглар, маҳорат дарслари, амалий машғулотлар ташкил этилди.

Шунингдек, халқаро кадрлар алмашинуви дастури, муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш, сотиш ва сотиб олиш тизими, ёш таржимонларнинг маҳаллий тармоқларини яратиш, чет эллик ёзувчи-шоирлар иштирокида халқаро семинар-тренинглар ўтказиш, ёшлар иттифоқининг вилоят кенгашлари студиясида йўналишлар бўйича ёш ижодкорлар учун видеодарслар ва онлайн ижодий мактаблар ташкил этиш каби йиғирмага яқин лойиҳа ёш ижодкорлар кенгаши иш режасидан ўрин олди.

Форум якунига кўра ёш ижодкорларнинг ижод намуналари жамланган баёз нашр этиш режалаштирилди.

* * *

Пойтахтимизда бўлиб ўтган Тожикистон маданият кунлари доирасида Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонасида тожик шоирлари билан ижодий учрашув ўтказилди. Меҳмонлар пойтахтимизнинг диққатга сазовор жойлари билан танишишди.

* * *

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонасида таниқли публицист, “Дўстлик” ордени соҳиби Аҳмаджон Мелибоев қаламига мансуб “Ризк дарахти” номли китоб тақдими бўлиб ўтди. Мазкур китоб “Ўзбекистон” НМИУ томонидан чоп этилган бўлиб, унга Жамшид Матёкубов муҳаррирлик қилган.

Тақдимот маросимини очган таниқли шоир Шукур Курбон китобнинг аҳамияти ҳақида қисқача тўхталди. Анжуманни олиб борган “Ўзбекистон” НМИУ бош муҳаррири Азимбой Бобониёзов ўз сўзида ушбу китобнинг нашрдан чиқиши маданий ҳаётимизда воқелик бўлганини қайд этди.

Тадбирда сўзга чиққан таниқли ёзувчи Исажон Султон, профессор Абдулла Аъзамов, адабиётшунос Адҳамбек Алимбеков, олим Абдурахим Умаров ва журналист Камол Матёкубовлар “Ризк дарахти” китобининг содда ва самимий услуби, воқеа-ҳодисалар ўқишли тилда ёзилгани билан китобхонларга маъқул бўлишини айтиб ўтишди.

* * *

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонасида туркман халқининг улус шоири ва ардокли фарзанди Махтумқулнинг “Сайланма” китоби тақдими ўтказилди. Илм-фан ва адабиёт вакиллари, давлат ва жамоат ташкилотлари, туркман миллий маданият маркази ходимлари қатнашган тадбирда барча халқлар томонидан асарлари севиб ўқиладиган, ҳофизлар баланд пардаларда куйлайдиган оташнафас шоир ва унинг ёник шеърляри ҳақида илиқ фикрлар айtilди.

“O‘qituvchi” нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан нашр этилган “Сайланма”дан мумтоз шоирнинг панд-насихат руҳидаги, ота-она, ёр, гўзал диёр васф этилган шеърляри ўрин олган. Лирик кечинмаларнинг халқона ифодаси бўлган, пурмаъно ва фалсафий фикрларга бой, шарқона қадрият ва миллий анъаналар тараннум этилган шеърляри Муҳаммад Пирив таржима қилган.

МУНДАРИЖА

ДУРДОНА

МУАЗЗАМХОН. ...Бўлдим фирокка мубтало.5

ПУБЛИЦИСТИКА

Эргаш СОЛИЕВ. Меҳнат булогидан дарё яралгай.8
Мурод АБДУЛЛАЕВ. Олийҳиммат одамлар.127

НАЗМ

Эргаш Муҳаммад АТОРУҲ. Сўнгсиз тасаввурим даштида ҳаёл. .13
Фароғат КАМОЛ. Лаҳзалар давоми – умр деган йўл.18
Икром ИСКАНДАР. Елиб борар вақтнинг тулпори.35
Туроб ЮСУФ. Мактублар ёзаман соғинганимдан.40
Туроб НИЁЗ. Гуллар ифорида чаман мужассам. Тўртликлар.50
Шоди ОТАМУРОД. Оловга ташлагим келади.54
Абдуғаффор ШОДМОНҚУЛОВ. Мен янги йўл солмоғим керак. .57

НАСР

Абдусаттор СОДИҚОВ. Тушларимга кириш, онажон. Қисса.23
Абулқосим МАМАРАСУЛОВ. Сомончилар. Ҳикоя.43
Абдулла АҲМАД. Япроқлар шивир. Новелла.48
Абдуҷалол РАҲИМОВ. Матонат. Қисса (давоми).60
Исҳоқ ИСМОИЛОВ. Қирмизи қор. Ҳикоя.116
Баҳром МИРЗАҚОБИЛОВ. Булбул сайрамаган тонг. Ҳикоя.120

ЁШЛАР ДАФТАРИДАН

Қўқнинг чизгисидан дил топгай таскин.133

МУНОСАБАТ

Ориф ҲОЖИ. Тўй – маънавий тadbир.140

ЭҲТИРОМ

Шароф РАШИДОВ. Навоийга.4
Акрам ИНОМОВ. Орзулар оғушида Ватан муҳаббати.97
Абдуллажон ТУРДИҚУЛОВ. Эл бахти учун яшаган инсон.105

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ. Матн тилга кирганда.143
Зухра МАМАДАЛИЕВА. “Икки оламдин кечиб топтим висол...”152
Илҳом ҲАСАНОВ. Ҳақиқат турланмайди, тусланмайди.163

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Ўткир ТОТЛИБОЙ. Ойнинг нури таралади имир-жимир.156

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

Шарофат БОТИРОВА. Куз – асли ҳижрон кўшиги.159

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Николай РУБЦОВ. Мэтьюс бир ёғду.166

ГУЛҚАЙЧИ

Муродбой НИЗАНОВ. Юлдузлар башорати.171
Адабий ҳаёт.174

Шарқ юлдузи

2017

10-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктаназаридан фарқланиши мумкин.

Таҳририятта юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек адабиёти” ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий нашрларни етказиб бериш билан шугулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ислом Каримов кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди
30.10.2017 йил.

Қоғоз бичими 70x108 ¹/₁₆.
Офсет босма усулида офсет қоғозидан босилди.

Босма табоғи 11,0.
Шартли босма табоғи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табоғи 17,2.
Адади 2400 нусха.
Буюртма № 70

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й.

0562-ракам билан рўйхатга олинган.
“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри, Учтепа тумани,
22-мавзе, 17-уй.

Журнал ойда бир марта чоп этилади.

Мусахҳих:

Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Мадина Абдуллаева

Copyright © “Шарқ юлдузи”

Унутилмас лаҳзалар

Адиб ҳаётидан лавҳалар

р. 10'00.

Шухрат Абдурашид. Кузги Бахмал.

Ҳурматли журналхонлар!

*2018 йил учун “Шарқ юлдузи” ва “Звезда Востока”
журналларига обуна давом этмоқда.*

*Журналларимизга барча обуна ташкилотлари ёки
таҳририятимиз орқали обуна бўлишингиз мумкин.*

Обуна индекслари: “Шарқ юлдузи” – 911

“Звезда Востока” – 831